

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Fatıma ÖZDEMİR

İSKİLİP HALK KÜLTÜRÜNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ (DOĞUM-EVLENME-ÖLÜM)

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Fatıma ÖZDEMİR

İSKİLİP HALK KÜLTÜRÜNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ (DOĞUM-EVLENME-ÖLÜM)

Danışman

Doç. Dr. M. Emir İLHAN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Fatıma ÖZDEMİR'in bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Hatice Kübra UYGUR (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. M. Emir İLHAN (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Atıla KARTAL (İmza)

Tez Başlığı: İskilip Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri (Doğum- Evlenme- Ölüm)

Tez Savunma Tarihi : 30/06/2022

Mezuniyet Tarihi :04/08/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İskilip Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm) adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Fatıma ÖZDEMİR

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Fatıma ÖZDEMİR
Öğrenci Numarası	20185242020
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. M. Emir İLHAN
Yüksek Lisans Tez Başlığı	İskilip Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1874956330
Rapor Tarihi	25.07.2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %5 Alıntılar dahil: %8
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 273 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Doç. Dr. M. Emir İLHAN (İmza)	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHASI VE TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Araştırma Sahası: İskilip	5
1.2. Geçiş Dönemi	8
1.3. Ritüel	10
1.4. Sosyal Norm	19
1.4.1. Töre.....	21
1.4.2. Örf.....	23
1.4.3. Gelenek.....	24
1.4.4. Görenek	26
1.4.5. Adet	27
1.4.6. Teamül.....	28
1.4.7. Moda.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞUM

2.1. Doğum Öncesi	30
2.1.1. Çocuk Sahibi Olabilmek İçin Başvurulan Yöntemler	31
2.1.1.1. Yatır ve Türbe Ziyaretlerine Gitme	34
2.1.1.2. Hocalara Başvurma ve Büyüsel İşlemler	43
2.1.1.3. Halk Hekimliği ve Bitkisel Tedaviye Dayalı Yöntemler.....	47
2.1.1.4. Tıbbi Uygulamalar	51
2.1.2. Doğum Kontrol ve İstenmeyen Gebeliği Sonlandırma	52
2.1.3. Gebelik ve Belirtileri	57
2.1.4. Çocuğun Sağlıklı Kalması ve Yaşatılması İçin Uygulanan Pratikler.....	60
2.1.5. Gebe Kadın Kaçınmaları	62
2.1.6. Aşırma.....	65
2.1.7. Cinsiyet Tayini İçin Gerçekleştirilen Uygulama ve Halk İnanışları	68
2.1.8. Çocuğun Canlanması.....	74
2.1.9. Doğacak Bebek İçin Hazırlık	75
2.2. Doğum Sırası	78
2.2.1. Doğumu Kolaylaştıran Uygulamalar.....	78
2.2.2. Doğum Anı	80
2.2.3. Çocuğun Göbeği ve Eşine Yönelik Uygulamalar	83

2.3.	Doğum Sonrası	85
2.3.1.	Ad Verme	91
2.3.2.	Lohusalık, Lohusa Kadına Yönelik Uygulama ve İnanışlar	96
2.3.3.	Al Karısı Tasarımı	99
2.3.4.	Kırk Basması Tasarımı	101
2.3.5.	Kırklama	107
2.3.6.	Nazar	109
2.3.7.	Tuzlama	112
2.3.8.	Konuşmayan ve Yürümeyen Çocuğa Yönelik Uygulamalar	113
2.3.9.	İlk Diş, İlk Saç, İlk Tırnak	114
2.3.10.	Ninni	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EVLENME

3.1.	Evlenme Biçimleri	119
3.2.	Evlenme Çağı/Yaşı ve Evlenme İsteğini Belli Etme	123
3.3.	Evlenme Öncesi Görülen Aşamalar	126
3.3.1.	Gelin-Güvey Seçimi, Kız Bakma, Görücülük, Dünürçülük/Kız İsteme ...	126
3.3.2.	Söz Kesme	136
3.3.3.	Nişan	140
3.3.4.	Çeyiz Hazırlığı	142
3.3.5.	Düğüne Davet	144
3.3.6.	Eksik Görme	147
3.3.7.	Düğün Töreni İçin Gerçekleştirilen Ön Hazırlıklar	149
3.4.	Evlilik Anı	151
3.4.1.	Düğün	152
3.4.1.1.	Düğün İçin İlk Kıvılcım: Çarşamba	156
3.4.1.2.	Son Hazırlık: Perşembe	157
3.4.1.3.	İskilip'te "İlk Gece": Cuma	159
3.4.1.4.	Hüzün ve Mutluluk Bir Arada: Cumartesi	161
3.4.1.4.1.	Kına Gecesi	163
3.4.1.4.2.	Düğün Eğlenceleri	168
3.4.1.5.	Son Gün: Pazar	175
3.4.1.5.1.	Düğün Yemeği	177
3.4.1.5.2.	Gelin Alma, Gelin Çıkarma, Gelin İndirme	185
3.4.2.	Nikâh	191
3.4.3.	Gerdek	194
3.5.	Evlilik Sonrası	196
3.5.1.	Duvak	197
3.5.2.	Gelin Oturması	198

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖLÜM

4.1.	Ölüm Öncesi	200
4.1.1.	Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler	200

4.1.2.	Kaçınmalar.....	206
4.2.	Ölüm Anı	207
4.2.1.	Ölümün Hemen Ardından Yapılan Uygulamalar	210
4.2.2.	Ölümün Duyurulması	212
4.2.3.	Cenazenin Defin İçin Hazırlanması.....	213
4.2.3.1.	Yıkama.....	213
4.2.3.2.	Kefenleme	217
4.2.3.3.	Tabut, Tabuta Koyma ve Taşıma.....	218
4.2.3.4.	Cenaze Namazı	219
4.2.4.	Defin	219
4.2.5.	Devir, Iskat	222
4.3.	Ölüm Sonrası	222
4.3.1.	Ölen Kişinin Eşyaları ile İlgili Uygulamalar	222
4.3.2.	Taziye	223
4.3.3.	Mezar, Mezarlık ve Mezar Ziyareti	223
4.3.4.	Ölünün Anıldığı Belirli Günler	225
4.3.5.	Ölü Yemeği	226
4.3.6.	Yas	228
SONUÇ		231
KAYNAKÇA.....		236
EK 1- KAYNAK KİŞİ LİSTESİ		251
EK 2- FOTOĞRAFLAR.....		253

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev.: Çeviren

Ed.: Editör

Hz.: Hazreti

K.K.: Kaynak kişi

TDK: Türk Dil Kurumu

vb.: Ve başkaları, ve benzerleri, ve bunun gibi

ÖZET

Bu çalışma Çorum iline bağlı İskilip ilçesinde yaşamakta olan halkın, geçiş dönemleri (doğum- evlenme- ölüm) adet ve inanışlarını ele almaktadır. Çalışmada İskilip halkının bir dönemden başka bir döneme geçen birey için gerçekleştirdiği tespit edilen adet, inanış, ritüel ve uygulamalar görüşülüp tartışılmakta; halk yaşamı ve geçiş dönemleri arasında kurulan bağ ortaya koyulmaktadır. Aynı zamanda kendine has gelişim göstermesi nedeniyle şahsına münhasır kültür birikimine sahip olan İskilip halk kültüründe yaşayan unsurlar yazılı olarak güvence altına alınmaktadır.

Çalışmamızın amacı araştırma sahamızın geçiş dönemleri ile ilgili inanç ve uygulamaları derlemek, tahlil etmek ve çözümlemektir. Araştırma teori ve uygulama olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Alan araştırmasına dayanan çalışmada ritüel, adet ve inançları derleyebilmek için gözlem ve görüşme tekniklerinden faydalanılmıştır.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde, İskilip; tarihi, coğrafyası, demografik özellikleri, ekonomisi, idari ve sosyal yapısı yönüyle tanıtılmaktadır. Halk kültürünün asli unsurları olan sosyal normlar ve ritüellere dair bilgi verilmekte; geçiş dönemlerinin kuramsal çerçevesi belirlenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde doğum, üçüncü bölümünde evlenme ve dördüncü bölümünde ölüm ile ilgili araştırma sahamızda tespit edilen veriler sunulularak değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel analizi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İskilip, Geçiş Dönemleri, Doğum, Evlenme, Ölüm.

SUMMARY

THE RITES OF PASSAGE IN İSKİLİP FOLKLORE (BIRTH-MARRIAGE DEATH)

This study deals with the rites of passage (birth-marriage-death) customs and beliefs of the people living in Iskilip district of Çorum province. In the study, the customs, beliefs, rituals and practices determined by the people of Iskilip for the individual who has passed from one period to another, that is, for the individual located on the threshold between the old and the new, are discussed and discussed; The link established between public life and rites of passage is revealed. At the same time, the elements living in the folk culture of Iskilip, which has a unique cultural background due to its closed society feature, are guaranteed in writing.

The aim of our study is to compile, analyse and analyse the beliefs and practices related to the rites of passage of our research area with a folkloric approach. The research consists of two parts as theory and practice. In the study based on field research, observation and interview techniques were used to compile rituals, customs, and beliefs. At the same time, emic and ethical methods were used together to make the study more objective.

Our work consists of four parts. In the first part of the research, İskilip; It is introduced in terms of history, geography, vegetation and population. Information is given about social norms and rituals, which are the essential elements of folk culture, and the theoretical framework of the rites of passage is determined. In the second part of the study, the data related to birth, marriage in the third part and death in the fourth part of the study were presented and evaluated. In the conclusion part, the general analysis of the study was made.

Keywords: İskilip, Rites of Passage, Birth, Marriage, Death.

TEŞEKKÜR

Geçmek üzere bulunduğum bu eşikte, her müşkülün bir biçimde mümkününün var olduğunu bana öğreten; hayatımda ne kadar kıymetli olduğunu bilmesi mümkün olmayan ağabeyim, ustam, kıymetli hocam Doç. Dr. M. Emir İLHAN'a teşekkür ederim.

Sürece olan katkılarından dolayı hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Atila KARTAL ve Dr. Öğr. Üyesi Hatice Kübra UYGUR'a teşekkür ederim.

İçine doğduğum dünyanın pek de oluru olmayan imkânları bana sunan babam Muhittin'e, annem Şengül'e, ağabeyim Barış'a ve ablam Emine'ye; hem dostum hem ailem Elif ile Melek'e teşekkür ederim.

Son olarak desteğini bir an olsun esirgemeyen, çalışmam boyunca ve aslında her zaman varlığıyla kendimi şanslı hissettiğim yol arkadaşım Furkan'a teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

İnsan hayatı, bir durumdan başka duruma geçiş anlarından meydana gelmektedir. Bu anlardan doğum, evlenme ve ölüm üç ana geçiş dönemini oluşturmaktadır. İnsan yeni bir döneme geçerken çeşitli adet ve inanışlarla kendisi ve çevresince hem bu döneme hem de geçişin ardından gelen yeni hayatına hazırlanmaktadır. Her üç dönemde de görülen uygulama ve inanışlar mutlak biçimde kişinin yeni döneme geçişinde daha mutlu olması, kendini güvende hissetmesi ve diğer bireylerle yani toplumla uyumunun devam etmesi için gerçekleştirilmektedir.

Bahsedilen geçiş dönemleri ile ilgili pek çok unsur eski düzeni ile sahamız halkı tarafından devam ettirilmektedir. Bu çalışmada İskilip'te geçiş dönemleri, geçmişte nasıl yaşandığı, günümüzde değişen yanları, Anadolu'da ve diğer Türk dünyasındaki örnekleri arasında benzerlikleri veya farklılıkları ile aktarılmıştır.

Geçiş dönemi uygulamaları somut olmayan kültürel mirasa dair binlerce yıllık kültürel kodu bünyesinde barındırmaktadır. Bu miras, yazıya geçirilmemesi halinde unutulmuş olarak yok olmaktadır. Gerçekleştirdiğimiz alan araştırması ve kayıt altına aldığımız çalışmamız ile İskilip halkının kültürel mirası, geçiş dönemleri kapsamında tespit edilerek bu çalışmada kaydedilmiş, kültürel ve sosyal tarih yazımına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Saha çalışması, Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 16.04.2021 tarihli ve 179 sayılı kararı ile yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

ANTALYA/2022

Fatıma Özdemir

GİRİŞ

Tarihte ilk kez Paphlagonia'nın önemli bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkan araştırma alanımız İskilip; Frigler, Medler, Persler, İskender'in egemenliği, Selefkoslar, Galatlar, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi pek çok farklı medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Karadeniz ve İç Anadolu bölgeleri arasında adeta bir köprü vazifesi gören kadim şehir, ticaret yollarından uzak olan konumu nedeniyle farklı kültürlerden minimal düzeyde etkilenmiş ve kendi kabuğu içerisinde yüz yıllardır değişip dönüşerek, ancak özünü koruyarak kültürünü günümüze dek taşımıştır.

Bölgesel kültürler, ulusal kültürü meydana getiren parçalardır. Ulusal kültürün bir parçasını ele aldığımız çalışmamızın ana amacı Çorum iline bağlı İskilip ilçesinin geçiş dönemi uygulamalarını tespit etmek ve kayıt altına almaktır. İskilip, diğer ve çevre toplumlarla çok temas halinde bulunmadığından kendine has kültür oluşturmuş ve bu bağlamda geçiş dönemleri de ilçeye özel unsurlar barındırır hale gelmiştir.

İnsan yaşamı bir durumdan başka bir duruma geçişlerden meydana gelmektedir. Bu geçişlerden doğum, evlenme ve ölüm her toplumda pek çok gelenek, adet, inanç ve ritüelin eşlik ettiği törenler olarak varlığını göstermektedir. Geçiş dönemleri kötü güçlerin etkilerinden korunmak, yüce bir gücün yardımını dilemek, bireyin yeni statüsünün toplum nezdinde onaylanması ve duyurulması, ayrıca yeni durumun kutlanması ve kutsanması gibi niyetleri barındırmaktadır. Toplantılarda görülen uygulamalar farklılık arz etse de hizmet ettikleri netice aynıdır.

Geçiş dönemleri bir bakıma insan hayatının dönüm noktalarıdır. Bu denli önemli oluşunun nedeni kanaatimizce o anın bir kez daha yaşanamayacak olması ya da yaşanmasının temenni edilmemesidir. Böylesine önem verilen yolculuklar tabii olarak hiçbir toplumda gündelik olay gibi karşılanmamaktadır. Halk müziği, halk oyunları, halk mutfağı, halk inançları ve daha sayılabilecek, halkbilime dair pek çok unsur büyük kitlelerin katıldığı bu dönemlerde bir arada icra edilmektedir. Bu bağlamda geçiş dönemleri, halkbilimsel unsurların bir nevi bağlamsal evrenidir.

Geçiş dönemleri, istisnasız her topluluk için kültürel bir köprü vazifesi görmektedir. Kültür katmanlılığın en yoğun olduğu bu dönemlerde birey, sürecin parçası olması nedeni ile ait olduğu topluluğa dair pek çok unsura maruz kalmakta, öğrenmekte ve aynı zamanda

aktarmaktadır. Asırlardır devam eden bu döngü, geçiş dönemlerin en mühim toplumsal işlevlerinden biridir.

Maddi ve manevi değerlerin tamamını kapsayan kavram olarak karşımıza çıkan kültürel değerler, kuşaklar arası aktarım ile var oluşunu garantilemektedir. Geçiş dönemleri asli unsurları ile kültürel aktarımın yapılabileceği en elverişli süreçlerdir. Aktarımın sağlanmasını mümkün kılan vasıtalarından biri olarak karşımıza çıkan ritüellerin geçiş dönemlerinin taşıyıcı damarlarını meydana getirdiğini görmekteyiz. Doğum, evlenme ve ölüm, bir topluluğun içselleştirerek nesillerdir devam ettirdiği, pek çoğunun köklerinin ne kadar derine uzandığı bilinmeyen ritüel kalıntıları ile günümüzde kültürel bellek aktarımının büyük kitleler arasında sağlanabildiği dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı zamanda töre, adet, gelenek, görenek, moda gibi sosyal normlar da geçiş dönemlerinde kültürel aktarımın sağlanışına hizmet etmektedir. Sosyal normlar toplumsal örgütlenmenin bir aracıdır ve kuşattığı toplumun her ferdi, artık o topluluğa dair grup kimliğini edinmiştir. Geçiş dönemleri, sosyal normlara riayetin en üst düzeyde görüldüğü anlardır. Sosyal normlar sayesinde geçiş dönemlerinde neyin, ne zaman, nerede veya kim tarafından, nasıl icra edileceği de bilinmektedir. Ancak sosyal normların işlevi yalnızca geçiş dönemleri ile sınırlı değildir. Toplumla uyum içinde ve mutlu bir biçimde yaşayabilmesi için birey bu davranış kalıplarını öğrenmelidir. Bu noktada geçiş dönemleri, sosyal normların öğrenim ve aktarımı için en uygun zaman olmaktadır ve toplumsal örgütlenmenin gerçekleşebileceği uygun ortamı sağlamaktadır.

Bölgesel kültür unsurlarının tespit edildiği bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmamıza başlarken konuya karar verilmesinin ardından ilk olarak konu ile ilgili yazılı kaynaklar taranmıştır. İkinci aşamada sahaya çıkılmış ve derleme çalışması yürütülmüştür. Elde edilen verilerin Türk kültür tarihi içindeki yeri, arkaik kökenleri, işlevleri, geçmişte ve günümüzde nasıl uygulandıkları, yapılan literatür taramasından elde edilen verilerle sentezlenerek sunulmuştur.

İlk bölüm araştırma sahasının genel durumu hakkında bilgi verilmesinin ardından geçiş dönemlerine dair genel kavramların açıklanması ile devam etmektedir. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde sahada elde edilen verilerin tasnif edilerek sunulmuş ve analiz edilmiştir.

İkinci bölümde İskilip halk kültüründe geçiş dönemlerinden doğumun irdelenmiştir. Doğum geçiş dönemlerinden ilkidir. Gerek doğum öncesi gerek doğum sonrası pek çok

hususta çeşitli pratiklere başvurulmaktadır. Dünyaya gelen çocuk annesi ve babasını sevindirmiş, her daim mutlulukla karşılanmıştır. Sadece anne babası değil, çevresinde yer alan diğer insanları da mutlu eden bebek toplumda özel ilgi görmüştür. Geçiş döneminde olduğu için zararlı etkilere karşı hem annesi hem kendi korunmalıdır. Bu pratikler bebeğin dünyaya gelmesinin ardından onu korumak için devam edecektir. Sonuç itibarıyla doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası, çok sayıda adet, inanç ve pratiğin uygulandığı bir dönem haline gelecektir.

Üçüncü bölüm de geçiş dönemlerinden olan evlenme ele alınmıştır. Evlenme yalnızca kadın ve erkek arasında değil aileler arasında da yeni bir bağın kurulduğu geçiş dönemidir. Evlenmenin geçiş dönemi olmasının nedeni yeni bir yaşama başlangıcının eşiği olmasıdır. Halk bu geçiş döneminde de çifti zararlı etkilerden koruyabilmek adına birtakım tedbirler almaktadır.

Dördüncü bölümün konusu ölümdür. Ölüm olgusu, insanoğlunun değiştiremeyeceğini kabul ettiği gerçekler arasında yer almaktadır. Ölümün ardından gelen bilinmezlik asırlardır insanı düşünmeye sevk etmektedir. Her topluluk ölümü, farklı anlamlar barındıran uygulamalarla karşılamaktadır. Ölüm ve çevresinde görülen uygulamaların alt yapısında bulunan en belirgin his korkudur. İnsan, ölümden kaçabilmek için ön belirtilerini takip etmiş, ölümü getireceğine veya uzaklaştıracağına inandığı her davranıştan kaçınmış veya aksine uygulamış, ölümü adeta bulaşıcı bir hastalık gibi görerek onun temas edebildiği her ne varsa tabulaştırmıştır.

Çalışmamızın önemi, geçmişle bağları kuvvetli olan ve kültürel değişime karşı olabildiğince mukavemetli araştırma sahamızın, geçiş dönemlerini derli toplu bir çalışma ile kayıt altına alınmış olmasıdır. İskilip halk kültürünün söz konusu başlıkları üzerine yürüttüğümüz çalışmamız ile aynı dönemde yürütülen bir tez çalışmasındaki küçük bir bölüm¹ haricinde derli toplu akademik çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle İskilip halkının kültürel değerleri, inançları ve dünya görüşü, yoğun bir biçimde barındığı geçiş dönemleri bağlamında bu çalışmada kaydedilerek ortak kültürümüze katkıda bulunulacaktır.

Grup kültürüne dair yapılan çalışmalarda, aşına olunan bir grupla çalışmanın daha kolay olacağı belirtilmektedir. Tarafımızın avantajı araştırma sahamızın kültürünün içinde yetişmiş olmamızdır. Bu avantajın çalışmamız için başlıca faydası, araştırmamız esnasında yaşanabilecek güven problemlerini ortadan kaldırarak sürecin daha objektif ilerlemesini

¹ Şimşek, 2019: 94-117.

kolaylaştırmasıdır. Aynı zamanda görüşme yapılacak kişilere dair ön bilgilerin var oluşu, gerçekleştirilen görüşmeyi derinleştirebilmemiz ve daha detaylı bilgi elde edebilmemizi sağlamıştır. Görüşülen her kaynak kişi, bir biçimde tanınmış olduğundan görüşme sürelerinde herhangi bir kısıtlama yaşanmamış olması, merak edilen her konuya değinmemizi sağladığı gibi vakıf olmadığımız pek çok hususta da veri elde edebilmemize imkân sağlamıştır.

Araştırmamızı yürütürken karşılaştığımız en büyük güçlük ise saha çalışmasını Covid-19 dönemi içerisinde gerçekleştirmiş olmamızdır. Özellikle doğum, evlenme ve ölüm gibi dönemlerin çeşitli kısıtlamalara tabi tutulduğu bu süreçte geçiş dönemleri üzerine çalışmak hayli güç olmuştur. Çalışmamızda sunmuş olduğumuz doğum, düğün ve ölüme dair pek çok verinin Covid-19 sebebi ile uygulanmadığı ya da tam manası ile icra edilemediği tespit edilmiştir. Özellikle kalabalığın iştiraki ile gerçekleştirilen geçiş dönemi uygulamaları neredeyse Covid-19 sürecinde ortadan kaldırılmıştır. Ulaşım sıkıntısı, mesafe kuralları gibi sorunlar çalışmanın ilerleyişini olumsuz etkileyen sebepler arasındadır. Çalışma sahamız Çorum iline bağlı olduğu için toplu taşıma araçları ile seyahat etmenin yasak olduğu bir dönemde gerekli izinleri almak; araştırma sahasında sokağa çıkma saatlerinde görülen kısıtlamalar veya belirli günlerde sokağa çıkma yasağı getirilmesi nedeni ile zorluk yaşanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHASI VE TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Araştırma Sahası: İskilip

Çorum iline bağlı ilçe olan İskilip, etrafı tepelerle çevrili dar bir vadide yer almaktadır. Büyük ormanları, tatlı ve tuzlu suları, bağları, bahçeleri ile anılan bu şehir, kale etrafındaki yamaçlara konumlanmıştır. Kendine has gelişim göstermesi ve halen bunu koruyabiliyor olmasının asıl nedeni ana yollarından uzak oluşudur. Atilla Alpay'ın ifadesi ile “Nev-i şahsına münhasır”² özelliği olan bu kent, pek çok kültüre ev sahipliği yapmış ve geçmişten günümüze bu kültürel öğeleri taşımıştır.

Tarihsel süreçte İskilip bölgesine ilk olarak Paphlagonia (Paflagonya)'ın önemli yerleşim yeri olarak rastlanılmaktadır. Paphlagonia adına yazılı kaynaklarda ilk kez, İ.Ö. 900-700'lerde yaşadığı düşünülen Homeros'da karşılaşılmaktadır. Bölge kuzeyde Karadeniz, güneyde Aydos, Elden gibi dağlar, doğuda Kızılırmak ve batıda Bartın çayının çizdiği sınırları kapsamaktadır. Frigler, Medler, Persler ve İskender'in egemenliği, Selefkoslar, Galatların ardından Roma ve Bizans gibi devletlerce yerleşim yeri haline getirilmiştir³.

İskilip'in tarihi çok eskilere dayanan eski yerleşim yerleri arasında Andrappa, Bloacium ve Neocladiopois yer almaktadır. Kentin bilinen en eski adı Andrappa sonrasında Bloacium (Galatlar), Klaudiopolis (Romalılar) ve Neocladiopois olmaktadır. Klaudiopolis Bizans döneminde Neoklaudiopolis olarak ad almıştır. Daha sonra Esculap, Eskilep ve günümüzün İskilip'i olacaktır. İskilip adının kaynağı olarak Yunan sağlık Tanrısı Asklepios gösterildiği gibi, Andrappa'da doğduğu düşünülen Aziz Isikius ile de bağlantılı olabileceği düşünülmektedir⁴.

1071 Malazgirt Savaşı'yla Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır. Bu dönemde bölgede önemli bir Türk hükümdarıyla karşılaşılacaktır. Artuk Bey, 1072'de Çorum, Çankırı ve Bolu sahasına kadar olan bölgeye hâkim olmuş ancak 1073'te Sultan Melikşah'ın görevlendirmesiyle merkeze çağırılmıştır. Bunun üzerine Tokat, Niksar, Amasya, Çorum, Çankırı, Ankara'yı içine alan bölge, Danişment Ahmet Gazi tarafından fethedilmiştir. 1081 olaylarının vuku bulmasıyla bölgeye Danişment Gazi'nin komutanlarından Emir Karatekin gelmiş; İskilip, Çankırı, Kastamonu ve Sinop'a kadar olan bölgeyi fethetmiştir ve İskilip

² Alpay, 1997: 13.

³ İlter, 1992: 1-2.

⁴ İlter, 1992: 1.

Danışmentliler'in hakimiyetine girmiştir⁵. 13. yüzyıl başlarında Selçuklu Devleti'nin zayıflamasının ardından Anadolu'nun hakimiyeti Moğolların eline geçmiştir. Rivayete göre bu süre zarfında İskilip'e "Kara Tatarlar" denilen tatar aşiretleri yerleşmiş ve İskilip, Osmanlı dönemine kadar Tatar beyleri idaresinde kalmıştır⁶.

Moğolların Anadolu'da sarstığı birliği tekrar sağlamak isteyen Türk boyları harekete geçerek beylikler halinde organize olmuşlardır. Bu beyliklerden Osmanlı Beyliği, 14. yy. başlarında büyüyerek Anadolu'da sarsılmış olan birliği yeniden inşa etmeyi amaçlamıştır⁷. Yıldırım Beyazıt Han, Anadolu'nun birliğini düzenlemek için başta kendine yardımcı olan fakat sonrasında kendi aleyhine hareket edebileceği için Kadı Burhaneddin saflarına geçen Candaroğulları'na sefer düzenleyerek Kastamonu'yu almıştır (1391). Kadı Burhaneddin Beyliği'nin de tehlike arz etmesi üzerine Yıldırım Beyazıt, bir sefer daha düzenlemiştir. Kadı Burhaneddin'e ait Amasya ve Osmancık'ın alınmasının ardından Çorum'a yakın olan Kırkdilim mevkiinde Kadı Burhaneddin ile savaşmıştır. Osmanlı, bu seferde yenilmiş ve Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Şehzade Ertuğrul şehit düşmüştür. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin; Ankara, Kalecik, Sivrihisar ve İskilip'i Moğollar'a yağma ettirmiştir. Tekrar toparlanan Osmanlı ordusu; Kastamonu, Osmancık, Çorum, Amasya ve İskilip'e hâkim olmuş ve İskilip Osmanlı hâkimiyetine girmiştir⁸.

1395'ten sonra, bir süre İskilip ve çevresi huzur içinde yaşamını sürdürmüştür ancak 1402'de Yıldırım Beyazıt ve Timur'un yaptığı Ankara Savaşı'nda, Osmanlıların yenilmesi bölgede siyasi düzenin bozularak, karışıklık yaşanmasına neden olmuştur. Tekrar düzeni kurmaya çalışan Çelebi Mehmet de bu bölgede pek çok savaşın yaşanmasına neden olmuştur⁹. Nihayetinde Osmanlı tekrar zafer elde etmiştir. Çelebi Mehmet Osmanlı tahtını elde edişinin ardından, 1416'da Samsun Seferi'nden dönmekteyken İskilip'te pek çok Tatar obasına rastlamıştır. Tatarların Ankara Savaşı sırasında sergiledikleri sadakatsizliği ve İskilip'te kargaşa yaratmaları nedeniyle Rum iline göçüne karar vermiştir¹⁰.

1890 yılına gelindiğinde Amasya Sancağına bağlanan İskilip; sonrasında Yozgat, Ankara, Osmancık, Sungurlu ve sonuncu olarak da Çorum'a bağlanmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nden de Çorum'a bağlı bir ilçe olarak gelmiştir¹¹.

⁵Çay, 1997: 42.

⁶Alpay, 1997: 15.

⁷Sert, 2014: 332.

⁸Kalyoncu, 1996: 3.

⁹Alpay, 1997: 16.

¹⁰Sümer, 1969: 133.

¹¹Alpay, 1996: 16.

İskilip'in ilçe topraklarının alanı, 1170 km²'yi biraz aşmaktadır. İç Anadolu ve Karadeniz bölgesinin ayrıldığı sınırlar üzerinde; doğuda Çorum'un Osmancık ilçesi ve Oğuzlar, batıda Bayat ilçesi, güneyde Uğurludağ ve Çorum, kuzeyinde Kargı ve Tosya ilçeleri ile çevrilmektedir¹². İlçeye bağlı 64 köy ve 14 mahalle bulunmaktadır¹³.

İlçenin sıcaklık ortalaması yıllık 10-11 °C arasında değişmektedir. Karadeniz iklimi ve karasal iklimin geçiş noktasında bulunan İskilip'in yağış miktarı kış ve bahar aylarında artmaktadır. İlçenin kuzeyinde Karadeniz iklimi, güneyinde ise İç Anadolu ikliminin özellikleri görülmektedir. Bu nedenle kuzeyde ormanlık alanların artışı gözlemlenirken, Güneyde Kızılırmak çevresinde kurak bir yapı görülmektedir¹⁴.

2020-2021 nüfus sayımına göre 31.027'dir. Bu sayıya göre nüfusun %58.45'i kentte, %41.44'ü köylerde yaşamaktadır. Toplam nüfusun %49.44'ü erkek, %50.48'i ise kadınlardan oluşmaktadır¹⁵.

İskilip ekonomisi, Cumhuriyet dönemi öncesi, nüfus, miktar ve nitelik açısından kendi kendine yeten bir yapıya sahiptir. İlçede kapalı çevre ekonomisi sergilenerek, ekonomi çevresel potansiyellere göre biçimlendirilmiştir¹⁶. Kapalı çevre ekonomisi İskilip'in ekonomisiyle de kendine has bir tablo çizmesine sebep olmuştur.

Ekonominin başlıca kaynakları; tarım, hayvancılık ve el sanatlarıdır. Uludere'den başlayan bağ ve bahçeler; Kızılırmak çevresinde yoğunlaşan verimli tarlalarla birleşmektedir. Pirinç, arpa, buğday, şeker pancarı gibi pek çok mahsul elde edilmektedir. Bunlar dışında evlerin bahçeleri de dahil olmak üzere pek çok bağ ve bahçede ceviz, ayva, kiraz, elma, üzüm, armut gibi çeşitli meyveler yetiştirilmektedir. Hayvancılık ve hayvana dayanan zanaatlar; “debbağlık, mutfaklık, dikicilik, serpicilik, semercilik, saraçlık”¹⁷; metale dayanan sanatlar demircilik ve bakırcılık; ahşaba dayanan zanaatlar ise “oyuncakçılık, ahşap ev eşyası, sepetçilik”¹⁸. Bunlar dışında orman ürünleri, kerestecilik, ayakkabıcılık, dokumacılık gibi çeşitli meslek kolları da bulunmaktadır.

Fakat geçmişte çok yaygın olan el sanatları günümüzde birkaç usta tarafından devam ettirilmekte, bunun yerine tarım ve hayvancılık yaygınlık kazanmaktadır. “Urgancılık, çember dokuma, hasır dokuma, kamıştan sedir yastığı artık yapılmamakta; daha önceleri çocuklara

¹² Ertürk, 2000: 1.

¹³ <https://www.nufusune.com/iskilip-ilce-nufusu-corum> (erişim tarihi: 12.05.2021)

¹⁴ Ertürk vd., 2000: 238.

¹⁵ <https://www.nufusune.com/iskilip-ilce-nufusu-corum> (erişim tarihi: 12.05.2021)

¹⁶ Ertürk, 2000: 96.

¹⁷ Ertürk, 2000: 96.

¹⁸ Karaman ve Nas, 2012: 108-109.

yönelik yapılmış olan beşik, tokmaklı kağı, gındırcak, yürüteç, pıt pıt tahtası” gibi el sanatları ise sadece süs eşyası olarak kullanmak amacı ile asgari miktarda üretilmektedir¹⁹. Sanayileşmede gerçekleştirilen yatırımlarla ilçeye bir ayakkabıcı ve bir gıda fabrikası açılmıştır. Madenleri ile zengin olan ilçenin Çomu köyünde linyit madeni rezervi bulunmakla birlikte, Yerliköy ve Çukurköy’de tuz havzaları yer almaktadır²⁰.

1.2. Geçiş Dönemi

İnsan, yaşamı boyunca gerek biyolojik gerekse toplumsal belli başlı geçiş dönemlerine tanıklık etmektedir. Tören özellikleri toplumdan topluma farklılık gösterse de amaç ve öz aynı kalmaktadır. Geçiş dönemlerinden başlıca üçü doğum, evlenme ve ölümdür. Her biri kendi içerisinde çeşitli alt dallara ayrılan dönemlere pek çok âdet, ritüel ve tören eşlik etmektedir. Bu sayede söz konusu geçiş süreci, ait olduğu toplumun kalıplarına uygun olarak yönetilerek bireyin yeni konumu onanmakta; bir durumdan başka bir duruma geçerken zararlı etkilere karşı açık olan birey, zorlu yolculuğunda dinsel ve büyüsel uygulamalarla tehlikelerden korunmakta ve yeni durumu kutsanmaktadır²¹.

Geçiş dönemleri insanın içinde bulunduğu bir önceki evreden tinsel anlamda farklı boyutlara ulaştığı bir ilerleme dönemidir. Geçiş dönemleri ile insanın bir önceki konumundan öteye geçtiğini söylemek mümkündür. Toplumun kendi içerisindeki düzenine uyum sağlamak isteyen birey ancak geçiş dönemlerine özgü ritüelleri yerine getirirse bu uyumu gerçekleştirebilir.²²

Geçiş ritüeli kavramını literatürde ilk kez kullanan Arnold van Gennep, ritüellerin tanımlamasına dair yapılan çalışmaların yoğunlaşmasıyla, elde edilmiş verilerin tasnif edildiği çalışmasını gerçekleştirmiştir. “Geçiş Ritleri” adını taşıyan eserinde, bu ritüelleri geçiş dönemleri bağlamında sınıflandırmıştır. Tespit edilmiş ritüellerin pek çoğunun geçiş törenlerinde karşımıza çıktığından bahsederek, ritüeller arasındaki yakın ilişkiye değinilmeyişi, benzerliklerin kavranmayışı ve aslında ritüellerin neden var olduğunun açıklığa kavuşturulmamasının eksikliğinden bahsetmektedir²³. Aynı zamanda Gennep, tüm toplumlarda bireylerin hayatının geçiş sürecinden ibaret olduğunu, düzenlenen ayinler arasında oldukça büyük benzerlikler bulunduğunu ve çoğu ayinin “erginleme ritleri”yle aynı sistematik şemaya sahip olduğunu belirtmektedir. Bu şema üç farklı ayinsel evreyi barındırmaktadır: “ayrılma, geçiş ya da eşiksellik, bütünleşme”. Ayrılma evresi ile bireyin bir önceki durum ya da statüsünden kopuşu simgelenmektedir ve arınma, saçların kesilmesi, bedeni yaralama gibi birtakım ritlerle ortaya koyulmaktadır. Geçiş/eşiksellik evresinde birey

¹⁹ Özkoca ve Bozkurt, 2013: 9.

²⁰ Sert, 2014: 329.

²¹ Örnek, 1988: 105; Örnek, 2000: 131.

²² Ergöz, 2019: 48-49.

²³ Gennep, 2022: 7.

eski ve yeni statüsünden tamamen bağımsızdır. Bazı tabu ve kısıtlamalara tabi tutulduğu bu ara dönemde toplum tarafından dışlanmaktadır. Bütünleşme ayinleri ise artık sınırların kaldırılması ve yeni statünün getirilerinin birey ya da toplumla bütünleşmesidir.

Gennep'e göre doğum, evlenme ve ölüm ilkel topluluklarda kutsalın etrafında durmaktadır. Bu toplulukların büyüsel-dinsel ilkeler üzerinde yükselen geçiş süreçleri özel geçiş dönemleri suretine bürünmekte ve ritüellerle belirtilmektedir²⁴.

Bireyin yaşamında, hangi toplulukta olursa olsun süreklilik arz eden konum değişikliği görülmektedir. Bu değişiklikler, toplum tarafından onanması için kutsal ve kutsal dışı pek çok eylem ve tepki barındırmaktadır. Gennep, “doğum, toplumsal ergenlik, evlilik, babalık, sınıfsal ilerleyiş, mesleki uzmanlaşma ve ölüm” olarak saydığı yaşamın geçişlerinin bireyi bir durumdan başka bir duruma geçiren törenlerle ilişkili olduğunu aktarmaktadır. Geçişin getirdiği varış noktası belli olduğundan, her geçiş aslında benzer izlekleri barındırmaktadır. Çok farklı topluluklarda görülen benzer geçiş süreci unsurlarının da arka planında bu neden bulunmaktadır²⁵.

Geçiş dönemleri üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde yukarıda zikredilen üç geçiş döneminin yoğun olarak ele alındığı görülmektedir. Bunun temel nedeni üç geçiş sürecinin de toplumun her yaştan ve her cinsiyetten bireyini ilgilendiriyor olmasıdır²⁶. Halkbilim dışında pek çok bilim dalınca yürütülen bu çalışmalar konuya farklı bakış açıları kazandırmıştır.

Üç mühim geçişin ilki doğumdur. Dünyaya gelen bebek yalnızca anne ve babasını sevindirmekle kalmayarak eş dost ve akrabaları da sevindirmektedir. Bunun temel nedeni aslında her doğumun soyun devamı, bağlı olunan toplumda birey sayısını çoğaltması ve doğru orantılı olarak gücün de artmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü küçük ölçekte ailenin büyük ölçekte ise toplumun güçlenmesi, yenilenmesi ve devamlılığı doğuma bağlıdır²⁷. Doğumu önemli kılan bir diğer husus doğum yapan kadının içinde bulunduğu toplumda statüsünü sağlamlaştırmasıdır. Çünkü kısır kadın toplum tarafından dışlanmakta ve hor görülmektedir. Benzer şekilde baba da bu ruhsal baskıdan doğumla birlikte kurtulur ve toplumda kabul görür hale gelmektedir²⁸. Doğumun bu denli önemli oluşu, pek çok ritüel ve büyüsel işlem ile sarmalanan bir geçiş dönemi haline getirmiştir. Kadın gebelik sürecinde çocuğunu ve kendini

²⁴ Gennep, 2022: 8.

²⁵ Gennep, 2022: 11.

²⁶ Karaarslan, 2011: 6.

²⁷ Taş, 2019: 44.

²⁸ Örnek, 2000: 131-132.

korumak ve sürece yön verebilmek için birçok yasağa, dinsel ve büyüsel işleme uymak zorundadır²⁹.

Evlenme, iki gencin hayatlarını birleştirerek yeni bir ailenin temelini attıkları, bu sayede aileler arasında akrabalık bağının da başladığı üç önemli geçiş döneminden ikincisidir. Yapısı oldukça detaylı ve karmaşık olan bu dönem icra edildiği topluma dair pek çok bilgiyi içerisinde barındırmaktadır³⁰. Evlilik hem evlenecek kızın hem de erkeğin hayatında en önemli eşiklerdendir. Bu nedenle evlenen çifti çeşitli zararlardan korumak, onları kutsamak, kurulan yuvayı sağlamlaştırmak için evlilik etrafında örülmüş pek çok ayin, büyüsel işlem ve pratik görülmektedir.

İnsan yaşamının somut bir biçimde son buluşu olan ölüm, ölümden sonrasına inanan topluluklar için bir son buluş değil ölen kişi için bir geçiş süreci anlamı taşımaktadır³¹. Bu nedenle geçiş sürecinde ölüyü yalnız bırakmamak, ona zorlu yolda eşlik etmek ve geçiş sürecini kolaylaştırmak için gerçekleştirilen pratikler bulunmaktadır.

1.3. Ritüel

Yarattığı etkiler nedeni ile toplumun temel dinamikleri arasında yer alan ritüel teriminin, anlatıcı ve dinleyici için kavranması oldukça basit, tanımlanması noktasında ise oldukça çetrefilli olduğu görülmektedir³². Tanımlama yapılmak istendiğinde karşılaşılan ilk problem, terimin kapsamının oldukça derin ve geniş olmasıdır. Sosyal bilimlerin pek çok disiplini ile ele alınan ritüel, kullanıldığı bilim dalına göre de değişiklik gösteren anlamlara sahiptir. Öyle ki folklor, antropoloji, sosyoloji ya da psikoloji için temelde benzeşen ancak tartışmanın odak noktasının oldukça farklı tezahür ettiği ritüel tanımlamaları görülmektedir. Bu durum da ritüelin ne olduğuna dair cevabın karmaşık bir hale gelişine neden olmaktadır. Başta ilkel toplumlara ait özellik olarak görülmeleri ve modern toplumların odak haline gelişi sebebiyle diğer bilim dallarınca ötelenmeleri, zamanla yalnızca antropoloji ile özdeşleşen bir kavram haline gelmelerine yol açmıştır. Bununla birlikte ilerleyen zamanda modern toplumlarda da ritüellerin yok olmadığı, aksine toplumun varlığını devam ettirebilmek adına bu dinamikleri yeni formları ile canlı tuttukları görülecektir³³.

Batıda antropoloji çalışmalarında ilgi gören ritüele toplumun her alanına sirayet ettiği Türkiye’de çok az ilgi gösterilmiştir. Ülkemizde Ziya Gökalp çalışmalara başlamışsa da

²⁹ Örnek, 1988: 105.

³⁰ Boratav, 1984: 167.

³¹ Boratav, 1984: 194.

³² Cohen, 1999: 7.

³³ Karaman, 2010; 227-228.

zamanla çalışmalar devam etmemiş ve kuramsal ve kavramsal bakış açısı geliştirilememiştir³⁴.

Ritüellerin anlam arayışında “Bazen kutsal ile olan ilişkileri üzerinde durulmuş (Durkheim), bazen simgesel birer eylem olarak tanımlanmış (Mauss), bazen kurumsal eylem olarak öne çıkarılmış (Bourdieu), bazen de geçiş ritüelleri olarak sınıflandırılmışlardır (Van Gennep)³⁵.” Bu nedenle ritüelin ne olduğuna dair, tam ve net bir sınır çizmek oldukça güçtür. Çalışmamızın bu kısmında ritüelin tırnak içerisinde yer alan tanımlamasını yapmaktan çok bilimsel yaklaşımlardan hareketle genel çerçevesi belirlenmeye çalışılacaktır.

Ritüel ve toplum arasındaki ilişki açıklanırken akla gelen isimlerden ilki toplumsal bütünleşme sürecini izah etmek isteyen Durkheim’dir. Durkheim için ritüel “Bir kimsenin kutsal olan şeylere karşı nasıl davranması gerektiğini emreden davranış kurallarıdır.³⁶” Daha çok dini eylemler üzerinden izah ettiği ritüellerin kutsal ile olan ilişkisi üzerinde yoğunlaşan Durkheim; ifade etmek istediği din tanımının merkezine “kutsal (sacred)” ve “din dışı (profane)”nı yerleştirmektedir. Onun için kutsal ile kutsal olmayanlar arasındaki ilişki ve kutsal ile kutsal arasındaki ilişki sistemi, dini meydana getirmektedir. “Kutsal olan, korkuyla karışık saygı ve korku duygularını gerektirir ve günlük olandan ya da kutsal olmayandan ayrılmaktadır. Kutsal olan, gücü özel dinsel törenler (örneğin, ritüel, dua, kurban etme) ile düzenlenirken, faydalı olduğu kadar tehlikeli de olabilir ve çoğu kez özel tabular aracılığıyla kutsal olmayandan ayrılmaktadır³⁷.”

Ritüeller ve kutsal arasında sıkı bir bağ olduğunu düşünen Durkheim için kutsal yalnızca tanrılar ve ruhlardan ibaret değildir. “Bir kaya, bir ağaç, bir su kaynağı, küçük bir taş, bir ağaç parçası, bir ev hasılı herhangi bir şey kutsal olabilir. Bir ayin, kutsallığa sahip olabilir; gerçekte ise, belli bir dereceye kadar da olsa kutsallık içermeyen hiçbir ayin yoktur³⁸.” Durkheim’in kutsala olan bakış açısında ritüeller kutsala olan yolculukta aracı olduğu gibi doğası gereği kutsallığı özlerinde bulundurmaktadır.

Ritüel sınıflandırmasını yine kutsal ve profan alan temeli üzerinde şekillendiren Durkheim; kutsal ile din dışı varlıkları birbirinden ayırmak için gerçekleştirilen ritüelleri negatif, birey ve kutsalı buluşturan ritüelleri ise pozitif olarak adlandırmaktadır. Birey negatif ritüeller ile din dışı elementleri kendinden uzaklaştırır ve pozitif ritüeller ile kutsal ve kendisi

³⁴ Karaman, 2010; 228.

³⁵ Kasap, 2021; 123.

³⁶ Durkheim, 2005; 60.

³⁷ Smith, 2007; 25.

³⁸ Durkheim, 2005; 56.

arasında bir bağ oluşturmaktadır. Buradan hareketle negatif ve pozitif olarak adlandırdığı bu ritüeller toplumsal yapıda birbirine girift ve aslında biri diğerini var etmektedir³⁹.

Bu sınıflandırmaya benzer olarak Ziya Gökalp “mukaddes” ve “zenim” olarak adlandırdığı sınıflandırmayı yapmıştır. Buna göre insanın mukaddes olana yaklaşabilmesi için önce zenim olaylardan uzaklaşması gerekmektedir. Gökalp bu eylemleri “menfi ayinler” olarak adlandırırken, artık zenimlikten arınan bireyin kutsalla olan iletişimini sağlayan ayinleri “müsbet ayinler” olarak adlandırmaktadır⁴⁰.

Ritüellerin toplumsal yapıyı kuvvetlendiren işlevlerine yoğunlaşan Durkheim, ritüellerin toplumun varlığını sürdürebilmesi için gerekli olduğunu düşünmektedir. Toplumu bir arada tutma işlevini üstlenen ritüel vasıtasıyla birey toplum içinde konumunu belirlemekte ve ilişkilerini doğru kanallar üzerinden yönlendirebilmektedir⁴¹. “Grubun bütün üyelerini canlandıran ortak his, her zaman aynı şekilde tekrarlanan belli hareketler şeklinde dışsal olarak ifade edilirler⁴²” ve “Ayinler sosyal grubun kendisini dönemsel olarak tekrar teyit ettiği vasıtalar⁴³” ifadeleriyle, ritüellerin toplumsal işlevselliğinden bahsederken, toplumu kutsala olan tapınmalarında düzenli biçimde bir araya getirdiğini; bu sayede toplumda yakınlaşma ve bütünleşmenin gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Kolektif bilinci oluşturan ritüele eşlik eden müzik, şarkı ve büyü gibi unsurlar ise kuvvetli bir grup olma iç güdüsünü doğuran “kolektif duygusal heyecan” ya da “kolektif coşku”yu ortaya çıkarır⁴⁴.

Kolektif kimlik grubun devamlılığı için elzemdir. Ritüeller kolektif karakteri nedeni ile kolektif bilinci oluşturan en önemli araçlardan biridir. Bu yolla toplumsal bağları güçlendirmekte, toplumsal bütünleşmeyi sağlamakta ve bireyin, gruba olan aidiyetini pekiştirmektedir. Kalıplaşmış davranış biçimlerinin tekrarına dayanan karakteri ile geçmiş ve gelecek arasında bir kanal vazifesi gören ritüeller adeta bir rehber görevi üstlenmektedir. Bu sayede grup üyeleri arasında beraberlik hissi pekişmektedir⁴⁵.

Durkheim’in din ve ritüel üzerinden anlamlandırdığı kolektif bilinç fikrini, Claude Levi-Strauss mit yoluyla anlamlandırdığı “kolektif bilinçaltı” olarak ifade edecektir⁴⁶. Kendisini “Durkheim’in değişken/kararsız müridi⁴⁷” olarak tanımlayan Levi-Strauss,

³⁹ Durkheim, 2005; 357-369.

⁴⁰ Gökalp, 1981; 51.

⁴¹ Marshall, 1999; 623.

⁴² Durkheim, 2005; 434.

⁴³ Durkheim, 2005; 455.

⁴⁴ Smith, 2007; 26.

⁴⁵ Murtezaoğlu, 2012; 345.

⁴⁶ Smith, 2007; 142.

⁴⁷ Morris, 2004; 421.

çalışmalarında Durkeim’e nadiren ithafta bulunsa da düşünüş tarzı bu fikirlerle yoğun biçimde benzeşmektedir⁴⁸.

Durkheim, herhangi bir dine ait olmayan ya da artık o din ile bütünleşmediği için bir dine ait olmayan ritüellerin varlıklarını yalnızca parçalar şeklinde devam ettirebileceğini ifade etmektedir. Folklorda yer alan pek çok “zirai ibadet”in bu şekilde teşekkül ettiğini, ancak bunların artık bir ibadet değil “saf bir tören ya da hususi bir ayin” olduklarını da eklemektedir⁴⁹. Ritüelistik davranışların bazılarının neden var olduğuna dair bir bilgi yoktur. Yani ritüel bilgiye dayalı bir aktarım sağlamaktan çok davranışsal aktarım gerçekleştirmektedir. Bilgi davranış biçimi içerisinde muhafaza edilmekte, davranış ritüellerle aktarılmakta ama anlam kaybolmaktadır. Kaybolduğu düşünülen anlam ise inanç değerleri içerisinde aranmalıdır⁵⁰. Durkheim’e göre ritüelleri diğer eylemlerden ayıran şey özel doğalarıdır ve bu doğa ancak inançla ifade edilebilir⁵¹. Bu nedenle ritüelleri anlamlandırmanın yolu önce inancı anlamlandırmaktan geçmektedir. “Durkheim’e göre ritüelde anlamlı birim eylemdir; inançları doğuran eylemdir, ama eylemi doğuran inançlar değildir⁵².”

Kültürü ve onun toplumsal işlevini anlamlandırabilmek için öncelikle en ilkel formunu incelemek gerektiğini düşünen Metin And; ritüellerin toplumsal işlevleri ile ilgilenen ilk isim olan Durkheim’in fikirlerini özetleyerek dört madde elde etmiştir:

1. Ritüeller, bireyi toplumda yaşamak için toplumun gerektirdiği düzen bağının sıklığına, acı çekmeye hazırlar, bu yolda onu eğitir.
2. Ritüel, bireyleri bir araya getirir, bireyler arasındaki toplumsal bağları güçlendirir, ortaklığı pekiştirir.
3. Ritüelin toplumda canlandırıcı bir işlevi vardır. Toplumun ilişkilerini kalıtlarının bilincine vardır; geleneklerin sürmesi, inançların tazelenmesi, değer yargılarının, törelerin kökleşmesine yardım ederek toplumu canlı bir biçimde ayakta tutar.
4. Mutluluk verici işlev: Toplumun bir üyesi olmanın getirdiği mutluluk duygusunu verir. Özellikle toplumun bunalımlı dönemlerinde kişilerin coşku ve duygularını bir arada dile getirmelerine olanak tanıyarak bozulan dengeyi düzeltir⁵³.

Ritüellerin kolektif coşkuyu tetikleyen özelliklerine vurgu yapan And; ritüellerin toplu icra edildiğini, canlandırıcı, kışkırtıcı, koruyucu ve yeniden inşa edici olduğunu

⁴⁸ Segal, 2012; 185. (çeviri eser. Dip notu ayarla)

⁴⁹ Durkheim, 2005; 61.

⁵⁰ Köse, 2021; 65.

⁵¹ Durkheim, 2005; 55-56.

⁵² Marshall, 1999; 623.

⁵³ And, 2003; 307.

söylemektedir. Ritüel hangi amaçla gerçekleştiriliyor olursa olsun amacı yalnızca toplumsal bağı güçlendirerek ortaklık bilincinin oluşmasını sağlamaktır⁵⁴.

Ritüel kavramını din üzerinden ele alan bir diğer isim Malinowski'dir. Ona göre çevresini anlamlandırmak isteyen ilkel insan, geleneksel bilgi birikimine yani kendi bilimine sahiptir. Yani bilim ve din insanlığın varoluşundan itibaren mevcuttur. Yalnızca her birinin kendine has işlevleri vardır. Dinin işlevi ise hem psikolojik hem de toplumsaldır⁵⁵.

Malinowski buna ek olarak mit ve ritüelin ayrı düşünülmemeyeceğini “Bizim vardığımız sonuçlar, folklor incelemesi için yeni bir yöntemi içeriyor, çünkü biz miti ritüelden, sosyolojiden, hatta maddi kültürden ayırmanın olanaksızlığını göstermiş bulunuyoruz⁵⁶.” şeklinde ifade etmektedir. Mitin işlevini açıklarken çeşitli fenomenleri -doğa olayları, inançlar, sihir, ritüel- temellendirdiğini düşünmektedir. Mitler yoluyla anlamlandırılan ritüeller toplumun devamlılığını sağlamaktadır. Bu fenomenler toplumsal olmaktan çok bireyseldir⁵⁷.

Ritüel ve mit arasındaki ilişkiyi irdeleyen Levi Strauss ise, mit ve ritüel ilişkisini ortaya koymaya dair o ana kadar yapılan çalışmaların gereksiz tekrarlardan ibaret olduğunu düşünmektedir. Çünkü mitler ve ritüeller arasında tespit edilen bu mükemmel uyum her örnekte bulunmamaktadır. Etyişimsel olarak nitelendirdiği bu bağlantıyı yalnızca aynı toplum mit ve ritüelleriyle değil çevre toplumların mit ve ritüellerinin de karşılaştırılmasıyla mümkün olabileceğini düşünmektedir⁵⁸. Aynı zamanda her ikisi de kendilerine ait sembollerle bireyin hislerini kışkırtmaktadır⁵⁹.

Malinowski için ritüelin bir diğer işlevi psikolojik zorlanmalarında ortaya çıkan duygusal bunalımla bireyin başa çıkabilmesidir. Birey “kaygı” olarak adlandırılan bu hisle başa çıkabilmek ve istediği sonucu garanti altına alabilmek için bir takım büyü ritüelleri icra eder. Büyü kavramı üzerinde de yoğunlaşan Malinowski için büyü, insanın kontrol edemediği olumsuz durumlarda tezahür etmektedir. Bireyin pozitif bakış açısını ritüel yoluyla kalıcı hale getirerek psikolojik bir rol üstlenmektedir. Ritüeli büyüsel ve dini olarak iki kısma ayırmaktadır. “Toplumsal dokunun çimentosu” olarak adlandırdığı büyüsel ritüel, icra eden herkesçe bilinmekte ve toplumun herhangi bir bireyinden basit bir biçimde öğrenilebilmektedir. Büyüsel ritüelin var oluş sebebi ve amacı her zaman net bir biçimde

⁵⁴ And, 2003; 308.

⁵⁵ Morris, 2004; 238.

⁵⁶ Malinowski, 1998; 155.

⁵⁷ Segal, 2012; 178-180.

⁵⁸ Strauss, 2012; 333.

⁵⁹ Turner, 2018; 50.

anlaşılabilmektedir ancak bu durum dini ritüeller için geçerli değildir⁶⁰. Levi-Strauss da benzer olarak ritüellerin, mitler gibi insanın doğa ve kültür karşısında yaşadığı gerilimin dışa vurumu ve ortadan kaldırılmasına yardım ettiğini düşünmektedir⁶¹.

Buradan hareketle ritüeller, toplum için neyin önemli olduğunu göstermektedir. Toplum, ritüeli gerçekleştirirken bir sebep sunma gereksinimi duymaz. Ritüeller gerçeğin anlamının açıklamalarıdır. Bu nedenle ritüel, başka türlü açıklanması mümkün olmayan olaylarda korku, kaygıyı, stresi ve belirsizliği ortadan kaldırmak için bir çaredir. Kaygıyı ortadan kaldırarak bireyin mutluluğunu sağlamaktadır. Her ritüel bilinmezlikten kaynaklanan kaygı unsurunu ortadan kaldıran, toplumsal bir rahatlama yöntemidir. Gelecekte karşılaşılabilecek kötü durumları ortadan kaldırmış olmanın verdiği mutluluğu yaşatırlar⁶².

Sedat Veyis Örnek ritüeli ibadet olarak adlandırmış ve birey ve grubun tanrıya, ulu güçlere, atalara ya da ölümlere karşı yerine getirilmesi gereken dinsel emirler olarak tanımlamıştır. İbadet, kutsal olanla bağın sağlandığı birtakım işlemler ve pratiklerdir. İbadet dinsel alanı ilgilendirmekte ve Örnek için en mühim özelliklerinden biri kutsala olan korku ve saygıyı içinde barındıran davranış olmasıdır. Tapılan kutsalın ilkel toplumun yapısına göre değişiklik arz edeceğini belirten örnek bunların bazen bir tanrı, tanrıça, ölümler veya doğa unsurları olabileceğini söylemektedir. İbadetin yani ritüelin ana bileşenleri “dua, kurban, âyin, tören, dinsel içerikli dram, oyun ve müziktir”. Örnek için ibadeti gerçekleştirecek bir lider, uygun yer zaman ve çeşitli araçlar gerekmektedir⁶³.

Ritüel insanı kutsal olana götüren bir sistemdir. Bu yönü ile ibadete benzemektedir fakat ibadet yalnızca insan ve tanrı arasında gerçekleşmektedir. Her ibadet hedefe ulaşmak için yeterli olmayabilir ancak her ritüelde doğru yol izlendiği takdirde sonucun olumlu olması kaçınılmazdır⁶⁴.

Ritüelin merkezi görevlerinden bir diğeri düzendir. Bireyin bir statüden başka bir statüye geçişini simgeleyen geçiş ritüelleri beraberinde rol değişimini de getirmektedir. Rol değişiminin toplumda kaosa sebep oluşunu engelleyen element ise ritüellerdir. Çünkü ritüeller mevcut dönüşümü meşrulaştırmaktadır⁶⁵.

⁶⁰ Homans, 1941; 1004.

⁶¹ Segal, 2012; 186.

⁶² Demirci, 2013; 52.

⁶³ Örnek, 1988; 78-79.

⁶⁴ Demirci, 2013; 49-50.

⁶⁵ Karaman, 2010; 232.

Eliade için geçiş töreni, adayın tabiatı anlamlandırışında bir reçete ve adayın yeniden doğuşudur. Aday acemisi olduğu bu dünya ile ilgili bilgilendirilir. Bireyin yeni adım atacağı bu dünyayı ona tanıtmakta adeta bir rehber görevi görmektedir⁶⁶. Onun için geçiş dönemi ritüellerini anlamak simgesel anlamlarla yüklü olan dinin şifresini çözmek demektir⁶⁷.

Törensel süreçlerin toplumsal dinamiklerini tartışan, Turner'ın ifadesi ile “formel süreç analizinin babası⁶⁸” olan Arnold Van Gennep; bireyin yaşamının bir durumdan başka bir duruma geçişlerden ibaret olduğunu düşünmektedir. Onun için bilhassa yazısız toplulukların kültürel yaşamın önemli bir bölümünü oluşturan geçişlerin eşlikçisi ve ne olduğunu belirleyip tanımlayan süreç ise ayin yani ritüeldir⁶⁹.

Gennep, ayrılma (preliminal), geçiş/eşik (liminal) ve bütünleşme (postliminal) adı altında üç temel evrede ele aldığı geçiş ritüellerinin ortak bir yapıyı örneklendirdiğini ileri sürmektedir⁷⁰. Bu üç evre sonucunda yeni girenin toplumsal statüsü değişmektedir. Ayrılma, birey ya da grubun içinde bulunduğu durumdan ayrılışını ifade eden sembolik davranışlardan meydana gelir. Eşik dönemi bireyin akıbetinin muğlak olduğu; geçmiş veya gelecek durumunun net olmadığı kültürel bölgedir.” Son evre olan bütünleşmede ise geçiş dönemini tamamlayan birey toplum tarafından kabul görerek diğerleri gibi net bir konuma yerleşmektedir. Geçiş ritüelleri toplumsal eylemler olsalar da merkezinde birey yer almaktadır. Geçiş ritüelleri ile bireyin yeni statüsü meşrulaşmakta, artık bu statüdekilerle eşit haklara sahiptir ve onlar gibi davranması beklenmektedir.⁷¹

Gennep'in “geçiş ritüelleri” kuramı pek çok araştırma alanına konu edilmiş ve geliştirilmiştir. Bunlardan biri olan Victor Turner, Gennep'in geçiş ritüelleri kuramından yararlanarak “liminality (eşiksellik)” kavramı ile yapı ve communitas kavramlarını inşa ederek alana katkıda bulunmuştur⁷².

Liminal kavram yani eşiklik kavramı Turner için tam olarak muğlakta olma durumudur. Karnavallar ve ritüeller Turner'ın dikkat çektiği önemli eşiksel olaylardır. Turner eşikliği “Eşikteki varlıklar ne burada ne oradadır; yasa, gelenek, uylaşım ve törenlerce belirlenip sıralanan konumların ne birinde ne ötekindedirler⁷³.” ifadeleri ile tanımlamaktadır. Bu sebeple eşikteki birey pek çok sembolle bağdaştırılarak eğitimcilerince, yeni durumlarıyla

⁶⁶ Eliade, dinler tarihi, 85

⁶⁷ Morris, 2005; 285.

⁶⁸ Turner, 2018; 173

⁶⁹ Özbudun, 1997; 21.

⁷⁰ Morris, 2004; 393.

⁷¹ Turner, 2018; 95-96.

⁷² Honko, 2006; 130.

⁷³ Turner, 2018; 96.

baş edebilecek güçlerle donatılırlar. Eğitimene tam olarak itaat eden eşikteki bireyin davranışı oldukça alçakgönüllüdür. Ne statüsünün ne rütbesinin ne makamının ne de rolünün artık toplumun kalanı için hiçbir anlamı yoktur. Dünyevi olan bütün farklar ortadan kalkar. Eşikte olma, bir toplum için karşıt durumların birbirini var etmesi halidir. Yani yukarıda olan aşağıda olmayı deneyimlemelidir. Buradan hareketle Turner, her bir bireyin yaşam deneyiminin birbirini izlediğini ve bu geçiş sürecine maruz kaldığını söylemektedir⁷⁴.

Turner eşikte olanların oluşturdukları birliği adlandırmak için “communitas” kavramını kullanmaktadır. Ona göre bazı ritüeller, bireyleri başka şartlarda ayrıştıran bütün farkları ortadan kaldırmakta ve toplumu communitas yaratma kapasitesine getirmektedir. Düzenlenen ritüel esnasında toplumsal yapıda homojenleşme görülür. Farklı statü, yaş, cinsiyetteki bireyler bir arada bulunabilmektedir. Communitas, ritüelde etkin olan otoriteye herkesin eşit biçimde itaat ettiği birliktir⁷⁵. Toplulukta birliktelik hissinin yoğun olarak yaşandığı bu yapı, bireylerin farklılıklarını bir kenara bırakıp, özdeşlik hissinin yaşadığı, “ritüel yoldaşlık” deneyimidir⁷⁶. Bu görüşün merkezinde yer alan bireyler arası yoğun duygusallık Durkheim’ın kolektif coşkunluk” fikri ile doğrudan bağlantılıdır⁷⁷.

Turner toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi için ritüellerin temel işleve sahip olduğunu düşünmektedir. Hangi amaçla yapıyor olursa olsun ritüeller performans biçimi olarak sahnelenmektedir. Turner bu edimsellikleri “toplumsal drama” olarak adlandırmaktadır⁷⁸.

İnsani bir eylem olan ritüel bedensel bir davranış biçimidir. Ritüel hem bilinç düzeyinde varlığını devam ettirirken hem de bedensel olarak dışa vurumu gerektirmektedir. Hatırlama işlemini anma törenleri ve bedensel pratikler üzerinden inceleyen Paul Connerton; toplumsal belleğin anma törenlerinde yer aldığını söylemektedir. Toplumsal belleğin temel özelliklerinden biri bedensel oluşudur. Anma törenleri, yalnızca uygulamısal olduğunda hatırlatma işlevini yerine getirmektedir. Geçmiş ancak kendimize onu hatırlatan sözler veya imgeleri hatırlatarak koruyabiliriz. Bu sembollerin inandırıcılığı önceden belirlenmiş bedensel davranışlarla sağlanmaktadır⁷⁹. Bu demektir ki; geleneğin aktarımı için gücünü sözden alan ritüeller ile bedensel ritüeller bir araya gelerek “kültürel belleği” meydana getirmektedir⁸⁰.

⁷⁴ Turner, 2018; 97-99.

⁷⁵ Turner, 2018; 97.

⁷⁶ Tüncer, 2021; 30.

⁷⁷ Smith, 2007; 115.

⁷⁸ Murtezaoglu, 2012; 347.

⁷⁹ Connerton, ;111-113.

⁸⁰ İlhan, 2015; 1404.

Ritüeller sunmuş olduğu hazır davranış kalıpları ve tekrara dayanan karakteristik özellikleri sayesinde bireyin geçmişle olan bağını kuvvetlendirmektedir. Sık tekrarlarla dayanması nedeni ile sıradan/gündelik gibi gözükseler de olağanüstü olaylardır. Leach toplumsal eylemlerin süreklilik arz ettiğini ileri sürer. Böylece her ritüel uygulaması bir öncekine benzemekte ve yazısız kültürlerde görülen “zamanın döngüsellığı” olgusunun ortaya çıkmasını sağlamaktadır.⁸¹.

Bir grubun kimliğini devam ettirebilmesi için ritüel gereklidir. Jan Assman için ritüeller kimliği koruyan anlamın “damarları”dır. Arkaik insan, düzeni ritüel yoluyla korumaktadır çünkü düzen, varlığını sürdürebilmek için “ritüel sahneleme ve mitsel dile geliş” ihtiyaç duymaktadır. Assman yaşamı düzen ve biçim açısından iki gruba ayırmaktadır: Gündelik yaşam ve törensel yaşam. Törensel yaşam, ortak bilgi ve kimliği barındırmaktadır. Bu yaşam biçiminde ritüeller bilginin aktarımı ve yeniden üretimi vazifesini üstlenmektedir.⁸².

Assmann insan belleğinin, gruba dair kimlik bilgilerini muhafaza edecek tek yer olduğunu düşünmektedir. Belleğin birliği sağlayabilmesi için gerekli üç şart vardır. Bunlar “kaydetme, çağırma ve iletme; ya da şiirsel biçim, ritüel sunuş ve toplumsal katılım”dır. Yazılı toplumların varlığına kadar geçen süreç bilgiyi muhafaza etme ve aktarma için ritüeli kullanmaktadır. Bireyin kültürel belleğe dahil olabilmesi ritmik tekrara dayanan yapıları nedeniyle bayramlar ve ritüeller ile gerçekleşmektedir. Kimlik bilginin iletimini sağlayan bayramlar ve ritüeller, kültürel kimliğin yeniden inşasını üstlenirler. Bu sayede grup kimliği korunmaktadır.⁸³.

Grup bilinci aynı zamanda grubun diğer gruplarla olan farklarının da kavranmasını sağlamaktadır. Ritüel esnasında yaşanan duygu paylaşımını tanımlayan Collins, ritüelin dışında kalanların dışlandığını ifade etmektedir. Aday bir gruba katılabilmek için grubun kabul şartlarını yerine getirmelidir. Yalnızca bu yolla grubun diğer üyeleri ile eşit konuma gelebilir. Ritüel aracılığıyla grup aidiyeti ve dayanışması pekişmektedir. Ritüelin icrası esnasında kullanılan çeşitli semboller, söz ve sergilenen davranışlar toplumsal birleşimi sağlamaktadır.⁸⁴.

Ritüeller sürekli tekrara dayanan yapıları nedeniyle toplumsal belleğin yeniden inşasında en elverişli toplumsal öğelerdir. Kültürel belleğin, nesiller arası aktarımı gerçekleştirilebilmesi için sürekli olarak canlı tutulması gerekmektedir. Bu durum beraberinde

⁸¹ Morris, sayfa 351.

⁸² Assman, 153.

⁸³ Assman, 2015; 65.

⁸⁴ Karaman, 230.

hatırlamaya dair pratikleri getirmektedir. Grubun kimliğinin korunuşu ve kültür aktarımı, tekrarlama ilkesi sayesinde ritüeller gerçekleşmektedir. Ritüel davranışın temelinde inanç yer aldığı için değiştirilmesi çok mümkün değildir. Aynı zamanda yalnızca söze dayanmayan yapısı sayesinde insan belleğine sabitlenmiş gibidir⁸⁵. Bu sayede toplumsal bilginin canlılığı ritüel aracılığıyla güvence altına alınarak kuşaklar arası taşınır hale gelmektedir. Ritüelin adı her ne olursa olsun sonuç olarak toplumsal bir işlevi yerine getiren hatırlatma pratiğidir. Kültürel aktarımın ritüele bağlı olduğu toplumlarda tekrar zorunludur ancak yazıyı icat etmiş toplumlar için bu zorunluluk artık ortadan kalkmıştır⁸⁶.

Ritüeller insan ve doğa arasında köprü vazifesi görmektedir. Her ikisinde meydana gelen değişim ile ritüellerde değişmekte, dönüşmekte, yok olmakta ve yeniden doğmaktadır. Değişmeyen tek şey ritüelin her daim var oluşudur. Ritmik olarak tekrar eden döngüleri nedeniyle değişimleri kolay değildir. Küçük alanlarda küçük değişimlere uğrarlar. Ritüeller doğaçlama değildir; gerçekleştirilecek yer, zaman, kullanılacak semboller gibi her bir ögesi önceden belirlenmiştir. Ritüel kavramı günümüzde daha çok geçmişe ait olan davranış kalıpları olarak algılanmaktadır. Ancak ritüel yalnızca geçmişe ait değil geçmiş ve gelecek arasında bir köprüdür. Bu nedenle modern toplumlarda da ritüeller bir şekilde toplumsal yapıya tutunmuş toplumlar geçirdikleri kültürel dönüşümlerle birlikte ritüellerini de dönüştürmüştür.

Bu yaklaşımlardan hareketle ritüel; belirli bir zamanda veya mekânda, ritüelistik araçların kullanılabildiği, bir liderin ya da katılımcının bulunduğu, ritüelistik sözlere yer verilen davranıştır. Ritüeller bazen kutsala yönelik bazen kutsal dışına yönelik olabilmektedir. Davranışlar sembolik, kalıplaşmış ve tekrara dayalı bir sisteme sahip olmalıdır. Her yapının toplumda işlevsel bir karşılığı bulunmalıdır. Birey bilinçli ve gönüllü olmalıdır. Çeşitli adlandırmalarla pek çok çalışmanın merkezinde yer alan ritüel, insanın kendinden bağımsız olarak varlığını sürdüren doğa güçlerini ikna etmesi için var olmuş eylemdir.

1.4. Sosyal Norm

İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır. Doğduğu andan itibaren, üyesi olduğu toplulukta, anlaşılması güç sosyal ilişkiler ve etkileşimler ağına tanıklık etmektedir. Bu karmaşık ilişkiler ağını kontrol altına alabilmek ve sosyal ilişkilerin devamlılığını sağlıklı biçimde sürdürebilmek için müşterek bir anlayışın varlığına ihtiyaç doğmaktadır. Bu noktada toplumu aynı unsur etrafında örgütleyen birtakım beklentiler, kalıplaşmış davranışlar,

⁸⁵ Köse, 2021; 62-63.

⁸⁶ Assman, 2015: 99.

kaçınmalar, yasalar gerekmektedir ki bu şartların toplamını ifade eden kavram “sosyal norm”dur⁸⁷.

Sedat Veyis Örnek sosyal normları yapılarına ve uygulanabilirliklerine göre üç ana gruba ayırmaktadır. Bunlar örf(yasa), âdet ve sosyal alışkanlıklardır. Alt dalları olarak ise örf, âdet, teamül, anane, töre, gelenek, görenek ve modayı saymaktadır⁸⁸. Halkbilimin yanı sıra pek çok bilim dalının konusu olan bu kavramlar, bilimsel çalışmalarda ve günlük hayatta aralarındaki fark gözetilmeksizin birbirleri yerlerine kullanılabilirler. Özünde sınırlılık getiren bu unsurları, tanımlama noktasında net sınırlarla birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Günlük hayatta da birbirleri yerine kullanılabilen bu kavramları özellikleri üzerinden, benzerlik ve farklılıkları ile birbirinden ayırmak gerekmektedir⁸⁹.

Sosyo kültürel alanın asli yapı taşı olan örf, âdet, teamül, anane, töre, gelenek, görenek ve moda topluluğun her bir ferdiyi aynı pencereden bakan gözlere sahip kılmaktadır. Bu unsurlar bireyin her tavır ve davranışına doğrudan etki etmektedir. Toplumsal ilişkiler bu unsurlar sayesinde birtakım beklentilere ve kaidelere bağlanmaktadır. Nirun ve Özönder bu unsurların önemini açıklarken “sosyal grupları yaratan ve yaşatan muhteva”ya sahip olduklarından bahsetmektedir. Bu unsurlar yazılı kanunların yokluğunda ya da var olup yetersiz kaldığı durumlarda, toplum içi ilişkilerin güvenliğini ve düzenli sürekliliğini sağlamaktadır⁹⁰.

Toplumsallığın bir sonucu olan normlar, bireyler arası iletişimin sınırlarını belirlemektedir. Bireyin davranışlarını sınırlandırıp yönlendiren, belirli kurallar ile çevreleyen, benzer davranışlar karşısında nasıl davranması gerektiğini bildiren toplumsal kurallardır. Her topluma göre değişiklik göstermektedirler. Değişmeyen şey ise normların varlığının, her toplum için geçerli olmasıdır⁹¹.

Muhtevası, toplumun öz birikimi olan normlar etkisinde dünyaya gelen her yeni fert, bu ağ tarafından sarıp sarmalanmaktadır. Normlar, tıpkı kendinden önceki nesillerde olduğu gibi ona da öğretilmekte ve aktarılmaktadır. Yani sosyal normlar öğrenilip aktarılmakta; öğrenme işlemi topluluk içinde, bireyin sosyo-kültürel etkileşim alanında gerçekleşmektedir⁹².

⁸⁷ Örnek, 2000; 121.

⁸⁸ Örnek, 2000; 122-123.

⁸⁹ Eroğlu, 2015; 300.

⁹⁰ Nirun ve Özönder, 1988; 341.

⁹¹ Düzgün, 2007; 202.

⁹² Nirun ve Özönder, 1988; 340-343.

Sosyal normların en belirgin özellikleri yaptırım gücüne sahip olmalarıdır. Tesirlerini artırabilmek ve devamlılığını sağlayabilmek için yaptırım uygulamaktadırlar. Örnek, bu durumu “bireylerin, grupların, cemaatlerin ve topluluğun üzerinde zorlayıcı, kınayıcı ya da özendirici, ödüllendirici tepkilerin ve baskılarını işletirler. Böylece, toplumda var olması gereken genel bir uygunlaşımı düzenler ve korurlar” şeklinde açıklamaktadır. Yaptırımların amaçlarının aynı olduğunu belirten Örnek; kaynak aldıkları öz ve içeriğe göre sınıflandırma yapmaktadır. Temel farkları “cezalandırma ve ödüllendirme, yasaklama ve özendirme, karşı çıkma ve olurlama” noktasında ortaya çıkmaktadır⁹³.

Normların çizdiği sınırların dışına çıkıldığında yaptırımlar tezahür etmekte ve yapılan yanlışın cezalandırılması, geri dönülmesi ve düzeltilmesi sağlanmaktadır. Meydana gelen cezalandırma daha önceden belirlenmiş ölçülerde gerçekleşmektedir. Normlar, bu özellikleri ile bireyi toplum için anlamlı olan davranışlara uymaya mecbur kılmaktadır. Toplumsal yapının gerektirdiği davranış kalıplarının sergilenişi olumlu karşılanıp takdir edilirken; yerine getirilmeyişi dışlanma kınanma ayıplanma küçümseme, aşağılanma gibi tepkilerle cezalandırılır⁹⁴. Yaptırım güçleri normlara göre farklılık göstermektedir. Yaptırım güçlerine göre sıralamak gerekirse töre, gelenek ve ardından adet, görenek, teamül son olarak ise moda olarak sıralamak mümkündür⁹⁵.

Kalıplaşmış, sert sınırlara sahip yapıları nedeniyle toplumsal yapının hiç değişmeden devamlılığını sağlıyor gibi görünse de bu sınırlar toplumun ihtiyaçlarına göre şekil almakta ve değişebilmektedir. Sosyal yapının zaman içerisinde değişip dönüşmesine, sosyal ilişkileri çevreleyip kuşatan sosyal normlar sebep olmaktadır. Normlar değişebilir veya ortadan kalkabilir.

Sosyal normlar sayesinde davranışlar daha önceden tahmin edilebilir hale gelmektedir. Düzenleyici, dengeleyici ve denetleyicidirler. Her bir sosyal normun tanımlamasına bakıldığında uzun süredir yapılagelmeleri, kalıplaşmış yapıları, bireysel ilişkili düzenleme, denetleme ve koruma altına almaları normların en belirgin özellikleridir⁹⁶.

1.4.1. Töre

Töre, Türk toplumsal hayatını düzenleyen kuralların bütününe karşıl原因 kavramdır. İlk defa Orhun kitabelerinde görülen töre kelimesi, eski yazıtlarda “törü” biçiminde

⁹³ Örnek, 2000; 121-122.

⁹⁴ Örnek, 2000; 122.

⁹⁵ Eroğlu, 2015; 307.

⁹⁶ Eroğlu, 2015; 307.

kullanılmaktadır. “Kanun, nizam, anane ve türemek” anlamında kullanılan bu kelime; cümle içerisinde “el törüsü” biçiminde kullanılmakta ve “devletin, milletin, vatanın töresi”ni karşılamaktadır⁹⁷.

Bütün sosyal normları kapsayan bu kavram, Türk kültür araştırmalarında genel itibariyle kanun odaklı bakış açısı ile alınmaktadır. Ancak bu bakış açısı Türk toplumu için kanundan çok daha geniş kapsamlı bir anlama denk düşen töreyi anlamlandırmak için yeterli değildir. Çünkü töre herhangi bir kanun değildir. Eski Türklerde töre kavramının alanı oldukça geniştir⁹⁸. Örnek’in “örf, âdet, yol, kural, gelenek, görenek, yasa ve kuttören⁹⁹” olarak açıkladığı töreyi, Kafesoğlu “Aslında bozkırlarda fiilen yaşanan hayatın zamanla hukûkî-sosyal değer kazanmış davranışlarını ihtiva eden ve umumiyetle "kanun" mânasına alınan töre, eski Türk sosyal hayatını düzenleyen "mecburi” kaideler (normlar) bütünü idi.¹⁰⁰” ifadeleriyle açıklamaktadır.

Türk tarihine bakıldığında daima düşmana sahip olan bu milletin, birlik duygusunu her zaman diri tuttuğu ve oldukça disiplinli olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türk yurdunda nizamı denetleyen töre, toplum için her şeyden kıymetli gelmektedir. Yazılı olmayan bu kuralları her küçük büyüğünden öğrenmektedir. Hukuk düzenini sağlayan töre, kağanın yönettiği mahkemelerde ya da normal mahkemelerde, hükümlerinde hiçbir değişiklik yapılmadan yerine getirilirdi. Yetkisi hükümdarın da üzerinde olan bu kavrama, hiçbir hükümdar karşı gelemezdi. Aksi takdirde hükümlerine son verilebilirdi¹⁰¹.

Yaptırımları oldukça ağır olan törenin, kesin ve sert hükümleri vardır. Oldukça ağır cezaları bulunmasına rağmen, toplum tarafından düzeni inşa ettiği bilindiği için haksız ve yersiz görülmemektedir¹⁰². Toplumun uymaya zorunlu olduğu bütün davranış ve tutumları kapsayan bu kavram, bilhassa geleneksel ve kırsal kesimde etkin olan normdur. Töre kaidelerinin en ufak ihlali toplum için bağışlanamaz ve gereken ceza en hızlı biçimde uygulanır. Bireyin hayatına son vermekten, toplumdan sürülmesine kadar uzanabilen ceza sistemi töreye aykırı davranışların bağışlanamazlığını göstermektedir¹⁰³.

⁹⁷ Eröz, 1977; 130.

⁹⁸ Başer, 1990; 74.

⁹⁹ Örnek, 2000; 23.

¹⁰⁰ Kafesoğlu, 1997; 246.

¹⁰¹ Eröz, 1977; 57.

¹⁰² Eröz, 1977; 57.

¹⁰³ Örnek, 2000; 24.

1.4.2. Örf

Kökeni Arapça olan örf sözcüğü, dilimize Arapça'dan geçmiştir. “Yasalarla belirlenmeyen, halkın kendiliğinden uyduğu gelenek¹⁰⁴”; “toplumda genel kabul gören, sürekli veya baskın tatbikatı bulunan sosyal davranış¹⁰⁵”; Mecelle’de ise “insanların güzel gördüğü, âdet (teamül) ise insanların başlangıcı belli olmayan zamandır yapageldikleri şey¹⁰⁶” olarak tanımlanmaktadır.

Örfler toplumun değer algısının en temel yapı taşlarından biridir. Toplumda kanun yerini alabilecek güçte tavır ve davranışlardır. Öyle ki hukuk sisteminin var olduğu toplumlarda dahi yerel olarak iktidarını sürdürebilmektedir. Zamanla yazılı hale gelerek toplumun bütün üyelerini kapsayan bir hal alabilecek kuvvettedir¹⁰⁷.

Örfler toplumda kanunlarla eşit yaptırımlara sahiptir. Çiğnenmesi durumunda birey, katı ve affedilemez biçimde cezalandırılır. Bireye uygulanan bu cezanın şiddeti çoğu zaman yasal cezalandırmadan daha yoğun olmaktadır. Aşağılayıcı, dışlayıcı ve hor gören tavır, bireyin ruhsal çöküşüne sebep olmaktadır¹⁰⁸.

Örf ve yasalar arasında güçlü bir bağ vardır. Bazı toplumlar yasalarda karşılığı bulunmayan kimi olayların kararını örfle dayanarak vermektedir. Uzun süredir işlerliği devam eden örfler hukuken bir kural haline getirebilir. “Yasalar, bir bakıma ayıklanmış, düzenlenmiş, işlerliği ve uygunluğu denenmiş örfler toplamıdır.” Bu nedenle yasalar hazırlanırken, toplumun örfleri dikkate alınmak zorundadır çünkü yasa ve örf arasındaki herhangi bir çekişme, yasanın işleyişini güçleştirecektir¹⁰⁹.

Örfler bireyin sosyal ilişkilerini toplumsal anlamda sınırlandıran ve düzenleyen işleve sahiptir. Her birey örf tarafından sürekli baskılanmakta ve zorlanmaktadır. Oldukça katı yaptırımlara sahip olması sebebiyle yaptırıcı ya da yasaklayıcı gücü oldukça yüksektir. Yaş, cinsiyet, meslek gibi toplumsal gruplara göre kategorize edilmiş yapısı bu grupların ilişkilerini korumak, güçlendirmek ve kontrol etme işlevleri vardır¹¹⁰.

¹⁰⁴ <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁰⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/orf>

¹⁰⁶ Şimşirgil, 2008; 116.

¹⁰⁷ Nirun ve Özönder, 1988; 352.

¹⁰⁸ Örnek, 2000; 123.

¹⁰⁹ Örnek, 2000; 124.

¹¹⁰ Örnek, 2000; 123.

1.4.3. Gelenek

Sosyal normların önemli bir kısmını meydana getiren gelenek(tradition), Türkçe gelmek fiilinden türetilen bir sözcüktür. Kültürel miraslar, alışlagelmiş durumlar, toplumsal bilgiler ve beceriler, gelenekler içinde muhafaza edilmektedir. Tutucu karakterleri daha çok aile, din, politika gibi alanlarda etki eden bu norm, bilim ve sanat alanında bu denli aktif değildir. Çatısı altında topluluğa dair pek çok unsuru barından gelenekler, sınırları net olmadığı için görenek, örf, adet gibi diğer normlarla karıştırılabilmektedir¹¹¹.

Tevarüs edilen şey manasına gelen gelenek, topluma ait maddi olan her şeyi, inançları, pratikleri, kişiler ve olayları kapsamaktadır. Toplum için anlamlı hale gelen davranışın, amacını kriterlerini ve kurallarını aktararak işlemektedir. Taşıyıcı ve koruyucu olan bu sistem, tevarüs edilmiş bir yapıdır. Bu yapı yeni kültürel oluşumlar için form ve araç işlevi görmektedir. İlk defa karşılaşmış durumlar dahi geleneksel olarak şekillendirilir. İnsan hazır olarak karşılaştığı doğal maddeleri işleyip kültürel hale getirmektedir. Gelenek kültürel süreci hızlandıran bir ara geçittir. Bu işlevi ile gelenekler, insanoğlunu her defasında baştan başlamak yükünden kurtarmaktadır¹¹².

Gelenek topluluğun bütününe ilgilendiren bir normdur. Alan Dundes halkı meydana getiren unsurları sayarken en önemli gördüğü nokta, grubun kendine has geleneklere sahip olması gerektiğidir¹¹³. Metin Ekici, buna ilave olarak Dundes'in gelenekten kastının ne olduğunun açık olmadığını ancak kastedilen şeyin halk bilgisi ürünleri olduğunun aşikâr olduğunu söylemektedir¹¹⁴. Buna dayanarak gelenekler için söylenebilecek en önemli işlev grup üyeleri arsında meydana getirdiği ortak ruh aracılığıyla kültürel devamlılığı sağlamasıdır. Toplumun bütününe ilgilendiren gelenekler adeta toplum için iskelet vazifesi görmektedir¹¹⁵. Eski ile yeniye birbirine bağlayan bir köprü, sosyal bir mirastır. Gördüğü köprü vazifesinin işlerliği toplumdan topluma değişmektedir¹¹⁶.

Bireyin yaşamı, ilk olarak, üyesi bulunduğu topluluktan görenekler aracılığıyla edildiği kalıplar ve bu yapının bir uyumudur. Dünyaya geldiği andan itibaren davranışları gelenekler aracılığıyla biçimlendirilmektedir. Dile geleceği ana kadar içine doğduğu

¹¹¹ Örnek, 2000; 126.

¹¹² Çınar, 2005;

¹¹³ Dundes, 1998; 143.

¹¹⁴ Ekici, 2012; 6.

¹¹⁵ Nirun ve Özönder, 1977; 352.

¹¹⁶ Ülken, 1969; 115.

toplumun küçük bir varlığı olan birey; konuştuğu andan itibaren etkinliklere dahil olur. Bundan sonra topluma dair her detay özünde bireyin detayıdır¹¹⁷.

Dursun Yıldırım, geleneğin köklerinin sözlü ortama uzandığını ve yazılı sürece geçişin bu ortamda gerçekleştiğini söylemektedir. Bu sayede gelenekler toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilir hale gelmektedir. Sözlü ortam geleneklerinin yazılı ortam geleneklerine yenik düştüğünün düşünülmesinin aksine Dursun Yıldırım, her ikisinin de toplum hayatında var olduğunu ve değişip dönüşerek devam ettiklerini söylemektedir¹¹⁸. Sedat Veyis Örnek gelenekleri sözlü ve yazılı olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Bu yönleriyle adetlere benzeseler de adete göre yaptırım güçleri çok daha kuvvetlidir¹¹⁹.

Geleneğe dil ve ritüel penceresinden bakan M. Emir İlhan; geçmişin aktarım yolu ile gelenekleştirdiğini, aktarımın yönteminin ise tekrara dayanan anlatı olduğunu ileri sürmektedir. Bu anlatı canlandırma temelli ritüelistik etkinliğe dayanmaktadır¹²⁰. Anlatı, geleneğin bugüne olan uzun yolculuğunda başvurulmuş en yaygın yöntemdir. Anlatı yalnızca bir araç değil, yorumlanarak yeniden inşa edilebilen geleneğin muhtevasıdır. Bu yolculuğun kapılarını aralayan öncü ise dildir. Oldukça değişken yapısı ile dil, bugüne getirdiği malzemelerin aktarım yöntemini de farklılaştırabilmektedir. Öyle ki sözlü kültür ortamında tekrar ve taklit yolu ile malzeme aktarımının formu, yazılı kültür ortamında değişim göstererek tekrara dayanan “dinleme” odaklı bu sistem yazı ile “okuma” odaklı bir forma bürünmüştür¹²¹. “Kısaca, sözün tekrarına dayalı oluşturulan biçimsel yapının ritüelistik performansı ile güçlenen hafıza, güvenilir hatıralarla geleneği; yazının sabitleştirdiği simgelerin karşılık geldiği anlamın yeni ufuklarına açılmasını sağlayan hafızanın imgeleme işbirliğiyle oluşan estetik çabayla yeniden yorumlanabilecek hatıralarla geleneği intikal ettirir¹²².”

Kültürel yapı değişime açık ve uyarlanabilir bir doğaya sahiptir ancak gelenek kültürün bu değişken yapısına izin vermemektedir. Geleneğin amacı değişmezliktir. Değişikliği en yavaş yaşayan norm olan gelenek ile tekrara dayalı pratikler dayatılmaktadır¹²³. Geleneklerin var oluşu ve aktarımı gerçekleşen kalıpların, içeriğine rağmen değişmeyişi

¹¹⁷ Benedict, 2011; 33.

¹¹⁸ Yıldırım, 1998; 37.

¹¹⁹ Örnek, 2000; 126.

¹²⁰ İlhan, 2018; 152-153.

¹²¹ İlhan, 2015; 739-744.

¹²² İlhan, 2015; 747.

¹²³ Hobwbawm, 1983; 3-4.

yalnızca Halkbilimsel belleğin açıklayabileceğini belirten İlhan; geçmişteki bir anın gelenek olabilmesi için tekrara dayanan ritüelistik süreçten geçmesi gerektiğini söylemektedir¹²⁴.

Geleneklerin bu değişmez tavrına karşın görenekler belli bir noktaya kadar değişimi engellemezler. Bu değişim önceki göreneklerle uyum içinde olmalıdır. Görenekler değişmektedir çünkü değişim her toplum için kaçınılmazdır. Göreneğin değişimi sonuçta geleneği de değiştirmektedir. Modern oluşla zıt gibi görünen bu norm tam tersine modernlikle iç içe varlığını devam ettirmektedir¹²⁵.

Geleneğin ihlali ağır cezaları olan bir durumdur. Birey üyesi olduğu grubun veya toplumun geleneklerine aykırı davranması halinde yasalardan daha güçlü yaptırımlar uygulanır. Önceden belirlenmiş cezalarla bu asiliğe cevap verilir ve bireyin topluluktan ihracına, aşağılanmasına varan yaptırımlar uygulanır¹²⁶.

1.4.4. Görenek

Görenek “Bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı¹²⁷”; “Eskilerden görülerek yapılan, deneme sonunda hâsıl olan alışkanlık; itiyat, âdet, örf¹²⁸”; “Bir şeyi, başka türlüünü, daha kolayını, daha işe yararını ya da yararlısını düşünmeksizin, atalardan dedelerden görüle geldiği gibi yapma alışkanlığı” olarak tanımlanmaktadır.

Görenekler yaptırım güçleri bakımından diğer sosyal normlarla kıyaslandığında bazılarının göre oldukça zayıf kalmaktadır. Örnek, göreneği diğer normlarla kıyaslayarak “örfteki yapılma zorunluluğu, âdet ve gelenekteki yapılmalı özelliği göreneklerde yapılabilme niteliğini alır” demektedir¹²⁹. Eski zamanlardan itibaren yapılan bu davranış henüz âdet olma özelliğini kazanmamıştır. Toplumun günlük olan her ihtiyacına cevap veren bu davranışlar, değişebilir veya dönüşebilir. Bu davranışların devamlılığı olabileceği gibi işlevlerini yitirerek yok olmaları da mümkündür¹³⁰.

Diğer sosyal normlarda görüldüğü gibi toplum düzenini sağlama, kargaşayı ortadan kaldırma, toplumsal ilişkilerin sağlıklı hale gelmesinde etkilidirler. Toplumda davranışların

¹²⁴ İlhan, 2018; 99-100. Bkz. İlhan, 2017.

¹²⁵ Hobwbawm, 1983; 3-4.

¹²⁶ Örnek, 2000; 126.

¹²⁷ TDK, 1988; 563.

¹²⁸ Doğan; 2000; 773.

¹²⁹ Örnek, 2000; 127.

¹³⁰ Nirun ve Özönder, 1988; 351.

nasıl olması gerektiğine dair reçeteleri sunarak ilişkilerin düzenini, güvence altına almaktadır¹³¹.

1.4.5. Adet

Adet sözcüğü de tıpkı örf sözcüğü gibi dilimize Arapça'dan geçmiştir. Meydan Larousse'da “alışılmış, olagelmiş, görenek, sıradan, kaide¹³²”, Türkçe Sözlükte “Bir kimsenin yapmaya alışmış olduğu şey, alışkı. Topluluk içinde eskiden beri uyulan kural, töre. Edinmek (veya etmek) bir şeyi alışkanlık ve huy durumuna getirmek. Öteden beri yapılır olmak. Bir şey gelenek durumuna gelmiş olmak¹³³” Mecelle'de “İnsanların bir uzun müddettir yapageldikleri şey¹³⁴”; Türkçe Sözlükte “bir kimsenin yapmaya alıştığı, bir kural gibi uyduğu şey. Bir topluluk içinde öteden beri uyulan ve uygulanan kural¹³⁵” anlamları olarak açıklanmaktadır.

Yapılan tanımlamalardan hareketle adet, belirli davranışların zamanla kalıplanışının meydana getirdiği normlardır. Bu davranış biçiminin yaptırım gücü örf ve töreye göre daha düşüktür. Örf ve töreden farklı olarak bir kaçınma sonucu değil gerekli görüldükleri için ya da uzun süredir yapılagelişleri nedeniyle toplumda artık varlığı sorgulanmadığı için yerine getirilmektedirler. Ancak zamanla kolay uygulanışları nedeniyle adetlerin topluma güçlü tutunuşları, onları örf haline de getirebilmektedir¹³⁶.

Diğer sosyal normlarda görüleceği gibi adetlerde sosyal hayatın düzenini etkilemekte, yönetmekte ve denetim altına almaktadır. Adetler toplumda yaşanabilecek kaosu ortadan kaldırarak, kuralların işlerliğini sağlamaktadır. Geçmişte olanları bugüne taşıyarak sürekliliklerini sağlamaktadır. Bu davranışlara örnek verilecek olursa “Dinî bayramlarda ziyaretlerde bulunmak, resmî toplantılara takım elbise ile gitmek, büyüklerin elini öpmek, evlenirken düğün yapmak, askere giden genci törenle uğurlamak, ekmeğe “nimet” gözüyle bakıldığından onu yüksekçe bir yere koymak” sayılabilir¹³⁷.

Adetlerin biçimlenmesinde “geçmiş zamanların yaşama biçimleri, dünya görüşleri, ilginç rastlantı ve olaylar” gibi kaynaklar önemleri bir yere sahiptir. Adetlerin bir kısmı toplumun tamamını ilgilendirirken bir kısmı yalnızca bir gruba ait olabilir. Diğer sosyal

¹³¹ Örnek, 2000; 127.

¹³² Meydan Larouse, 1973; 85.

¹³³ TDK, 1988; 16.

¹³⁴ Şimşirgil, 2008; 118.

¹³⁵ Püsküllü, 2012; 57.

¹³⁶ Eroğlu, 2015; 303.

¹³⁷ Eroğlu, 2015; 303.

normlarda olduğu gibi adetler de kalıcılığını sağlayabilir ya da zamanla işlerliğini kaybederek yok olabilmektedir¹³⁸.

1.4.6. Teamül

Teamüller genel olarak âdetler ile karıştırılmaktadır. Dilimize Arapça'dan geçen kelime “amel” kelimesinden türetilmiştir. Türkçe Sözlük'te “iş, örf ve adete dayanan hukuk, örf ve âdet durumuna gelmemiş, yazılı olarak tespit edilmemiş hukuk¹³⁹”, “bir yerde öteden beri olagelen davranış, gelenek¹⁴⁰” olarak tanımlanmaktadır.

Teamül Mecelle'de “insanların başlangıcı belli olmayan bir zamandır yapageldikleri şeyler” olarak tanımlanırken, âdet ile eş olarak görülmüştür. Ancak çoğu zaman adet ve teamülün karıştırıldığını belirten Eroğlu; teamüllerin yaptırım gücünün adetlere göre daha düşük olduğunu belirtmektedir¹⁴¹.

1.4.7. Moda

Moda sosyal normlar içerisinde en kısa süreli olan, sıklıkla değişen, öykülenme ile yayılan, özünde değişikliğin ve özgünlüğün yer aldığı geçici davranış şeklidir. Oldukça çabuk yayılan yapısı, insanın gereksinimlerinden doğması, toplumsal sınıflar arası ayrımlar göstermesi, cinsiyetler ve yaşlar arasında farkın daha net gözlemlenmesi gibi maddeler temel özellikleri arasında sayılabilmektedir¹⁴².

Modanın ortaya çıkış nedeni insanın özgün arayışlarıdır. Başlıca radyo, televizyon, sinema, reklam gibi araçların etkisi ile yayılan moda; bazen bilinçli genel olarak ise bilinçsiz biçimde monoton düzenden çıkmak isteyen insanlarca benimsenmektedir. Büyük alanlara etki eden bu norm, belli bir süre sonra etkinliğini kaybeder¹⁴³.

Moda; giyim kuşam, ev eşyası, mimari, edebiyat, sanat gibi toplumun pek çok alanında tesir etmektedir. Bireyin bu etkinliğe katılması ya da katılmaması yalnızca isteğine bağlıdır¹⁴⁴.

¹³⁸ Örnek, 2000; 125.

¹³⁹ TDK; 1988; 1433.

¹⁴⁰ Püsküllü; 2012; 1834.

¹⁴¹ Eroğlu, 2015; 302.

¹⁴² Örnek, 2000; 128.

¹⁴³ Örnek, 2000; 129.

¹⁴⁴ Eroğlu, 2015;302.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞUM

İnsan, hayatta kalma iç güdüsüyle mütemadiyen ölümsüzlüğü aramıştır. Ancak elinde onun için bir bakıma ölümsüzlüğü elde edebildiği tek yol, kendini başka bir canlıda genleri aracılığıyla tekrar var etmek, soyunu devam ettirmektir. Üremeyi ve doğumu mecburi kılan bu arayış hem doğan hem de doğuran için aslında doğumdan çok öncesine dayanan bir sürecin başlangıcıdır.

İnsan hayatı, yatay ve dikey olarak bir durumdan başka bir duruma geçişlerden meydana gelmektedir. Her geçiş, beraberinde yeni statüye dayanan sorumluluklar, uyulması mutlak kaçınılmalar, pek çok ritüel, sayısız inanma ile sarmalanmış durumdadır. Eşiği geçmeyi başaran birey, yeni statüsüne kavuşacak, bazen statüsünün getirdiği ayrıcalıklardan faydalanırken bazen ağır sorumluluklarını üstlenecektir. Ancak geçiş süreci birey için alelade olaylardan değildir. Oldukça tehlikeli olan bu dönemde savunmasız, güçsüz ve pek çok kötü varlığın hedefi olmuş olan birey; tehlikeli yolculuğu boyunca korunacaktır¹⁴⁵.

İnsanın içgüdüsel tatminine dayanan yolculuğuyla ortaya çıkan doğumsa bahsedilen geçiş dönemlerinin ilk basamağını oluşturmaktadır. İnsan için her daim kutsal bir hadise olma özelliği taşımakta ve etrafında pek çok ritüel, inanç, gelenek toplanmaktadır¹⁴⁶. Doğum öncesinden başlayarak doğum sonrasında da devam eden, istek ve arzuların dile geldiği uygulamalar, koruyucu-sağaltıcı pratikler, büyüsel işlemler ve kaçınımlarla hem annenin hem de bebeğin geçiş sürecini zarar almadan atlatması sağlanmak istenir.

Kadın ve erkeğin arasında bağ kurmanın yöntemi yeni bir canlı dünyaya getirmek olarak görülmektedir. Anne baba adayı için her daim mutlu bir olay olarak addedilen doğum aynı zamanda iki insanı toplum nezdinde aile yapmanın şartıdır. Toplum tarafından anne baba olması beklenen kadın ve erkek, doğumla birlikte bu sorumluluğunu yerine getirerek statüsünü sağlamlaştırmaktadır¹⁴⁷.

Doğum yalnızca anne baba değil, eş dost akrabaları da sevindirmektedir. Yaşanan mutluluğun nedeni, dünyaya gelen yeni üyenin, grup içi bağların kuvvetlenmesini sağlayarak daha güçlü bir topluluğa ulaşmayı mümkün kılmasıdır¹⁴⁸. Özellikle küçük toplulukların,

¹⁴⁵ Kalafat, 2009: 23.

¹⁴⁶ Balkaya, 2016: 184.

¹⁴⁷ Örnek, 2000: 132.

¹⁴⁸ Örnek, 2000: 131.

kendini yeniden üretebilmesi anlamında kaygısını ortadan kaldıran doğum, hemen hemen her aşamasında toplumun dahil olduğu bir seremoniye dönüşmektedir.

Her toplumda doğum öncesinden başlayarak doğumun sonrasına kadar devam eden, oldukça çeşitli uygulamalar görülmektedir. Doğum süreci bir geçittir. Gebe kadın, içine girdiği dokuz aylık sürecin içinde birçok kaçınmaya, geleneğe, dinsel ve büyüsel işleme uymalıdır. Aksi takdirde bebeği ve kendi için oldukça vahim olabilecek sonuçların ortaya çıkacağına inanılmaktadır.

Doğum sürecinde uygulanan işlemler geçiş dönemleri içerisinde en hızlı değişen işlemlerdir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler, bilimsel gelişmeler, modern tıbbın toplum tarafından tanınarak kabul görmesi, sağlık kurum ve kuruluşlarının yaygınlaşması gibi sebeple bu süreçte uygulanan işlemler değişmekte, yok olmakta veya dönüşmektedir¹⁴⁹. Değişimin kaçınılmazlığı araştırma sahamız için de geçerli olmakla beraber elde edilen verilerden hareketle geçmişle olan sıkı bağları nedeniyle değişimin yavaş seyrettiği görülmektedir. Günümüzde çoğu gelenek, adet hala eski formu ile yaşatılmaktadır.

Geçiş dönemlerini ele aldığımız çalışmamızın bu bölümü İskilip halk kültüründe doğum ve çevresinde gelişen uygulamalardan oluşmaktadır. Doğum; doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası olmak üzere üç ana başlıkta ele alınacaktır.

2.1. Doğum Öncesi

Araştırma sahamızda evlenen çiftin, çocuk sahibi olması için gerçekleştirilen uygulamalar düğünle başlamaktadır. Gelin eve girdiği ilk anda kucağına çocuk verilmektedir. Ardından gerdek için hazırlanan yatağına yine çocuk yatırılıp yuvarlanmaktadır. Henüz yeni evlenmiş çift üzerinde gerçekleştirilen bu uygulamayla çiftin çocuk sahibi olabilmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda uygulanan işlem esnasında genelde erkek çocuk tercih edilmekle beraber, gelinin kucağına verilen çocuğun cinsiyetinin, doğacak çocuğun cinsiyetini belirlediğine inanılmaktadır.

Araştırma sahamızda elde edilen doğum öncesi döneme dair gelenek, adet, inanç, ritüel ve pratikler sekiz alt başlıkta ele alınacaktır. Bunlar; kısırlığı giderme, doğum kontrol ve istenmeyen gebeliği sonlandırma, gebeliğin sağlıklı ilerlemesi için gerçekleştirilen işlemler, gebelik, aşırma, çocuğun cinsiyeti, çocuğun canlanması, doğacak bebeğe hazırlık ve gebe kadın kaçınmaları ana başlıkları ile ele alınacaktır.

¹⁴⁹ Örnek, 2000: 132.

2.1.1. Çocuk Sahibi Olabilmek İçin Başvurulan Yöntemler

Evliliğin gerçekleşmesinin ardından çiftin çocuk sahibi olması beklenmektedir. Müjdeli haberin bir müddet verilmeyişi hem anne baba adayını hem de yakınlarını endişeye sürüklemektedir. Çünkü doğum, kadının saygınlığını kazanması, yeni statüsünü sağlamlaştırması, toplumda kabul görüşü, içgüdüsel tatmini, eşi tarafından onaylanması, mikro düzeyde soyun devamı, makro düzeyde toplumsal devamlılık gibi pek çok sebepten gerçekleşmesi gereken bir hadisedir. Bu nedenle kadın, bilhassa kırsal kesimde çocuk dünyaya getirmelidir. Aksi taktirde dışlanacak, hor görülecektir¹⁵⁰. “Çocuksuzluk hoş karşılanmaz ve Tanrı laneti olarak görülür. Kısırlık erkek için de kadın için de büyük kusurdur. Üremek, türemek, çoğalmak toplumsal itibarla doğru orantılıdır¹⁵¹.” Araştırma sahamız İskilip için de durum aynı seyirde devam etmektedir.

Türklerin eski çağlardan itibaren çocuksuzluğa yaklaşımının aynı minvalde olduğunu hikâye, masal, efsane gibi kaynaklardan tespit etmek mümkündür. Çocuğu olmayan ailenin toplumda saygı görmediğine dair verilebilecek örneklerden bilineni, Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesidir. Bayındır Han’ın düzenlemiş olduğu büyük toyda ak, kızıl ve kara olmak üzere üç tip otağ görülmektedir. Çocuğu erkek olan misafirler ak otağa, kız olanlar kızıl otağa, çocuğu olmayanlar ise kara otağa buyur edilecek ve statülerine göre ayrılacaklardır. Çocuksuz olan Dirse Han, kara otağa geçtikten sonra oldukça aşağılandığı bu durum üzerine, dilek dilemiş ve bir oğlan çocuğuna sahip olmuştur¹⁵².

Araştırma sahamızda, yeni çift bebek sahibi olmayı istememek gibi bir düşünceye sahip olamamaktadır. Bu hem anne adayını hem de baba adayını için geçerlidir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz kaynak kişi, bu durumu “Erkeğin de hamının da böyle bir hakkımız yoktu. Kaç yaşında olursa olsun ilk senede hamilelik haberlerini almaları gerekiyordu herkesin¹⁵³” diyerek açıklamaktadır. Kadın ve erkeğin, toplum nezdinde gerçek aile olabilmesi için tek şart olan çocuk, tanrısal lütfun evde var olduğunun belirtisi olarak düşünülmektedir. Çocuksuzluk ise tersi olarak tanrının lütfunun evde olmaması manasına geldiği için çocuksuz aile kutsal olanın dışında kabul edilen seyri ile toplum yapısına uymadığından çiftin çocuk dünyaya getirmemek gibi bir düşüncesi dahi olamamaktadır¹⁵⁴.

Gerçekleştirilen görüşmelerden hareketle, İskilip’te yeni evlenen çiftin 6 ay ile 1 yıl arasında anne-baba olması beklenmekte, bu süre zarfında gebeliğin gerçekleşmemesi tehlikeli

¹⁵⁰ Örnek, 1979: 2.

¹⁵¹ Aslan, 2019: 463.

¹⁵² İnan, 1976: 141.

¹⁵³ K.K. 49.

¹⁵⁴ Baysal, 2020: 1109.

bir durum olarak değerlendirilmektedir¹⁵⁵. Günümüzde bu baskı çiftler üzerinden kalkmış gibi görünse de kanaatimizce yalnızca çifte tanınan sürede esnek davranılarak bir nebze daha zaman tanınmaktadır. Yani çiftin muhakkak bir çocuk sahibi olması, araştırma sahamızda hala beklenmektedir. En azından “Düşman tepesi olmayacak kadar” yani bir tane de olsa çocuk yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Yeni evlenen çiftler, 6 ay ile 1 yıllık süre zarfında çocuk istemiş ancak çocuk sahibi olamamışsa pek çok işleme tabi tutulmaktadır. Bu işlemlere rağmen gebelik hala gerçekleşmemişse araştırma sahamızda “zürriyetsiz, meyvesiz ağaç, kısır eşşek, kısır, kadın olmadık, avrat olmadık, adam olmadık, dölsüz, kütüğünü kurutuyor¹⁵⁶” gibi adlandırmalara maruz kalarak aşağılanmaktadır. Bunun gibi aşağılayıcı ifadeler, bilhassa çocuksuz anne-baba ile girilen münakaşalarda kendini göstermektedir. Gündelik, sıradan bir işi başaramayan çift çocuksuzlukları üzerinden beceriksiz olarak tanımlanmaktadır. Çocuk sahibi olamayan anne babanın mal mülk edinmesi, ev sahibi olması, maddi güç kazanması toplum tarafından gereksiz görülmektedir. Çünkü sahip olduklarını devredebilecekleri, kendi soylarından bir varisleri bulunmamaktadır. Kaynak kişiler, çocuk sahibi olamayan çiftler için söylenen “Bağ aldı, bağca aldı, araba aldı mesela. Yani böyle bi tarlaya heveslenecek. Aman kime bırakıcan. Ye iç gez diyolardı¹⁵⁷”, “Küçücük evi var da bir göz oda daha ilave etti o odasına veyahut bir bahçe daha aldı. Kim için alıyo ki ne için alıyo ki. Yani hep ellere kalacak el için mal biriktiriyor neden yemiyor¹⁵⁸” ifadelerini aktarmaktadır. Bu söylemler, sürecin çift için toplumsal açıdan ne kadar zorlayıcı ve yıpratıcı olduğunu göstermektedir.

Çocuksuzluğun üzerinin örtüldüğü aileler bulunmaktadır. Ancak genele bakıldığında çocuksuzluk bir talihsizliktir ve kabul görmediği aşikârdır. Her iki genç de toplum tarafından baskı görmektedir. Kadının çocuksuzluğu üzerinden gördüğü baskı oldukça aleni, ulu orta olmaktadır. Baba evine gönderilme, üzerine kuma getirilme, psikolojik ve bedensel şiddete maruz kalması, kadının gebe kalmaması halinde oldukça sık rastlanan durumlardır. Ek olarak eşinden de baskı görmekte, pek çok korkuyu bir arada yaşamaktadır. Erkek, erkekliğinin sorgulanmaya açık hale geldiği bir durumdadır. Gördüğü baskı daha üstü örtülü ve gizlidir. Çocuksuz çiftlerin yaşamış olduğu bu durum, araştırma sahamızda günümüz şartlarında bir nebze de olsa değişmiştir. Evliliğin ardından muhakkak çocuk olması gerektiğine dair fikir

¹⁵⁵ K.K. 49, K.K. 2, K.K. 1, K.K. 12, K.K. 15, K.K. 17, K.K. 18, K.K. 26, K.K. 25, K.K. 46, K.K. 47, K.K. 50, K.K. 54, K.K. 33, K.K. 13, K.K. 31, K.K. 41.

¹⁵⁶ K.K. 49, K.K. 2, K.K. 1, K.K. 12, K.K. 15, K.K. 17, K.K. 18, K.K. 26, K.K. 25, K.K. 46, K.K. 48, K.K. 50, K.K. 54, K.K. 33, K.K. 13, K.K. 31, K.K. 41.

¹⁵⁷ K.K. 33.

¹⁵⁸ K.K. 49.

sabittir ancak olmadığı durumlarda kınama ve aşağılama gibi sert yaptırımların oldukça yumuşadığı gözlemlenmektedir.

Bakara Suresi 223. Ayette “kadınlar sizin ekeneğinizdir; ekeneğinize nasıl isterseniz öyle yaklaşın¹⁵⁹” hükmü ile kadın, erkeğe ait tarlaya benzetilmektedir. İslamiyet, Hristiyanlık veya Yahudilik, erkeğin üreme noktasındaki rolünde bağdaşmaktadır. Toprağın dişil tezahürü ve kadınla olan bağdaşıklığı çok eski devirlere uzanmaktadır. İnsana, hayatta kalabilmesi için pek çok imkânı sağlayan toprak dişildir. Ancak ataerkil sistemle beraber toprağa dair olumlu anlam kaybolmuş ve toprağın canlılığına dair algı edilgen hal almıştır. Toprak metaforu kadının doğum sürecindeki katkısı yalnızca taşıyıcılığa indirgenmiştir¹⁶⁰. “Erkeğin canlı ögeye, tohuma sahip olduğu varsayılarak onun yaratıcı yaşam kıvılcımını sağladığı düşünülürken, kadının -tıpkı toprak gibi- bu yaşayan özü besleme işlevini yerine getiren cansız maddeyi sağladığına inanılır¹⁶¹”.

Aslında pek çok toplumda olduğu gibi araştırma sahamızda da kadına yönelik baskının temel nedeni, kusurlu olanın kadın olduğuna dair kanıdır. Kusur ondadır, bu nedenle önce ondaki kusur giderilmelidir. “Bir ağacın altında bin koyun eğleniyor, seninkinde kim eğlenir¹⁶²”, “Meyveli ağaç taşlanır meyvesiz ağacın dibine kim varır¹⁶³” gibi atasözlerinin çocuksuz kadınlar için araştırma sahamızda yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle kısırlığa dair gerçekleştirilen çoğu işlem kadın odaklıdır. Kaynak kişi “Zürriyetsiz derler, erkeğe hiç mana bulmazlar erkeğin olmasa bile hep gadına mana bulurlar gadını kısır belliyolar¹⁶⁴.” ifadeleri ile süreçteki işlemlerin kadın üzerinden yürütüldüğünü aktarmaktadır. Görüşme esnasında aktarılan bir olayda, çocuğu olmayan kadının abisi ve babası, bu sebepten damatları için ikinci bir eş bularak kendi kızları üzerine kuma getirmişlerdir¹⁶⁵. Kaynak kişi “Evet komşum Ferziye vardı. Kayınvalidesi çocuk nasıl yapılır gösteriyim diyerek çocuk dünyaya getirdi¹⁶⁶.” ifadeleriyle çocuğu olmayan kadının, kayınvalidesinden yani bir başka kadından gördüğü psikolojik şiddetin boyutunu aktarmaktadır. Kaynak kişilerden derlenen bu gibi pek çok olayda, kadının çocuksuzluğu üzerinden gördüğü şiddetin aile içinde, en yakını olarak gördüğü kimseler tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

¹⁵⁹ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/230/223-ayet-tefsiri> (erişim tarihi: 27.04.2022)

¹⁶⁰ Berktaş, 1996: 58-59.

¹⁶¹ Berktaş, 1996: 65.

¹⁶² K.K. 33.

¹⁶³ K.K. 49.

¹⁶⁴ K.K. 41.

¹⁶⁵ K.K. 49.

¹⁶⁶ K.K. 49.

Gebeliğin gerçekleşmemesi halinde akrabalarından, özellikle de maddi durumu iyi olmayan akrabalarından veya çevreden evlat edinildiği görülmektedir. Erkek kardeşin çocuğu, kız kardeşin çocuğu ya da çevreden bir kadının çocuğu, doğar doğmaz evlat edinilmektedir. Günümüzde yetimhanelerden evlat edinmek daha sık rastlanılan bir durumdur. Aynı zamanda çocuksuzluğun Allahtan geldiğine dair bir teslimiyet de görülmektedir. “Allah’ın dediği olur, verirse Allah alırız” gibi düşüncelerle kadere sığınılmakta ve süreç akışına bırakılmaktadır.

Araştırma sahamızda üç ya da dört çocuk sayısı ideal olarak görülmektedir. Tek çocuk kesinlikle tasvip edilmemektedir. Anne ve babanın olmaması halinde tek çocuk yalnız kalacaktır¹⁶⁷. Oysa kardeşinin olması durumunda destek alabileceği bir yakını bulunmaktadır. İdeal çocuk sayısı dışında, dünyaya getirilecek çocuklar, çok ara verilmeden doğurulmalıdır. Araştırma sahamızda “çocuk çocuğun bokuyla büyür¹⁶⁸” denilmektedir. Yani bir kardeş diğerinin eşyaları ile büyüyebilmekte ve çok çocuk aileye yük teşkil etmemektedir. Bunun dışında çok çocuk iş gücü için de istenmektedir¹⁶⁹. Kaynak kişiler neden çocuk istediklerine dair sorulara, genel olarak yaşlarının küçük olduğunu ve nedenini bilmediklerini söyleyerek net cevaplar verememektedir.

Kısırlığın bu denli sorun teşkil ettiği toplumlarda, sorunun çözülebilmesi için pek çok ritüel, pratik ve inanç var olmaktadır. Sedat Veyis Örnek, kısırlığın giderilmesi için başvuru yöntemleri üç grup halinde sıralamaktadır. Bunlar, dinsel-büyüsel nitelikte olanlar, halk sağaltmacılığı alanına girenler ve çağdaş tıptan beklenen yardımlardır¹⁷⁰. Uygulanan işlemlerin pek çoğunun kadın odaklı olduğu görülmektedir çünkü kusurlu olan bahsettiğimiz gibi kadındır. Kadın çocuk sahibi olabilmesi için sayısız işlem den geçirilmektedir. Öyle ki bazen sağlığı hatta hayatı riske atılmaktadır.

2.1.1.1. Yatır ve Türbe Ziyaretlerine Gitme

İstek ve arzusunu gerçekleştirmek isteyen insan, karşılaştığı bir zorluk ya da olanaksızla baş edebilmek için insan üstü güçlere ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada kutsal gördüğü varlıklarla temas haline geçerek onlardan fayda ummaktadır¹⁷¹. “Ziyaret, belirli bir alanı, mekânı; inceleme, gezme, orada vakit geçirme anlamlarına gelebilmektedir¹⁷².” Ziyaret fenomeni, insan üstü güçleri barındırdığına inanılan, bazı mezar, türbe, ağaç, su, taş gibi unsurların birtakım amaçlarla ve kurallara bağlı olarak ziyaret edilmesi manasına gelmektedir.

¹⁶⁷ K.K. 48.

¹⁶⁸ K.K. 18.

¹⁶⁹ K.K. 18.

¹⁷⁰ Örnek, 1979: 2.

¹⁷¹ Gökbil, 1999: 4.

¹⁷² Kartal, 2017: 101.

İnsanların bu gibi yerlere yönelmesindeki asıl neden, kendilerinde olmayıp kutsallarda bulunduğu inandıkları cezbedici güçten istifade etmek istemeleridir. Öyle ki bir mekânı, taşı ya da ağacı diğerlerinden ayırma gücüne sahip kutsal güç var olmalıdır ve çare arayan insan, ritüelistik sürecin ardından buradaki kutsal gücün, kendisine yardım sağlayacağını düşünmektedir. Buradan hareketle ziyaret fenomeniyle kutsalın ortaya çıkacağına ve temas edilmesi halinde insana yardım sağlayıp, deva olacağına inanılmaktadır¹⁷³.

Pertev Naili Boratav, çocuğu olmayan insanların kusurunu giderebilmek için baş vurduğu yatır ve türbe ziyaretlerinin Türkiye’de çok yaygın olduğundan bahsetmektedir. Neredeyse her yatırdan bu yardımın beklendiğini aktarmaktadır. Çocuksuzluğa çare bulmak amacıyla gerçekleştirilen ziyaretler, yalnızca Türklere ait değildir. Bu pencereden bakıldığında, ziyaret fenomenlerinin inanç ve uygulamalar kısmında toplumlar arasında büyük farklar görülse de dünya üzerinde ortak bir amaca hizmet ettikleri söylenebilmektedir¹⁷⁴.

Kutsal görülerek ziyaret edilen mekânların büyük bir kısmını türbe, yatır ve mezarlar oluşturmaktadır. Arapça “türâb” kelimesinden Türkçeleştirilmiş “türbe” kelimesi, “içinde ünlü kimselerin yanında onların aileleri, yakınları, arkadaşları gibi kimselerin de gömülü olabilecekleri özel anıtsal, sanatlı yapılar, özel mezarlardır¹⁷⁵.” Türbe ziyareti, Türk dinî kültür tarihinde oldukça eskiye dayanan köklere sahiptir. Orhun kitabelerinde “bark” terimi ile karşılanan bu kelime; Türkçede kullanılan “ev-bark” biçiminde kullanılarak her ne kadar türbe anlamı taşısa da bu kullanımıyla evin kutsallığını vurgulamaktadır¹⁷⁶.

Aynı zamanda ziyaret fenomeni atalar kültü ile de sıkı sıkıya bağlıdır. Harun Güngör atalar kültünü şu ifadelerle açıklamaktadır:

Patriarkal aile tipinin egemen olduğu toplumlarda karşımıza çıkan bu kült, Türkler için de söz konusudur. Bu inanç sisteminde, topluma önderlik eden kişiler kutsal sayılmaktadır. Türbe, kümbet, yatır, evliya ve erenler gibi ziyaret yerleri bu inanışla ilgilidir. Bir de ölümler kültü vardır ki, bu da kendi ölümlerimiz, atamız ana-babalarımızın ruhunun kutsanmasıdır. Bayram ve arife günleri yaptığımız mezar ziyaretleri ölümler kültünün bir göstergesidir¹⁷⁷.

Araştırma sahamızda da çocuğu olmayan kadınların türbelere, yatır ziyaretlerine, ziyaret yerlerine sıklıkla gittiği görülmektedir. Seydim Türbesi, Arap Dede Türbesi, Evlik Türbesi, Mürsel Baba Türbesi, Şıhlar köyünde bulunmakta olan ziyaret yeri, Şeyh Yavsi

¹⁷³ Atasağun, 2006: 35.

¹⁷⁴ Boratav, 1984: 144.

¹⁷⁵ Kartal, 2017: 32.

¹⁷⁶ Günay, 2003: 9.

¹⁷⁷ Güngör, 2007: 1-2.

Camii ve bahçesinde yer alan Şeyh Muhittin'e ait kabir çocuk sahibi olma gayesiyle ziyaret edilen kutsal mekânlardır. Bu mekânlara gidilmesi sebebiyle dünyaya geldiğine inanılan bebekler “tekke bebeği, türbe bebeği¹⁷⁸” olarak adlandırılmaktadır. Aynı zamanda sürekli musibete uğrayan çocuklar için de kötü güçlerin tesir etmeye çalıştığına işaret olunarak tekke bebeği ya da türbe bebeği benzetmesi yapılmaktadır.

Kutsal mekânlara gidilerek, gebeliğin gerçekleşmesine ya da çocuğun dünyaya gelmesine engel olan kara iyeler satıp alma uygulamasıyla uzaklaştırılarak, bebek güvenli alanda tutulmak istenmektedir. Satılan bebek, güvenli bulunan kutsalın etki alanına girmektedir¹⁷⁹.

Araştırma sahamızda, Seydim Türbesi olarak anılan türbe, çocuksuz ailelerin başvurduğu kutsal mekânlardan biridir¹⁸⁰. Seydim Türbesi ile ilgili kaynak kişinin aktardığına göre:

Ebemin ilk önce oğlu olmuş. Osman adı o ölmüş. Ondan sonra arka arkaya üç tane olmuş. Anam teyzem kız olmuş. Ondan sonra bi daha ölmüş ebemin bebeği. Demişler ki Seydim'e satalım seni, Seydim'e gidince şöyle diyodu ebem laf ediyodu. Elimi şöyle yuvalak bi delikten soktum. Eline ne gelirse ağzına at demişler. Elime bişey geldi aldım hemen ağzıma attım derdi. Ondan sonra işte bebeğe kalmış. Adını da yalnız Seydi vericen. Gız olursa Sultan oğlan olursa Seydi. Ondan Seydi verdik adını derdi¹⁸¹.

Bu örnekte görüldüğü üzere kutlu sayılan mekânda elini soktuğu delikten çıkararak elde ettiği bir nesneyi yutan kadın, bu nesne aracılığıyla döl sahibi olma gücünü vücuduna katmakta ve gebelik gerçekleşmektedir¹⁸². Benzer bir inanç olarak Salman, Hacı Bektaş Veli'nin Vilayet-namesinden taşlaşmış buğday ve mercimekleri yutmak sureti ile gebeliğin gerçekleşmesi kerametini örnek olarak vererek burada “taşlaşmış buğday ve mercimekler yaratıcı, hayat verici gücüyle tohumu/spermi sembolize eder¹⁸³” demektedir. Ancak burada taşlaşmış buğday ya da mercimek cinselliği değil spermi sembolize ettiğine dikkat çekmektedir¹⁸⁴. “Genel olarak nar, haşhaş, buğday gibi çok tohumlu bitkiler gerek evlilik kurumunda gerekse de tarımsal işlerde bereketi ve üremeyi sembolize ederler¹⁸⁵”. Araştırma sahamızda da kutsal sayılan bir mekândan yutulan herhangi bir nesne erkeği dışlar nitelikte

¹⁷⁸ K.K. 49.

¹⁷⁹ Abdurrazzak ve Kalafat, 2018: 9.

¹⁸⁰ K.K. 33, K.K. 13.

¹⁸¹ K.K. 33.

¹⁸² Boratav, 1984: 144.

¹⁸³ Salman, 2013: 51.

¹⁸⁴ Salman, 2013: 51.

¹⁸⁵ Sina, 2004: 48.

değildir. Gebeliğin şartı olarak, kutsal mekân ziyaretinin ardından cinsel birliktelik bulunmaktadır.

İskilip'te çocuğu olmayan kadınların ziyaret ettiği bir başka türbe, Arap Dede Türbesidir¹⁸⁶. Arap Dede Türbesinde de kadınların ellerini soktukları oyuk bulunmaktadır. Yine bu oyuktan çıkan nesne her ne olursa olsun kadın tarafından yutulmak zorundadır. Gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilere göre böcek, karınca, buğday, arpa, tırnak, taş gibi çeşitli nesneler oyuktan çıkabilmektedir. Arap Dede türbesine gidilerek dünyaya gelen çocuğun erkek olması durumunda Arap, kız olması durumun da ise Satı ismi verilmektedir. Arap Dede Türbesi sayesinde bebeği olan çift, burada kurban keserek yemek tertip etmelidir. Kesilecek kurbanı ve o gün verecekleri yemekte ihtiyaç olan tüm malzemeleri temin ettikten sonra türbeye gelmektedirler. Orada kesilen kurban pişirilip gelen misafirlere ikram edilmektedir. Ancak bu kurban etinden kendileri yememelidir. Çocuk için adanan kurban kesilmediğinde, çocuğun başından musibetin eksik olmayacağına dair inanç bulunmaktadır. Ne zaman adanan kurbanı kesilirse, çocuk o zaman rahata kavuşacaktır.

Kurban, bir nevi kutsal güce teşekkür etmek, onu memnun etmek, gerçekleşen ya da gerçekleşecek arzuların bir karşılığı için yardımı umulan kutsal güçlere sunulmaktadır. Örnek, kurban ve adağı “ben sana veriyorum, sen de bana ver” demenin bir yolu olarak görmektedir. Bekki, kurban sunmanın nedenlerini “Hayranlık, Şükran, Gönül Alma, Pazarlık, Kefaret” olmak üzere beş maddede toplamaktadır. Pazarlık yani adak maddesini insanın tanrıdan istediği dileğinin gerçekleşmesi karşılığında sunulan kurban olarak açmaktadır¹⁸⁷.

Kurban, kanlı ve kansız olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Her türlü hayvan ve insana ait kan, kanlı kurban sınıfına girmektedir. Kurban etme anı ritüel şeklinde gerçekleşmektedir¹⁸⁸. “Adak, kutsal tanınan bir şahsa, bir şeye, herhangi bir dileğin olması için adı söylenilerek yapılan nezir ve nezredilen nesnedir¹⁸⁹.” Adak ayinin en mühim kısımlarından biri adak olacak hayvanın bu işlem için uygun olup olmadığına karar verilmesidir. Hayvanın cinsi, yaşı, bazen dış görünüşü adak olup olmamasını etkileyen kriterler arasındadır. Türk kültürlü halklarda at, koyun ve keçinin adak olarak tercih edildiği görülmektedir. Adak seçiminin, adandığı ruh için uygun olup olmadığına karar verebilmek adına fincan ile fal bakma geleneği bulunmaktadır. Hayvanın sırtına koyulan fincanın düşüş yönüne göre karar verilmektedir. Buna göre hayvanın tercih edilmesi için fincanın açık ya da

¹⁸⁶ K.K. 19, K.K. 26.

¹⁸⁷ Bekki, 1996: 10.

¹⁸⁸ Örnek, 1979: 87-89.

¹⁸⁹ Tanyu, 1967: 8.

yan düşmesi gerekmektedir. Diğer bir yöntem de adanan hayvana süt içirmektir. Sütü zorlanmadan içen hayvan adanan ruh için uygun nitelikte görülmektedir¹⁹⁰. Türkler için en yaygın kurban seçeneği at olmuştur. Bunun nedeni atın Türkler için taşıdığı önemdir. En değerli varlıklarını kurban etmektedirler. At yalnızca binek hayvanı değil, etinden ve sütünden de faydalanılan değerli bir hayvandır¹⁹¹. Araştırma sahamızda tespit edilen adak kurbanları için tercih edilen hayvanların genel olarak küçük baş olduğu görülmektedir. Araştırma sahamızda adak adanacağı zaman hayvana dair dile getirilen özellik “dört ayaklı” olarak adlandırılmaktadır. Yani genel anlamda horoz, tavuk vb. kümes hayvanları adaklar arasında sunulmamaktadır. Adak eden kişi, hayvanın etinden kesinlikle yememeli, evine getirmemelidir.

Akkil Köyünde yer alan Mürsel Baba Türbesi çocuğu olmayan ya da olup durmayan kadınların ziyaret ettiği kutsal mekânlardandır¹⁹². Burada gerçekleştirilen işlem de çocuğu olmayan kadının boynuna ip bağlanmaktadır. Kadın, ip bağlı vaziyette türbenin etrafında üç ya da yedi kez dua okunarak gezdirilmekte, ardından boynundaki ip kesilmektedir. Dünyaya gelen çocuğa erkek olursa Mürsel, kız olursa Satı ismi verilmektedir. Çocuğu olup durmadığı için Mürsel Baba Türbesini ziyaret eden kaynak kişinin aktardığı bilgiye göre, eşi de türbeye satılmak suretiyle dünyaya geldiği için kadın hamileliğini sağlıklı sürdürememektedir. Bunun çözümü, kendisinin de türbeyi ziyaret ederek, bebeğini oraya satmasıdır.

Gidilen kutsal mekânlardan bir diğeri Şeyh Yavsi Camii ve burada kabri bulunan Şeyh Muhittin’e ait türbedir. Gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilere göre, İskilip’in merkezinde yer alan bu camii, neredeyse çocuğu olmayan ya da olup durmayan her kadının uğradığı kutsal mekândır. Arap Dede Türbesi ile benzer olarak, anne olmak isteyen kadının boğazına, beline ya da bileğine ip bağlanmakta ve kadının çekilmesi suretiyle yedi defa türbe etrafı döndürülmektedir. Bir başka görüşmede kadın Şeyh Yavsi Camii önündeki ulu çınar ağacının etrafında döndürülmektedir. “Bebek ver ya Resulullah diyerek¹⁹³”, yedişer defa Felak, Nas ve Ayetel Kürsi surelerinin okunmasıyla işlem gerçekleştirilir. İşlem cuma günü sala öncesi yapılmakta, ardından camiye girip iki rekât namaz kılınmaktadır. Buraya satılan çocuklara erkek olması halinde Muhittin, kız olması halinde satı ismi verilmektedir. Çocuğun erkek olması durumunda cami önüne getirilerek adak kurbanı kesilmektedir.

¹⁹⁰ Akgün, 2008: 50.

¹⁹¹ Uslu, 2016: 76.

¹⁹² K.K. 21.

¹⁹³ K.K. 24.

Bunlar dışında gidilen kutsal mekânlar arasında, Evlik köyünde yer alan türbe bulunmaktadır. Buna göre Evlik türbesinde uyutulan kadının, uyandığında çocuk sahibi olabileceğine inanılmaktadır¹⁹⁴.

Türbelere giderek çocuğu satma ve alma işlemi, çocuğa zarar verdiğine inanılan kara iyelere karşı gerçekleştirilmektedir. İşlem genel olarak kısır kadınlar için ya da yaşamayan, özellikle de yaşamayan erkek çocukları için gerçekleştirilmektedir. Bu sayede olmayan veya olup düşen çocuklar güvence altına alınmaktadır. Satılan türbe, bebeğe zarar veren kara iyelerin tesirinin olmadığı alan olarak düşünülebilir. Kutsal mekânlar aracılığı ile dünyaya gelen çocuklara o mekâna dair isimler verilmektedir. Çocuğun dünyaya gelmesi durumunda çalışma sahamızda “Satı, Satılmış, Muhittin, Arap, Seyit, Seydi, Sultan¹⁹⁵” isimlerinin verildiği tespit edilmiştir. Bu sayede dünyaya gelen çocuğun hala kutsal güç tarafından koruma altında olduğu, kara iyelere isim aracılığıyla bildirilmektedir¹⁹⁶.

Ziyaret edilen mekânlar yalnızca mezarlar değildir. Bazen kutsal olan bir ağaç, insanların umarları için ziyaret ettiği fenomenlerden olabilir. İlkelerin dinsel büyüsel hayatında önemli unsur olan ağaç, yaradılışla ilgili efsanelerin pek çoğunda yer alan bir motiftir¹⁹⁷. Pek çok dinde, tanrılara ve ruhlara ev sahipliği yapan bu kutsal varlık, kökleri, gövdesi, yaprakları, sürekli kendini yenileyen hali ile ilkel insanın dikkatini cezbetmiştir¹⁹⁸. Kutsal addedilen unsur eğer bir ağaçsa, bazen dallarına çaputlar bağlanmakta, dilekler tutulmakta ve dualar edilmektedir. Bu ağaçların çoğu mezar motifi ile bütünleşmiş durumdadır. Ancak bu genel bir durum değildir. Çünkü mezarlardan bağımsız olarak bizatihi ağacın kendisinin, kutsal görüldüğü ve ziyaret edildiği durumlar görülmektedir. Ziyaret fenomeni bazen ağaç değil, çalı olabilmektedir. Kutsal sayılan bu ağaçlar ya da çalılar etrafında birtakım yasakların da olduğu görülmektedir. Kesilmeleri, yakılmaları, tahrip edilmeleri kesinlikle yasaklanmıştır. İnsan kendi hayatı ile ağaçlar arasında benzer ilişkiler kurmuştur. Bu nedenle kutsal sayılan mekânlarla ağacın kurduğu ilişki dikkat çekmektedir¹⁹⁹. Türk milletlerine bakıldığında da kutsal ağaçların kısırlığı gidermek için başvuru yöntemleri arasında olduğu görülmektedir. Çocuksuz Yakut kadınları kutsal ağacın altında, yer

¹⁹⁴ K.K. 41, K.K.39.

¹⁹⁵ K.K. 53, K.K. 36, K.K. 49, K.K. 40, K.K. 13, K.K. 21, K.K. 33.

¹⁹⁶ Abdurrazzak ve Kalafat, 2018: 16-24.

¹⁹⁷ Örnek, 1976: 102.

¹⁹⁸ Tanyu, 1975: 129.

¹⁹⁹ Günay, 2003:11.

sahibine çocuk vermesi için yalvarmakta; Kırgızlarda Şamanizmin etkisi ile kutsallık atfedilen ağaçların İslami dönemde türbe haline getirildiği görülmektedir²⁰⁰.

Şeyh Yavsi Camii önünde yer alan ulu çınar ağacı, İskilip halkı muhayyilesinde önemli bir yere sahiptir. Rivayete göre, iş makineleri ile sökülme istenilen ağaç, makineleri devirmiş ve bir dalına dahi zarar gelmemiştir. Bu ağacın toplum için kutsal oluşu, çocuğu olmayan kimi kadınların türbe değil ağacın etrafında dönerek çare ummalarından anlaşılabilmektedir. Türk toplumlarında ağaçlarla ilgili olarak Altay dağından Akdeniz'e kadar yayılmış diğer bir adet kutsal sayılan çalılara bez bağlamaktır²⁰¹. Çocuğu olmayan kadınların baş vurduğu bir diğer kutsal ağaç motifi, İskilip Kalesi'nin üzerinde yer alan çalılıklardır. Buraya dilek dilemek için gelen kadınlar çalılara bez parçaları bağlamakta ve dilek tutmaktadırlar. Tutulan dilekler çok çeşitli konularda olmakla birlikte içlerinde çocuksuzluğun giderilmesine dair olanlar da mevcuttur. Güngör, bu çalılara bağlanan çaput bezlerin bağlayan kişinin vücuduna ait bir parça olduğunu, bu nedenle sıradan bir bez olarak görülemeyeceğini açıklamaktadır. Aynı zamanda çalılara bağlanan bezlerin kansız kurban olma özelliği taşıdığını da eklemektedir²⁰². Buna benzer olarak çalışma sahamızda Hıdırellez'de gül ağacının dallarına da çocuk için dilekler asıldığı görülmektedir²⁰³.

Bir diğer ziyaret fenomeni taşlardır. Dikkat çeken yapı ve biçimleriyle taşlara kutsal güç ithaf edilmiştir. Tabiatı var olan her şeyi canlı olarak gören ilkel insan için, taş “vurucu ve öldürücü” niteliktedir²⁰⁴. Tıpkı ağaçlarda olduğu gibi bazı taşlar mezar ve türbelerle kurulan ilişkisi nedeniyle kutsal olarak görülürken bazı taşların yek pare varlığıyla kutsallık anlamı taşıdığı görülmektedir. Bazı taşlar ise ziyaret mekânının bir simgesi olarak araç vazifesi görmektedir. Örnek vermek gerekirse mezar taşına ya da türbe duvarına yapıştırılan taşın, dileğin tutup tutmayacağına dair belirleyici bir görev üstlenmesi gibi bir rolü vardır. Taşın yapışması ve düşmemesi dileğin kabul olacağına, yapışmayıp düşmesi ise dileğin kabul olmayacağına delalet etmektedir. Bazı taşlar tedavi edici yönleri ile dikkat çekmektedir. Bu taşlar, bir mezar motifi ile bütünleşmeleridir. Aslında bütünleştikleri mezar ve orada bulunan veli aracılığıyla taşların şifa verdiği inancı mevcuttur. Bazı taşlar ise kutsiyetlerini halk arasındaki anlatılardan almaktadır²⁰⁵.

²⁰⁰ İnan 1986: 167-168.

²⁰¹ Tanyu, 1975: 141.

²⁰² Güngör, 2007: 5.

²⁰³ K.K. 49.

²⁰⁴ Tanyu, 1968: 19.

²⁰⁵ Günay, 2003: 11.

Taşa atfedilen kutsallık örneğini İskilip'in Örenseki Köyünde yer alan “delikli kaya”da görmekteyiz. Kaynak kişi, delikli kaya ilgi şu bilgileri vermektedir.

Bizim köyde de bi delük gaya varıdı. O delük gayadan bütün davar süreleri varıdı, inek sürüleri varıdı onu geçiriyolarıdı. Hankisi arkaya galırsa onu gurban kesiyolarıdı. Çocuğu olmayan gadına da gurban kesiyolarıdı. O delik gayanın bi yüzünden girdimi öbür yüzünden çıkıyodun. Çocuğu olmayan gadını oraya satıyolarıdı²⁰⁶.

Delikli kayanın bir tarafından girip diğer tarafından çıkan kadının çocuk sahibi olacağına dair inanç vardır. Türk Edebiyatına da yansıyan bu inancın izlerine Halikarnas Balıkcısının, Anadolu Tanrıları adlı eserinde rastlanmaktadır. Kabağağaçlı keramete sahip delikli kayalardan bahsederken “bir kapı, yani daletth ya da fallik, bir delta” olabileceklerini, kısır kadınların ya da çocuğu durmayan kadınların bu deliklerden geçtiğini aktarmaktadır²⁰⁷. Gebe kalmak isteyen kadın bu delikten geçerek “dindışı olandan kutsala, geçici ve yanılıcı olandan sonsuzluğa, ölümden yaşama ve son olarak insandan tanrıya geçiş ritüelini canlandırmaktadır²⁰⁸.”

Dağ ve tepeler de kutsal mekân olarak karşımıza çıkan doğal oluşumlardır. Bu gibi kutsal mekânlar halk arasında dağ, tepe adı ile adlandırılmaktadır. Kutsallıkları her daim bir anlatıya dayansa da bu anlatıların çoğu yazılı kültür ortamına yetişemediği için unutulmuştur²⁰⁹.

İskilip'te çocuksuzluk için ziyaret edilen kutsal tepe, Kırk Kızlar Tepesidir. Tepenin kutsallığına dair kaynak kişiden derlediğimiz bilgi şu şekildedir:

Kırk kızlar varya. Kırk kızlar depesine gidiyolarmış eskiden. Ordan kırk kızlar peygamberler savaşında mı artık orasını bilemiyom. Düşmanlar kızları kovalamışlar. Kızlar Kaçmış düşman kovalamış. Kızlar orda dua etmişler Allah'ım ya bizi daş et ya bizi kuş et. Allahuteala tarafından yer açılmış kızlar içeri girmiş. Saçları çimen olmuş. Adetliler gidemezmiş oraya. Çocuğu olmayanlar oraya gidermiş çimeni çekerlermiş. Çimenin dibinden kan çıkarmış. Orda bi su akıyomuş o sudan içerlermiş. Avcuna doldurunca süt oluyomuş o su. Çocuğu olmayanlar orayı ziyaret ederlermiş dua ederlermiş çocuğu oluyomuş. Şimdi insanların inancı kalmadı kırk kızlar terketmişler orayı²¹⁰.

Bu mekânların kutsiyeti için birkaç unsurun birleşmesi gerekmektedir. Kaynak kişinin aktardığı bu anlatıda da kız, taş ve tepe unsurları birleştirilerek, mekân kutsiyet kazanmıştır²¹¹. Arap Dede Türbesinde gerçekleştirilen ritüelistik işlemin son adımı, oradan alınan bir taşın

²⁰⁶ K.K. 40.

²⁰⁷ Balıkcısı, 1983: 114.

²⁰⁸ Sina, 2004: 46.

²⁰⁹ Günay, 2003: 14.

²¹⁰ K.K. 32.

²¹¹ Günay, 2003: 14.

tekrar yere gömülmesidir. Bu işlem taşların kutsal mekânlarda araç olarak kullanılması ile ilgili sahamızda tespit edilen diğer bir örnektir²¹².

Sular da insanların umarları için yardımını dilediği kutsal mekânlardan biridir. Suların kutsallıkları çeşitli kaynaklardan gelmektedir. Bunlar; velilerle ilişkisi olan kutsallık, anlatılarla ilgili kutsallık, bütünleştikleri mezar, türbe, ağaç, taş gibi diğer unsurlarla bütünleşen kutsallık olarak sayılabilmektedir. Dilek tutma ile ilgili kutsal sular da bulunmaktadır. Bu suların ziyaretten başka amaçlarla kullanılması yasaklanmıştır²¹³. Türk halklarının büyük çoğunluğunda önemli yere sahip olan su “ıdık” yani kutsal görülmektedir. Su kültünün içine ırmak, göl ve bütün akarsular girmektedir. Başlangıcın kaynağı olan su, bereket ve gücü sembolize ettiği gibi koruyucu veya cezalandırıcı vasıflara da sahiptir. Su Türklerin sadece din anlayışlarında değil devlet anlayışlarında da önemli bir yerdedir. Kağanlar “Türk milletinin yeri ve suyu sahipsiz kalmasın diye” tanrı tarafından gönderilmiştir²¹⁴. Yaşamın kaynağı olan su bütün güçleri bünyesinde barındıran, tohumların taşıyıcısı, her şeyin kaynağı ve tekrar döneceği özdür. “Tohumlar açısından zengin olan su, toprağı, hayvanları ve kadınları döller²¹⁵.” Suyla temas yeniden doğumu simgelemektedir. Bir nevi rahim olduğu için insanın varoluş mitlerinde insan sudan doğmaktadır²¹⁶.

Araştırma sahamız İskilip’te de çocuğu olmayan kadınlar şifalı sulara ve hamamlara götürülmektedir. Bilhassa hamam kültürü çok yaygın olan sahada, çocuk sahibi olmak isteyen kadın, sıcağının “kudretten²¹⁷” geldiğine inanılan deri hamamına (halk hamamı) götürülmektedir. Bu hamam oldukça sıcaktır. Çocuğu olmayan kadınlar, sıcaklığın daha yoğun olduğu göbek taşına oturtulmaktadır. Hamamdan çıkılmasının ardından gebeliğin gerçekleşmesi için cinsel birlikteliğin hemen yaşanması şartı bulunmaktadır. Deri hamamının başka bir işlevi, cinin bebeğe musallat olması halinde bebeği kurtarmaktır. Bebek, hamama götürülerek annesi ile yatırılmakta ve uyandığında şifa bulacağına inanılmaktadır. Bunun dışında İskilip dışında termal sulara gidenler de vardır.

Aynı zamanda kutsal mekânlardan gelen yiyecek, içecek, bitkilerin de çocuk sahibi olmak isteyen kadına fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Sahada rahatça bulunabilecek kimi gıdalar kabul görmeyerek muhakkak kutsal yerlerden getirilmesi gerekmektedir. Bilhassa Kabe’den gelen gıdalar dikkat çekmektedir. Deve eti, zezem suyu ve hurma, kısırılığı

²¹² K.K. 21.

²¹³ Atasagun, 2006: 47.

²¹⁴ Uslu, 2016: 50.

²¹⁵ Eliade, 2003: 197.

²¹⁶ Eliade, 2003: 196-200.

²¹⁷ K.K. 49.

gidermek için Kabe'den getirilen yiyecekler olarak tespit edilmiştir²¹⁸. Bunlar dışında kadının iç çamaşırının Hacca giden biri ile gönderilmesi de kısırlığı gidermek için uygulanan yöntemler arasındadır²¹⁹. Buraya gönderilen iç çamaşırı, hacca giden kişinin çantasında her yeri gezmelidir. Beytullah'a sürülmeli ve üzerine zemmî suyu serpilmelidir. Kadın hem kendine hem eşine gusûl abdesti aldırıp o atleti giymeli, eşi ile hacet namazı kıldıktan sonra cinsel birliktelik gerçekleşmelidir. Bu sayede, kutsal mekânla temasta bulunan nesne aracılığıyla gelen gücün, kadının gebe kalmasını sağlayabileceğine inanılmaktadır.

Araştırma sahamızda türbe, mezar, ağaç, su, taş, tepe olarak sayılabilecek ziyaret fenomenleri, halk için önemli işleve sahip unsurlardır. Oldukça eski tarihleri ile dinsel büyüsel özellikler taşımaktadırlar. Kültür tarihi için oldukça önemli olan bu unsurlar, çaresiz kalan insanın sık sık çaldığı önemli bir kapı olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu mekânların ziyaret fenomeni haline gelişi onlara kutsallık atfedilmesi şartına bağlıdır. “Kutsal değerlerle özdeşleştiği ve toplumların vicdanında yaşadığı ölçüde, ziyaret yerleri kutsal bilinip, ziyaret konusu olmaktadır. Bu haliyle ziyaret fenomeni, kolektif bir şuurla ilgili bir sosyo-psikolojik gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır.”²²⁰ Fenomenlerle ilgili anlatılar, zamanla birbirine karışmakta ve giderek unutulmaktadır. Kutsallığı toplum tarafından kabul görmüş ulu çınar, delikli kaya, hamam suyundan yardım beklemenin kökenlerini Eski Türk İnançlarında yer alan ağaç ve toprak kültlerinde aramak gerekmektedir.²²¹

2.1.1.2. Hocalara Başvurma ve Büyüsel İşlemler

Büyü, merkezinde insanın yer aldığı, bu dünyaya ait sorunları kapsamaktadır. İstenmeyen unsurları ortadan kaldırmak için yapılan majik işlemler büyü olarak adlandırılmaktadır. Örnek, “Bilinen yollarla elde edilemeyen şeyleri elde etmek, birisine zarar vermek, ya da tehlikeleri uzaklaştırmak ve onlardan korunmak için bir takım gizli kuvvetleri kullanarak doğayı ve doğa kanunlarını zorla etkileme işlemlerine büyü²²².” demektedir.

Her büyüün bir öyküsü olduğunu belirten Eliade; bu öyküyle, büyüün ne zaman ve nerede insanın kullanım alanına girdiğini, icra edildiği gruba, aileye ya da topluluğa olan aidiyetinin nasıl gerçekleştiğinin anlatıldığını belirtmektedir. Ancak bu öykü, büyüün doğuş öyküsü değildir. Çünkü Eliade'nin ifadesi ile büyü “Doğmaz, hiçbir zaman oluşturulmaz ya da keşfedilmez. Her büyü başlangıçtan beri, insan için yaşamsal çıkar konusu olan, fakat

²¹⁸ K.K. 6, K.K. 49, K.K. 21.

²¹⁹ K.K. 49.

²²⁰ Atasagun, 2006: 59.

²²¹ Kalafat, 2009: 25-26.

²²² Örnek, 1966: 34.

insanın normal ussal çabaları dışında kalan bütün şey ve olayların başlıca tamamlayıcısıydı. Tılsım, ayin ve bunların hükmettiği nesne aynı yaşıdıkları.” Her zaman insan için yapılan büyü, insan ve şeyler arasındaki ilişkinin özüdür. Bu özel güç, yalnızca büyü sanatı ile özgür kalabilir ve yalnızca ayin ile aktarılabilir. Büyünün saklandığı yer insanın bedenidir. Bu sebeple bazı şartlara zorlanan insan, asilik ettiğinde tılsım bozulacaktır²²³.

İlkel insanın, çevre tasarımını kendine benzetmeye eğilimi bulunmaktadır. Onların tasavvurunda hayvanlar, bitkiler ve diğer varlıklar hareket edebilir, birtakım eylemler gerçekleştirebilir, gerçekleştirdikleri eylemler insanlar için faydalı ya da zararlı olabilmektedir. Bu varsayımlardan hareketle ilkel insan için tabiattaki varlıkların da bir ruhu vardır²²⁴. İlkel insanın, anlamlandıramadığı her türlü olay karşısında yaşadığı çaresizliği ortadan kaldıracak tek yol büyü ile bilmediği her ne varsa yumuşatmak ve onların gönlünü almaktır²²⁵.

Bazı nesnelerin, hayvanların veya insanların sahip olduğu bu güç, iyi ya da kötü etkilere sahip olabilmektedir. Normalden oldukça farklı olan bu güçten faydalanabilmek ya da zararlarından korunabilmek için pek çok kural ve kaçınmaya uyulmalıdır. Kötü güçle dolu olanı vurgulayan tabulardan korunmak gerekmektedir aksi takdirde zarar görüleceğine inanılmaktadır²²⁶.

Boratav, Anadolu’da görülen “Çocuk sahibi bir kadının avucundan su içmek, doğum sancısı çeken kadının ısırdığı elmayı yemek, yeni doğum yapmış bir ananın çocuğunun <<son>>u (= <<eş>>i) üzerine, sıcaklığına oturmak...” gibi işlemleri büyü olarak adlandırarak; hocalara dua okutma ve üfletme, muska yazdırma gibi işlemlerde de kısırlığa neden olan kötü güçlerin defedilmesi amacının güdüldüğünü belirtmektedir²²⁷.

Sedat Veyis Örnek büyü çeşitlerini taklit büyü, temas büyü, ak büyü, kara büyü, aktif büyü, pasif büyü, av büyü olarak amaçlarına, psikolojik temellerine ve altında yatan nedenlere göre kategorize etmektedir. Taklit ve temas büyü, sempatik büyü başlığı altında birleştirmektedir. Uygulayış biçimi olarak uzlaştırmacı, hücum ve istekle ilgili uygulamalar olarak üç kategori saymaktadır. Taklit büyü, “benzer benzeri yaratır” ilkesinden hareketle, sahamızda da çokça şahit olduğumuz taklit yoluyla istenilen şeyi elde edebilmek için gerçekleştirilen büyülerdir. Sedat Veyis Örnek’in sempatik büyü tanımının altında Frazer’in şu

²²³ Eliade, 1990: 64.

²²⁴ Eliade, 1990: 9.

²²⁵ Örnek, 1976: 136.

²²⁶ Örnek, 1976: 135.

²²⁷ Boratav, 1984: 144.

görüşü yatmaktadır: “Bir eylem yapılır ya da ondan sakınılır, çünkü bunun yapılmasının, eylemin kendisine benzer iyi ya da kötü türden sonuçları birlikte getireceğine inanılır. Bazan büyüsel yakınlık, eylem yoluyla, varsayılan niteliksel benzerlikle olduğu kadar etkili olmaz²²⁸.” Temas büyüğü, “parça bütüne aittir” ilkesine dayanan, çıkış noktası olarak parçayı kullanarak bütüne etki etmeyi amaçlayan büyüdür. Buradan hareketle saç, tırnak, kıyafet parçası gibi pek çok unsur büyüsel işlem için kullanılmaktadır. Parça ve bütün, birbirlerine sempati ile bağlıdır ve birbirlerinden ayrılışları bu sempatiyi sonlandırmamaktadır. Bu bağlantı ile parçaya yapılacak büyüsel işlemin bütünü de etkileyeceğine inanılmaktadır²²⁹.

Dinsel büyüsel pratiklerin genel manada üç temel kaynağı bulunmaktadır. “Çoktanrıci dinler, tektanrıci dinler, günlük yaşam olayları²³⁰.” Üç kaynak, birbirini besler, iç içedir ve kendine özeldir. Çok tanrılı dinlerin tabiatla her şeyin ruhu olduğuna dair inancı ve bunlardan fayda uman davranışları; tek tanrıci dinlerin, çok tanrıci dinlere ait ilkelerle bütünleşmesi; günlük sıradan olayların tekerrürüne dayanan ilkelerin oluşması dinsel büyüsel pratiklerin zeminini hazırlamaktadır. Bu inançlar “zamanın çocuklarıdır” ancak doğuş tarihleri belli değildir²³¹.

Araştırma sahasında karşılaşılan dinsel-büyüsel işlemlerin en yaygın görüleni bölgede tanınmış hoca olarak da adlandırılan büyücülere başvurmadır. Suya okumak, kadına veya erkeğe okumak, muska yazmak hocanın yaptığı başlıca işlemler arasında yer almaktadır.

Sahada büyüsel işleme tabi olan su ile ilgili şu pratik tespit edilmiştir: Hocanın kısırlığı gidermek adına dua okuyup üflediği su, üç gün sonra içilmelidir. Bu işlem pazarı pazartesiye bağlayan gece gerçekleşmeli ve çift suyu içtikten sonra cinsel birliktelik gerçekleşmelidir²³². Dua, bizzat kadına da okunabilmektedir. Okunan duaların Kuran’dan seçildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Hz. Fatıma, Hz. Ayşe gibi İslam’ın önde gelen kadın figürleri de duaya dahil edilerek, onların da kutsal gücünden faydalanılmak istenmektedir. Çocuğu olan birinin elinden su içmek de o kişideki doğurganlık gücünü su ile kısır kadının kendine aktardığı bir yöntemdir. Bu yöntemle doğurganlık gücü olan kadından temas yoluyla suya geçen güç, kısır kadına döllenebilme yeteneği vermektedir²³³.

Hocalara giden kadınlara uygulanan işlemlerde bitkilerden de faydalandığı görülmektedir. Hocanın okuduğu ayrık otu, çörek otu gibi bitkiler kadına verilerek, kaynatıp

²²⁸ Frazer, 2004: 12.

²²⁹ Örnek, 1976: 141-144.

²³⁰ Eyüboğlu, 1987: 42.

²³¹ Eyüboğlu, 1987: 42-49.

²³² K.K. 33.

²³³ Örnek, 1966: 57.

içilmesi istenmektedir. Bazı büyüsel bitki kürlerini kadın ve erkeğin yapması gerekmektedir. Ancak erkeklerin bu gibi işlemleri uygulamadığı, bu nedenle büyü tamamlanmadığı için gebeliğin gerçekleşmediği kaynak kişilerce sık sık dile getirilmektedir.

Kısırlığı gidermek adına yapılan büyüsel işlemlerin en yaygını muskadır. “Yazılı şey” anlamına gelen muska; insan üzerinde taşınma veya bir mekâna yerleştirme suretiyle tesirini gösteren, tek tanrılı dinlerin varlığına kadar çokça görülen büyü ile bağlantılı, yazı veya sembollerden oluşan nesnedir. Muskanın işlevi antik dinlerden bugüne kadar neredeyse aynı kalmıştır²³⁴. Araştırma sahamızda hocaların yazdığı muskalar arasında “Sübyan Muskası” adı verilen muska türü tespit edilmiştir. Gebe kadına ve çocuğa takıntısı olan sübyan cininin, bebeğin dünyaya gelişine engel olduğuna inanılmaktadır. Yazılan “sübyan/sübyan” muskasında olduğuna inanılan büyüsel güç aracılığıyla kadın, cin musallatından kurtularak gebe kalabilecektir. Görüşme esnasında, varlığın cin mi melek mi ya da bir yaratık mı olduğuna dair kaynak kişilerde net bir bilgi yoktur. Yazılan sübyan muskası takıldığında, kötü güçten koruyacağına ve bebek sahibi olunacağına dair inanç bulunmaktadır. Kaynak kişi kızının bu yolla bir bebek sahibi olduğunu aktarmaktadır²³⁵. Çocuk sahibi olmak isteyen kadına yazılan bir diğer muska türü “Boy Hamaylı” muskasıdır. Kadının boynuna takılan bu muska, genel itibariyle düşük yapan kadınlarca kullanılmaktadır²³⁶. Bunlar dışında kimi muskaların yutulduğu görülmektedir. Oldukça küçük formda olan bu muska çeşidi, herhangi bir mürekkeple değil safran gibi maddelerle yazılarak, gebe kalmak isteyen kadın tarafından yutulmaktadır²³⁷. Muskanın kadına takılarak kısırlığın giderilmesinde izlenen büyüsel yöntem temas yolu ile gerçekleştirilmek istenmektedir. Muskada var olduğu düşünülen doğurganlık gücü temas yolu ile kadına geçecektir²³⁸. Muska ve türevi, büyüsel araçlar İslamiyet dışında başka dinlerde de görülmektedir. İslamiyet’te Hz. Muhammed’in olduğu dönemde inancı olan halk, muskalar aracılığıyla dilekler dilemişlerdir²³⁹.

Çocuk sahibi olabilmek için edilen dua ve yakarış, başvuru dinsel yöntemlerden en yaygın ve ulaşılabiliridir. “Belirli bir amaç güdülerek, sözcük, sembol, imaj ve düşünceler aracılığıyla, insanın psikik enerjisini belirli bir hedefe yönlendirmesiyle ilahi veya doğa üstü alemle irtibat- kurma girişimi²⁴⁰.” Olarak tanımlanan dua, çocuk sahibi olmak isteyen her kadın, erkek ve aileleri tarafından başvuru yöntemidir. Anne adayları belirli duaları, belirli

²³⁴ Demirci, 2020: 265.

²³⁵ K.K. 32.

²³⁶ K.K. 49.

²³⁷ K.K. 49.

²³⁸ Örnek, 1966: 57.

²³⁹ Kalafat, 2009: 26.

²⁴⁰ Candan, 2011: 391.

sayılarda okumaktadır. Uygulanan işlem kimi durumlarda yalnızca belirli kurallar çerçevesinde okunan dualardan meydana gelirken kimi durumlarda bir nesneye, gıdaya ya da suya okuma da görülebilmektedir. Her işlemin özellikle gerçekleştirilmesi gereken saat ve tarih aralığı bulunmaktadır.

Kısırlık gidermeye dair dinsel-büyüsel işlemlerde sayıların rolleri üzerinde durmak gerekmektedir. Her büyüsel pratik için belirlenmiş sayılar başarıya ulaşmanın bir bakıma anahtarıdır. Uyulmaması halinde, gerçekleştirilen pratiğin başarısızlıkla sonuçlanması kaçınılmazdır. Bu sayılar Türk destanları, halk hikayeleri ve masallarında da sıkça karşımıza çıkmaktadır. Schimmel “Sayıların Gizemi” adlı eserinde üç için ikinin neden olduğu bölünmüşlüğü ortadan kaldırarak bütünleşmeyi sağladığını; kırkın ise büyük sayılar içinde en büyüleyicisi olduğunu dile getirmektedir²⁴¹.

2.1.1.3. Halk Hekimliği ve Bitkisel Tedaviye Dayalı Yöntemler

Çocuk olması için yapılan halk sağaltmacılığı başlığı altında sayılabilecek işlemlerden ilki, çeşitli sebze ve bitki karışımlarının lapa kıvamına getirilerek teni tahriş etmeyecek sıcaklıkta rahim ağzına yerleştirilmesidir. Sıcak olan lapanın etken maddeleriyle rahimde var olan rahatsızlık, tıkanıklık, enfeksiyon gibi istenmeyen durumlar giderilmektedir. Kullanılan başlıca malzemeler patlıcan, bamya, ebe gömeci, bal kabağıdır²⁴². Bamya aynı zamanda halk sağaltmacılığında kırığı olup yanlış kaynamış hastaların, kemiğini yumuşatmak için kullanılmaktadır. Yumuşatıcı ve gevşetici özelliği ile rahme fayda sağlayacağı düşünülmektedir²⁴³. Bu gibi kürler uygulandıktan sonra rahim gebeliğe hazır hale gelmektedir. Çift hemen cinsel birleşmede bulunmalı ve üç gece de bir cinsel birliktelik tekrarlanmalıdır²⁴⁴.

Bir diğer yöntem buğu-buhara oturmaktır. Buharından faydalanan maddeler arasında süt görülmektedir. Kaynatılan süt ilk sıcaklığının çıkmasının ardından gebe kalmak isteyen kadın sütün üzerine oturmakta, battaniye gibi kalın bir malzeme ile sarınarak süt soğuyana kadar beklemektedir²⁴⁵. Dar bir kaptan kızdırılan tuğlanın üzerine damlatılan katranın buharına oturmak sahada görülen kısırlık giderme için buğu-buhardan faydalanan diğer işlemlerinden biridir²⁴⁶. Başka bir yöntem kömüş dışkısı, ebegümeci, maydanoz, ceviz yaprağı gibi maddelerin kaynatılmış karışımına kadının oturtulmasıdır. Boynuna kadar karışıma giren

²⁴¹ Schimmel, 1998: 69-98.

²⁴² K.K. 2, K.K.8, K.K. 13, K.K. 19, K.K.33, K.K. 49, K.K. 53, K.K. 32, K.K. 12.

²⁴³ K.K. 47.

²⁴⁴ K.K. 12.

²⁴⁵ K.K. 33.

²⁴⁶ K.K. 15.

kadın soğuyuncaya kadar beklemektedir²⁴⁷. Buna benzer olarak başka bir kaynak kişi inek dışkısı, ısırgan, maydanoz, ebe gümeci, üzerlik otundan meydana gelen bir kürü aynı biçimde uygulandığını aktarmaktadır²⁴⁸. Yapılan kürlerden bir diğeri yöresel adı ile çıldırçıt yaprağı gibi toplamda 41 çeşit taze ottan meydana gelen kürdür. Hazırlanan karışım kaynatılarak, kadın buharına oturtulmalıdır. Arabistan'dan getirilen deve pisliği de buğusundan faydalanılan diğeri bir malzeme olarak tespit edilmiştir. Yalnızca tuğlanın ısıtılıp bir beze sarılarak oturtulduğu da görülmektedir. Yapılan bütün uygulamaların ortak noktası rahmi ısıtarak sıcak tutmaya dayanmaktadır. Genç kadınlarda çocuk olmayışının en önemli nedeni soğuğa maruz kalmak olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle genç kızlar çıplak ayakla yere basamaz, taşa oturamaz, ıslak çamaşır giyemez ve kalın giymek zorundadırlar.

Kısırlığı gidermek için uygulanan ikinci yöntem türü, çeşitli bitkiler kaynatılarak suları tüketilmektedir. Bu bitkilerden enfeksiyonu yok ettiğine inanılan soğan kürü en yaygın görülenidir²⁴⁹. Su ile kaynatılan kuru soğanın süzülerek sabahları aç karnına içilmektedir. Bu sayede yumurtalıklardaki iltihap atılacak ve gebelik gerçekleşecektir. Diğeri bir bitki Fatma Ana otu veya yöresel adı ile “hadime ana eli” adı verilen bitkidir²⁵⁰. Kabe'den getirtilen bu bitki suyun içine bırakıldıktan sonra, Ayetel Kürsi, Felak, Nas, Fatiha gibi surelerin belirli sayılarda okunması gerekmektedir. Kaç defa okunması gerektiğine dair kaynak kişi net bir bilgi verememektedir. Bu su kadın tarafından sabahları aç karnına iki ya da üç kaşık olacak şekilde tüketilmelidir. Fatma Ana Otunun içilmesindeki temel neden, doğrudan çiçeğe atfedilen ruhun yardımının umulmasıdır²⁵¹.

Kısırlığı gidermek adına yedirilen gıdaların başında üzüm, incir, hurma gelmektedir. Sahada kısırlığı gidermek için doğrandıktan sonra cam kavanozda zeytin yağıyla yirmi bir gün bekletilen incir, anne baba olmak isteyen çifte yedirilmektedir. İncire Meryem suresinin okunduğu aklarılatılmıştır. Meryem suresinin okunup, çocuğu olmayan çifte yedirildiği bir başka gıda hurmadır. Buna göre çocuk sahibi olmak şartıyla, kırk bir kadın hurmayı eline alıp bakarak Meryem Suresini okumalı, ardından çocuğu olmayan kadına iade edilmelidir. Çocuk isteyen çift, gusül abdesti aldıktan sonra bu hurmayı paylaşarak yemelidir²⁵². İncir ile ilgili olarak kısırlığı gidermek için tercih edilmesinde şeklinin de rolü olduğu tespit edilmiştir²⁵³. Dışarıdan bakıldığında kadın yumurtalığına benzeyen incir, içi açıldığında beyaz tanecikleri

²⁴⁷ K.K. 24.

²⁴⁸ K.K. 26.

²⁴⁹ K.K. 49, K.K. 47.

²⁵⁰ K.K. 21, K.K. 49.

²⁵¹ Baysal, 2020: 1114.

²⁵² K.K. 49.

²⁵³ K.K. 7.

nedeniyle spermi andırmaktadır. Bu nedenle hem kadın hem erkeğin kısırlılığını girmek için kullanılmaktadır. Kısırlılığı gidermek için tüketilen gıdalar arasında bal ve tereyağı da yer almaktadır. Kaynak kişi bal ve tereyağını tükettikten sonra gebe kaldığını şu şekilde aktarmaktadır:

Benim sekiz sene olmadığı çocuğum İsmail'den sonra. Aha komşunun çocuklarıyla dövüş edince aha doğurmuyon ya bebeğin de yok ya zürriyetsiz diye benim başıma garkardı. Benim babam bi bal getirdi bana köyden. Bi bal getirdi bi de yağ getirdi. Duzsuz yağla balı gardım yiyince bebeğim oldu işte. Böyle şey akıdıyı iltihap akıdıyı vücuttaki hastalığı gideriyi bal. Her derdin dermanı bal. Sonra ekizleri doğurdum işte²⁵⁴.

Araştırma sahamızda kısırlılığı giderebilmek için çoğu zaman doktordan önce başvuru olan yöntemler arasında ara ebesine gitmek gelmektedir. Bölgede bu işi yapan kadınlar “ebe, ara ebesi, bilge ana²⁵⁵” olarak adlandırılmaktadır. Kadınların ara ebesine gidecekleri gün, önce hamama gidip sığağa maruz kalmaları da görülen uygulamalar arasındadır²⁵⁶.

Ara ebesinde “Geğerek Baktırma” olarak adlandırılan işlem uygulanmaktadır. Bu işlemde kadın sırt üzerine yatırıp el ve ayaklarını çapraz olacak şekilde değiştirilmektedir²⁵⁷. Bunun dışında bel çekme de yaygın olarak görülen kısırlılığı giderme işlemleri arasındadır²⁵⁸. Bel çekme işleminin birkaç varyasyonu bulunmaktadır. Bunlardan ilki kadının koltuk altlarından tutulup yüksek bir yerden ani biçimde sallanmasıdır²⁵⁹. Diğer bir şekli kadının ayaklarından bağlanıp başı aşağıda kalacak şekilde sallanmasıdır²⁶⁰. Üçüncü yöntem, yere yatırılan kadının baş ve ayak uçlarından iki tarafa çekilmesidir²⁶¹. Son yöntem ise havlu gibi bir bezle, bel bölgesinin ısıtılmasının ardından, omurilik üzerindeki yumuşak dokunun ellerle çekilerek boyna kadar çıkılmasına dayanmaktadır²⁶².

Ara ebelerinin kısırlılığı gidermek için uyguladığı bir diğer işlem “çıkı” adı verilen ilaç kesecikleri yapmaktır. Çıkının kullanımı rahme yerleştirilerek gerçekleştirilmektedir. İçeriği net olarak bilinmeyen çıkıların tahmin edilen malzemeleri arasında yedi türlü bahar otu, sarımsak, tarçın ve karanfil sayılmaktadır²⁶³. Çıkı rahme yerleştirildiğinde ağır baharat kokusu ve tadı alınmaktadır. Kaynak kişi içeriğinde ne olduğunu bilmemekle beraber sarımsak olduğunu

²⁵⁴ K.K. 26.

²⁵⁵ K.K. 49, K.K. 6, K.K. 54, K.K. 14, K.K. 33, K.K. 25, K.K. 18.

²⁵⁶ K.K. 2.

²⁵⁷ K.K. 2.

²⁵⁸ K.K. 8.

²⁵⁹ K.K. 33.

²⁶⁰ K.K. 18.

²⁶¹ K.K. 26.

²⁶² K.K. 49.

²⁶³ K.K. 13, K.K. 24, K.K. 54.

tahmin ettiği çıkı sayesinde gebe kaldığını aktarmaktadır²⁶⁴. Sarımsağa dair tahminin kaynağı, çıkının rahmine yerleştirilmesinin ardından ağzına gelen yoğun sarımsak kokusudur. İşlem kadın için oldukça ağır ve sancılı bir dönemi beraberinde getirmektedir. Bayılma, yoğun halsizlik, yataktan kalkamama sık görülen yan etkileridir. Çıkı 15 dakika gibi bir süre rahimde bekletildikten sonra alınmaktadır²⁶⁵. Diğer bir kaynak kişinin aktardığına göre ağızdan koku gelmesi bebeğin olacağına, gelmemesi ise bebeğin olmayacağına işaret etmektedir²⁶⁶. Buna benzer bir yöntemdeyse yakılan kibrit koklandığında, dumanı boğazı yakarsa çocuğun olacağına işaret etmektedir²⁶⁷.

Çocuk olmama nedenleri arasında gösterilen rahim eğriliği veya rahmin tersliği tedavisi sahada tespit edilen kısırlığı gidermeye yönelik başka bir uygulamadır. Rahim eğrili ebenin eliyle düzelttiği bir rahatsızlıktır. Rahim eğriliği veya tersliği kaynak kişiler tarafından duyulmuş olmakla birlikte, ne olduğu ve nasıl düzeltildiğine dair net bilgi bulunmamaktadır. Birinci yöntemde ebenin rahimdeki eğriliği eli ile düzelttiğine inanılmaktadır. Yalnızca bir kaynak kişiden edinilen ikinci yönteme göre rahim düzeltme işlemi kol ile rahim arasında bağlantısı bulunduğu inanılan bir damarın düzeltilmesine dayanmaktadır. Bu damarın düzeltilmesinin ardından rahimdeki eğrilik de giderilmiş olur ve gebelik gerçekleşebilir²⁶⁸.

Kısırlığı gidermek ve gebe kalabilmek için kadınların kendi bedenleri üzerinden uyguladıkları işlemler de bulunmaktadır. Cinsel birleşme esnasında belin altına yastık koyma, cinsel birleşmenin hemen ardından ayakları duvara yaslama gibi işlemler bunlar arasında sayılabilmektedir. Bu sayede spermin rahimde daha uzun süre kalması amaçlanmaktadır²⁶⁹.

Halk sağaltmacılığı aracılığıyla erkeklere uygulanan yöntemlerin en temelinde erkeğe bir şeyler yedirmek yatmaktadır. Fındık, ceviz, fıstık gibi kuruyemişler, incir üzüm gibi kuru meyveler, yeni bahar gibi baharatlar ve özellikle bal, tüketilen gıdalar arasında sayılmaktadır²⁷⁰. Bu malzemelerle erkek için bir nevi kuvvet macunu yapılmaktadır. Anadolu'da erkeklere hazırlanan kuvvet macunlarının içine afrodizyak etkisi nedeni ile üzerlik otu koyulduğu da bilinmektedir²⁷¹. Burada erkeğe tedavi için değil, cinsel gücünü artırmaya yönelik bir uygulama yapıldığı görülmektedir. Bu işlem dışında uygulanan yöntemler genel itibariyle erkekler tarafından kabul görmemektedir. Nedeni kusurun

²⁶⁴ K.K. 13.

²⁶⁵ K.K. 13.

²⁶⁶ K.K. 18.

²⁶⁷ K.K. 21.

²⁶⁸ K.K. 53.

²⁶⁹ K.K. 21.

²⁷⁰ K.K. 49, K.K. 41.

²⁷¹ Kırıcı vd., 2018: 5.

kendilerinde olabileceğini kabullenmeyişişleridir. Ek olarak erkeklere yapılan işlemlerin ayrıca bir gizliliği bulunmaktadır. Araştırma sahamızda erkeğin boyunun kısa oluşunun, çocuğunun olmamasına neden olabileceğine dair inanç tespit edilmiştir²⁷².

Ara ebesine ulaşım genelde halk arasında kulaktan kulağa yayılan haberlerle gerçekleşmektedir. Ebelere gidip derdine derman bulan kişiler, bu dertten muzdarip bir diğer kişiyi duyduklarında tavsiye yolu ile ara ebesine yönlendirmektedir. Genel olarak zararsız gibi görünen yöntemler, kadınlarda ciddi sağlık problemleri de yaratabilmektedir. İşlemler gerçekten inanılarak yapılmalıdır. Bunun yanı sıra denemenin bir şey kaybettirmeyeceğine dair görüş de kadınların ara ebesine başvurmastaki diğer nedenlerden biridir.

Sonuç olarak halk sağaltmacılığına dayanan işlemlerde asıl amaç gebeliği engelleyen, kadına dair fizyolojik nedenlerin ortadan kaldırılmasına dayanmaktadır. Bitkilerden elde edilen ilaçlar, buğu ve buhar, çıkı, bel çekirme, bel çiğnetme, geçerek baktırma gibi kas kemik sistemi üzerinde uygulanan tedavi yöntemleri, rahme müdehale gibi diğer yöntemlerle kısırlık giderilmeye çalışmıştır. Yöntemlerin çoğu bitkisel olmaları nedeniyle her ne kadar masum görünseler de kadın sağlığı için oldukça tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir. Bunların başında enfeksiyona bağlı rahatsızlıklar ve kadın üreme sisteminde meydana gelen tahripler görülmektedir.

2.1.1.4. Tıbbi Uygulamalar

Araştırma sahamız gibi kırsal alanlarda, kadın doğum doktoruna gitmek ayıp görülmektedir. Sahadaki kadınların özellikle erkek kadın doğum doktorlarına karşı sert duvarları bulunmaktadır. Geçmişte dedikodulara mahal vermemek adına, kadın doğumla alakası olmayan örneğin apandisit ameliyatı gibi alt abdomen bölgesinde gerçekleştirilecek herhangi bir operasyonda dahi genç kızlar, ilçe dışında ameliyat ettirilip getirilmekte ve çok gizli tutulmaktadır. Bunun sebebi bekaretine gelebilecek zarar nedeniyle kızın “çürük²⁷³” olarak adlandırılmasının önüne geçmeye çalışmaktır.

Çocuk arayışında doktora hiç gitmemiş ileri yaşta olan kaynak kişiler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra doktora giden kadınların, büyüsel işlemler ya da geleneksel sağaltma yöntemlerinden birini de tedavi süreçlerinde denemesi yaygın olarak görülmektedir. Çaresiz kalan insan, her türlü çıkış yolunu deneyecektir. Büyüsel işlemler ve geleneksel sağaltma pratikleri bu noktada her zaman ellerinin altında bulunan, daha kısa, çözümü kendileri ile aynı

²⁷² K.K. 49.

²⁷³ K.K. 49.

kaderi paylaşan kişilerce onanmış yöntemlerdir. Bu nedenledir ki yalnızca doktora gitmek değil bununla beraber diğer kısırlığı giderme yöntemlerine de baş vurulmaktadır.

Araştırma sahamızda, özellikle köylerden sağlık merkezlerine ulaşımın zor olması kadınların gebeliğe yönelik sorunları kendi yöntemleri ile çözmek zorunda bıraktığı tespit edilmiştir. Ulaşım imkanlarının gelişmesiyle beraber, hekime başvurma oranları artmıştır.

Tıbbın gelişmesi, rahatsızlıkların giderilmesindeki oranın oldukça artmış olması, ayıp-günah algısında görülen değişimler, gebeliği gerçekleşmeyen kadınlar için kadın doğum uzmanlarına ve gerekiyorsa tıbbın diğer dallarına başvurma oranını bir hayli arttırmıştır. Araştırma sahamızda, genel manada kadın doğum doktorlarına karşı olan sert tavır da bu gelişmelerle birlikte büyük ölçüde azalmıştır. Kadınların kısırlıkta son çare olarak başvurduğu tıp, günümüzde ilk sırada yer almaktadır. Tıbbi tedavi yöntemleri ile büyüsel işlemler ya da halk sağaltmacılığına dayanan pratikleri birlikte gerçekleştirmek hala devam etmektedir. Sadece tıbbı güveneceğini, tıbbi yöntemler dışında hiçbir yönteme itimadının olmadığını aktaran kaynak kişilerin dahi halk sağaltmacılığına dayanan en az bir yöntemi denediği tespit edilmiştir. Elde edilen verilerden hareketle günümüze kadar en sık başvuru alan yöntem halk sağaltmacılığına dayanan yöntemlerdir. Bu yöntemin hala bazı durumlarda tıbbi yöntemlerden daha çok geçerliliğinin olduğu görülmektedir.

2.1.2. Doğum Kontrol ve İstenmeyen Gebeliği Sonlandırma

Doğum kontrol yöntemleri dendiğinde, istenmeyen gebeliği önlemek için alınan tedbirler akla gelmektedir. Günümüzde tıbbi yöntemler kullanılarak sağlanan doğum kontrol, geçmiş süreç içerisinde geleneksel yöntemlerle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Çoğu zaman sağlıklı koşullarda gerçekleştirilen bu yöntemler, kadının ölümüyle sonuçlanan durumlar dahi doğurabilmektedir. Yapılan alan araştırmasında, doğum kontrol ile ilgili tedbirlerin eskiye nazaran daha ulaşılabilir olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda doğum kontrol yöntemlerini çoğunluk olarak kadınların uyguladığı da görülmektedir.

İstenmeyen gebeliği önlemeye yönelik uygulamalar İÖ. 2000'lerden kalma papirüs metinlere kadar dayandırılmaktadır. Eski Mısırda bulunan bu metinlerde gebeliğin yaşanmayacağına dair tespit edilmiş güvenli günlerin bulunduğu takvim yer almaktadır. Emiroğlu, başka milletlere ait civa, timsah gübresi, bal, limon kabuğu, alkol ve kininli Suriye

sünger gibi pek çok maddenin kullanılabildiği, İ.S. 2. yüzyıllara dayanan korunma yöntemlerini örnek olarak vermektedir²⁷⁴.

İstenmeyen gebeliği önleyebilmek adına modern tıbbın olanaklarından faydalanan nesil, çocuk sayısında oldukça kontrollü davranmaktadır. Kadınların istenmeyen gebelikleri önlemek için doğum kontrol hapları, ertesi gün hapi, spiral, tüpleri bağlatma gibi yöntemler uyguladığı görülmektedir.

Doğum kontrol hapları yumurtlamayı durduran ve spermin rahim ağzından geçişini engelleyerek gebeliği önleyen hormon ilaçlarıdır. Araştırma sahamızda doğum kontrol hapları ile ilgili endişe yaşandığı görülmektedir. Hapların kısırlığa yol açabileceğine dair inanç oldukça hakimdir. Kaynak kişi, doğum kontrol hapları ile ilgili yaşadığı kaygıyı şu şekilde aktarmaktadır: “Başta ben hap almıştım. Bi süre olmasın diye. Benim kayınvalidem kızım bunları kullananların bi daha olmuyomuş diye. Bi tane yap istersen bi daha hiç yapma diye. Bende dedim o zaman yaşım küçük ne olur ne olmaz diye bırakmıştık²⁷⁵”. Özellikle, doğum hiç yapmamış kadınların doğum kontrol hapi kullanmasına karşı çıkmaktadır.

Erkeklerin korunmasına yönelik işlemler arasında kondom kullanımı ya da erkeğin geri çekilmesine dayanan uygulamaların tercih edildiği tespit edilmiştir. Çok eski tarihler olmamakla birlikte geçmişte erkeklerin büyük çoğunluğunun, kesinlikle doğum kontrol yöntemlerinden herhangi birini uygulamadığı, görüşme yapılan kaynak kişilerce aktarılmaktadır²⁷⁶. Bu sebeple koruma yöntemlerini uygulamak yalnızca kadının üstlendiği hale gelmektedir. Toplumda korunma yöntemini uygulayan kişi erkek de olsa, uzun süre çocuk sahibi olmamanın kadının yumurtalıklarını tembelleştirerek, kısırlığa yol açacağına dair inanç vardır²⁷⁷. Bu nedenle korunmanın uzun süre devam edişi yanlış bulunmaktadır.

Araştırma sahamızda geleneksel doğum kontrol yöntemleri içinde ele alabileceğimiz uygulamalardan ilki “rahim çevirme”dir. El ile yapılan bu işlem rahmin anatomik yapısını bozarak, spermin yumurtalıklara ulaşmasını engellemektir. Çocuk dünyaya getirmek istendiğinde rahmini tekrar eski haline getirip gebe kalabilen kaynak kişi, yapmış olduğu bu işlemi kocasından gizlediğini de eklemektedir. Bir diğer geleneksel doğum kontrol yöntemi, kadının cinsel birlikteliğin hemen ardından rahim içerisine tuz koymasudur. Sütün koruması yani emzirme de doğum kontrol yöntemi olarak kullanılmaktadır. Ancak her doğum kontrol yöntemi gibi garantisi yoktur ve gerçekleştirilen görüşmelere dayanarak koruma düzeyi

²⁷⁴ Emiroğlu, 2011: 455.

²⁷⁵ K.K. 17.

²⁷⁶ K.K. 49, K.K. 33; K.K. 15; K.K. 47.

²⁷⁷ K.K. 41.

oldukça düşüktür. Bu yönetime güvenen çoğu kadının emzirme döneminde gebelik yaşadığı görülmektedir²⁷⁸. Eğer bir anne bebeğini emzirirken diğer bebeğine gebeliği gerçekleştirse sütün emen çocuğa yaramayacağı ve onu hasta edeceğine dair inanç vardır. Çocuk ateşlenir, istifra eder, ishal olur. Bu inancın temelinde yatan sebep, o sütün artık rahimde olan çocuğa ait olduğu, emen çocuğun onun hakkını yediği için hasta olduğu yönündedir. Bebeklerin cinsiyetleri birbirinin aynısı ise, bu durum bir anlam teşkil etmemektedir. Gebelikle beraber sütün tadının acılaştığı ve artık diğer bebeğin emmediği de diğer kaynak kişilerce aktarılmıştır.

Doğum kontrol yöntemlerinin yetersizliği beraberinde istenmeyen gebelikleri getirmektedir. İstenmeyen gebeliği sonlandırmak için kullanılan bazı yöntemler hekim kontrolünde gerçekleştirilirken bazıları kadınların kendilerine uyguladıkları geleneksel yöntemlerdir. İstenmeyen gebeliği sonlandırmak isteyen kadın ya kürtaj olmalı ya da düşük yapmalıdır. Kürtaj, tıbbi yöntemler arasında yer almakla birlikte, gebelik esnasında rahim duvarının kazınarak ceninin alınmasıdır. Araştırma sahamızda yaygın olarak “bebek aldırma” adı ile kullanılmaktadır. Herhangi bir sağlık problemi olmaksızın, isteğe bağlı olarak on haftaya kadar olan süreçte kürtaj gerçekleştirilebilmesi 1983 yılında çıkarılan “Nüfus Planlaması Hakkında Kanun” ile gerçekleştirilebilir hale gelmiştir. Ancak, buna rağmen geleneksel yöntemlerin çok daha yaygın olduğu dikkat çekmektedir²⁷⁹. Düşük ise, tıpta “ceninin uterus dışında kendi başına yaşayabilecek canlılığı, yeteneği kazanmadan önce gebeliğin sonlanması²⁸⁰” olarak tanımlanabilir. Kasten yapılan düşükler, istenmeyen gebeliğin engellenememesi halinde dış müdahale ile ceninin rahim dışına atılmasıdır.

Budizm, Zerdüştlük, Hinduizm gibi dinlerde çocuk düşürmek yasaklanmıştır. Bilinçli biçimde çocuk düşüren kadın, toplumdan dışlanma, ölüm cezası, kınanma gibi cezalarla karşı karşıya kalmaktadır. Şeri hukuka göre de cenin rahme düştüğü andan itibaren yaşamakta olduğu için düşük yapmak sureti ile ceninin canına kasteden anne suçlu kabul edilmektedir²⁸¹.

Araştırma sahamızda tespit edilen geleneksel düşük yöntemlerinden en sık rastlanılan rahme dışarıdan bir cisim sokarak cenine zarar verip düşük yapmayı sağlamaktır. Bu cisimler arasında “kibrit çöpü, çıra çöpü, tavuk tüyü, hindi tüyü, kaz tüyü, örgü şişi, sivriltilmiş şeftali çubuğu, ebeğümeci kökü, tetire çöpü, çatal iğne²⁸²” en sık kullanılan düşük yapma araçlarıdır.

²⁷⁸ K.K. 9, K.K. 23.

²⁷⁹ Yapıcı vd., 2021: 7.

²⁸⁰ Konan, 2008: 320.

²⁸¹ Konan, 2008: 320.

²⁸² K.K. 49, K.K. 41, K.K. 26, K.K. 27, K.K. 2, K.K. 8, K.K. 11, K.K. 15, K.K. 22, K.K. 25, K.K. 27, K.K. 33, K.K. 44.

Ebegümece kökünün kullanımında Emiroğlu şu veriyi tespit etmiştir: “Hatta tuzlu suda saklanarak kışın da kullanılması sağlanır. Bazen ölümle sonuçlanmakla birlikte, yarattığı mekanik etki ve enfeksiyonla gebelik engellenir. Bitkinin adını da bu yaygın kullanımdan aldığı düşünülebilir²⁸³.” Nadir uygulanmakla beraber rahme çıkı yapılmış tavuk pisliğinin koyulmasıyla düşük yapıldığı da kaynak kişiler tarafından aktarılmaktadır²⁸⁴.

Gebe kadının yüksekten atlaması, ağır kaldırması, belini çiğnetmesi, bel çektirmesi, yüksek bir yere zıplaması, karnına taş vb. ağır bir cisim bağlaması da çocuk düşürmek için bedensel olarak uygulayabileceği diğer yöntemlerdir. Bu yöntemler ile cenin, ani kasılan ya da şiddetli sarsılan rahime tutunamayarak dışarı atılmakta ve düşük gerçekleşmektedir. Kaynak kişi annesinin geleneksel düşük yöntemlerinden bel çiğnetmeyi uyguladığı olayı şöyle aktarmaktadır: “Annemden örnek veriyim. Benim bi küçüğüm daha olacakmış. Erkek olduğu suluk olduğundan belliymiş. Annem bi ramazan günüymüş. Belini çiğnetmiş hemen ayağa kalktığında suluk gibi düşmüş bacağının arasından²⁸⁵.” Bu ifade ile düşük yapılan ceninin yapısından bebeğin cinsiyetine dair yorumlamalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre, cenin bir et parçası biçimindeyse kız, bir keseciğin içinde amniyon sıvısı ile düşmüş ise erkek bebek olarak yorumlanmaktadır. Bir diğer kaynak kişi düşük yapıldığında bebeğin cinsiyetini anlayabilmenin yöntemini şu şekilde izah etmektedir:

Ben çocuk düşürdüm bildiğin arı. Arı mesela normal bi arı. Balonun içinde su. Beyaz balonu şişirdiğini düşün içinde su olarak. Onun içine de arıyı koymuş düşün. Eli kolu kafası aynı arı. O arı gibi suyun içinde olan erkek çocuğu. Kız çocuğu böyle kan pıhtısı gibi et parçası gibi olur²⁸⁶.

Sahamızda kadınların uyguladığı diğer bir düşük yöntemi belli gıdaları tüketmek ya da sularını içmektir. Nar, maydanoz suyu, soğan suyu, kına suyu, ada çayı bu gıdalar arasında yer alır²⁸⁷. Gıdaların ortak özelliği, kan sulandırıcı ve ödem attırıcı etken maddelere sahip olmalarıdır. Bunlar dışında direkt olarak tıbbi ilaçların tüketilmesi de görülmektedir.

Geleneksel olarak uygulanan doğum kontrol yöntemlerinden bir diğeri büyüsel niteliktedir. Son doğan bebeğe verilen isimlerin büyüsel etkisi sayesinde devamında oluşabilecek gebeliklerin önlenmesi istenmektedir. Bu isimler arasında “Durdu, Dursun, Durmuş, Yeter, Songül” gibi isimler araştırma sahamızda tespit edilmiştir.

²⁸³ Emiroğlu, 2011: 456.

²⁸⁴ K.K. 26.

²⁸⁵ K.K. 21.

²⁸⁶ K.K. 18.

²⁸⁷ K.K. 50, K.K. 49, K.K. 47.

Görüşmelerde kaynak kişilerden derlenen birkaç düşük yapma hadisesi şu şekildedir: “Ne yapıcaklar doğura doğura altı çocuk yedi çocuk. Ben naptım 5 tane doğurdum 4 tane aldıldım. Suyu gaynattım soğanın kabuğunu. Zehir oluyo zehir. Aç garnına üç dört sabah içtim. Çocuk düştü. Nidiyim kızım bek çok olunca geçinemiyon²⁸⁸.”, “Kayın validem bi bebeğine yapmış. Hindi culuk diyok ya tüylerini nasıl yaptıysa oraya yerleştirmiş. Ganamadan ölücekmiş az kalsın²⁸⁹.”, “Rahmetlik gayınnam derdi şiş koydum derdi. Şu kazağı ördüğüm şiş diye. Onu derdi kodum derdi düştü derdi. Yüksekten atlamayı ağır kaldırmayı duydum. Onu ben de yaptım²⁹⁰.”

Araştırma sahamızda kadınların bağ, bahçe, tarla, ev işleri, hali hazırda ilgilenmesi gereken çocukları, varsa bakıma muhtaç yaşlılar ya da kocaları gibi pek çok sorumluluğa sahip olduğu görülmektedir. Çocuk düşürme işleminin toplumsal yapıya bakılarak ilk gebelikte gerçekleşmeyeceği var sayıldığında; psikolojik olarak bir çocuğu daha kaldıramayacağına inanan kadın, çoğu zaman kendi canını da riske atarak geleneksel yöntemler ile gebeliğini sonlandırmaktadır. Gebeliği sonlandırma kararında kadın söz hakkına sahip olmadığı için gerçekleştirdiği düşüklere çoğu zaman eşinden dahi saklamaktadır. Bu işlemlerden herhangi birini uygulayan kadınların, düşük yapmanın günah olduğuna dair inançları nedeni ile suçluluk hissi yaşadıkları ancak başka çıkar yol bulamadıkları için tüm vicdani sorumluluğu üstlenerek düşük yapmaya yönelik uygulamalar gerçekleştirdikleri gözlemlenmiştir.

Sahada düşüğün hemen ardından hamile kalmanın çok daha kolay olacağı düşünülmektedir. “Bebeğin bi bacağı içerde kalır”, “bebeğin bi yeni içerde kalır” gibi ifadelerle, düşüğün ardından bebeğin bir parçasının rahimde kalacağı ve tekrar hamileliğin çok daha hızlı gerçekleşeceği anlatılmak istenmektedir.

Çocuk düşürme ve aldırma işlemlerinin her zaman gizli yapılan işlemler olduğu görülmektedir. “Saklarlarımış o zamanları. Düşük yaptıklarını hamile galdıklarını bile demezlermiş hiç kimse mesela. Beş altı tane düşük yapmış kadın vardır. Bilmesin kaç çocuk düşürdüğünü kaç çocuk aldıldığını²⁹¹.” Kaynak kişinin yaptığı bu açıklamanın başlıca nedeni gerek hamileliğin gerekse hamileliğin sonlandırılışının ayıp olarak görülmesidir. Araştırma sahamızda, gerçekleşen düşüklere dair üzüntü artık ailenin erkekleri ile ortak olarak yaşanır hale gelmiştir. Kürtaj ise hala gizlenmektedir.

²⁸⁸ K.K. 15.

²⁸⁹ K.K. 12.

²⁹⁰ K.K. 8.

²⁹¹ K.K. 41.

Sonuç olarak, araştırma sahamızda doğum kontrol yöntemleri büyük çoğunlukta kadınların uyguladığı yöntemlerdir. Yöntemlerin işe yaramaması halinde gerçekleşen gebelikler istenmiyorsa çözümü yine kadın bulmalıdır. Erkeklerin, doğacak çocuğu istememesi nadir görülmektedir. Zeynep B. Uğur, çocuk sahibi olmanın bireylerin mutluluğu üzerinde etkisini ele aldığı çalışmasında, çocuk sahibi olmanın erkeklerin mutluluğunu pozitif yönde etkilerken kadınlar için mutlaka negatif ilişkiler barındırdığını tespit etmiştir²⁹². Kürtajın ayıp görülmesinin yanında, erkeğin de böyle bir isteminin bulunmaması, kadının doğumu sonlandırmak için tıbbi yöntemlere başvurmasını engellemektedir. Kadın son çare olarak, elinin altında bulunan yöntemleri denemektedir. Araştırma sahamızda düşüğü sonlandırma işlemi, psikolojik ve vicdani boyutu ile kadının tek başına üstlendiğı bir süreçtir. Aslında yalnızca araştırma sahamızda değil, dünyanın pek çok yerinde durumun aynı olduğu Simith'in şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

İstenmeyen gebeliğı sona erdirmek olan kürtaj hakkı, kadınların kendi bedenleri ve yeniden üretici varlıkları üzerinde kontrol sahibi olmalarının merkezinde yer almaktadır. Bunu kontrol etme yetkisine başka kimse sahip olmamalı, ne kilise, devlet, koca, aile ne de erkek arkadaş... Nedeni ise çok basit: İstenmeyen gebeliğı sonuna kadar götürmenin duygusal ve fiziksel travmasını ve sonuçta maddi yükünü kadın taşıyor²⁹³.

2.1.3. Gebelik ve Belirtileri

Geçiş sürecinin başlangıcı olan gebelik, kadının hasta olarak kabul edilerek çeşitli işlemlere tabi tutulduğu bir dönemdir²⁹⁴. Gebe kadın, ayrılma ritüelleri ile toplum, aile ve cinsiyet kalıplarının dışına çıkmaktadır. Başlı başına ara dönem olan gebelikte kadın kirli, tehlikeli, hasta ve yabancı görülmektedir. Süreç yalnızca doğumun gerçekleşmesi ile son bulmaktadır²⁹⁵. Turner'ın eşik kavramıyla da ilintili olarak; gebelik süresince durumu muğlak olan kadın, sürece uygun rollerini üstlenmeli, belli başlı kaçınmalar ya da uyulması gereken kurallara dikkat etmelidir.

Kadın, gebe oluşu üzerinden her toplumda farklı adlandırmalara sahip olmaktadır. Adlandırmaların incelemesinin fizyolojik, psikolojik ve toplumsal yönleri ile yapılması gerektiğini düşünen Sedat Veyis Örnek'in aktarmış olduğu gebe kadın adlandırmaları "hamile, gebe, yüklü, çatlayasica, gene neye dönmüş"tür²⁹⁶. Araştırma sahamızda gebe kadına dair tespit edilen adlandırmalar ise şu şekildedir: "gebe, hamile, yüklü, gunnayıcı,

²⁹² Uğur, 2018: 96.

²⁹³ Smith, 2005: 70.

²⁹⁴ Örnek, 2000: 135.

²⁹⁵ Gennep, 2022: 53-54.

²⁹⁶ Örnek, 2000: 135.

yerikli, yerüklü, yerüklüğü (yerikli karı), guzlacı, guzlacı²⁹⁷. Kadının bedensel özellikleri ve hamileliği nedeni ile geçirdiği değişim üzerinden adlandırmalar da sahada tespit edilen malzemeler arasında yer almaktadır. Bunlar “ön eteği kısalmış arka eteği uzamış, ayağı ağırlaştı, boyu yüklü, karnı burnunda, aylı günlü²⁹⁸”dür.

Dikkat edilmesi gereken noktalardan biri gebe kadın adlandırmalarında aşağılayıcı nitelik taşıyan adların bulunduğudır. Bunun temelinde nedeni, gebeliğin her ne kadar beklenilse ve umulsa da temelinde “ayıp” fikrinin yatıyor oluşudur²⁹⁹. Bu nedenle çoğu gebelik, bilhassa evin erkek büyüklerinden gizlenmektedir. Kaynak kişi, aynı zamanda dayısı da olan kayınpederinden süreci sakladığını şöyle anlatmaktadır: “Ben gaynatamdan hep utanıyodum. Dayım aslında. Merve’de altı ay oldu gayınnam gaynatama söyleyemedi. En son galan söylemiş. Hamileliği giydim. Aşağı merdivenlerden iniyodum. Aşağı demir gapıda garşıma çıktı. O zaman öyle gördü hamile olduğumu yani³⁰⁰.” Gebeliğin gizli kalması için özellikle erkekli ortamlarda onların anlamayacağı biçimde kullanılan bir takım seslenme biçimleri, bağlamsal olarak mizahı da barındıran ifadelerdir. Alanda tespit edilen “küpe fare düşmüş, orta kata kiracı gelmiş, yolcusu var³⁰¹” gibi adlandırmalar, bu kategoriye örnek olarak verilebilir. Araştırma sahamızda kadın gebeliğinden ilk olarak eşi, annesi ve kayınvalidesine bahsetmektedir. Gebe kadının, içinde bulunduğu durumdan dolayı utanma duygusunu çok yoğun yaşadığı görülmektedir. Bu gibi durumlarda gebeliğini fark edilir hale gelene kadar saklamaktadır. Özellikle, yeni gelinlere gebe olup olmadığı açıkça sorulamadığı için kayınvalideler sanki başkasından duyulmuş gibi gelininden gebeliğe dair bilgi almaya çalışılmaktadır.

Gebelik testine dair ilk bulgular Eski Mısır’da İÖ. 1300, Babil’de İÖ. 700 yıllarına aittir. Kullanılan yöntem idrarın buğday ve arpa dolu torbalarda oluşturduğu değişimin gözlemlenmesine dayanmaktadır. 1927 yılına gelindiğinde ise gebe kadınlarda artışı gözlemlenen hormonun buğday ve arpalarda büyümeyi hızlandırdığına dair bulgular, ilkel gebelik testini bilimsel olarak doğrulamıştır³⁰².

Kadının gebeliğini fark edişi, ilk olarak adet döngüsünde meydana gelen değişimlerle gerçekleşmektedir³⁰³. Gebeliğin başlamasına rağmen “üstüne görme³⁰⁴” olarak tabir edilen,

²⁹⁷ K.K. 33, K.K. 39, K.K. 41, K.K. 49, K.K. 54, K.K. 27, K.K. 19, K.K. 15, K.K. 6, K.K. 3.

²⁹⁸ K.K. 54, K.K. 26, K.K. 19, K.K. 15, K.K. 6, K.K. 3, K.K. 33, K.K. 39, K.K. 41, K.K. 49.

²⁹⁹ Örnek, 2000: 135.

³⁰⁰ K.K. 33.

³⁰¹ K.K. 49, K.K. 44, K.K. 41, K.K. 22, K.K. 6.

³⁰² Emiroğlu, 2011: 455.

³⁰³ K.K. 41, K.K. 49, K.K. 33.

³⁰⁴ K.K. 47.

gebelik sonrası görülen adet dönemi dışında, kadınlar için gebeliğin ilk işareti adet görmek olmaktadır. Kaynak kişi “Bir ay bekleyip de adet olmayınca anne olduğunu kesin biliyon gaylı³⁰⁵” ifadesinde adet olmamanın, gebeliğin kesin belirtisi olduğunu belirtmektedir. Sahamızda adet gecikmesi yerine “hastalığın gecikiy, dönemin gecikiy, günün gecikiy³⁰⁶” ifadeleri de kullanılmaktadır.

Gebeliğe kesin gözü ile bakılan ikinci belirti, birbiri ile bağlantılı olan uykusuzluk, halsizlik, baş dönmesi, yorgunluk, gözde kararma, iştahın artması, iştahın azalması, mide bulantısı, mide ekşimesidir. Mide ekşimesi aynı zamanda bebeğin saçlarının çok olacağının da işareti olmaktadır. Yaşanan yorgunluk ve uykusuzluk şiddetli nöbetler halinde kadında gözlemlenmektedir. Oluşan baş dönmeleri, ani gelgitler halinde gerçekleşmekte, ancak hamilelik belirtisi olarak görülenler diğerlerinden çok daha çabuk geçmektedir³⁰⁷.

Gebeliğin bir diğer belirtisi, kadın bedeninde meydana gelen değişimlerdir. Kadın kendinde farkındalığına vardığı ya da bazı durumlarda çevredeki kadınlarca fark edilen değişimlerle gebeliğinden haberdar olmaktadır. Araştırma sahamızda bu değişimlerin başında “çıgıtlık” adı verilen yüzde oluşan çil, tende sararma, göz aklarında sararma, göğüslerde hassasiyet ve sızlama, göğüs uçlarında renk değişimi, “dobaklaşma” adı verilen kaş ve kirpik dökülmesi, kilo alımı gelmektedir.

Sahada gebeliğin annelik iç güdüsüne dayanan manevi boyutuna dair inanç bulunmaktadır. Gerçekleştirilen görüşmeler esnasında, kadının annelik iç güdüsünden kaynaklı, gebeliğini henüz fark etmemiş olması durumlarında dahi tavır ve davranışlarında, bebeğe ve kendine zarar vermeyecek biçimde değişim olduğu aktarılmıştır. Kaynak kişi,

Ben kaç hamileliğimi yaşadıysam, hamileliklerimin hepsinin üçüncü gününde dördüncü gününde daha dönemim gelmeden bildim. Koruma hissi oluyor. Vücut nasılsa doğa gereği bi hanım toprak ana derler. Verimlidir. Bereketlidir. Bunun getirdiği annenin vücudunda bilinç altında yolda yürümesi dahi değişik bir ürkeklik olur manen. O bebeğine zarar gelmemesi adına³⁰⁸.

ifadeleri ile kendi deneyimleri üzerinden, annelik iç güdüsüne dayanan gebeliğin fark edilişine dair ön sezilerin varlığını aktarmaktadır.

Araştırma sahamızda gebeliğin gerçekleşmesi için uygun sayılan günlere dair inançlar bulunmaktadır. Bunlar perşembeyi cumaya bağlayan gece ya da pazarı pazartesiye bağlayan gecedir. Kadın isteyerek eşiyile cinsel ilişkiye girer, gusül abdestini aldırır ve Cuma namazına

³⁰⁵ K.K. 2.

³⁰⁶ K.K. 41, K.K. 49, K.K. 50.

³⁰⁷ K.K. 49.

³⁰⁸ K.K. 49.

gönderirse, rahme düşen bebeğin ilim ve irfan sahibi olacağına inanılır. İskilip düğünlerinin yapıldığı günler, gerdeğin uğurlu sayılan gecelerde gerçekleşmesi için gelenekleştirilmiş günlerdir. Pazarı pazartesiye bağlayan gecenin kutsallığının Hz. Muhammed'in doğum tarihinden kaynaklı olabileceğini düşünmekteyiz. Cuma gününe dair inançların kaynağını tamamen İslâm dini oluşturmaktadır.

Kadının gebe kalmaması gereken günler ve özel gecelere dair de inanç bulunmaktadır. Kutsal sayılan gecelerde ve salı ile cuma gecelerinde gerçekleşen gebelikler hayırlı sayılmamaktadır. Özellikle kadir gecesinde ana rahmine düşen çocuğun sakat olacağına; pazartesiye salıya bağlayan gece, anne rahmine düşen çocuğun şaşı olacağına ve net görmeyeceğine dair inanç tespit edilmiştir. Salı gününe atfedilen uğursuzluk Hristiyanlık temellidir. Türkler İstanbul'u salı günü fethettiği için Hristiyanlar tarafından salı günü uğursuz olarak kabul edilmektedir. İnancın izleri bugün hala Anadolu'da yaşamaktadır³⁰⁹.

Gebelikte çocuğun sakat olmasına neden olabilecek başka inançlarda görülmektedir. Çocuğun kaderinin, yedi nesil önceden yazıldığına inanılmaktadır. Yedi nesil öncesine kadar yaşamış bir ataya edilen beddua çocuktan çıkarak, çocuğun sakat olmasına neden olabilmektedir³¹⁰. Ayrıca eşlerin cinsel birlikteliklerinde birbirinden tiksilmesi, cinsel birliktelik öncesi besmele çekilmemesi, evde cünüp gezilmesi, içki kumar gibi haram davranışların varlığı çocuğa yansımakta ve çocuk sakat olabilmektedir. Aynı şekilde sık yemin edilen evlerde, yemin gebe kadının çocuğuna sıçramakta ve çocuğun sakat olarak doğacağına inanılmaktadır.

2.1.4. Çocuğun Sağlıklı Kalması ve Yaşatılması İçin Uygulanan Pratikler

Gebeliğini fark eden kadın ve bunu öğrenen ailesi mutlu olmakta ve bir bakıma psikolojik olarak da rahatlamaktadır. Ancak bazı sebeplerden gebelik normal seyrinin dışına çıkarak, bebek dünyaya gelememektedir. Bazen de doğum gerçekleşmekte ancak bebek ya ölü doğmakta ya da sonrasında ölmektedir. Çocuğun bu denli önemli olduğu bir toplumda, arzu edilen gebeliğin olumsuz sonuçlanması, bir sonraki gebelik için alınacak önlemleri de beraberinde getirmektedir.

Düşüğün başladığında dair en net belirti, karın ve kasıklarda şiddetli ağrıya beraber kanamadır. Araştırma sahamızda kadının gebelik esnasında kanaması olmasına "leke, nişanı

³⁰⁹ Eyüboğlu, 1987: 74-75.

³¹⁰ K.K. 49.

bozulma” denmektedir³¹¹. Nişanı bozulan kadının gebeliği tehlike altına girmektedir. Nişanı bozulan kadına, suda çözülen nişasta içirilmektedir³¹².

Gebeliğin sağlıklı devam edebilmesi için başta annenin kaçınması gereken bedensel davranış biçimleri vardır. Bunları, düşük yapmak için uygulananların tam tersi oluşturmaktadır. Öyle ki anne yükseğe uzanmamalı, yüksekten atlamamalı, belini esnetmemeli, hızlı hareket etmekten kaçınmalı, ağır kaldırmamalı, aşırı kilo almamalı, cinsel birliktelik esnasında temkinli olmalıdır³¹³. Düşük riski bulunan gebe kadın tuvalette dikkat etmek zorundadır. Özellikle alaturka tuvaletlerde biraz daha temkinli ve biraz daha kıyılarda bulunmalıdır. Çünkü herhangi bir düşme riskine karşı bebeğini tutabilecek alanı kendine yaratmalıdır³¹⁴.

Oluşabilecek düşüklere mahal vermemek ya da düşük riski varsa daha fazla tetiklememek isteyen gebe kadın tükettiği gıdalara dikkat etmelidir. Limon, nar, maydanoz, ada çayı gibi kan sulandırıcı gıdalar tüketmemelidir. Kömüş yoğurdunun hamilelik sürecini uzattığı düşünülmektedir. Bu nedenle düşük yapma ihtimali olan kadınlara tüketirilerek, düşüğün önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Çocuğu yaşatmanın bir diğer yolu büyüklük işlevi olan adlar vermektir. Özellikle birkaç çocuğu arka arkaya düşmüş ya da ölmüş anne babalar, yeni doğmuş çocuklarına “Dursun, Durmuş, Durdu, Yaşar” gibi yaşatıcı gücü olan isimler vermektedir³¹⁵. Bu durum araştırmamızı gerçekleştirdiğimiz saha için de geçerlidir. Yine aynı isimler büyüsel güçlerinden faydalanabilmek adına araştırma sahamızda düşük yapan kadınlar ve eşleri tarafından doğan bebeklerine verilmektedir. İsimlerin büyüsel gücünden faydalanılan bir diğer yöntem, kutsal bir gücün himayesi altında dünyaya gelen bebeğe, o yerin ya da kişinin hala onu koruduğunu kötü güçlere belli edebilmek için verilen isimlerdir. Bu isimler arasında “Arap, Mürsel, Muhittin, Seydi, Satı, Satılmış, Sultan³¹⁶” yer almaktadır.

Düşüğü engellemek için gerçekleştirildiği tespit edilen büyüsel yöntemlerden biri, gebe kadının sofra bezi çırpımasıdır. Özellikle kadın gece, içerisinde ekmek kırıntıları bulunan sofra bezi çırpımalıdır. Bir diğer kaçınması gereken şey küle basmaktır. Isınma yöntemi olarak günümüzde de sobanın tercih edildiği araştırma sahamızda, kül özellikle çöp

³¹¹ K.K. 21, K.K. 49, K.K. 33, K.K. 47.

³¹² K.K. 49.

³¹³ K.K. 21, K.K. 49, K.K. 33, K.K. 47.

³¹⁴ K.K. 49.

³¹⁵ Boratav, 1984: 89.

³¹⁶ K.K. 49, K.K. 21, K.K. 36, K.K. 33, K.K. 38, K.K. 14.

kenarlarında yaygın olarak bulunmaktadır. Gebe kadın, buralarda yer alan kül öbeklerinden kaçınmalıdır.

Çocuğu yaşatma yollarından biri adak adamaktır. Kutsal bir mekânda dilenen dileğin ardından ya da kişinin kendi kendine dilediği dileğin gerçekleşmesi şartıyla sunduğu bir bedel olan kurban “adak” olarak adlandırılmaktadır. Eğer kutsal fenomenlerden birine adanmış bir kurban ise, o mekânın önünde kesilmektedir. Kesilen kurbanın kanı bebeğin alnına sürülmekte, eti ise kesinlikle bebeğin ailesi tarafından yenilmemektedir.

Halk arasında yaygın olan bir diğer inanç ise bebeğin doğacağı ya da doğmayacağını Allah’ın bileceğine dair inançtır. Bazen düşürülmek için çaba sarf edilen bebeklerin her işleme rağmen doğması, bazen tüm doğum kontrol yöntemlerine rağmen imkânsız olarak görülen gebeliklerin gerçekleşmesi bireyleri böyle bir düşünceye itmektedir.

Tıbbi alanda meydana gelen olumlu gelişmeler de düşük oranlarını hayli azaltmıştır. Gebeliğin fark edildiği andan itibaren doktor gözetiminde olan bebeğin, zihinsel ve bedensel gelişimi düzenli olarak kontrol edilmektedir. Ters giden herhangi bir durumda müdahale edilmekte, tıbbın imkân tanıdığı kadar bebek ve anne sağlığı korunmaktadır.

2.1.5. Gebe Kadın Kaçınmaları

Geçiş sürecinde olan birey güçsüz ve savunmasızdır. Bu dönemde pek çok kötü gücün hedefi haline gelmektedir. Dokuz ay gibi uzun bir sürece giren anne, kendini ve bebeğini süreç boyunca koruyabilmek için belli başlı kaçınmalara dikkat etmek zorundadır. Geçiş sürecinde olan gebe kadın hem kendini hem dünyaya gelecek savunmasız bebeğini tüm olumsuz etkilerden koruyabilmek adına tükettiği gıdalara, dokunduğu ya da baktığı nesnelere veya hayvanlara dikkat etmek zorundadır. Burada kaçınmaların temelinde yatan neden, bebeğin seilmeyen bir insan, hayvan ya da nesneye benzemesi; onlara ait bir huy ya da özelliği almasına dair korkudur. Bunun yanı sıra bebeğinde olumlu etkiler yaratabilecek gıdalar, sıvılar, nesneler de anne adayının ilgi odağı haline gelmektedir³¹⁷. Sedat Veyis Örnek, bu kaçınmaların temelinde analogik eylemlerin var olduğunu aktarmaktadır³¹⁸.

Kaçınmalarla ilgili ilk kategori gıdalarla alakalıdır. Gebelik sürecinde kadın, yediği gıdalara dikkat etmelidir. Araştırma sahamızda da kadının gebelik sürecinde yemekten kaçınması gereken pek çok gıda bulunmaktadır. Gebe kadın paça, işkembe ve kelle

³¹⁷ Örnek, 1979: 6.

³¹⁸ Örnek, 2000: 137.

yememelidir. Aksi takdirde çocuğu ince bacaklı, boklu ya da sümüklü olacaktır³¹⁹. Sarımsak, soğan, pırasa gibi kötü kokan gıdaları tüketememektedir çünkü çocuğun nefesinin kokacağına inanılmaktadır. Pırasa ile ilgili başka bir tespit ise tüketilmesi halinde çocuğun saçının düz, uzun ve pürüzsüz olacağı yönündedir. Gebe kadının lahanası tüketmesi bebeğin saçlarının kıvrıkcık olmasına neden olacaktır³²⁰. Kaçınılması gereken bir diğer gıda ciğerdir. Kadın ciğer yese bile vücudunun herhangi bir yerine dokunması yasaktır. Kaynak kişi, ikiz bebeklerine hamileyken ciğere dair inanmayı denediği olayı şöyle anlatmaktadır: “Kendim denedim bak. İkizlerde denedim. Çil parmağımın ucuyla az kaşıdım. Masuz ettim. Az çok var ikisinde de. Azcık leke. Hafıften.” Bebeğin vücudunda leke oluşturabilecek diğer kaçınma güle dair gelişmiştir. Gül aynı zamanda bebeğin vücudunun her yerinde olabilen kırmızı tonlarında büyüklü küçüklü lekeler verilen isimdir. Kokladığı takdirde çoğun teninde gül adı verilen, koyu kırmızı büyük lekeler olacağına inanılır. Bebeğe oluşan gülün bir başka nedeni kadının gebeyken bir türbeye gitmesidir. Aynı zamanda gebe kadın türbeye gittiğinde çocuğa ben atacağına da inanılmaktadır³²¹.

Doğum lekelerini “yaşayan mit”ler olarak niteleyen Eryılmaz’a göre, lekelerin varoluşunda kabul gören en yaygın sebep annenin yediği ya da yemediği gıdalardır. Bu nokta da lekeye sebep olmuş gıdanın kökenine inerek et ya da sebze oluşundan hareketle güzel leke veya çirkin leke algısına dikkat çekmektedir. Eryılmaz avcılıkla beraber, üstün olan kadının ötelendiğini bu nedenle kadının avcılığın getirilerini çirkin olarak yorumlandığını aktarmaktadır. Bu doğrultuda sebzeden kaynaklı lekeler şirin olarak yorumlanırken, et kaynaklı lekeler estetik olmamaktadır. Bu algının temelinde kadının feminist-vejetaryen eleştirel kuramla gelişen bilinç altının var olduğunu aktarmaktadır. Çünkü hayvan öldürmek kadın algısında doğurmanın tersidir³²².

Gebe kadının kaçınımlarına dair diğer bir kategori hayvanlarla ilgilidir. Gebe kadın kimi hayvanlara bakmamalıdır. Bunlardan biri tavşandır. Tavşana bakan gebe kadının çocuğu “yirik (ayrık) dudaklı” olmaktadır. Kaynak kişi “Bizim gayadibinde dişçimiz vardı. Onun oğlu onlar bi gezmeden gelirken tavşan çıkmış. Hamileymiş. Tavşana iyice bakmış da dudağı aynı tavşana benziyi diye laf ediyolardı³²³.” ifadeleri ile tavşana bakan kadının bebeğinin dudağının tıpkı tavşana benzediğini aktarmaktadır. Bakılmaması gereken diğer hayvan yılanıdır. Hamileyken yılanı bakıldığında bebeğin yılan gibi akıp gideceğine yani gebe

³¹⁹ K.K. 3, K.K. 6, K.K. 8, K.K. 12, K.K. 13, K.K. 14, K.K. 15, K.K. 19, K.K. 21, K.K. 22, K.K. 26, K.K. 32, K.K. 33, K.K. 41, K.K. 44, K.K. 48, K.K. 49, K.K. 54.

³²⁰ K.K. 49.

³²¹ K.K. 15.

³²² Eryılmaz, 2019: 162-166.

³²³ K.K. 2.

kadının düşük yapacağına inanılmaktadır. Bir başka inanmada ise, tıpkı yılan gibi soğuk, çirkin, ürkütücü olacağı düşünülmektedir. Kaynak kişi

Hanım bahçeye diye gittiğinde orda ırmağın kenarından gövdenin tamamen toprağın altında olduğunu ama baş kısmının dışarda olduğu gördüğü bi yılan. Büyükmüş yılanda. Göz göze gelmiş yılanla. Kızı o esnada çocuğu üstündeymiş. Çocuğu dünyaya gelse ki. Kendi bembeyaz ama bi gözleri var. Dünyaya geldiğinde demiş ki anne gerçekten o yılanın aynısı demiş³²⁴.

ifadelerinde bu inanca dair bir örneği aktarmaktadır. Kaplumbağa, sahada yaratık adı ile anılan domuz, deve ve maymun bakılmaması gereken diğer hayvanlardır. Kaplumbağanın pul pul görünen cilt yapısının, çocuğa geçeceğine inanılmaktadır. Bununla ilgili inanmayı kaynak kişi şu şekilde aktarmaktadır. “Tospaya çekerse de Gayadibinde iki oğlan vardı. Eli yüzü kabuğudu. Onun eli yüzü aynı tospa gibi³²⁵.” Kaçınmaya konu olan bir diğer hayvan devedir. Kaynak kişi annesi ona gebeyken deveye baktığı için ayaklarının “deve gibi” olduğunu aktarmıştır³²⁶.

Gebe kadının kaçınmaları arasında cenazeye bakmamak yer almaktadır. Cenazenin soğuk yüzünü gören kadının bebeğinin de ölü benizli, sarı benizli ya da soluk benizli olacağına dair inanç vardır. Kadın cenazede bulunabilir ancak cenazenin yüzüne kesinlikle bakmamalıdır.

Diğer bir kaçınma grubu gebe kadının kendi uzuvları ile ilgilidir. Kadın hamileyken saç kestirmemelidir çünkü saç kestirilmesi halinde bebeğin ömrü kısa olacaktır.

Ben kestireyim kestireyim derken hamile olduğum belli oldu ve saçım çok uzundu. Tarayamıyodum artık banyoda. Yengemde hamileyken banyoda eltisi saçını kesmiş ve çocuğu on sekiz yaşında vefat etti. Yani hamileler saçımızı kestirirsek çocuğumuzun ömrünü kısaltıyormuşuz³²⁷.

Hamileyken çok zorda kalınmadığı sürece diş çektirilmediği görülmektedir çünkü gebe kadının diş çektirmesi halinde, her hamileliğinde bir diş çektireceğine inanılmaktadır. Hamile kadın doğumunun zor geçeceği inancı ile dikiş de diktirilmemektedir.

Gebe kadının çocuğunun sağlığı ve güzelliği için gerçekleştirdiği birtakım uygulamalar mevcuttur. Dış görünüşü ile ilgili olarak, bebek canlandığında dolunaya bakmalı, sevdiği birine bakmalı, eşine bakmalıdır. Araştırma sahamızda bebeğin güzel olması için yuvarlak şekle sahip olan İskilip pidesi yendiği tespit edilmiştir. Bebekler sevilirken kullanılan “yuvarlacık, top gibi” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere sahada tombulluğu nedeni

³²⁴ K.K. 49.

³²⁵ K.K. 24.

³²⁶ K.K. 18.

³²⁷ K.K. 22.

ile toplu duran bebekler güzel bulunmaktadır. Kadın, sap kısmından başlamak şartıyla ayva yerse bebeğin gamzeli olacağına inanılır. Ayrıca bebeğin nefesinin güzel kokması için ayvanın çekirdekleri de anneye yedirilmektedir. Bebeğin yanaklarının kırmızı olması için kırmızı elma, kiraza benzer dudakları olması için kiraz, yumurta gibi beyaz, pürüzsüz aslında kusursuz olması için haşlanmış yumurta yemektirler³²⁸. Kürenin en eski kültürden beri kusursuzluğu ve bütün olma halini temsil ettiğini düşünen Eliade; örnek olarak Taocu gelenekte, başka şeyleri karşılamasının yanı sıra iki cinsiyeti kastederek “soluk-alıp vermenin” birbiriyle birleşerek yumurtayı meydana getirdiğini ve daha sonra bu yumurtadan yerle göğün oluştuğunu vermektedir³²⁹. Çorum’a bağlı olan Bayat ilçesinde tespit edilmiş inanca göre gebe kadının yumurta yemesi, bebeğin yüzünün oval olmasını sağlamaktadır³³⁰. İskilip’te bu yüz biçimine sahip ve aslında genel manada toplu bebeklere “yuvalacuk, yuvarlacık” denmektedir.

Doğum öncesinde doğumu zorlaştıracığına inanılan birtakım eylemlerden de kaçınılmaktadır. Kadın doğumunun zor geçmesine sebep vermemek için bu eylemlerden kaçınmalıdır. Doğumuna az süre kaldığında dikiş diktirilmediği ve ip düğümletilmediği görülmektedir.

Sonuç olarak gebe kadın, çocuğunda hoş görünmeyen özelliklerin bulunmasını istemiyorsa belli başlı kaçınmalara uymak zorundadır. Uymaması halinde bebeğinin özellikle bedeninde bir ömür taşıyacağı sonuçlar ortaya çıkabileceğine inanılmaktadır. Çünkü anne ve karnındaki bebek arasında kaderleri noktasında bir ortaklık bulunmaktadır. Benzer şekilde bazı şeyleri tüketmesi veya yapması da bebeğini güzelleştirecektir. Araştırma sahamızda güzel olarak kabul edilen bebek tombul, beyaz tenli ve yüz ifadesi sevecen olmalıdır. Gerçekleştirilen uygulamalara, gebeliğin anlaşıldığı ilk andan itibaren devam edilmektedir. Annenin bu istikrarlı tavrı, doğacak bebeği için endişeli olmasından kaynaklanmaktadır³³¹.

2.1.6. Aşerme

Özünde aş yeme olan bu tabir, yiyeceklerden ve kokulardan tikslenme durumunu karşılamaktadır. Yermek fiili “beğenmemek, hoşlanmamak, tiksilmek” anlamına gelmektedir³³². Ancak zamanla aşerme formuna dönüşerek, gebe kadının birtakım yiyecekleri

³²⁸ K.K. 49, K.K. 33, K.K. 6, K.K. 18, K.K. 26, K.K. 50.

³²⁹ Eliade, 2005: 499-500.

³³⁰ Örnek, 1979: 88.

³³¹ Türbedar, 2011: 55.

³³² <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 6.04.2022)

canın istemesi anlamını karşılar hale gelmiştir³³³. Aşerme hali kaynak kişi tarafından “Canın hemen bişey istiyo kokusunu duyuyosun. Mesela salatalık kokusu burnuna gelip gelip gidiyo³³⁴.” şeklinde tanımlanmaktadır.

Sedat Veyis Örnek’in, ülkemizde aşeren kadına yönelik tespit etmiş olduğu adlandırmalar “aşeriyor, aşyeriyor, aşeren, aşveren, aşyeren, aşçalıyor, yerikliyor, yerüklü, yerik yeriyo, yerikli, yergin, yerikleme, başı kel, başı döngün, başı bozuk, başı bulanık, göğnü kötü³³⁵”dür. Araştırma sahamız da aşeren kadına yönelik adlandırmalar “aşeriyor, yerikli, yerüklü, yerüklüğü, çocuk kursağına düşmüş, manası var³³⁶” olarak tespit edilmiştir.

Sahada, aşermenin ne olduğunu anlatan kaynak kişilerden derlenen malzemelerde, aş erilen gıdanın adeta kadının gözünde tuttuğu, tadının bir anda ağzına geldiği, o gıdanın ona çok güzel görüldüğü, kokusunun duyulduğu, hayalinin görüldüğü gibi veriler yer almaktadır. Başlıca aşerilen gıdalar; ayva, yırtma yemeği, bamya yemeği, vişne, erik, nar, çikolata, domates, yumurta, limon, üzüm, salata, yeşillik, buz, portakal, pasta, kadayıf olarak sayılmış³³⁷. Elde edilen verilerden hareketle aşerilen gıdanın genelde ekşi gıdalar olduğu görülmektedir.

Aşerilen gıda gebenin tadını bilmediği, mevsimi olmayan ya da tadını sevmeyen gıdalar olabilmektedir. Örneğin erik ve nar, mevsimi olmadığı için bulunmadığı bir dönemde kaynak kişilerce aşerilmiştir. Bir kaynak kişi “Gelinimin ben bişey istiyorum ben bişey istiyorum. Gönümün çektiği var ama ne lezzetini biliyorum ne kokusunu biliyorum. Domatesi yemezdi. Kesip koklattığımızda bu kokuydu dedi ve bir tabak yedi³³⁸.” Demektedir. Aynı kaynak kişi kendi hamileliğinde sevmemesine rağmen çikolata aşerdiğini de eklemektedir. Bu dönemde gebe kadının aşerdiği gıdaları mutlaka tüketmesi gerektiğine dair bir inanç vardır. Tüketmemesi durumunda anne ya da çocukta kötü etkileri olacaktır. “Aman şurası noksan olur burası eksik olur bunu yiyim her yeri düzölsün³³⁹” ifadesinden anlaşılabacağı gibi, aşerilen gıdanın tüketilmemesi, çocuğunun bir organının eksik olmasına sebep olabilmektedir.

Araştırma sahamızda kadının bazı gıdalardan tiksinişi “gönül kötülüğü” olarak adlandırılmaktadır. Bazı gebelerin gönül kötülüğü ya da aşerme yaşamadıkları tespit

³³³ Boratav, 1984: 146.

³³⁴ K.K. 21.

³³⁵ Örnek, 2000: 134.

³³⁶ K.K. 1, K.K. 2, K.K. 54, K.K. 27, K.K. 18, K.K. 15, K.K. 6, K.K. 4, K.K. 33, K.K. 39, K.K. 41, K.K. 49.

³³⁷ K.K. 13, K.K. 18, K.K. 21, K.K. 33, K.K. 47, K.K. 48, K.K. 49.

³³⁸ K.K. 49.

³³⁹ K.K. 19.

edilmiştir. Gönül kötülüğünü gebeliklerinde çok yoğun yaşadığını aktaran kaynak kişi “Aman dünya döşeklere seriliyom. Çok zor. Ben bi tek daha doğurdum. Tavaları tencireleri hep gırıyodum. Şu yazmaları sarıyodum çifte çifte. Gine gırıyodu burnuma” ifadeleri ile gebeler üzerindeki etkisini anlatmaktadır. Diğer kaynak kişi gönül kötülüğünde yaşadığı durumu “Allah tarhana çorbası bişirsem ağzıma aldığım lokma nasıl seğırtiyor.” ifadeleri ile aktarmaktadır. Gönül kötülüğünde yaşanan tiksiniye gebe kadın üzerinde kalıcı etkilere neden olabilmektedir. Kadın normalde sevse de bu dönemde tiksindiği gıdayı bir daha tüketememektedir. Gönül kötülüğüne sebep olan gıdalar arasında öncelikle kavrulmuş soğan kokusu, pişen yemeklerin kokusu, maydanoz, dere otu gibi baskın kokulara sahip bitkiler olduğu aktarılmaktadır. Ancak bu durum kişiden kişiye değişmekte, kokusu olmayan gıdalar dahi gebe kadında yoğun tiksiniye duygusuna neden olabilmektedir.

Gebe kadın aşırme döneminde özellikle birtakım gıdaları yemeye özen gösterirken, birtakım gıdalardan kaçınmalıdır. Örnek, bunun fizyolojik nedeninin kadın ve bebek için eksik olabilecek maddelerin giderilmesi için uygulanabildiğini belirtirken, ek olarak bilinç altında analogik yani benzetmeye dayanan büyüye de bağlamaktadır³⁴⁰.

Aşırme döneminde bilhassa gebe kadının yemesi gereken gıdalar besin değeri açısından yüksek gıdalardır. Et, balık, ceviz, süt, yoğurt, sebze, meyve, yumurta, havuç, bal tüketilmesi gereken temel gıdalar olarak sayılmaktadır. Aslında gebe kadının her şeyden mutlaka az da olsa yemesi gerektiğine inanılır. Araştırma sahamızda erkek çocuk isteyen annene, bu haberi aldıktan sonra bebeğin gelişimin sağlıklı olması için “her gün çalma yoğurt yedim her gün sütümü içerdim her gün et kavururduk³⁴¹” diyerek, gebelik döneminde özellikle tükettiği gıdaları saymaktadır. Bir başka görüşmede ise çocuk sahibi olamayan aile, henüz doğmamış çocuğu doğduğunda evlatlık edinmek ister. Bu süreçte doktor tavsiyesi ile taze pırzolanı külbastı olarak pişirip tüketmesi şartıyla gebe anneye yedirilir. Taze pırzolanın bebeğin zihinsel gelişimine katkıda bulunduğuna inanılmaktadır³⁴².

Araştırma sahamız İskilip’te, aşırme sürecinde olan gebe kadının komşuları, o aşırmemiş olsa dahi gün içinde yaptıkları yemekten mutlaka ona ikram etmektedir. Hatta kaynak kişinin aktardığına göre, kadın bir şey aşırduğunda bu gıda evde olmasına rağmen komşudan istenmektedir. Kaynak kişi bunun nedenini:

Benim genç kızlığında olsun benim kendi dönemimde olsun ondan bilahire daha ileri zamanlarda olsun evde gönlü çeken bir şeyi özellikle komşudan istenirdi. Daha bereketli olur daha nasipli olur işte evde

³⁴⁰ Örnek, 2000: 134.

³⁴¹ K.K. 18.

³⁴² K.K. 49.

gördü de gönlü tiksınmesın gönlü geçmesın diye komşu ansızın yapar getirirdi. Ta bu kadar ehemmiyet verilirdi hamile anneye³⁴³.”

diyerek açıklamaktadır. Günümüzde komşuluk ilişkilerinin bahsedilen davranışları gerçekleştirmek için uygun olmadığı görülmektedir.

Aşermenin çocuk ile ilgili bir boyutu da çocuğun cinsiyet tayini hakkında ön bilgilendirme yapmasıdır. Ekşi gıdalar aşerilmesi bebeğin cinsiyetinin kız olacağına, tatlı gıdalar aşermesi bebeğin cinsiyetinin erkek olacağına işaret etmektedir.

2.1.7. Cinsiyet Tayini İçin Gerçekleştirilen Uygulama ve Halk İnanışları

Gebeliğin öğrenildiği andan itibaren merak konusu olan meselelerden biri çocuğun cinsiyetidir. Cinsiyet kavramı sosyal kültürel bir olgudur. Anne baba dışında, doğacak çocuğun cinsiyeti ile toplum da ilgilenmektedir. Toplum kadın ve erkek olmak üzerinden davranış kalıpları, statü ve rol ayrımı, iş bölümü, estetik algısı gibi konularda belirleyicidir³⁴⁴.

Bebeğin cinsiyetine dair yapılan tahminler, genel olarak kadının bedeninin aldığı şekil ve bu şekil üzerine kalıplaşmış benzetmelerdir. Yapılan benzetmelerin temelinde erkek ya da kadın cinsiyetini sembolize eden unsurların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Türkiye genelinde, birbirine oldukça benzeyen pek çok cinsiyet tayin etmeye yönelik örnek bulunmaktadır³⁴⁵.

Aile, topluma dair ekonomi, kültür, simgesel farklılıklar gibi her tür unsurun aktarımı için belirleyici rol üstlenmektedir. Çünkü aile, kalıtsal simgesel ve maddi varlığın nesiller arası aktarımın yapılabileceği en elverişli ortamdır. Aile kavramı bireylerin basitçe bir arada bulunduğu bir organizma değil, daha karmaşık ilişkilere sahip “kolektif özne”dir. Ne kadar büyükse, egemenlik alanı o kadar genişlemektedir. Egemen olanların aileleri büyüktür. Yani “Büyüklerin büyük aileleri olur.” Bu aile biçimi, sermaye vasıtasıyla sermaye için birleşmektedir. Bunun sonucunda asıl sermaye, yani toplumsal olan isim meydana gelmektedir. İsim veya soy adı babanın oğluna aktarabildiği kalıtsal simgesel varlıktır³⁴⁶. Araştırma sahamızda da tespit edilen bebeğin cinsiyetine dair isteğin altında yatan temel neden aslında budur. Geleneksel kültürümüzde yoğun olarak erkek çocuk istendiği görülmektedir. En azından ilk çocuğun erkek olması beklenmektedir³⁴⁷. Özellikle, erkek evlatların yetişip ailenin ekonomik faaliyetlerine ortak olması, erkek çocuğa duyulan isteğin

³⁴³ K.K. 49.

³⁴⁴ Türköne, 1995: 14.

³⁴⁵ Örnek, 1979: 5.

³⁴⁶ Bourdieu, 1995: 139-141.

³⁴⁷ Örnek, 2000: 136.

belli başlı nedenleri arasındadır³⁴⁸. “Tay yetişirse at dinlenir, oğul yetişirse baba dinlenir” atasözü bu algının nedenini açıklamaktadır.

Doğacak bebeğin cinsiyetine dair tahminler öncelikle gebe kadının tükettiği gıdalara göre yapılmaktadır. “Ye ekşiyi doğur Ayşeyi, ye tatlı doğur atlıyı” sözü, tüketilen gıdanın niteliğinin çocuğun cinsiyetine dair ön bilgi verdiğini göstermekte ve bir nebze de olsa bebeğin cinsiyetine dair merak bu yolla giderilmektedir. Ancak, bu sözden anlaşılan tek şey bebeğin cinsiyetine dair ön tahminde bulunulacak veri değildir. Nahoş çağrışımı ile ekşi tercih edilmeyen, makbul olmayanı yani kız çocuğunu; daha hoş olan çağrışımı ile tatlı cazip olan erkek çocuğunu simgelemektedir. Araştırma sahamız İskilip’te “Yi ekşiyi doğur fıskıyı, yi datlıyı doğur athıyı³⁴⁹” olarak yaşayan bu sözde kız çocuğu, at dışkısı ile bağdaştırılmaktadır. Buna paralel olarak tespit edilen “kız soğan selesi, oğlan oraf(raf) elması³⁵⁰” sözü ile de aynı düşünce yapısına işaret edilmektedir. Manavlarda kaliteli, güzel görünen elmalar seçilerek raflara yerleştirilmektedir. Oğlan çocuk tıpkı o elmalar gibi seçkin ve güzeldir. Ancak kız çocuğu rahatsız edici kokusuyla soğan selesi gibi, ayak altında ve yerde bulunmaktadır. Kız çocuk, erkeğin ötekisi, eksikidir.

Araştırma sahamızda bebeğin cinsiyetine dair yaklaşımları, kaynak kişilerin ifadeleri ile daha net aktarmak mümkündür:

Beş kız kardeş olan kaynak kişi, erkek çocuk dünyaya getiremediği için anne ve babası arasında yaşanan olayı şöyle aktarmaktadır “Babam heralde biraz kahretmiş annem kız doğurunca. Söylememiş ney babam anneme. Annem bana söylemedi derdi. Öfkeylen hoşafı kaydattım buz gibi içtim. Çok hastalandım derdi. Oğlan çocuğunu köy yerinde istiyolarya³⁵¹.”

Eltisinin ve eltisinin annesinin yaşadığı olayı aktaran kaynak kişi olayı şöyle ifade etmektedir: “Eltim girdiği gece iki rekât namaz gılıyon ya. Hep gız olduğu için Allah’ım ben oğlan istiyom demiş. Çünkü anasına gız doğurduğu için çok laf etmişler. Hatta döndü yengenin son bacısı oğlandan sonra olunca anası göbeğini bağlaman ölsün demiş. Benim kızım mı yok ölsün demiş³⁵²” demektedir.

Son örnek olarak babasının, abisi ve kaynak kişinin çocuklarına yansıttığı ayrımcılığı şöyle ifade etmektedir: “Abimin çocuklara harçlık verilirdi benim çocuklara verilmez. Ne

³⁴⁸ Koca, 2002: 9.

³⁴⁹ K.K. 19, K.K. 49.

³⁵⁰ K.K. 48.

³⁵¹ K.K. 8.

³⁵² K.K. 33.

diyolar biliyon mu. Siz evlendiniz sizin işiniz bitti bu evden diyolar. Dışlandık ya. İş tutarsa kızlar, bi şey olursa erkek. Köylerde kız çocukları çok makbul değildi³⁵³.”

Kaynak kişilerden alıntılanan ifadeler ve benzeri pek çok ifadeden anlaşılabacağı üzere kız çocuk araştırma sahamızda makbul görülmemektedir. Çoğu zaman bu düşünce yapısının kutsal ve karşı konulamaz karakteri ile aktarılan evlat ya da torun sevgisinin önüne geçtiği de görülmektedir. Öyle ki evlatlar arasında ayrımcılık, kadına çocuğunun cinsiyeti üzerinden uygulanan psikolojik şiddet, kız çocuklarına yalnızca sahip oldukları cinsiyet üzerinden uygulanan psikolojik şiddet, bu düşüncenin bir sonucu olarak gözlemlenmektedir.

Gerçekleştirilen görüşmelerde, “Kız çocuk ile erkek çocuk arasında fark var mı?” sorumuza alınan yanıt, asla olmadığı yönündedir. Çocuktan tek beklenti sağlıklı biçimde dünyaya gelmesidir. O halde bilinç altına yer etmiş erkek çocuğa dair bu arzunun; erkek çocuğa sahip olanların ak otağa, kız çocuğa sahip olanların kızıl otağa oturtulmasının bir nedeni olmalıdır. Bunun temelde birkaç nedeni vardır. Öncelikle tarım toplumunda iş gücüne duyulan ihtiyaç aslında evde daha fazla erkeğin varlığını gerekli kılmaktadır. Beden gücüne dayanan ağır işler nedeniyle, bu gibi toplumlar hem daha fazla çocuk dünyaya getirmekte hem de bu çocukların çoğunlukla erkek olmasını dilemektedir. “Kız el kapısına gidiy oğlan evinde kalıy. Bacanı tütütü³⁵⁴.” Kaynak kişiden aktarılan bu ifadede de anlaşılabacağı üzere, emek vererek büyütülen kız çocuğunun evlendiğinde baba evi ile bağları tamamen kopacak ve gittiği yere hizmet edecektir. Erkek çocuk ise hem kendi hem de karısı ve dünyaya gelen çocukları ile baba evine hizmet etmeye devam edecektir. Bacayı tütürmek, ocağı tütürmek gibi ifadelerin bir diğer anlamı soyun devamıdır. Bacayı tütüren erkek evladı soyun ve soyadın devamlılığını da sağlayacaktır.

Genele hâkim olan erkek çocuğa dair arzunun zıttı da elbette yer almaktadır. Sahamızda, kız bebeğin ilk doğduğunda “siz beni kırk gün atmazsanız ben sizi kırk yıl sırtımda taşıyım³⁵⁵” dediğine dair bir inanç bulunmakta ve bazı ebeveynler bunun gerçek olduğuna inanmaktadır. Aynı zamanda kız çocuğu Allah’ın rahmeti olarak da görülmektedir. Doğduğu andan itibaren, kız çocuğunun daha çok ilgiye ve şefkate ihtiyacı olduğu, erkek çocuğa göre daha çok korunması gerektiğine dair görüşler de kız çocuğuna olan yaklaşımın olumlu yönde değişmesini sağlamaktadır. Gelişen teknoloji ve beraberinde insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması, cinsiyet temelli ayrımı ortadan kaldırmasa da anne ve babaların kız çocuklarına karşı tutum ve davranışlarını oldukça değiştirmiştir. Artık ebeveynlerin gayesi

³⁵³ K.K. 31.

³⁵⁴ K.K. 26.

³⁵⁵ K.K. 49.

bebeklerinin sağlıklı olmasıdır. Bazı anne babalar, kız çocuk sahibi olmak istemektedirler. Bununla ilgili kız çocuğun erkek çocuğa göre daha merhametli ve anne babasına daha bağlı olduğuna dair düşünceler sebep olarak gösterilmektedir.

Çocuğun cinsiyeti konusunda anne adayı üzerinde yıpratıcı düzeyde baskı kurulan aileler görülebilmektedir. Özellikle dünyaya gelen çocukların arka arkaya kız olması gibi durumlarda, annenin erkek evlat dünyaya getirmek zorunda olduğu kabul edilmektedir. Bu baskılar altında kadın, doğuracağı çocuğun cinsiyetini etkileyebilmek için birtakım yollara başvurmaktadır³⁵⁶.

Araştırma sahamızda, çocuğun cinsiyetine önceden yön verebilmek için dinsel büyüsel işlemler uygulandığı tespit edilmiştir. Çocuğun cinsiyetini belirlemek için gerçekleştirilen uygulamalar gelinin eve adım atması ile başlamaktadır. Gelin eve adım atar atmaz kucağına erkek çocuk verilmekte, ardından yatağında erkek çocuk yuvarlanmaktadır. Türbelere gidilmekte ve sağlıklı erkek çocuk dilenmektedir. Adak adamak, erkek çocuk için sıkça uygulanan işlemlerdendir. Bunlar dışında dinsel yöntemler arasında, kırk ya da kırk bir gün boyunca belirli duaların belirli sayılarda okunması ve bu sayede ayetlerin gücünden faydalanılmak istenmesi erkek çocuk sahibi olmak için gerçekleştirilen uygulamalar arasında yer almaktadır.

Doğacak çocuğun erkek olması için alınacak tedbirler arasında cinsel ilişki esnasında gerçekleştirilmesi gereken şartlar bulunmaktadır. Cinsel ilişkiye başlayan tarafın erkek olması, erkek çocuğa gebe kalınmasına; kadın olması, kız çocuğa gebe kalınmasına sebep olmaktadır. Kaynak kişi “gelin cilvelenirse kız oluyomuş oğlan cilvelenirse erkek oluyomuş³⁵⁷.” ifadeleriyle bu inancı aktarmaktadır. Cinsel birleşmeden sonra kadının sağından kalkması, oğlan çocuğuna gebe kalmasını; solundan kalkması kız çocuğuna gebe kalmasını sağlamaktadır. Toplumda sağın makbul olduğuna dair kanı da erkek çocuğun tercih edildiğini göstermektedir. Kaynak kişi, anne babanın eğer bebeklerinin erkek olmasını istiyorsa gerçekleştirmeleri gereken şart olarak şu yöntemi sunmaktadır: “Erkek olucanı istiyosan korunucan diyolar. Mesela sen şimdi hamile kalmak istiyon bilerek. Yani o geceden sonra hamileyim diyosan koruncan. Erkekler hamile kalınca korunmuyya koruncan diyolar. Korunmazsan kız olur diyolar³⁵⁸”. Bunun dışında doğacak çocuğun erkek olması için, cinsel birleşmeden önce erkeğe bal şerbeti içirildiği de tespit edilen uygulamalar arasındadır. Kız

³⁵⁶ Örnek, 2000: 136.

³⁵⁷ K.K. 2.

³⁵⁸ K.K. 41.

bebek istenilen durumlarda ne yapıldığı sorulduğunda aldığımız cevap “Kız olmasını istiyosan zaten bişey yapmıyon³⁵⁹” olmuştur.

Günümüzde önceden çocuğun cinsiyetini belirleyebilmek adına sıkça Çin takvimine baş vurulmaktadır. Çin takviminde kız çocuğa denk düşen tarihlerde gebe kalındığında kız, erkek çocuğa denk düşen tarihlerde gebe kalındığında erkek çocuk dünyaya geleceği düşünülmektedir³⁶⁰.

Çocuğun cinsiyetini tahmin yöntemleri oldukça çeşitlidir. Kadının yeme içme düzeninin, bedensel özelliklerinin, hareket biçiminin, bebeğin hareketliliğinin, doğum süresinin, çocuğun erkek ya da kız olacağına dair bilgi verdiğine inanılmaktadır.

Kadında doğacak bebeğin kız olacağını düşündüren belirtiler: Kalçada genişleme, yüzde güzelleşme, yüzde çirkinleşme, karnın yaymaç(geniş) olması, göbeğin aşağı yöne bakması, yüzde dobaklaşma (kaş ve kirpiklerin dökülmesi), göğüs ucu renginin koyulaşması, isilik-çivit (çil) düşmesidir³⁶¹. Erkek çocukta meydana gelen bedensel değişimler ise: Yüzde çirkinleşme, karnın sivri ve yanlarının boş olması, kalçanın büyümesi, kalçanın küçülmesi, isilik-çivit (çil) düşmesi, göbeğin yukarı bakması, dobaklaşma (kaş ve kirpiğin dökülmesi), göbeğin altında belirgin siyah çizgi bulunmasıdır³⁶². Elde edilen verilerden hareketle, kadında meydana gelen bedensel değişimlere dayanan tahmin nedenleri iki cinsiyet için yer değiştirebilmektedir. Örneğin bazen kız çocuğunun annenin güzelliğini aldığı düşünülürken, bazen tam tersine kız çocuğunun anneye güzellik verdiğine dair inanç görülebilmektedir.

Bebeğin hareketliliğine göre de cinsiyet tayini yapılmaktadır. Buna göre erkek bebek anne karnında daha erken “düzüldüğü” için erken hareket etmekte ve ilerleyen süreçte de kıza göre daha hareketli olmaktadır. Kız bebek hareketsiz, “et parçası” gibi durmaktadır. Bebeğinin hareketliliği karnın sol kısmında ise kız bebek, sağ kısmında ise erkek bebek olacağına inanılmaktadır³⁶³.

Sancıya dayanan tahminlerde, kız bebeğin sancısının bel bölgesinde, erkek bebeğin sancısının ise kasık bölgesinde yoğunlaştığı aktarılmaktadır. Ayrıca kız çocuğunun sancısı zehir gibi, yakıcı olarak nitelendirilmektedir³⁶⁴.

³⁵⁹ K.K. 41.

³⁶⁰ K.K. 21.

³⁶¹ K.K. 2, K.K. 3, K.K. 4, K.K. 7, K.K. 13, K.K. 15, K.K. 18, K.K. 20, K.K. 27, K.K. 41, K.K. 49.

³⁶² K.K. 2, K.K. 3, K.K. 4, K.K. 7, K.K. 13, K.K. 15, K.K. 18, K.K. 20, K.K. 27, K.K. 41, K.K. 49.

³⁶³ K.K. 3, K.K. 6, K.K. 21, K.K. 4, K.K. 41, K.K. 49.

³⁶⁴ K.K. 48, K.K. 3, K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 19, K.K. 21, K.K. 26, K.K. 32, K.K. 53, K.K. 48, K.K. 49, K.K. 41.

Çocuğun cinsiyetini tayin edebilmek için gerçekleştirilen bir diğer yöntem makas çevirmektir. Bu işlemde gebe kadın görmeyeceği şekilde iki farklı minderin altına yerleştirilmiş makas ve bıçağın üzerine oturmaktadır. Eğer bıçağın üzerine oturursa erkek, makasın üzerine oturursa kız çocuk sahibi olacaktır. Kaynak kişi “Bana yaptılar. Bi yere makas koymuşlar bi yere bıçak koymuşlar. Gel gel gel gittim makasın üstüne oturmuşum. Aha yine gız doğurcak dediler.” ifadeleri ile kendisine yapılan bu uygulamayı aktarmaktadır.

Doğumun kaç günde gerçekleştiği, bebeğin kız ya da erkek olduğuna dair ip ucu vermektedir. Kız çocuğun erkek çocuğa göre daha erken doğduğu aktarılmaktadır. Kız çocuk dokuz ay, erkek çocuk ise dokuz ay on günde doğmaktadır. Eğer doğum dokuz ay dolmasına rağmen gerçekleşmemişse bebeğin erkek olduğuna kanaat getirilmektedir³⁶⁵.

Bir diğer tahmin yöntemi, doğmuş olan çocuğun eşine göre yapılmaktadır. Kaynak kişi “Ünzileyi doğrunca hastanede çalışan kadın dedi ki sonra doğum yaparsan dedi ikinci oğlan olucak dedi eşine bakıp³⁶⁶.” ifadeleri ile eşe bakarak çocuğun cinsiyetinin tayin edildiğini aktarmaktadır. Diğer bir kaynak kişi ise “Eşin ucundan biliyolardı. O eşin ucunda bi beyazlık ya da bi leke gibi olursa işte oğlun olucak gızın olucak diyolarıdı.” ifadeleriyle bir sonraki gebelikte bebeğin cinsiyetini tayin etmek için, eşin üzerindeki renk ve lekelerle bakılarak tahmin yürütüldüğünü aktarmaktadır. Doğan çocuğun alnındaki damardan da bir sonraki çocuğun cinsiyeti tahmin edilebilmektedir. Çocuğun iki kaş arasında, gök (mavi-mor) damar varsa, bir sonraki çocuk erkek olacaktır. Benzer şekilde, dünyaya gelen kız çocuğu eğer erkek simalı yani babaya ya da erkek bebeğe benziyor ise bir sonraki çocuğun erkek olacağı düşünülmektedir³⁶⁷.

Büyüklük tahmin yöntemlerinden bir diğeri küçük baş ya da büyük baş kellesini, ortadan ikiye ayırarak yapılmaktadır. Buna göre hayvanın beyini eğer pürüzsüz yapıya sahipse bebeğin erkek, biraz daha saçaklı yapıdaysa kız olacağına işaret etmektedir³⁶⁸.

Rüyalar çocuğun cinsiyetine dair bilgi verdiği inanan başka bir unsurdur. Kaynak kişi bebeğinin cinsiyetinin tahmin edilmesini sağlayan rüyasını şöyle aktarmaktadır:

He bak ben Mustafa'nın hamileliğinde. Bi gece rüyamda bizim durduğumuz ev dört katlımı beş katlımı böyle çay renginde nur şeysi gibi evin tam orta göbeğinden minare şeysi gibi böyle nur çıkmış evden böyle erkek çocuk pipisini ney görüyom. Öyle çıkıyo gök yüzüne gidiyo. Sabahleyin böyle ev

³⁶⁵ K.K. 48, K.K. 3, K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 19, K.K. 21, K.K. 26, K.K. 32, K.K. 53, K.K. 48, K.K. 49, K.K. 41.

³⁶⁶ K.K. 8.

³⁶⁷ K.K. 50.

³⁶⁸ K.K. 26.

sahibiyyen konuşuyoduk. Yenge dedim böyle böyle ben rüyamda gördüm dedim. Kız senin dedi oğlun olucak dedi³⁶⁹.

Minare, yeşil renk, göğse yükselme, erkek bebeğe ait cinsel organ gibi rüya sembolleri gebe kadının erkek çocuk dünyaya getireceğine delalet edilmektedir.

Günümüzde ultrason cihazı ile bebeğin cinsiyeti 3. ayından itibaren görülebilmektedir. Görülmediği durumlar da bebeğin erkek olduğuna inanılmaktadır. Kız bebeklerin cinsiyetini hemen gösterdiği düşünülmektedir. Bebek cinsiyetini göstermiyorsa tatlı yenilmesi gerektiğini, bu sayede bebeğin cinsiyetini göstereceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak doktora başvurulmadığı dönemlerde kadınlar içlerinde yaşadıkları merakı giderebilmek adına önceki doğumların neticesi ve deneyimlerden hareketle gerek gebenin fiziksel değişimi, tükettiği gıdalar veya bir takım büyüsel işlemlerle bebeğin cinsiyeti tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Başta sözlü kültür ürünleri olmakla beraber, gelenek, görenek, adet ve inanmalardan hareketle toplumun cinsiyet kültürü anlaşılabilmektedir. Bebek henüz anne karnındayken, cinsiyete dayalı bakış açısı başlamaktadır. Özellikle ekonomik sistemin erkek cinsiyetine duyduğu gerekliliğin doğurduğu bu durumun yavaş yavaş ortadan kalktığıdır³⁷⁰.

2.1.8. Çocuğun Canlanması

Bebeğin anne karnında ilk kıpırdanmaları, anne adayına heyecan ve mutluluk veren bir durumdur. Yaşanan mutluluğun en önemli sebebi, bu kıpırdanmaların bebeğin sağlıklı olduğuna dair bir işaret olmasıdır. Araştırma sahamızda bebeğin anne karnında hareket etmeye başlaması “canlanma, oynama, kıpraşma, seyirme, seğirme³⁷¹” olarak adlandırılmaktadır.

Canlanma hafif seğirmeler şeklinde gerçekleşmektedir. Kaynak kişi bebeği canlandığında hissettiği hareketleri şöyle aktarmaktadır “Çocuk anne karnında üç ay dediğinde lipil lipil göz seğirmesi derler ya öyle seğirmeye başlar ama üç buçuk ay dediğinde o üç buçuk ay dolmak üzereyken kesinlikle çocuk canlanıyor³⁷².”

Bebeğin hareketlenmeleri üç ve dördüncü aylar arasında başlar ve anne tarafından net biçimde hissedilmektedir. Kız ve erkek çocukların canlanma sürelerinin farklı olduğu aktarılmaktadır. Kaynak kişi bebeğin canlanması ile ilgili bölgede yaygın olan görüşü şöyle

³⁶⁹ K.K. 48.

³⁷⁰ Çakır, 2021: 586.

³⁷¹ K.K. 48, K.K. 49, K.K. 41, K.K. 3, K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 19, K.K. 22, K.K. 26, K.K. 31.

³⁷² K.K. 49.

aktarmaktadır “Erkek çocuk biraz erken canlanıy. Gız daha geç canlanıy. Zaten ölü diye bişey yok diy. İki ayken kalbi atar diy. Siz hareket etmeyince canlanmadı zannediyonuz diy³⁷³.” Bebeğin canlanma süreci ikiz gebeliklerinde daha çok hissedilmektedir.

2.1.9. Doğacak Bebek İçin Hazırlık

Araştırma sahamızda doğumuna hazırlanılan bebeğin ihtiyaçlarını kız annesi temin etmelidir³⁷⁴. Bebeğe kundak, patik, yelek, hırka, beşik, kılık kıyafet, biberon gibi pek çok eşya önceden hazırlanmakta ve doğum beklenmektedir. Bebeğe dair hazırlığı anneannenin yapması gerektiğine dair adet bulunsa da sürece babaannenin de aktif olarak katıldığı görülmektedir. Her iki taraf, dünyaya gelmesini beklediği torunu için pek çok ön hazırlık gerçekleştirmektedir. Maddi durumların yetersiz olduğu hallerde çok detaylı hazırlık yapılamamaktadır. Varsa bir önceki çocuğun kıyafetleri, beşiği ve diğer eşyaları kullanılmaktadır. Yoksa eş dost akrabalarından bebeğin ihtiyaçları temin edilmektedir. Bazen eşya almak yerine anne adayına para verilmektedir. Anne adayı kendi zevkine göre ya da çocuğunun ihtiyacına göre alışveriş yapmaktadır³⁷⁵.

Bebek için tercih edilen kıyafetlerin terletmeyen kumaş türünden üretilmiş olmasına dikkat edilmektedir. Özellikle yeni doğanlar için, kolay giydirilebilir nitelikte olmalıdır. Bu nedenle boyun kısmını genişletebilecek çıt çıtlar, kıyafetin ön yüzünde bulunan sıralı çıt çıtlar olmasına özen gösterilmektedir. Düğme ve fermuar bebeği rahatsız edebilecek ya da zarar verebilecek detaylar olduğundan, bebek kıyafetlerinde çıt çıt adı verilen malzeme kullanılmaktadır. Kıyafetlerin rengi tamamen alan kişinin zevkine göre belirlenmekle birlikte erkek çocuğa mavi kız çocuğa pembe tercih edildiği görülmektedir. Günümüzde cinsiyete göre renk tercihi bir nebze geçerliliğini yitirmekle beraber modanın da yön vermesiyle daha üniseks olarak tarif edilen her iki cinsiyette de kullanılabilir beyaz, krem, bej, yeşil gibi renklerden yana olmaktadır. Bu tercihin bir diğer nedeni kullanılabilir durumda olan kıyafetlerin bir sonraki bebek için de uygun olmasını sağlamaktır. Sarılığı tetikleyebileceğine dair halk inancı nedeniyle bebeğe sarı kıyafetler alınmamaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Bebek için hazırlanan eşyalar arasında, beşik yorganı olarak da adlandırılan bebek yorganı mutlaka bulunmaktadır. İnce, ortalama yetmiş cm eninde bir minder büyüklüğündedir. Yorganın hammaddesi her zaman yün olmaktadır. Yünün bebeği, yazın serin kışın sıcak tuttuğu aktarılmaktadır. Yorganın dış kısmında saten kumaş kullanılmaktadır.

³⁷³ K.K. 41.

³⁷⁴ K.K. 6, K.K. 18, K.K. 19, K.K. 25, K.K. 33, K.K. 41, K.K. 49.

³⁷⁵ K.K. 8.

Bebeğin cinsiyeti önceden bilinemediği için her iki cinsiyette de kullanılabilecek kırmızı, yeşil gibi renkler tercih edilmektedir. Yorgan dışında mutlaka beşiğin üzerine örtmek için battaniye alınmakta ya da yaygın olarak çaput yorgan yapılmaktadır. Çaput yorgan, eski bezlerin üst üste getirilmesi ile elde edilen kalın bir yorgandır. Bebeğin boyunun karanlıkta uzadığına inanıldığı için bu yorgan bebek uyutulduktan sonra beşiğin üzerine serilmektedir.

Olması gereken diğer bebek eşyası tahta ya da demirden üretilmiş bebek beşiğidir. Demir beşik, beşiğin moda olduğu dönemde biraz daha pahalı ve lüks görülmektedir. Araştırma sahamızda, beşik “bebeğin yaylası³⁷⁶” olarak görüldüğünden uyuyan bebek mutlaka beşiğinde yatmalıdır. Beşiklerde “bağırdak” adı verilen ek parçaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bebeğin beşikten düşmesini engelleyen kumaş, tahta karışımı bir aparatır. İki tarafı tahta değnek ile sabitlenmiş düz bir kumaştan yapılmaktadır. Değneğin biri beşiğin bir tarafına takılmaktadır. Bebek yatırılıp bebeğin üzerine kumaş olan kısmı getirilerek boşta kalan değnek beşiğin diğer ucuna takılır. Bu sayede bebek beşiğe sabitlenir ve düşmesi engellenmiş olur. Diğer bir beşik çeşidi torba beşik, yaygın adı ile “ılıncağ”tır. Bir nevi hamağa benzeyen ılıncağ, birer metre kenar uzunluğu ve yaklaşık seksen cm derinliğe sahiptir. Sopalarla sabitlenmiş kumaşın, ortada torbalanması ile oluşmaktadır. Kullanılabilmesi için içerisine yün yatak dikilmektedir. ılıncağın tavana asılması gerektiği için yoğun olarak kullanıldığı dönemde sahada yer alan pek çok evin tavanında ılıncağ halkası adı verilen metalden bir halka sabitlenmiştir. Bu halkanın eski İskilip evlerinde mutlaka bulunduğu aktarılmaktadır. Evi dar olan ya da beşik almaya gücü yetmeyen aileler, ılıncağı tercih etmektedir.

Araştırma sahamızda kundak; iç kundak, dış kundak, bel kuşağı, bebeğin kafasına sarılan kuşak, omuz bezi, en dışa sarılan kundak örtüsü olmak üzere birkaç parçadan oluşmaktadır. İç kundak ve dış kundak bebeği sıcak tutacak ama terletmeyecek bir kumaştan olmalıdır. Kundak için genel olarak bebek pazeni adı verilen kumaş türü tercih edilmektedir. En dış kundak ise yalnızca güzel görünmesi için dikilmektedir. Beyaz patıska üzerine kanaviçe ile uğur böceği, gül, kelebek, nazar boncuğu, çilek gibi küçük semboller işlenerek önceden hazırlanmaktadır.

Bebeği bezlemek için kullanılacak eşyaların bir kısmı doğum öncesinde mutlaka temin edilmelidir. Özellikle, eğer toprağa beleme yöntemi ile bebek bezlenecekse malzemeler mutlaka temin edilmiş olmalıdır. Toprağa beleme dışında, naylon bez ve hazır bez olmak üzere iki yöntem daha kullanılmaktadır.

³⁷⁶ K.K. 49.

Bebeği belemek için kullanılan toprağa “höllük, bebek toprağı” adı verilmektedir. Höllük herhangi bir toprak değildir. Yama adı verilen dik yamaçlarda bulunan, sarı renkli, kırık pirinç büyüklüğünde toprak türüdür. En işlevsel özelliği sıvıyı emerek, çamurlaşmadan sertleşmesidir. Höllük, yöre de herkesin bildiği belirli bölgelerde bulunmaktadır. Kullanılabilir olması için “toprağın canlanmamış” olması gerekmektedir. Üzerine yağmur yağan toprağın canlandığında dair inanç bulunmaktadır. Canlanan toprak bebeği hasta etmektedir. Bu nedenle, toprak yazın en sıcak aylarında, son bahar yağmurları yağmadan hazırlanmalıdır. İnce kalbur veya elekten elenen toprak, kış boyu yetecek miktarda çuvallanır ve eve depolanır. Toprak kullanımından hemen önce yağ tenekeleri ile sobanın üzerinde ısıtılmaktadır³⁷⁷. Toprağı ısıtmak için kullanılan diğer bir malzeme “demir taş” veya “toprak taşı”dır³⁷⁸. Ortası delik olan bu taş sobada ısıtılır ve sıcakken, ısıtmak istenen toprağın içine bırakılır. Toprak, o taşın sıcaklığı ile ısınmaktadır. Belenecek toprağın ısısı elin tersi ile test edilmektedir. Toprağa belemelerde gerekli olan bir diğer malzeme “mumluk³⁷⁹”tur. Mumluk, humayın türünde bezin eritilmiş balmumuyla kaplanmış halidir. Bir nevi, idrarın ve dışkının bebeğin kıyafetine bulaşmasını engelleyen sıvı yalıtımlı muşambadır. Mumlunun olmadığı durumlarda naylon malzeme kullanıldığı da görülmektedir.

Bebeği bezlemek için tercih edilebilen ikinci yöntem naylon bezdir. Naylon bezleme yapılacaksa yorgan kılıfı üretilen yumuşak kumaşlardan yaklaşık elli cm eninde, seksen cm boyunda dört tarafı dikilmiş bezler hazırlanmaktadır. Halk arasında “laylon don” olarak adlandırılan poşet inceliğinde dört tarafı bağlamaya uygun bezlerler temin edilmektedir. Bu bez çeşidinin mavi, pembe ve beyaz renkte üretildiği aktarılmaktadır. Ancak naylon bez yöntemi bebek için rahat olmadığından tercih edilmemektedir.

Türkiye hazır bez ile 1980lerin başlarında tanışmıştır³⁸⁰. Hazır bezin araştırma sahamızda ilk kullanımı, elde edilen verilerden hareketle 1995li yılları işaret etmektedir. O dönemde maddi durumu iyi olan insanlar, hazır bez kullanabilmektedir. Kullan kesime, büyüklerinin olumsuz tepki gösterdiği aktarılmaktadır. Hazır olan şeyin içine çocuğa zarar verecek maddelerin koyulduğu düşüncesi ile tercih edilmemektedir. Günümüzde her anne çocuğunu hazır bez ile bezlemektedir. Bebeğin kilosuna göre bedenlere ayrılan bezler, pek çok marka ve kalitede üretilmektedir. Doğum öncesi yeni doğan bebeğe uygun olan ve tercih edilen markada bez hazırlanmaktadır. Başta da aktarıldığı gibi, hala toprak ile belemenin en

³⁷⁷ K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 33, K.K. 18, K.K. 19, K.K. 22, K.K. 26, K.K. 4, K.K. 41, K.K. 49.

³⁷⁸ K.K. 13, K.K. 33.

³⁷⁹ K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 33, K.K. 18, K.K. 19, K.K. 22, K.K. 26, K.K. 4, K.K. 41, K.K. 49.

³⁸⁰ Emiroğlu, 2011: 401.

sağlıklı yöntem olduğu genel kanıdır. Bu nedenle bebek hazır bez ile belenirken, toprakla belendiği de görülmektedir.

Doğum öncesi hazırlıklar arasında, doğumun evde gerçekleşeceği biliniyorsa göbeğin bağlanması için ip, temiz jilet, bebeğin temizlenebilmesi için çaput bezler bir kenara hazırlanmakta doğum başladığında ebeye verilmektedir. Doğum hastanede gerçekleşecekse, doğum esnasında kullanılacak herhangi bir malzeme hazırlanmamaktadır. Çocuğa ait hastane çıkış takımları, birkaç adet daha yedek kıyafet, kundak çeşitleri, çorap, patik, şapka, bez, mama, pişik krem, şampuan, biberon, anne için pijama, terlik, kişisel bakım malzemeleri gibi pek çok eşya bir valiz ile hazırlanmaktadır.

2.2. Doğum Sırası

Bir canlının dünyaya geliş anı ilkel toplumlar için adeta bir bilmecedir. Yalnızca ilkel toplumlar değil, günümüz toplumunda da doğum hadisesi şaşkınlık veren bir olay olarak görülmektedir. Geçiş döneminde olan anne ve çocuk, zaten mistik anlamda pek çok badireyi atlatarak doğum anına gelmiştir. Doğum anı, anne ve bebek için tehlikenin kat ve kat arttığı bir zaman dilimidir. Bebek sağlıklı bir şekilde doğmalı aynı zamanda annenin sağlığı da korunmalıdır. Bu nedenle doğum anı da dinsel-büyüsel işlemlerin, halk sağaltmacılığına dayanan uygulamaların en yoğun biçimde görüldüğü anlardandır. Bu kısma kadar derlenmiş malzemeler doğum öncesini ilgilendirmektedir.

2.2.1. Doğumu Kolaylaştıran Uygulamalar

Doğum anının zor geçmesi, bunun neticesinde anne veya bebeğe gelen zarar beraberinde doğumun kolay geçebilmesi için birtakım uygulamalara ihtiyacı doğurmuştur. Kadın için doğumun kolay geçmesini sağlamak, acısını hafifletmek hem bebeğin hem de annenin sağlığını korumak için gerçekleştirilen bu uygulamalar; gebeliğin öğrenildiği andan itibaren başlayarak, özellikle doğum esnasında yoğunlaşmaktadır.

Doğumunun zor geçme nedenleri arasında ilk sırada kadının fizyolojik yetersizliği gerekçe gösterilmektedir. Kadının “kabı” ya da “çatı”nda var olan darlık hem hamilelik sürecini hem de doğumu olumsuz yönde etkilemektedir³⁸¹. Halk arasında kabının dar olması, kadının özellikle karın kasları ve karın bölgesindeki derinin çok sıkı olması anlamına gelmektedir. Kabı dar olan kadın, düşük riski taşımaktadır. Hamilelik sürecinde bebeğin büyümesiyle karnı genişlediği için derisinde derin çatlamlar meydana gelecektir. Çatın dar olması ise, bebeğin çıkış yolunda yer alan “pubic symphysis” ekleminde görülen darlığı

³⁸¹ K.K. 9, K.K. 23, K.K. 26, K.K. 41.

karşılacaktır. Doğum esnasında açılıp genişlemesi gereken çatin, yeterince açılmadığı doğumlar, tıbbi müdahale olmaması halinde genel olarak bebeğin ölü dünyaya gelmesiyle sonuçlanmaktadır. Bunlar dışında çocuğun ters gelmesi özellikle evdeki doğumlar için oldukça zorlayıcı durumlar arasındadır.

Doğum anında, sürecin kolay geçmesi için kadın üzerinde yapılan işlemler bulunmaktadır. Annenin sırtına masaj yapıldığı, ılık su ile sık sık duş aldırıldığı, doğuma yönelik egzersizler yaptırıldığı ve çok yavaş tempolu yürüyüşlere çıkarıldığı görülmektedir. Bu uygulamalar, herkesçe bilinmekte ve araştırma sahamızda da bir veya daha fazlası, doğumun kolay geçebilmesi için uygulanmaktadır. Bunlar dışında araştırma sahamızda, annenin koltuk altından tutulup aşağı sallandırıldığı görülmektedir. Burada amaç, bebeğin doğum yoluna girmesini sağlamaktır. Yine aynı amaçla traktör römorku ya da kağı ile hamile kadın yokuş aşağı hızlı bir şekilde indirilir. Başka bir uygulamada ise kadın çarşaf gibi bir bezle sağa, sola sallanarak doğumun kolay geçmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Kadının doğumunun kolay geçebilmesi için uygulanan bir diğer işlem kategorisi büyüsel niteliktedir. Doğumun kolay geçmesi için silah atılması, kolay doğum yapan bir kadının elinden anneye su içirilmesi, köy oluklarının alt tıpasının açılması, kilitli kapıların açılması ya da kapıların kilitlenip tekrar açılması, doğum yapan kadına içine anahtar atılan suyu içirmek sahada tespit edilen büyüsel nitelikli işlemlerdir. Doğum yapan kadının elinden su içmek hem suyun kutsallığı hem de temas büyüüne dayanan bir güçle kadının doğumunun kolay geçmesini sağlayacaktır. Köylerde, oluklarda su birikmesi için oluğun altında yer alan deliğe tıpa kapatılmaktadır. Doğumun başladığı anlaşıldığında bu tıpa çıkarılarak oluktaki su boşaltılmaktadır. Bu işlemin bebeğin “su gibi aksın gitsin gibicesine³⁸²” yapıldığı aktarılmaktadır. Kilit ile ilgili gerçekleştirilen uygulamayı kaynak kişi şöyle aktarmaktadır: “Gırk kilit. Ev kilitleri. Gırk kilit topluyolarmış gapılardan. Çetin doğum yapanlara ney onun suyunu içiriyolarmış. Ben onu duyuyodum. Kilidin aha böyle açıyokya. Onun suya bandururlarımış içirirlermiş³⁸³.” Toplanan kırk kilidin suya atılması ve o sudan doğumu başlayan kadına içirilmesi hem kilidin hem de suyun büyüsel gücünden faydalanılmak istendiği içindir.

Gerçekleştirilen işlemlere bakıldığında bir kısmının akılcı, bir kısmının ise büyüsel nitelikte olduğu görülmektedir. Bu işlemler sayesinde doğumun kolay geçmesini sağlamak amaçlanmaktadır.

³⁸² K.K. 8.

³⁸³ K.K. 24.

2.2.2. Doğum Anı

Araştırma sahamızda, kadınların doğum yapacağı gün tarlada çalıştığı, ev işlerini yaptığı, bağ bahçe işi ile uğraştığı oldukça sık rastlanan bir durumdur. Çünkü doğumun gerçekleşeceği tarih, tıbbi yöntemler olmadan net olarak bilenememektedir.

Hastanede gerçekleşen doğumlarda ebe, doğumun başladığını en net olarak vajinal muayene ile anlamaktadır. Rahim ağzı açıklığının derecesi, doğumun başlayıp başlamadığını göstermektedir. NTS adı verilen ölçüm cihazı ile bebeğin nabızı kontrol edilmekte, doğumun seyri anlaşılmaktadır. İster hastanede ister evde olsun, tüm doğumlar için amniyon sıvısının gelmesi artık doğumun başladığını gösteren bir diğer belirtidir. Araştırma sahamızda doğum öncesi gelen amniyon sıvısı “ilk suyu, ilki sızdı, ilkin sızdı, baş suyu, ilki deşilmiş³⁸⁴” gibi çeşitli adlandırmalara sahiptir. Bu sıvı rahmi kayganlaştıran ve bebeğin gelişini kolaylaştıran bir sıvıdır. Gelmemesi durumunda doğum zor geçmekte ve bu türden doğuma halk arasında “kuru doğum³⁸⁵” denilmektedir. Hastanelerde gerçekleştirilen normal doğumlarda da eğer doğum başlamış ancak su gelmemişse, amniyon kesesi deşilerek sıvı akıtılmaktadır. Bunun dışında, sancı sıklığı da doğumun hangi safhada olduğuna dair bilgi vermektedir. Ayak ağrısı adı verilen sancı, doğumun habercisi olarak seyrek aralıklarla gerçekleşmektedir. Doğuma az kaldığında on beş dakika aralıklarla ve en yakın anlarda on ile beş dakika arasında doğum sancısı gelmektedir. Bu sıklık artık doğumun kesin olarak başladığını göstermektedir. Doğum sancısının süresi kadından kadına değişmektedir. Bazen sancının gelmesi ile birkaç saat içinde doğumun gerçekleştiği görülürken bazı kadınlarda ağrının sabah başlayıp akşam saatlerine kadar sürdüğü ancak doğumun gerçekleşmediği olmaktadır.

Araştırma sahamızda tespit edilen dikkat çekici verilerden biri bebeğin doğmadan hemen önce kokusunun geldiği ve ebenin bu yolla doğumun başladığını anladığına dair veridir. Kaynak kişi, doğum anını anlattığı olayda, eve gelen ara ebesinin doğumun başladığını çocuğun kokusunun gelmesinden anladığını aktarmaktadır. Kaynak kişi, bu durumu şöyle ifade etmektedir “Otudu arkama çocuğun kokusu geliy dedi. Ayağımda eşofman varıdı. Olucak dedi çocuğun kokusu geliy dedi. Eşofmanımı arkadan aşağı ettirdi. Çocuk doğdu öyle³⁸⁶”.

Doğumun başladığının anlaşılmasının ardından yapılan ilk iş eğer hastanede olması planlanan bir doğumsa hızlı biçimde hastaneye ulaşmaktır. Günümüzde doğumun tahmini ne zaman olacağı daha net tarihlerle belirlenebildiği için, anne o gün aralığında hastanede de

³⁸⁴ K.K. 21, K.K. 26, K.K. 41, K.K. 49.

³⁸⁵ K.K. 49.

³⁸⁶ K.K. 41.

kalabilmektedir. Geleneksel yöntemde doğumun tarihinin net biçimde belli olamayacağı “doğum işi belli olmaz, on gün önce on gün sonra³⁸⁷” denilerek ifade edilmektedir. Sahamızda evde gerçekleştirilen doğumları ara ebesi ya da hastanede ebe olarak görev yapan ebe hanımın yaptırdığı görülmektedir. Doğum eğer evde yapılacaksa ebeye ya da doğumu yaptırabilecek birine haber vermektir. Bazı doğumlarda ebeye ihtiyaç duyulmadığı, kadınların doğumu komşuları, anneleri, kayınvalideleri, elti görümce gibi kadınlarla gerçekleştirdiği de sıkça görülmektedir. Doğum başladığında, eğer ebe ya da yardımcı olması istenilen bir kadın çağırılacaksa, bazen bir çocuk, kayınpeder, doğacak bebeğin babası kısaca o an gidebilecek herhangi biri gitmekte ve ebeye haber vermektedir. Evde yapılan doğumlarda bulunması gereken kişi sayısı ihtiyaca göre belirlenmektedir. Sağlıklı ilerleyen doğum için, tecrübeli bir kişinin varlığı yeterlidir. İlkel yaşamda başının çaresine bakmak zorunda olan kadına diğer kadınların yardım etmesiyle yaşanan deneyimler ve bunların bilgiye dönüşmüş formları nesilden nesle aktarılmıştır³⁸⁸. Kadınların, doğuma dair tıbbi bilgileri de barındıran yetenekleri, avcı toplayıcı dönemde diğer memelilerin doğumlarını gözlemleyerek edindikleri mesleki bilgi de denilebilecek ebeliğin ilk formuna dayanan kültürel kodlara uzanmaktadır³⁸⁹.

Evli olmayan genç kızlar, çocuklar ve erkekler doğum odasına kesinlikle girememektedir. Daha önce doğum yapmamış yeni gelinler de zaruri bir durum olmadıkça odaya alınmamaktadır. Bunun nedeni doğum yapmamış yeni gelinin ya da genç kızın doğumdan korkabileceğine dair düşüncedir. Diğer nedeni odaya giren kişi eğer çocuksa bunu hisseden bebeğin, korkup çekinerek geri gideceğine dair inançtır³⁹⁰. Köy doğumlarında doğumu haber alan kadınlar, biraz da merak duygusu ile olduğu belirtilerek doğum yapılan eve gelmektedir.

Evde yapılacak doğumların çoğunda sıcak su bulundurulmaktadır. Su ile annenin tenine pansuman yapılmakta hem anne rahatlatılmakta hem de doğum kiri temizlenmektedir. Ayrıca sıcak su ile bebek üzerinde “çara” dı verilen beyaz maddeler de yıkanmaktadır. Beyaz maddenin, gebeliğin gerçekleşmesinin ardından cinsel birliktelikte erkeğin korunmamasından kaynaklı bebeğe bulaşan meni olduğu düşünülmektedir³⁹¹. Bir başka inanış ise annenin gebelik esnasında “urga” adı verilen, ekmek yapılırken kullanılan un ile çok uğraştığına işarettir³⁹².

³⁸⁷ K.K. 49, K.K. 33.

³⁸⁸ Kömürcü ve Gençalp, 2002: 78.

³⁸⁹ Gün, 2014: 2.

³⁹⁰ K.K. 6.

³⁹¹ K.K. 41.

³⁹² K.K. 18.

Ev de olsa, hastane de olsa doğumun gerçekleşeceği ortam sıcak olmalıdır. Kadının tenine soğuk hiçbir şey dokunmamalıdır. Bunun nedeni kadının ani irkilme ile kendini kasma ve doğumun seyrini olumsuz yönde etkilemesidir.

Doğum pozisyonları olarak bölgede yatarak, oturarak ve çömelerek doğum olmak üzere üç biçimde doğum yapıldığı tespit edilmiştir. Çömelerek yapılan doğumlarda anne, ayakları üzerine basacak şekilde “teç” adı verilen geniş leğenlerin veya yere yayılmış muşambanın üzerinde durmaktadır. Tecin içine ya da muşambanın üzerine, saman veya toprak gibi gelen kanı, suyu emecek bir madde serilmektedir. Bunun amacı temizlik malzemelerine ulaşımının zor olduğu belirtilen dönemlerde, etrafın kirlenmesini önlemektir. Bir diğer işlevi de annayı ısıtılan toprak ile sıcak tutarak rahatlatmaktır. Oturarak yapılan doğumlarda anne kalçasının üzerinde oturmak suretiyle bebeği dünyaya getirmektedir. Bu pozisyonda dikkat edilmesi gereken nokta, sırtın hafif geri verilmesi ve rahim ağzının mutlaka boşta olması gerektiğidir. Aksi taktirde bebek “arka tarafa³⁹³” yürümektedir. Kadın ellerini, gövdesinin arkasında konumlandırarak kendine dayanak yapmalı ve oldukça sıkı tutunmalıdır. Yatarak gerçekleştirilen doğumlarda, yatağa muşamba serilmektedir. Muşambanın üzerine anne ve bebeği rahatsız etmemesi için işe yaramayan ancak mutlaka temiz olan ince yorgan ya da minder yerleştirilmektedir. Anne bacaklarını yana açarak doğumu gerçekleştirmektedir.

Devlet hastanelerinde, hastanenin kapasitesine göre değişmekle birlikte doğum odasında birden fazla doğum yatağı bulunmaktadır. Burada, doğumu başlayan bütün kadınlar, araları perdelerle ayrılmış sıralı vaziyette bulunan doğum sedyelerine alınmaktadır. Doğum sedyeleri kadının bacaklarını iki yanda tutabilecek aparatı olan, doğum esnasında gelebilecek sıvıları tahliye edebilecek kanala sahip sedyelerdir. Hastanede gerçekleşen doğumlar yatarak yaptırılmaktadır. Her kadının başında ebe ve doktor bulunmaktadır. Hastanede gerçekleşen doğumlar, normal ve sezaryen doğum olarak ikiye ayrılmaktadır. Sezaryen doğum, yakın tarihte keşfedilmiş bir uygulama değildir. Eski Roma da uygulanan ilk adı ile “Lex Regia” sonraki adı ile “Lex Ceaserea” adlı yasa sezaryen uygulamanın varlığını göstermektedir. Yasaya göre ölen gebe kadın, bebek uterustan sezaryenle alınmadan gömülememektedir³⁹⁴.

Tam doğum esnasında gelen ağrıya “ıgıncık, doğum ıgıncığı³⁹⁵” adı verilmektedir. Ağrının geldiği anda kadın ıkınarak bebeği itmelidir. İgıncığın doğum esnasında kesildiği durumlar görülmektedir. Bu hem anne hem de bebek için oldukça tehlikelidir. Doğum anında, anne adayına bebeği tutmaması, kasılma geldiğinde bebeği ıkınarak itmesi sürekli telkin

³⁹³ K.K. 49.

³⁹⁴ Kömürcü ve Gençalp, 2002: 79.

³⁹⁵ K.K. 49.

edilmektedir. Odada bulunanların kadına destek olmak için karın yanlarından elleri ile çok hafif bası yaparak bebeği aşağı ittikleri görülmektedir.

2.2.3. Çocuğun Göbeği ve Eşine Yönelik Uygulamalar

Bebek doğar doğmaz uygulanan ilk işlem göbeğin kesilmesidir. Araştırma sahamızda, göbeği kesmek için temiz bir jilet veya makas kullanılmaktadır. Kesici araç, alkol ya da kolonyaya batırılarak steril hale getirildikten sonra bebeğin göbeği, karnına yaklaşık beş cm pay bırakılarak kesilmektedir. Yaygın görülen adetler arasında göbeğin kara lastik üzerinde kesilmesi yer almaktadır. Kaynak kişi bu adeti “Göbeğinin altına lastik koyarlardı. Kara lastik getirtirlerdi. Lastik getirin diye bağırırlardı. Çocuk olcak ayakkabısını hazırlayın derlerdi. Onu orda keserlerdi³⁹⁶.” ifadeleri ile aktarmaktadır. Getirilen kara lastiğin üzerine bez serilmekte ve göbek burada kesilmektedir. Göbeği keserken “Allah uzun ömürler versin denilmektedir”. Kesilen göbekten akan bir parça kan, “al al” olması için bebeğin yanaklarına sürülmektedir.

Göbek yorgan ipi veya muadili bir iple, en dipten bağlanmalıdır. İp her bağlamada çift düğüm atılarak ilmek yapılmalıdır. Bu işlem göbeğin hava almaması için iki ya da üç defa tekrar edilmektedir. İyi bağlanmayan göbeğin, hava alarak büyüüp şişeceğine ve bebeğin öleceğine inanılmaktadır. Göbek mümkün olduğunca dipten, düzgün bir şekilde bağlanmalıdır. Araştırma sahamızda güzel göbekler için “fincan göbek³⁹⁷”; çirkin göbekler içinse “parmak göbek³⁹⁸” denilmektedir. Hastanelerde gerçekleşen doğumlarda bebeğin göbeği mandalla tutturulmaktadır.

Göbeğin şeklinin düzgün olması, bebek ağlarken dışarı çıkarak büyümemesi, fıtığa neden olduğuna inanılan göbek yarılmasının yaşanmaması için göbeğin üzerine “teker” koyulmaktadır³⁹⁹. Teker, ince şerit olacak şekilde birkaç kat katlanan yumuşak kumaşın içerisine bozuk para koyulmasıyla elde edilir. Bozuk para göbeğin üzerine getirilerek kuşak halinde bebeğin beline bağlanır. Yalnızca ince şerit halindeki kumaşın katlandıktan sonra yuvarlanmasıyla da teker elde edilebilmektedir. Tekerin bir başka kullanım amacı da bebeğin göbeğinin düşmesinin ardından kalan tortulu kısmın kıyafetine sürtünerek canının acımamasını engellemektir. Kumaşın katlanıp yuvarlanması ile elde edilen teker, özellikle mermerşahi veya pazen kumaştan yapılan bir kuşak ile sarılmaktadır⁴⁰⁰. Estetik olması için bu

³⁹⁶ K.K. 15.

³⁹⁷ K.K. 49.

³⁹⁸ K.K. 18, K.K. 49.

³⁹⁹ K.K. 18, K.K. 49.

⁴⁰⁰ K.K. 49.

kuşağın kenar şeritleri oyalanmaktadır. Kuşağın düğümü kesinlikle bebeğin sırtına değil yan tarafına denk getirilmelidir.

Göbek yedi ile on gün arasında düşmekte ve on beş günde tamamen iyileşmektedir. Geç düşmesinin nedeni olarak annenin çok su içmesi gösterilmektedir. Bu nedenle lohusa kadınlara bebeğin göbeğinin erken düşmesi ve bebeğin karnının “suluk” olmaması için su içirilmemektedir. Göbek düştükten sonra yaranın çabuk iyileşmesi ve kuruyup tahriş olmaması için zeytin yağı sürüldüğü tespit edilmiştir.

Araştırma sahamızda düşen göbeğin saklandığı görülmekte ve saklanan mekânın bebeğin geleceğini etkilediğine inanılmaktadır. Buna göre evde saklanan göbek bebeğin büyüdüğünde evine bağlı, evcimen olmasını sağlamaktadır. Kaleme bağlanması, masa başı bir işi olmasını; okul bahçesine gömülmesi, öğretmen olmasını; cami avlusuna ya da bahçesine bırakılması hoca olmasını; hastane bahçesine gömülmesi, doktor olmasını; tarlaya gömülmesi ise çiftçi olmasını sağlamaktadır. Kız bebeğin düşen göbeği, evine bağlı olması için sandığa koyulmaktadır⁴⁰¹.

Sahada doğumun gerçekleşmesinin ardından yaklaşık otuz dakika içinde düşen plasentaya “eş, son” adı verilmektedir. Örnek, parça-bütün ilişkisi kurduğu eş için “parçanın başına gelenin, ait olduğu bütünün başına da geleceği inancı” olduğunu ifade etmektedir⁴⁰². Bu nedenle evde yapılan doğumlarda, eş mutlaka ayak basmayan bir yere gömülmektedir. Ancak hastanelerde yapılan doğumlarda eşler çöpe atılmaktadır. Eşin önemli görülmesi yalnızca Türkiye Türklerine ait bir durum değildir. Kazak ve Kırgız kadınları eşini gömdükten sonra etrafını tütsülemektedir. Yakutlar ise Umay’ın doğum ve koruyuculuk görevi verdiği ruhları ayısıt olarak adlandırmakta ve eşini de ayısıtlardan biri olarak görüp çocuk sahibi olabilmek için ona tapmaktadırlar⁴⁰³.

Eş gömülürken hayvanların kazıp ulaşamayacağı derinlikte bir çukur kazılmaktadır. Gömüldükten sonra üzerinde “ağırlık olsun” denilerek taş koyulmaktadır⁴⁰⁴. Ama aktaran kişi ağırlıktan kastedilenin ne olduğunu bilmemektedir. Eşin gömüldüğü mekânlardan biri evin ahırıdır. Eş, “malı canı çok olsun⁴⁰⁵”, “bolluk olsun⁴⁰⁶” inancı ile ahıra gömülmektedir. Bunun dışında gömülme nedenleri ortalık yerde durmasının ayıp olması, manevi olarak “bir candan geldiğine” dair inanç ve gelenek olmasıdır.

⁴⁰¹ K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 15, K.K. 18, K.K. 19, K.K. 21, K.K. 25, K.K. 41, K.K. 50.

⁴⁰² Örnek, 1966: 72.

⁴⁰³ Uslu, 2016: 45.

⁴⁰⁴ K.K. 49.

⁴⁰⁵ K.K. 18.

⁴⁰⁶ K.K. 3.

Eşin düşmemesi hali gebe kadın için oldukça riskli bir durumdur. İçeride kalan eşin şiştiğine ve kadını zehirlediğine inanılmaktadır⁴⁰⁷. Eşi çıkarabilmek için kadının karnına çok şiddetli bası uygulanmaktadır. Büyüsel işlem olarak kadından başka bir parça gelmişse onu yakmak suretiyle de eş düşürülmeye çalışılmaktadır⁴⁰⁸. Benzer şekilde Balıkesir ve Çorum'da çocuk, eğer baygın doğarsa eşinden ayrılmaz ve eş sacın üzerine atılır. Eşin ısıtıldığı bu uygulamada amaç, eşi ile bağları kopmamış çocuğun damarlarını ısıtmaktır⁴⁰⁹.

2.3. Doğum Sonrası

Yeni doğan bebeğin sağlıklı olduğunun ilk belirtisi ağlamasıdır. Ağlamayan bebek ağlatılmaya çalışılır. Bunun için bebek “baş aşağı tutup poposuna vurulur, ayaklarından sallandırılır, suya tutulur, burnunu sıkılır⁴¹⁰.” Ağlamayan bebeğe uygulanan yöntemler arasında kuru soğanın ayak ile ezilip burnuna tutulduğu aktarılmıştır⁴¹¹.

Annenin ve bebeğin sağlıklı olduğu sorunsuz doğumlarda bebek doğar doğmaz içeriden doğumu yaptıran kişi veya o an müsait olan bir kişi dışarı çıkarak doğumun gerçekleştiğini haber vermektedir. Dışarı çıkan kişi muştucu ya da müjdecisi olarak adlandırılır. Muştucu, anne için “kurtuldu” diyerek, bebeği en çok arzulayan kişiye gitmektedir. “Muştı ya da müjde” der ve gittiği kişi ona ne istediğini sorar. Bunun üzerine muştucu “ağanın eli tutulmaz” diyerek cevap verir. Ardından müjde verilen kişi muştucuya bahşiş vermektedir. Bahşiş bazen para, bazen yazma bazen bir bluzdur. Hastane şartlarında gerçekleşen doğumlarda bebeği odaya getiren hemşirelere de bahşiş verildiği görülmektedir. Erkek çocuk bekleyen ama kız doğan ailelere müjde biraz daha sakın verilmekte ve bahşiş beklenmemektedir.

Doğumun ardından ebe ile helalleşilmelidir. Bu işlem bazen para ile bazen havlu, patik, tülbent, seccade, etek, bluz, elbiselik (elbise dikilebilecek nitelikte kumaş) gibi eşyalar vererek gerçekleşmektedir. Eğer biliniyorsa, ebenin ihtiyaçlarına göre de malzemeler hazırlanarak helalleşme gerçekleştirilebilmektedir.

Doğumun gerçekleşmesiyle güçsüz düşmüş anne ve savunmasız bebeği için doğum sürecinin en hassas dönemi yaşanmaya başlamaktadır. Hem anne hem de bebek için oldukça tehlikeli olan bu dönemde onlara özel ihtimam gösterilmektedir. İkisi de hiç bilmedikleri bir

⁴⁰⁷ K.K. 9, K.K. 23.

⁴⁰⁸ K.K. 49.

⁴⁰⁹ Kumarlıtaşoğlu, 2012: 334.

⁴¹⁰ K.K. 3, K.K. 6, K.K. 14, K.K. 15, K.K. 18, K.K. 25, K.K. 4, K.K. 33, K.K. 44, K.K. 46, K.K. 41, K.K. 49, K.K. 54.

⁴¹¹ K.K. 49.

dünyaya adım atmışlardır. Onlara hem bedenene hem de ruhsal olarak yardım edip ön ayak olacak akıl hocalarına ihtiyaç duymaktadırlar.

Doğum bir nevi ağır bir ameliyat olarak düşünülebilir. Bedeni yorgun olan kadın dinlenmesi için yatağına alınır. Günümüzde hastane odası, bebek odası veya annenin kullanacağı yatak odası süslenmektedir. Belli bir konsept ile hazırlanan odalarda, kişinin zevkine göre değişmekle birlikte balon, renkli rafyalar, kurdeleler, tüller, afişler, bebeğin isminin yer aldığı kapı süsü ya da duvar panoları gibi pek çok süs eşyası kullanılmaktadır. Yoğun olarak erkek çocuğa mavi kız çocuğa pembe hazırlanan bu konseptlere tamamen kişinin zevki ve moda yön vermektedir. Kırsal kesimde doğuma özel yatak hazırlanmamaktadır. Kadın kendi yatak odasına, her zamanki yatağına geçer.

Doğum sonrası anne toparlanabilmesi için istirahat etmelidir. Ancak araştırma sahamızda, evde bakıma muhtaç yaşlının bulunması, kayınvalide ya da kayın pederin hizmet istemesi, tarla, bahçe işlerini başka yapacak birinin olmayışı, ilgilenmesi gereken başka çocuklarının oluşu gibi nedenlerle kadının, doğumun hemen ardından gündelik hayatına dönmek zorunda kaldığı sıkça görülmektedir. Günümüzde lohusaların içinde bulunduğu hem bedensel hem psikolojik sürece karşı daha saygılı ve anlayışlı olunduğu gözlemlenmiştir. Anne ve bebek ile ilgilenilecek bir kişi varsa, mutlaka doğum sonrasında annenin yanında kalmakta, anneye istirahat edebileceği ve kendini toparlayabileceği zaman yaratmaktadır.

Hem evde hem hastanede doğumu deneyimlemiş kadınlar evde yapılan doğumun daha rahat olduğunu düşünmektedir. Evde dikiş olmadığı için, anneler gündelik hayatlarına çok daha çabuk dönebilmektedirler⁴¹². Araştırma sahamızda annenin gündelik hayatına dönme hızının dünyaya gelen bebeğin cinsiyetine de bağlı olduğu düşünülmektedir. “Kız olursa sıçar yatar erkek olursa sıçar kalkar⁴¹³” denilerek, kız çocuk dünyaya getiren annelerin uzun süre toparlanamadığı, erkek çocuk dünyaya getiren annelerin ise çok çabuk eski yaşamına dönebildiği aktarılmaktadır.

Doğumdan çıkan kadına ve bebeğe araştırma sahamızda kesinlikle sıcak banyo yaptırılmaktadır. Isınmanın hala çoğu evde soba ile sağlandığı araştırma sahamızda, her sobanın üzerinde güğüm ve ibrik adı verilen suyu ısıtmaya yarayan metal kaplar bulundurulmaktadır. Doğum başladığında kaplar su doldurularak ısınması için sobaların üzerinde hazır bulundurulur. Doğumun ardından banyo teçleri sobanın başına getirilir ve anne ile bebeğin banyosu burada yaptırılır.

⁴¹² K.K. 33.

⁴¹³ K.K. 49.

Doğum gerçekleşikten hemen sonra bebek sağlıklı ise ağzına belli başlı gıdalar verilmektedir. Bu işlem “çocuğun ağzını açmak⁴¹⁴” olarak adlandırılmaktadır. Bebeğin ağzını açan kişi edepi ve ahlaklı olduğu bilinen, karakteri sevilen biri olmalıdır. Bebeğin iştahlı olması isteniyorsa üç defa “boğaz⁴¹⁵” denerek ağız açılmaktadır. Yaygın olarak bebeğin ağzına zenzem suyu verilmekte, şerbet veya damağına parmak ile hurma sürülmektedir⁴¹⁶. Hz. Muhammed’in de doğan bebeklerin ağzına hurma verdiği rivayet edilmektedir. Tatlı gıdanın, bebeğin beynini geliştirdiğine dair inanç vardır. Bu gıdaların verilmesinin bir diğer amacı da bebeğin “çara” olarak adlandırılan ilk kakasını rahat yapmasını sağlamaktır. Bunun dışında bebeğin ağzına kuran tozu verildiği tespit edilmiştir⁴¹⁷. Parmağın önce Kur’ana sürülüp sonra bebeğin damağına sürülmesi olarak gerçekleştirilen işlemle, bebeğin ilim yolunda olması amaçlanmaktadır. İlk olarak verilen diğer gıdalar arasında, bebeğin gazını önlemek için soda da yer almaktadır. Araştırma sahamızda bebeğin ağzına tükürme adeti de yaygın olarak görülmektedir. Bu adetin sebebi, çocuğun ağzına tüküren kişiye benzeyeceğine dair inançtır.

Doğum sonrası gerçekleştirilen işlemlerin bir kısmı bebeğin bedensel özelliklerinin estetik algı doğrultusunda şekillendirilmesine dayanmaktadır. Araştırma sahamızda da doğum sonrası gerçekleştiren bu uygulamalara sıkça rastlanmaktadır. Bebeğin teninin beyaz, parlak ve güzel olması için gerçekleştirilen birtakım uygulamalar vardır. Bunlardan ilki, bebeğin teninin parlak ve beyaz olması için zeytin yağı veya emzirilirken bir miktar anne sütünün sağılıp bebeğin yüzüne sürülmesidir⁴¹⁸. Beyaz olması için gerçekleştirilen başka bir uygulama, beyaz bir bez ile yüzünün silinmesidir. Bunun dışında, su ve pirinç unu ile hazırlanan karışım bebeğin tüm vücuduna sürülmekte, tülbentle sarılarak yarım saat kadar bekletilip yıkanmaktadır⁴¹⁹. Bunlar dışında küçük olması için doğumdan sonra burnu sembolik olarak sıkılmaktadır. Araştırma sahamızda, kız bebeklerin tüysüz olması için özellikle genital bölgelerine karınca yumurtasının sürüldüğü tespit edilmiştir⁴²⁰.

Doğumun ardından bebek bezlenmelidir. Doğum sonrası bebek için üç farklı malzeme ile bezlenme yöntemi uygulanabilmektedir. Bunlar toprağa beleme, üçgen bez ve hazır bezdir. Doğum öncesinde hazırlanan malzemeler bebeği bezleyecek kişiye verilir. Araştırma sahamızda “toprağa beleme” oldukça yaygın bir uygulamadır. Günümüzde de anneanne ve

⁴¹⁴ K.K. 18, K.K. 14, K.K. 33, K.K. 21.

⁴¹⁵ K.K. 33.

⁴¹⁶ K.K. 14.

⁴¹⁷ K.K. 18.

⁴¹⁸ K.K. 33, K.K. 49.

⁴¹⁹ K.K. 18.

⁴²⁰ K.K. 49.

babaannelerin torunlarını imkân buldukça toprağa belediği görülmektedir. Bunun nedeni toprağa belemenin en sağlıklı yöntem olduğuna dair görüştür. Toprağa belenen çocuk sıcak kalmakta, yel alıp üşümemekte, gaz sorunu yaşamamakta, düzenli uyumakta ve gelişimi düzgün olmaktadır. Bebeği toprağa belerken ilk olarak mumluğun üzerine ince katman halinde, ısıtılmış toprak serilir ve bebek üzerine yatırılır. Bebeğin genital bölgesine bir miktar daha toprak koyulduktan sonra mumlu ile bebek sarılmakta ve beleme işlemi bitirilmektedir. Kız bebek ve erkek bebek belemesi aynıdır. Yalnızca kız bebeklerin mikrop kapmasını önlemek amacıyla genital bölgeye ince çarşaf veya yazma parçası konulmaktadır. Bebeklerin üst kıyafetleri giydirilerek biraz göbek üzerine çekilir. Alt kıyafetleri toprakla beleneceği için giydirilmemektedir. Toprakla belenmiş bebek dik bir şekilde kucağa alınamaz. Her zaman sırt üstü yatması gerekir çünkü kaldırıldığında toprak ayak uçlarına yığılmaktadır. Bebek naylon bez ile bezlenecekse kumaştan hazırlanan bezlerin, uzun tarafından enine katlanıp bebeğin beli ve göbeğine gelecek şekilde yerleştirilmektedir. Üzerine dört tarafı bağlamalı halk arasında “laylon don” olarak adlandırılan naylon bez geçirilmektedir. Hazır bez ile bezleme yönteminde ise temin edilen hazır bez ile bebek bezlenmektedir. Bezleme işlemi, varsa kayınpederin yanında yapılmamaktadır. Özellikle kız bebeklerin bezleri başka yerde değiştirilmektedir. Annenin başka odaya geçmek gibi bir imkânı yoksa kendi, bebeğin önüne paravan olarak bezlemeyi yapmaktadır.

Çocuğun dışkısı “yaş, çocuğun yaşı” olarak adlandırılmaktadır⁴²¹. Kesinlikle insanların ulaşabileceği yerlere atılmamaktadır. Bunun nedeni çocuğa yapılabilecek herhangi bir büyüye mahal vermemektir. Parçanın başına gelen, bütünün de başına geleceğinden dışkı yakılırsa, çocuk hasta olarak ölmektedir. Kaynak kişinin aktarımına göre yaşı ocaklığın duvarına sürülen çocuk, orada ateş yandığı müddetçe, ateşlenerek hastalanacak ve ölecektir⁴²². Başka bir kaynak kişinin aktarımına göre yaşı çalınan çocuk aydaş olmaktadır. Bu toprak alınıp hasta olan bir çocuğun banyo suyuna karıştırılarak banyo yaptırılırsa, hasta olan çocuk iyileşirken yaşı alınan çocuk hastalanarak ölecektir⁴²³. Benzer olarak yan yana yıkanan çocuklarda da büyüsel işlem uygulanabildiği görülmektedir. Buna göre çocuğu hasta ve zayıf olan kişi, gürbüz bir çocuk ile çocuğunu banyo yaptırır. Bu banyo esnasında kendi çocuğunu üstte tutarak su döker. Bunun üzerine kendi çocuğu iyi olurken sağlıklı olan bebek zamanla kötü olmaya başlar⁴²⁴.

⁴²¹ K.K. 6, K.K. 26, K.K. 49.

⁴²² K.K. 47.

⁴²³ K.K. 19.

⁴²⁴ K.K. 49.

Araştırma sahamızda diğer adı “beleme” olan kundaklamanın temel nedeni, bebeğin gelişimini desteklediğine inanılması, bedeni hassas olduğu için zarar görmesinin engellenmesi, üşümesini engelleme ve çocuğun uykusunun kaliteli olmasını sağlamaktır. Kundak sayesinde bebeğin eklem ağrılarının olmayacağı düşünülmektedir. Günümüzde çocukların ağrı yaşamalarının nedenini kundaklanmamalarına bağlamaktadırlar. Kundaklanmayan bebeğin geğreğinin eğileceğine inanılmaktadır. Geğreği eğilen çocuk için uygulanan iki pratik tespit edilmiştir. İlki dizin üzerine yatırılan çocuğun, kol ve bacakları çaprazlama değiştirilir ve bu egzersizle geğreği düzeltilmektedir. İkincisi ise, bir çarşafın içine koyulan çocuk, hızlı sallanarak tam tur attırılır. Bu yolla geğreğinin düzeleceğine inanılmaktadır⁴²⁵.

Bebek en az “kemiklenene” kadar kundaklanmaktadır. Hassas kemikleri bir nebze de olsa sertleşmeli, bebek başını dik tutabiliyor hale gelmelidir. Kundaklama, apalama (emekleme) zamanına kadar devam etmekte ve sonrasında bırakılmaktadır⁴²⁶.

Kundaklama işlemi tespit edilen en detaylı biçimiyle şöyledir: Bebeğin bel bölgesinin stabil kalabilmesi için bel kuşağı sarılmaktadır. Kafa yapısı ve özellikle alnının düzgün olması için kafasına ince kuşak halinde bir bez sarılmaktadır. Omuz bezi, kusmalarından kaynaklı kıyafetinin ıslanmaması için omzuna örtülmektedir. Bunların üzerine iç kundak sarılarak bebeğe istenilen vücut formu verilmektedir. Ardından hava şartlarına göre değişmekle beraber daha kalın olan dış kundak sarılmaktadır. En dışta ise yalnızca estetik görüntüsü nedeniyle beyaz işlemeli kundak sarılarak kundaklama bitirilmektedir.

Kundaklamanın yarım kundak ve bütün kundak olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Bebeğin ellerinin serbest kaldığı kundak biçimi yarım kundak; gövdesi ve bazen başının da tamamen sarılı olduğu kundak biçimi bütün kundak olarak adlandırılmaktadır. Kundağın bir köşesi üçgen biçimde içe katlanarak bebeğin boynunun koyulacağı kısım hazırlanır. Altı bezlenmiş ve sarılmış olan bebek, bacakları yan yana ve düz olacak şekilde, elleri iki gövdesinin yanına alınarak sarılır. Kundak sabitlenmek için bir köşesi bebeğin kol altından geçirilerek sırtına sıkıştırılmaktadır. Bu yöntem diğer taraf için de uygulanmaktadır. Bu sayede bebeğin kolları hareket edemeyecek şekilde sarılmış olmaktadır.

Kundaklama oldukça sıkı yapılmaktadır. Kaynak kişi araştırma sahamızda, kundaklanmayan bebeğin “Anamınan babam döğüşse de anam beni sıkı kundaklasa”⁴²⁷

⁴²⁵ K.K. 9.

⁴²⁶ K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 33, K.K. 18, K.K. 19, K.K. 26.

⁴²⁷ K.K. 18.

dediğine dair inancı aktarmaktadır. Bu inançla, daha sıkı kundaklama yapabilmek için bebeğin ayaklarının ip ile bağlandığı dahi yapılan işlemler arasında görülmektedir. Kundak yapıldıktan sonra, sık sık çıkarılmamaktadır. Bu nedenle kundaklamadan önce bebeğin bezi kontrol edilir, temiz değilse temizlenir. Yalnızca bebeğin bezi tekrar değiştirileceğinde kundak açılmaktadır.

Altı bezlenip, kundaklanan bebek emzirilmelidir. Doğumdan sonra süt gelme süresi kadından kadına değişmektedir. Bazı kadınlarda sütün hemen geldiği görülürken, bazılarında süreç biraz zaman alabilmektedir. Anneler süt geldiğinde göğüslerinde ince sızlamalar hissetmektedir. Sütün geç geldiği durumlarda bebek şekerli su ile beslenmektedir. Günümüzde, mama kalitelerinde ve çeşitliliğinde meydana gelen değişimle yeni doğanlara uygun mamalara ulaşım daha rahat olmaktadır. Geçmişte çocuğun emzirilemediği durumlarda ağlamaması için tülbent içine sarılan bir parça lokumun bebeğin ağzına verildiği görülmektedir. Tülbentin boşta kalan ucu, lokumun bebeğin boğazına kaçmaması için gergin biçimde beşiğe bağlanır⁴²⁸.

Bütün uygulamalara rağmen sütünün gelmemesi durumunda, bebeği beslemek için uygulanan bir diğer yöntem “süt anne” bulunmasıdır. Süt anne adayı, bebeği emzirmeden önce kocasından izin almalıdır. Bir inanca göre aynı anneden süt emen iki çocuk kardeş sayılırken diğer bir inanca göre emmese de iki kadına ait bütün çocukların kardeş sayılmaktadır. Süt kardeşler arasında kesinlikle evlilik gerçekleşmemektedir. Yine mama kalitesi ve çeşitliliğinde görülen olumlu yönde değişim süt anneye olan ihtiyacı neredeyse ortadan kaldırmıştır.

Anneden gelen ilk süte “avuz” adı verilmektedir. Bebeğin ilk sütü mutlaka içmesi gerekmektedir. Emziren kadın bebeğini gusül abdestsiz ve besmelesiz emzirmemelidir. Bebek ilk emzirilişinde bazen bir bazen üç ezan okunana kadar bekletilmektedir. Bunun nedeni büyüdüğünde sabırlı olmasının istenmesidir⁴²⁹. Geçmişte de çoğu annenin bu uygulamayı gerçekleştirmediği görülmektedir. Bu uygulama günümüzde tamamen ortadan kalkmıştır.⁴³⁰

Erkek bebek bekleyen aileler, dileklerinin gerçekleşmesi üzerine doğumun ardından “erkek helvası, oğlan tatlısı⁴³¹” olarak adlandırılan un helvası yapmaktadır. Helvanın yanında yufka ekmek olarak adlandırılan saç ekmeği ıslanmaktadır. Helva ve ekmek caminin önüne

⁴²⁸ K.K. 49.

⁴²⁹ K.K. 26.

⁴³⁰ K.K. 33, K.K. 13, K.K. 49.

⁴³¹ K.K. 33, K.K. 43, K.K. 49, K.K. 39.

götürölüp çıkan cemaate ya da komşulara dağıtılmaktadır. Genel olarak un helvası tercih edilse de bunun yerine baklava, tulumba gibi tatlıların da geçebildiği görölmektedir.

Geçmişte doğum tarihlerine önem verilmemektedir. Doğan çocukların nüfusa kaydının oldukça ileri tarihlerde yapıldığı, doğum tarihi olarak kaydedilen tarihlerin de çoğu zaman öylesine yazılmış tarihler olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin kimliğinde ocak doğumlu olan biri aslında “kirazların çiçek açtığı” zaman doğduğunun anlatıldığını aktarmaktadır. Kiraz ağacının bahar aylarında çiçek açtığı var sayıldığında, kişinin ocak ayında doğmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. “Kirazlar çiçek açtığında”, “zerdaliler tomurcuklandığında”, “kar varken”, “kuzular kuzularken”, “ırgatlık vakti”, “harman vakti” gibi ifadelerle doğru doğum tarihleri olan zaman aralığına işaret edilmektedir.

Doğum sonrası, yaşamayan bebeklere yönelik uygulamalar yapılmaktadır. Şamanistler ve Müslüman Türk ailelerinin, çocuğu yaşatmaya yönelik aldığı tedbirlerin oldukça benzer olduğu görölmektedir. Yakutlar, bebeğin yaşamasına engel olan ölüm ruhunu aldatabilmek için bebeği komşularından birine satmaktadır. Urenhalar, doğumun hemen ardından bebeği bir kazanın altına koyar. Bu kazanın içerisine ise ak eren isimli ongon, arpa unundan yapılmış bir bebek yerleştirilir ve şaman ayini başlar. Hamurdan bebeğin karnı deşilir ve uzak bir çöplüğe atılır. Bunu gören ölüm ruhunun bebeğin öldüğünü düşünerek asıl bebeği öldürmek için gelmeyeceğine inanılmaktadır. Benzer şekilde Moğollar da bebeği üç gün kazanın altında saklar ve anne hep oyuncak bir bebekle meşgul olur. Üç günün ardından çocuğun öldüğüne dair ağlarlar. Bu sayede bebeğe zarar vermek isteyen kötü ruh uzaklaşmış olur⁴³².

Araştırma sahamızda doğum sonrası uygulanan işlemler arasında beşik düğünü görölmektedir. Beşik düğünü, lohusanın kendini toparladığı vakitlerde yakın görülen akraba ve dostların da davet edildiği yemekli bir toplantıdır. Bebeğe alınan bu eşyaların, doğumdan hemen sonra acil kullanılmayacak olanları beşik düğününde getirilmektedir. Adetlere göre beşik düğününü kız annesi tertip etmelidir. Ancak gerçekleştirilen beşik düğünlerini hem kız hem erkek annelerinin ortaklaşa yaptığı görölmektedir.

2.3.1. Ad Verme

Adlar, diğer milli kültür unsurları gibi fertleri bir araya getirerek, millet olma duygusunu yaşatmaktadır. “Milletin dünya görüşünü, hayata bakış biçimini, kültürünü, anlayışını ortaya koyduğu için de filoloji ve dil bilimi yanında halk bilimi, kültür tarihi,

⁴³² İnan, 1986: 174.

sosyoloji gibi disiplinlerin de inceleme alanına girer⁴³³.” Her toplumun, ad verme sistemi kendine özgüdür. Türk milletinin de çok eski devirlere dayanan ad verme geleneklerinin özleri günümüze kadar ulaşmıştır. Ad verilmemiş her şey hiç var olmamış sayılmaktadır.

Bir insana, nesneye ya da olaya ad verme, dünyanın her yerinde ortak olan folklor olayıdır. Adlar, niteleyici, belirsizliği ortadan kaldırıcı ve kargaşayı önleyici unsurlardır. Her toplum, doğada canlı veya cansız her varlığı kendi sistemine göre belirlediği adlarla tamamlamaktadır. İnsan, hayvan, bitki, nesne, doğanın her bir parçası bir ada sahiptir⁴³⁴. Sedat Veyis Örnek, adı “İnsanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simge⁴³⁵” olarak tanımlamaktadır.

Ad verme olgusu, insanla beraber doğmuş, onunla birlikte yaşantısını sürdürmüş, tarih boyunca evrimleşerek basit bir ad verme olgusu durumundan çıkarak, her topluluk ve toplumun yapı ve anlayışına uygun bir şekilde çok aşamalı, her aşaması sayısız gelenek, görenek ve uygulamalardan oluşan dev bir “folklor olayı” durumuna dönüşmüştür⁴³⁶.

Sözlü ve yazılı metinlerimiz ad verme geleneğine dair çok sayıda örnek barındırmaktadır. Eski Türk Tarihine bakıldığında bir kişinin ad alabilmesi için yerine getirmesi gereken şartlar bulunmaktadır. Kişi bu şartları yerine getirene kadar günümüzde göbek adı olarak adlandırdığımız eğreti ismi ile anılmaktadır. Bir genç ancak kahramanlık gösterdiğinde bir ada sahip olabilmektedir. Genç bu ismi alana kadar, toy görülmekte, toplumun gerçek üyesi sayılmamaktadır. Dede Korkut hikayelerinde bir kişinin ad alabilmesi için baş kesip, kan dökmesi şartı bulunmaktadır. Dede Korkut, ad almaya hak kazanan gence dua ve kutlamalarla gerçek adını vermektedir. Yine Manas Destanında, Manas’ın oğluna ad vermek için büyük bir tören gerçekleştirildiği aktarılmaktadır. Manas, oğluna ad vermek için ilini, ulusunu topladıktan sonra, oğluna ad verilmesini istemektedir⁴³⁷. Günümüzde çocuğun ad alabilmesi için kahramanlık yapması gerektiğine dair gelenekler geçerliliğini tamamen yitirmiştir.

Bebeğin adını seçen kişiler baba, anne, annecanne, babaanne, dede, hala, amca, dayı, sevilen bir yakın, bebeğin kardeşi ya da bazen doğuma yardımcı olan hemşire dahi olabilmektedir. Ancak bebeğin adını seçmedeki önceliğin aile büyüklerinde olduğu aşikârdır. Böyle bir durumda anne ve baba geri çekilmekte, bebeğin adını aile büyükleri seçmektedir. İslam’da çocuğa ad koyma hakkı babaya aittir. “Baba ölmüş veya hukuki tasarruflardan

⁴³³ Kayasandık, 2019: 58.

⁴³⁴ Örnek, 2000: 148.

⁴³⁵ Örnek, 1975: 2.

⁴³⁶ Acıpayamalı, 1992: 1.

⁴³⁷ İnan, 1976: 139.

menedilmişse bu hakkı anne kullanır⁴³⁸.” Araştırma sahamızda bebek için tercih edilmiş adlar arasında karar verilemiyorsa, küçük kağıtlara isimler yazıldıktan sonra küçük bir çocuğa kağıtlardan biri seçtirilmektedir. Çocuğun seçtiği kâğıt bebeğe ad olarak verilmektedir.

Geleneksel kesimde genel olarak ad verme, dinsel törenle gerçekleştirilmektedir. Araştırma sahamızda da tespit edilen bu durum, günümüzde hala geçerliliğini devam ettirmektedir. Ayrıca sahamızda ad koyma törenlerinde herhangi bir kutlama işleminin gerçekleştirilmediği, yalnızca işlevsel amaç güdüldüğü tespit edilmiştir. Seçilen adı, çocuğa vermesi için yaygın olarak mahallenin imamı ya da dini seremoniyi bildiğine inanılan bir büyük, çağırılmaktadır. Dede veya baba da ad veren kişiler arasında yer almaktadır. Adı verecek kişi, çocuğun sağ kulağına ezan okuduktan sonra sol kulağına “senin adın” diyerek ismi ekler ve bu işlemi üç defa tekrarlar. Bu pratik bazen yalnızca üç defa ismin söylenmesi şeklinde de gerçekleşmektedir. İsim verildikten sonra “Allah adıyla yaşatsın” denmekte ve tören sonlandırılmaktadır.

Bebeğin adı, doğumun ardından çok ara vermeden koyulmalıdır. Çünkü, bebeğin hayatını kaybetme ihtimali vardır ve böyle bir durumda ahirette isimsiz çağrılması önlenmek istenmektedir. Bu nedenle bebek doğduktan sonra üç veya yedi gün içerisinde adının verilmesi gerektiğine inanılmaktadır.

Nevin Balta, Türk kültüründe verilen adların özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

Allah ve din büyüklerinin adları, tarihten alınan adlar, soyut ve somut kavramların adları, tabiat-coğrafya, hayvan ve bitki-çiçek adları, çocuğun doğduğu zamanı belirten adlar, çocuğun varsa doğumuna vesile olan kişi ya da olayla ilgili minnet ve şükran duygularını içeren adlar, çocuğun son çocuk olması nedeniyle verilen adlar, aile büyüklerinin adları, kafiyeli adlar, aynı kökten veya benzer hece ile yapılan adlar, beğenilen ya da özenilen kişilerin adları, moda adlar, anne ve babanın adlarının birleştirilmesiyle oluşturulan adlar, siyasi tarihle ilgili adlar, kahramanlık adları, gizli güçlerin etkisinden korunmak için verilen adlar, lohusanın odasına ilk giren kişi dikkate alınarak verilen adlar, çocuğun yaşaması dileğiyle konulan adlar, yeni kavramlarla ilgili adlar⁴³⁹.

Ad seçmek, gelişigüzel yapılan bir eylem değildir. Verilen adın bebeğin özünü, karakterini ve geleceğini etkileyeceğine, ifade ettiği manayı ve özelliklerini sahibine taşıyacağına inanılmaktadır⁴⁴⁰. İslamiyet’in kabulünün ardından bebeğe verilen adlar Arapça kökenli isimler olmakla beraber dikkat edilen ilk konu ismin Kuranı Kerimde geçip geçmediğidir. İsmi Kuranda geçmesi gerektiğine inanılmakta ve geçmeyen isimler bebeklere

⁴³⁸ Balta, 2013: 196.

⁴³⁹ Balta, 2013: 197.

⁴⁴⁰ Örnek, 1976: 147.

verilmemektedir. Kuranda geçmeyen ismin talkına gelmeyeceğine inanılmaktadır. Yani bu isme sahip olan kimse, öldüğünde imamın mezarı başında adını söyleyerek verdiği talkını duyamayacaktır. Aynı zamanda bebeğin, ismi konusunda anne baba üzerinde hakka sahip olduğu da yaygın olarak tespit edilmiş inançlar arasındadır. Buna göre ismi güzel seçilmemiş bebek, ahiret gününde anne babasından hesap sorabilecektir.

Ad sihirli karaktere sahiptir ve kişiye ait büyüsellığı de barındıran bir parçadır. Ad üzerine yapılabilecek herhangi bir büyü, adın sahibini de etkilemektedir. Örnek, bu durumu sempatik büyülerde görülen “parçanın başına gelen, bütünü de başına gelir⁴⁴¹” maddesine dayandırmaktadır. Araştırma sahamızda yaygın görülmemekle beraber, buna inanan ailelerin bebeklerine kimsenin bilmediği, bazen bebeğe isim verme yetkisine sahip ise yalnızca adı koyan kişinin bildiği ek bir isim vermektedir. Bu sayede bebeğe yapılan büyü tam adına yapılamayacağı için tutmayacaktır⁴⁴².

Kimi adların belirli güçlere sahip olduklarına dair inançlar bulunmaktadır. Buna göre isimler, yaşamayan bebeği yatabilir, sonraki gebeliği engelleyebilir, bebeğin cinsiyetini sonraki gebelikte değiştirebilmektedir. “Burada adın sözlük anlamının dinamik gücünden yararlanma söz konusudur⁴⁴³.” Bir annenin, önceki çocukları ölmüşse yeni doğan çocuğa “Yaşar, Dursun, Durmuş” isimlerinin verildiği görülmektedir. Çok çocuğun olduğu durumlarda, gebeliğin gerçekleşmemesi için “Durdu, Dursun, Yeter” gibi isimler bebeğe verilmektedir. Cinsiyetin bir sonraki gebelikte değişmesi için yaygın olarak “Döndü, Döne, Yeter” gibi isimler kız çocuklarına verilmektedir. Çok kız çocuktan sonra erkek çocuğu dünyaya geldiğinde “Murat” adının verildiği tespit edilmiştir. Uygur Türklerinde görülen ad verme geleneğinde peş peşe kız çocuğu olan aileler, bir sonraki gebelikte erkek çocukları olması için kızlarına erkek ismi vermektedirler⁴⁴⁴.

Esma-ül Hüsna, peygamber isimleri, peygamberlerin kızları, eşleri, anne ve babaları, oğulları veya din büyüklerinin isimleri araştırma sahamızda bebeklere yaygın olarak verilen isimler arasındadır. “Aziz, Cabbar, Halim, Hamit, Muhammed, Ahmet, Mehmet, Davut, Adem, Fatıma, Ayşe, Hatice, Emine, Hasan, Hüseyin, Osman, Ali” olmak üzere pek çok isim, araştırma sahamızda neredeyse her ailenin en az bir çocuğuna verdiği isimler arasında yer almaktadır. Yine araştırma sahamızda bazı dini isimlerin bebeğe “ağır” geldiğine inanılmaktadır. Özellikle “Muhammed Mustafa” biçimiyle verilen isimleri bebeğin

⁴⁴¹ Örnek, 2000: 148.

⁴⁴² Örnek, 2000: 148.

⁴⁴³ Örnek, 2000: 158.

⁴⁴⁴ Çakır, 2021: 588.

kaldıramayacağı düşünüldüğü için isimlerden biri tercih edilmeye çalışılmaktadır. İsmnin ağır geldiği düşünülen çocuğa yeni bir isim verilmektedir.

Yaygın olarak tercih edilen diğer isim türü, aile büyüklerine ait isimlerdir. Bu isim türü atalar kültüne dayanmaktadır. Oğluna babasının adını verdiğini aktaran kaynak kişi, bunun nedenini şöyle aktarmaktadır: “Babamı görmek istiyordum. Soy devamı mı derler. İsmiyle mi yaşasın derler. İsmiyle karşımda dursun⁴⁴⁵.” Bebeğin adını aldığı kişinin özelliklerini de taşıdığına inanılmaktadır. “Adını alan huyunu da alır” denilmektedir. Bundan dolayı ismi verilen kişinin karakterinin iyi olmasına dikkat edilmektedir. Çocuğa verilen ad, eğer aile büyüklerinden sağ olan birine aitse, adı koyulan kişi bebeğe altın hediye etmektedir.

Doğumu, bir yatır ya da türbenin yardımı ile gerçekleşmiş olan bebeklere, o türbede yatan zatın adı verilmektedir⁴⁴⁶. Araştırma sahamızda, türbelere gidilerek dünyaya gelen bebeklere “Mürsel, Muhittin, Arap, Seydi, Sultan, Satı, Satılmış” isimleri verildiği görülmektedir.

Özel günlerde doğan bebeklere o güne dair isimler verilmektedir. Araştırma sahamızda resmi olan özel günlere dair isimler genel olarak tercih edilmemektedir ancak dini bayramları ve özel günleri anlatan isimler oldukça yaygındır. “Kadir, Berat, Ramazan, Bayram, İsmail, Miraç” gibi isimler sık sık tercih edildiği gözlemlerimiz arasında yer almaktadır. İsmail ismindeki çocukların az yaşayacağına dair bir inanç bulunduğu için İsmail verileceği zamanlarda genel olarak çift isim tercih edilmektedir.

Bazen rüya ya da fal sonucunda isim koyulma görülmektedir. Kaynak kişi, falcının söylediği ismi oğluna verdiğini şu ifadelerle aktarmaktadır:

Kimsenin adı kabilede öyle ad yok. Yalnız ben bekçiydim. Aşağı bağçalardaydım. İki dene elekçi karısı geldi. Falına bakıyım dedi. Karın var karın yalnız çocuklu dedi. Daha altı yedi aylık ney. Hakkı koycan oğlanın adını dedi. Abun bakıtımış. Abuna da öyle demiş. Ondan sonra oldu öyle. Elekçinin dedüğünü koyalım. İyi hakkı dedik⁴⁴⁷.

Kişilerin, kendi adları dışında, çevreleri tarafından bilinen ve benimsenmiş takma adları da bulunmaktadır⁴⁴⁸. Araştırma sahamızda, takma adın çok yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Takma adlar kişinin memleketi, engeli, görünüşü, mesleği gibi pek çok nedenle kişiye takılabilmektedir. Araştırma sahamızda “Kuşçu Muhittin, Esköylü Fatma, Tombiş Fatoş, Alpsarlar, Namlılar, Sirkeciğil, Abuhanlar, Topal Satı” gibi takma adlar

⁴⁴⁵ K.K. 34.

⁴⁴⁶ Örnek, 2000: 151.

⁴⁴⁷ K.K. 43.

⁴⁴⁸ Örnek, 1975: 110.

kullanıldığı tespit edilmiştir. Takma adın kullanıldığı toplulukta, kişinin adı söylenmese de kim olduğu herkes tarafından anlaşılmaktadır.

Günümüzde ad seçimlerinde dikkate alınan konuların oldukça değiştiği görülmektedir. Moda, pek çok konuda olduğu gibi ad seçimlerini de etkilemiştir. Bu etki ile anne baba adayları, bebeklerine çağa uygun olduğuna inandıkları isimler vermektedir. Geleneksel olarak adlandırılan isimler anne baba adayları tarafından tercih edilmemektedir. Moda isimler, internet, sosyal medya, kitaplar aracılığı ile daha kolay biçimde bulunabilmektedir.

2.3.2. Lohusalık, Lohusa Kadına Yönelik Uygulama ve İnanışlar

Araştırma sahamızda yeni doğum yapmış kadın “lohusa, alnı sakarlı, kırklı, emzükli, emzikli⁴⁴⁹” olarak adlandırılmaktadır. “Sakar” atların alnlarında olan beyaz tüylerdir. “Alnı sakarlı” adlandırmasının kullanılmasının nedeni, bebeklerin annelerini alnında var olduğuna inanılan sakardan tanıdıklarına inanılmasıdır.

Lohusalık döneminde kadında “dem⁴⁵⁰” adı verilen kanamalar görülmektedir. Kanama süresi kadından kadına değişmekle beraber yoğun olarak bir hafta toplamda ise yirmi ile kırk beş gün arasında devam edebilmektedir. Bu süre zarfında kadın lohusa olarak adlandırılmaktadır. Lohusalıkta yaşanan yoğun kanamanın kaç gün olacağını belirleyen kriter annenin daha önce kaç çocuğu olduğudur.

Lohusalıkta gerçekleşen ağrılara “purç⁴⁵¹” ağrısı denmektedir. Ağrının nedeni, kadının karnında kalan purçtur. Purç, topaklanmış, pıhtı kan olarak tarif edilmektedir ve doğum sonrasında anne karnından parçalar halinde düşmektedir. Bölgede tespit edilen inanca göre annenin karnı ağrıdığına bebek ağlamamakta, bebek ağladığında annenin karnı ağrıyamamaktadır. Çok karnı ağrıyan annenin üzerine kıl kilim örtülerek tedavi edilmektedir. Çocuğun çok ağlaması, anne baba tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bu ağlamaların nedeni gelmekte olan ölüme işaret etmektedir. Araştırma sahamızda böyle bir durumda bebeğin göz yaşı alınıp başına sürülür ve “kendi başını ye” denmektedir. Bu sayede sözün uzaklaştırıcı büyüsel gücünden faydalanılmaktadır⁴⁵².

Lohusanın tüketmesi gereken gıdaların başında çorba çeşitleri ve tatlı gıdalar gelmektedir. Araştırma sahamızda lohusaya en çok yapılan çorba çeşidi pirinç çorbasıdır⁴⁵³.

⁴⁴⁹ K.K. 3, K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 25, K.K. 26, K.K. 41, K.K. 49.

⁴⁵⁰ K.K. 49.

⁴⁵¹ K.K. 6.

⁴⁵² Örnek, 1966: 69-70.

⁴⁵³ K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 14, K.K. 15, K.K. 22, K.K. 41, K.K. 48, K.K. 49.

Bunun dışında yayla çorbası, tarhana çorbası, pirinç unu çorbası yaygın yapılan çorbalar arasındadır. Bebeğe gaz yapacağı için kırmızı mercimek, nohut, fasulye gibi gaz yapacağı düşünülen gıdalar tüketirilmmez. Sütünün bol olması için tatlı gıdalarda en çok tahin helvası ve pekmez tüketirilmektedir. Sezaryen doğum yapan annelere, gazı çıkana kadar gıda verilmez.

Lohusa kadın su, özellikle de soğuk su tüketmemelidir. Su tüketen annelerin vücudunun şişeceğine ya da başının ağrıyacağına dair inanç vardır. Annenin su tüketiminin, bebeğin göbeğinin geç düşmesine, karınlarının “suluk” olmasına sebep olduğu düşünülmektedir. Suyun yerine şerbet, hoşaf gibi içecekler lohusa kadın için daha uygun bulunmaktadır.

Lohusa kadının giyim kuşamında kuşak mutlaka olmalıdır. Namaz bezi adı verilen büyük tülbentler ya da ortadan bölünmüş çarşaftan olan bu kuşak, lohusa kadının beline bir korse sıkılığında sarılmaktadır. Bunun nedeni hem anneyi sıcak tutarak üşütmesini önlemek, hem de karın bölgesinin yağlanmasını engellemektir. Kuşak bir hafta ile on gün arası takılmaktadır. Hareket kısıtlılığı yaratması nedeniyle saramayan kadınlar da bulunmaktadır. Günümüzde kuşağın yerini doğum sonrası korseleri almıştır. Bunlar dışında en dikkat edilen nokta lohusanın üşümemesidir. Bu nedenle kalın giysiler giymekte, çorapsız gezmemektedir.

Lohusalık döneminde dikkat edilmesi gereken en mühim konulardan biri süttür. Araştırma sahamızda lohusalık döneminde sütün küstüğüne dair inanç vardır. Buna göre sütüm yok, sütüm az gibi sitemkâr tavır ve davranışlar sütün küsmesine neden olmaktadır. Bunun yerine bebek emzirilirken anne hem bebeğini sevmeli hem de “aman sütü ne kadar tatlı” gibi sevecen ifadelerle sütünü övmelidir. Bu sayede sütün hevesleneceği ve gayrete geleceği düşünülmektedir. Buna süt çağırma denilmektedir⁴⁵⁴. Süt çağırmasına dair uygulanan başka bir yöntem, süt bulunmasa dahi bebek emzirilmelidir. Bu yolla süt heveslenerek gelecektir. Süt olmasa da emzirmenin bir başka gerekçesi, “bebeğin memenin kirinden dahi doyacağına” dair inançtır⁴⁵⁵.

Lohusa kadının sütü korku, üzüntü ve stresten dolayı kesilebilmektedir. Annenin, canının istediği gıdayı tüketememesi sütün kesilmesine neden olmaktadır. Kadın özellikle kokusunu aldığı gıdayı çok az miktar da olsa tüketmelidir. Aksi takdirde süt “dügümlenecek, düğülecek”tir. Süt düğülmesinin oldukça acılı bir süreç olduğu aktarılmaktadır. Kadının göğsünde biriken süt sertleşmekte, göğüsleri şişmekte, tedavi edilmediği durumlarda göğüste derin, iltihaplı yaralar meydana gelmektedir. Yaralın ortaya çıktığı evreye “köstük (köstebek)

⁴⁵⁴ K.K. 49.

⁴⁵⁵ K.K. 18, K.K. 49.

olmak” denmektedir. Bunun önüne geçebilmek için uygulanabilecek birkaç yöntem vardır. İlk olarak kadın, süt düğülmesini engellemek için kokusunu aldığı gıdayı tüketemeyecek konumdaysa elini göğsüne sürüp “bizde de var, bizde de var” demelidir⁴⁵⁶. Eğer süt düğülmesi gerçekleşmişse ılık su ile karıştırılan kepek, macun kıvamında göğse sarılır ve göğüsteki tortulaşan sütün yumuşaması sağlanır. Başka bir yöntem kokan yemeğin piştiği ev biliniyorsa bulaşık süngerini alarak kadının göğsüne sarılmalıdır. Kadının saçları göğüs üzerine getirilir ve orada taranmaktadır. Beyaz sabun ile göğse masaj yapmak; salamura yapılmış tuzlu yaprağın göğse koyulması; erik pestili koymak süt düğülmesinin tedavi edildiği başka yöntemlerdir⁴⁵⁷. Bunlara rağmen süt düğülmesinin devam ettiği hallerde, kadının göğsüne ılık suya batırılmış tülbentler kapatılarak içeride sertleşen süt yumuşatılır. Ardından güçlü biçimde başka bir kadın tarafından emilip tükürülerek göğüs içindeki süt boşaltılmaktadır. İçi temizlenen göğsün üzerinde bulunan açık yaralara kara sakız kapatılarak tedavi edilmektedir⁴⁵⁸. Bu işlem tıbbi olarak şırıngalarla gerçekleştirilmektedir. Bebeğin ağzında çıkan yara, çenesinin kuvvetsizliği, annenin göğüs ucunun geride olması gibi gerekçelerle anneyi emmemesi de sütün düğülmesine neden olur. Anne süt düğülmesini fark ettiği anda göğsünü eli ile sağlamalı ve sütü dışarı atmalıdır. Günümüz şartlarında anneler bebeklerini daha sık emzirebildikleri için ve göğüs pompaları aracılığıyla sütü sağabildikleri için süt düğülmesi daha nadir yaşanmaktadır.

Gün içinde çocuğun emzirilme vakitleri bebeğe ve anneye göre değişiklik göstermektedir. Bebekler genel olarak ağladığında emzirilmektedir. Bazı anneler, bebeğin ciğerlerinin güçlenmesini sağlamak için biraz ağladıktan sonra emzirmektedir. Çocuğunu emzirmeyen annelere “sütüne yoğurt mu çalıcın” şeklinde, bebeğini emzirmesi gerektiğine dair uyarıda bulunmaktadır. Anne bebeği emzireceği zaman ortamda erkek varsa yer değiştirmektedir. Bu imkânı yoksa arkası dönük ya da göğsünün üzeri örtülü biçimde bebeğini emzirir.

Çocuğu emzirmemek ve buna alışmasını sağlamak “sütten kesmek, memeyi kesmek, memeden kesmek” olarak adlandırılmaktadır. Çocuğun alışması için memeye salça sürme, is sürme, ekşi sürme, göğüs ucuna saç dolama, üf oldu acıdı gibi söylemlerle çocuk sütten kesilmektedir⁴⁵⁹. Bu esnada süt düğülmesine engel olmak ve çocuğun gün içinde bilinçli emmesini engellemek için gece uykusunda emzirilmektedir. Bebek sütten kesilecekse ya üç aylardan önce ya da sonra kesilmelidir. Üç aylarda sütten kesilen bebeğin nasibinin

⁴⁵⁶ K.K. 2, K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 15, K.K. 33, K.K. 18, K.K. 25, K.K. 27, K.K. 21, K.K. 49, K.K. 41.

⁴⁵⁷ K.K. 2, K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 15, K.K. 33, K.K. 18, K.K. 25, K.K. 27, K.K. 21.

⁴⁵⁸ K.K. 49.

⁴⁵⁹ K.K. 18, K.K. 41, K.K. 49.

daralacağına inanılmaktadır. Erkek çocuk kız çocuğa göre süre olarak daha çok emzirilmektedir. Çok emmenin kızın ters damarına gideceğine inanılmaktadır. Kız çocuğu bir buçuk, erkek çocuğu iki yaşına kadar emzirilmelidir. İki yaşından fazla emen erkek çocuğun da asi olacağına inanılır.

Lohusalık, güçsüz ve savunmasız olan anne ile bebeğinin çok çeşitli dinsel büyüsel işlemlerle korunduğu bir dönemdir. Bu dönemde kötü varlıklar, güçsüz anne ve bebeğini hedef alarak onlara zarar vermek istemektedir. Tarihte doğum sonrası çok sık görülen anne ve bebek ölümleri, onların korunmasına yönelik uygulamaların yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Gelişen tıp ve anne-bebek ölümlerinde ya da hastalıklarında görülen azalma, bu kaçınımlara duyulan ihtiyacın azalmasını sağlamıştır.

Araştırma sahamızda lohusaların yastık altlarına bıçak ya da makas koyulmaktadır. Bunun nedeni onlar için güvenli alan yaratarak yaklaşabilecek kötü güce sahip varlıklara engel olmaktır. Aksi takdirde zararlı varlıklar onlara yaklaşabilecek ve bebeği korkutabileceklerdir. Kötü güçlere dair tasarımda, erkeğin bu güçleri korkutup kaçıracağına dair inanç yer almaktadır. Demir işleyen, demirle avlanan ya da savaşıyor kişi erkek olduğu için demir özdeşleşmiştir. Demirden üretilen makas ve bıçakta erkeği simgelediğinden kötü güçlerin anne ve bebeğe zarar vermesine engel olacaktır⁴⁶⁰. Böcek ya da zararlı haşeratın gelmemesi için bebeğin yastık altına sigara koyulduğu da tespit edilmiştir. Lohusa kadının ve bebeğinin yastığına, altın veya altından üretilmiş bir takı takılmalıdır. Bazen altından küpe ya da çengel iğneye takılmış yüzük bu işlevi görmektedir. Yine yastığa kırmızı ya da sarı örtü örtülmelidir. Altın ve sarı örtünün işlevi bebeğin sarılık olmasını engellemektir. Bebeğin sarılık olduğu göz aklarının ve teninin sararışından anlaşılmaktadır. Yastığa sarı örtü örtülmemesi gerektiğine dair inanç da bulunmaktadır. Bunun nedeni bebeğin sarılık olması halinde fark edilmesinin önüne geçeceğine dair düşüncedir.

2.3.3. Al Karısı Tasarımı

Lohusalık döneminde dikkat edilmesi gereken konulardan biri Al bastı, al karısıdır. Yaygın adı ile al bastı olarak bilinen bu ruh hem şaman hem de İslâmiyet'i kabul etmiş Türklerin inançlarında varlığını sürdürmektedir. İnan, Türk topluluklarında benzer adlarla anıldığını aktardığı bu ruhun adlandırmalarını “al karısı, al bastı, albız, albıs, almış, abası” olarak saymaktadır⁴⁶¹.

⁴⁶⁰ Çerikan, 2014: 493.

⁴⁶¹ İnan, 1933:160.

Al bastı, lohusa kadınlara musallat olan, onların ciğerlerini hasta eden, ciğerleri suya atan; bebeğe, atlara musallat olan şerir bir ruh olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziki özellikleri yaygın inanışa göre iri, uzun boylu, siyah dağınık saçlı, büyük dişli, uzun parmaklıdır. Bu ruhtan korunma yöntemleri arasında lohusanın odasının ışığını açık bırakmak; makas, iğne, bıçak gibi metaller koymak; erkek kıyafeti koymak; Kuran veya hamaylı koymak görülmektedir⁴⁶².

Al bastı tarih öncesi devirlerde günümüzde olduğu gibi kötü bir ruh değildir. Eski Türk inancında albastının koruyucu ruh olma ihtimali yüksektir. Kimi şaman ayinlerinde edilen dualar; al kelimesinin ateş kültü ile olan bağlantısı al bastının geçmişte şerir bir ruh olmadığını göstergeleri olarak kabul görmektedir⁴⁶³.

Araştırma sahamızda, al bastı ile ilgili olarak Türk dünyasında görüldenden farklı bir durum tespit edilmiştir. Lohusanın odasının ışığı açık bırakılmakta, lohusa yalnız bırakılmamakta, yastığının altına bıçak koyulmaktadır. Lohusaya yönelik gerçekleştirilen, al karısı ile ilgili olabileceğini düşündüğümüz bu üç uygulama tespit edilmiştir. Fakat araştırma sahamızda lohusa kadına veya çocuğuna musallat olduğuna inanılan bir ruh bulunmamaktadır. Al bastı ve Türk dünyasında bilinen diğer adları araştırma sahamız için oldukça yabancı karşılanmaktadır. Al bastı kırk basması veya gelincik hastalığı olabileceğini düşünmektedir. Adlandırmaları arasında yer alan karabasan, araştırma sahamızda şerir bir ruhtur fakat lohusaya yönelik inanmalarda yer almamaktadır.

Kaynak kişilerin al karısına yönelik aktarımları şu şekildedir: “Duymadım⁴⁶⁴”, “Hiç duymadım⁴⁶⁵”, “Onun adı kırk basma diyok emme sencil an basma diyon⁴⁶⁶”, “Al basmasını duymadım da sarılık duydum⁴⁶⁷”, “Al bastı evet duydum. Kırkı çıkmamış bir çocuğun yanına dışarıdan o çocuğun yanına üstüne başka bir çocuğun gelmesi⁴⁶⁸”, “Al basmasını duymadım da uyacan geliy ya adama öyle mi oluy⁴⁶⁹”, “Onu hiç duymadım⁴⁷⁰”, “Gelincik olur derler. Gelincik böyle yüzü dalgır dalgır yüzü şişer annenin⁴⁷¹”. Aktarımlardan da görüleceği üzere al karısının ruh tasarımına dair hiçbir veri bulunamamıştır. Kaynak kişiler karabasan ve benzeri

⁴⁶² Şimşek, 2017: 101-105.

⁴⁶³ İnan, 1933: 164.

⁴⁶⁴ K.K. 2.

⁴⁶⁵ K.K. 8.

⁴⁶⁶ K.K. 15.

⁴⁶⁷ K.K. 18.

⁴⁶⁸ K.K. 21.

⁴⁶⁹ K.K. 24.

⁴⁷⁰ K.K. 46.

⁴⁷¹ K.K. 49.

ruhlar ile al karısı arasında yer alan farklılıkları kavramıştır ancak al karısına yönelik herhangi bir aktarımda bulunmamışlardır.

2.3.4. Kırk Basması Tasarımı

Doğumun ardından kırk gün boyunca lohusa kadın ve bebeği tehlikelere açık konumdadır. “Kırklı kadının, kırk gün başında kazma kürek döner”, “kırklı kadının kırk gün mezarı açık kalır” deyiminden anlaşılacağı üzere, anne ve bebek kırk gün boyunca ölümlerine sebep verecek pek çok kötü gücün istilasına altındadır⁴⁷². Bu nedenle kadının ve bebeğin korunabilmesi için gerçekleştirilen çok çeşitli uygulamalar çalışma sahamızda tespit edilmiştir.

Kırklı kadının bulunduğu odanın ışığı mümkün olduğunca açık bırakılmaya çalışılmaktadır. En azından loş ışık yansıtacak bir gece lambası ya da yakındaki bir odanın ışığı açılarak, kırklı kadının kaldığı odanın aydınlık olması sağlanmaktadır. Bunun nedeni yine karanlıkta bulunduğu inanılan kara iyelerden korunmaya çalışılmasıdır. Yalnız kalmaması için özen gösterilmektedir. Kırklı kadın, banyo yapacağı zaman banyoya sol ayağı ile girip sağ ayağı ile çıkmalıdır. Ayrıca kırk gün boyunca eşi ile cinsel ilişkiye girmemelidir. Yanına adetli kadın, kırklı kadın, yeni düşük yapmış ya da kürtaj yaptırmış kadın gelmemelidir. Kırklı kadının kırk gün boyunca yastığının altında bıçak veya makas bulundurulmaktadır. Aynı işlem bebek için de yapılmaktadır. Bu işlemin bebeğin ya da annenin korkutulmaması için yapıldığı aktarılmıştır. Bebeği ya da anneyi korkutacağı düşünülen varlık “karabasan”dır.

Kırklı kadın varken evden bir malzeme kimseye verilmemektedir. Eğer verilmek zorundaysa, yanına küçük bir meşe külü bırakılmalıdır⁴⁷³. Bir başka kaynak kişide verilebileceğini ancak yalnızca tanınan kişilere verilebileceğini söylemektedir. Bunun nedeni eşya verdiği kişinin evinde de kırklı birinin olup olmadığını bilmesi gerekmektedir⁴⁷⁴. Evde kırklı varken ateş verilmemektedir, çünkü ateş evin koruyucusudur ve dışarı verildiğinde koruyucu güç azalarak evdeki lohusa ve bebeği koruyamayacaktır⁴⁷⁵. Eşya verilmemesinin bir diğer nedeni alan kişinin eşyaya büyü yaptıktan sonra iade etme ihtimalinin olmasıdır.

İki kırklı kadının, karşı karşıya gelmemelidir. Gelmeleri halinde bebekleri kırk basacağına ve bebeklerin aydaş olacağına inanılmaktadır. Bunu engellemek için kırklı

⁴⁷² K.K. 3, K.K. 2, K.K. 6, K.K. 8, K.K. 14, K.K. 33, K.K. 13, K.K. 15, K.K. 18, K.K. 19, K.K. 24, K.K. 25, K.K. 31, K.K. 48.

⁴⁷³ K.K. 49.

⁴⁷⁴ K.K. 15.

⁴⁷⁵ Kumarlıtaşoğlu, 2012: 334.

kadınlar yakalarına taktıkları iğneyi değiştirmelidir. İğne değişiminin, karşılaşması oldukça muhtemel olan iki kırklı tarafından riski ortadan kaldırmak için en başta yapıldığı da görülen uygulamalar arasındadır. İğne ile ilgili bir başka uygulama da bebeği aydaş olan anne, aydaş ocaklarına tek tek giderek orada yer alan sulara iğne atmaktadır. İğnelerden en önce hangisi paslanırsa o ocağa giderek bebeğini yıkatmalıdır. Kaynak kişiler gerçekleştirilen uygulamayı şöyle aktarmaktadır: “Değiştirme değil. Aydaş oluy ya. İğne atıcan. Başmakçı şora şura. Hani şeyin ocakların yeri oluy ya. Atıyon suyun içine hankisi pollandıysa götürür o çocuğu orda yıkarlardı⁴⁷⁶”, “İğne atarsın. Bi suya mesela ipliklerini takarsın mesela siyah iplik Çelteğin, beyaz iplik Başmakçının, mor iplik Musulların, hangi şeye taktıysan hangisi paslandıysa oraya götürüp orda çimdürüp gelüsün. Gelürken o iğneyi oraya bi yere aıyon⁴⁷⁷.” İskilip’e bağlı Çukurköy’de erkek bebeklerin kırk basmaması için kulakları iğne ile delindiği tespit edilmiştir.

İki kırklı kadının kırk karışmasında, bebeğin aydaş olmaması için uygulanan pratiğe göre kırkın karıştığı kişinin kocasına ait idrar ile bebek yıkanmalıdır. İdrar, bebeğin yıkanacağı suya karıştırılır ve bu şekilde banyo yaptırılır. Kırk basmasını önlemek için idrarın kullanıldığı uygulama kaynak kişi tarafından şöyle aktarılmaktadır: “Gaynatamınan köyde gomşu aynı anda doğmuş. Birbirlerine kırk basmışlar. Eve tuvalet dışarda olurdu. O çocuğun babasının işediği yerden toprağı almışlar. Gaynatamı onla çimdirmişler kaynatamın ondan sonra ağlaması kesilmiş kilo almış⁴⁷⁸.” İdrar ile banyo yaptırma yalnızca iki kırklı kadının kırkı karıştığında yapılan bir uygulama değildir. Kırklı kadının yanına adetli, düşük yapmış ya da yeni kürtaj yaptırmış bir kadın geldiği için kırk bastığına inanılıyorsa o kadının da kocasının idrarı alınarak bebek yıkanmalıdır⁴⁷⁹. Bunun dışında karşılaşan kırklı kadınlar birbirlerinin bahçelerinden aldıkları toprak ya da evlerinden aldıkları tuğla parçasını bebeklerinin yıkama sularına koyup, o su ile de bebeği banyo yaptırabilmektedir⁴⁸⁰.

Bir kişi düğünden çıkar çıkmaz kırklı kadının yanına gelmemelidir. Bu şekilde kırklı kadının yanına gelinmesi bebeğin aydaş olmasına neden olacaktır. Çalışma sahamızda eğer düğünden çıkıp, kırklı kadının yanına gidilecekse önce üç ya da yedi sayısınca farklı evlere gidilmeli, ardından kırklı kadının bulunduğu eve gelinmelidir. “Dönerken yedi mehmet adlı kapıya girmesi gerekirdi. Cenazeye gitse de böyle düğüne gitse de böyle⁴⁸¹.”, “Anam yedi

⁴⁷⁶ K.K. 19.

⁴⁷⁷ K.K. 13, K.K. 33.

⁴⁷⁸ K.K. 33.

⁴⁷⁹ K.K. 49.

⁴⁸⁰ K.K. 15.

⁴⁸¹ K.K. 54.

erze derdi. Yedi erzedenden dutup gelmesi lazım derdi⁴⁸², ifadelerinde düğünün ardından kırklı kadının yanına gelen kişinin uygulaması gereken pratikleri aktarmaktadır. Uygulanan pratiklerde Mehmet adına dair bulunan şart dikkat çekmektedir. Aslında, Arapça Muhammed adının Türkçesi olan Mehmet adlı kişilerin bulunduğu evlerden, Muhammed adına bulunduğu inanılan kutsallıktan fayda sağlanmak istenmektedir⁴⁸³. Aynı zamanda Eyüboğlu'nun aktardığı bilgiye göre şaman inançlarında yerin yedi kapısı olduğuna inanılmaktadır. Bu bilgi bir ilahide geçmektedir. Kapıların adları açıklanmaz⁴⁸⁴.

Kırklı kadın da benzer şekilde düğüne gitmemelidir. Eğer giderse, düğünü olan gelini kırk basacağına, gelinin hastalanacağına ve zarar göreceğine inanılmaktadır. Yeni gelinin kırklı kadından zarar görmemesi için araştırma sahamızda uygulandığı tespit edilen pratikler mevcuttur. Kırklı kadının bulunduğu eve yeni gelin geliyorsa kırklı kadın ile gelin, evin önünde yakalarına iğne takılarak karşı karşıya getirilmektedir. Gelin yakasındaki iğneyi kırklı kadına, kırklı kadın da yakasındaki iğneyi geline takarak değiştirilmektedir. Kaynak kişi, gerçekleştirdiği bu uygulamada tedbir alınmadığı için damadı kırk bastığını aktarmıştır⁴⁸⁵. Bunun üzerine kırklı kadının kırklanma suyundan alınan su ile, damat tıpkı bebeğin kırklanmasında olduğu gibi yıkanarak kırklanmıştır. Bir başka uygulamada kırklı kadının bulunduğu eve yeni gelin geldiğinde, kayınpederleri ikisinin arasına girip el ele tutuşturmakta ve ikisinin adımlarını aynı attırarak eve girmelerini sağlamaktadır. Bu uygulamanın ardından, kırklı kadının gelin üzerinde oluşturduğu tehlikenin ortadan kalkacağına inanılmaktadır.

Kırklı kadın veya aynı evde yaşayan bir kimse, cenaze bulunan eve de gitmemelidir. Eğer bulunduğu evde biri vefat etmişse, kırklı kadın en hızlı biçimde bir komşuya ya da akrabanın evine götürülmektedir. Başka bir uygulamada, kırklı kadın cenazeye rağmen evde kalmakta ancak cenazenin yıkama suyundan bir miktar ayrılmaktadır. Bu su daha sonra kırklı kadın ve bebeğinin kırklama işleminde hazırlanacak kırklama suyuna karıştırılmaktadır. Cenazeden gelen su ile bebeği yıkamaktaki amaç, bebeğe sirayet eden kötü güç ve hastalığın, suyun sağıltıcı etkisi ile ölmüş olan kişiye aktarılmasıdır⁴⁸⁶. Kırklı kadının bulunduğu evden cenazeye gidilmesi durumunda, giden kişi eve gelmeden önce üç, yedi ya da kırk kapıya girmelidir. Bu işlemin amacı cenazenin ağırlığını eve getirmemektir. Diğer bir uygulamada cenazenin defnedildiği taze mezardan ya da mezarlıktan bir parça toprak getirmelidir. Bu toprak kırklı bebeğin yıkama suyuna karıştırıldıktan sonra bebek banyo yaptırılmalıdır. Bu

⁴⁸² K.K. 33.

⁴⁸³ Karakaş, 2004: 325.

⁴⁸⁴ Eyüboğlu, 1987: 203.

⁴⁸⁵ K.K. 18.

⁴⁸⁶ Baysal, 2020: 1118.

işlemin bir başka varyasyonunda cenazenin çıktığı evden toprak getirilerek bebeğe banyo yaptırılmaktadır. Cenaze ile ilgili tespit edilen son yöntemde cenaze nedeniyle kırk bastığına inanılan bebek için kırk farklı evden anahtar toplanılarak, banyo suyuna atılmalıdır. Bebek kırk basmasına neden olan kişinin mezarının üzerinde götürülüp anahtarla hazırlanan banyo suyu ile yıkanmalıdır.

Kırklı kadının bulunduğu eve kilo ile et girmemelidir. Aksi takdirde bebeğe et basacağına inanılmaktadır. Eve bir kilo ve üzeri et geldiğinde özellikle kurban bayramlarında kırklı kadınla bebeği evden çıkarılmaktadır. Ardından et eve alınır ve kırklı kadın bundan sonra eve girebilmektedir.

Kırk, yalnızca insanlarla değil hayvanlarla da karışabilmektedir. Sahada kırk karışmasına neden olan hayvanlar arasında kurt, at ve yılan tespit edilmiştir. Kurt ile kırkı karışan kadının, tıpkı kurt gibi ancak yedi sene de bir çocuk doğurabileceğine dair inanma mevcuttur. Yılanla kırkı karışan çocuk için gerçekleştirilen uygulamayı kaynak kişi şöyle aktarmaktadır: “Bizim köyde bi gadının oğlu sakat oldu. Belinden alt yanı dutmuyo. Bi yılanı öldürüp getirdiler. Yılanınan gırk garişti diye. Galburun altına o yılanı goydular. Üstüne de oğlanı oturturdular. İkisini bi gırlıyok diyerek gırladılar. Yılanla gırkı karıştı sürünüyo bu yılanla gırkı garişti dey⁴⁸⁷.” Başka bir inanca göre yılanla kırkı karışan kadının, bebeği yılancık hastalığına yakalanmaktadır. Yılancık hastalığı bebeğin vücudunun herhangi bir yerinde belirebilen bir hastalık çeşididir. Hastalık ilk olarak küçük bir sivilce halinde belirmektedir. Ardından büyüyen bu sivilce içi mavi-mor renkli iltihap dolu bir baloncuk haline gelmektedir. Hastalığın çözümü için kart tekkesi ya da yılancık tekkesi olarak anılan tekkeden iki adet yılancık taşı getirilmektedir. Oldukça küçük yapıda olan bu taşların zemini beyaz, üzerinde yeşil dalgalanmalar bulunmaktadır. Taşlar iltihabın olduğu bölgeye bırakılır. Hastalık dişili ve erkekli olabilmektedir. Taşların her ikisinin tutması, hastalığın dişili ve erkekli olduğu anlamına gelmektedir. Yılancık hastalığı dişili ve erkekli olduğunda, tedavinin ardından vücudun başka bölgelerinde çıkmaktadır. Erkek olduğunu simgeleyen taşın tutması hastalığın erkek olduğunun göstergesidir ve bu durum daha makbul kabul edilir. Çünkü erkek olması halinde tedavinin ardından hastalık tekrar çıkmayacaktır. Bu yarayı iyileştirmek için nişansız (lekesiz) kara tavuk bulunmalıdır. Tavuk, işlem uygulanmadan hemen önce kesilmelidir. Bebeğin beşiği güneşin doğduğu yöne çevrilmelidir. O tavuğun, sıcak iç organlarının bebeğin yüzüne sarılmasının ardından bebek kundaklanıp uyutulmalıdır. Bebeğin sakin uyanması iyileşmesine, ağlayarak uyanması hastalığın büyümesine ve çocuğun

⁴⁸⁷ K.K. 33.

ölmesine yorulmaktadır⁴⁸⁸. Kırklı kadının, atla da kırkı karışabilmektedir. Kırk karışan atın sütünden çocuğa içirilmesi durumunda çocuk aydaş olmaktan kurtulacaktır⁴⁸⁹.

Kartal, yilancık taşı ile ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır:

Türk kültüründe taşlardan şifa bulmak için faydalandığı bilinmektedir. Bazı taşlardan hem şifa için hem de hastalığın tespiti için yararlanılmaktadır. En yaygın olarak bilinen yilancık taşı bu amaçla kullanılmaktadır. Ocak olarak bilinen yerlere gidenler üzerinde bu taşları gezdirtir. Bu taş yilancık hastalığının bulunduğu yeri tespit ederek oraya yapıştır. Yilancık Taşı, Türkiye’de bulunmayan hacdan getirtilen özel tılsımlı taşlardır. Bunlar canlıdır. Ocaklı tarafından özel kese veya kaplar arasında un, şeker, buğday gibi beslenebilecekleri ortamlarda muhafaza edilir. Kendi kendilerine çoğalabilirler. Halk arasında bu yönü ile erkek ve dişi olarak adlandırılmaktadır⁴⁹⁰.

At gibi mundar hayvanlarla kırkın karışması sonucunda oluşan aydaşlık etli aydaşlık olarak adlandırılmaktadır. Etli aydaş olan bebeklerin kilosu diğer aydaşlardan farklı olarak yerindedir. Bebek sağlıklı görünmekte ve dış görünüşünden aydaş olduğu anlaşılmamaktadır ancak çocuk yürümesi gereken yaşlarda yürüyememektedir. Etli aydaşlığın giderilebilmesi için kadının kocası kasaptan et çalmalıdır. Çalınan et minik parçalar halinde bebeğe yedirilmelidir.

Kırk karışmasında, “üstüne getirilmediği” taktirde kırk basmayacağına dair bir inanç da vardır. Üstüne getirmek, bir olayı düşünce yoluyla kendine çekmek, o olacağından korkmaktır. Kırklı kadın, kırkının karışıp karışmayacağını aklına getirmede sorun yaşamayacağı düşünülmektedir. Kaynak kişi buna örnek olarak hastanede aynı yerde doğan bebeklerin sağlıklı kalabildiğini vermektedir.

Her şeye rağmen kırk basmasına engel olunamamışsa bebek aydaş olmaktadır. Aydaş olan bebek anneyi emmemekte, ağlama nöbetleri geçirmekte, hasta görünmekte, cılız ve güçsüz olmaktadır. Gelişmesi gereken bebek günden güne zayıflamaktadır. Kafası gövdesine göre büyük görünmekte, ağzı büzme olmakta ve kafa tasının ortasında yarık görünümünde bir çizgi bulunmaktadır. Bu yarık aydaş olan bebeğin çok ağlamasından kaynaklı oluşmaktadır. Bebeğin aydaşlığının anlaşıldığı bir diğer nokta ayak tabanı ve ayaklarının şeklidir. Bebeğin ayakları eşit basmıyor ve ayak uçları farklı yöne bakılıyorsa bebeğin aydaş olduğu anlaşılmaktadır. Aydaş olan bebek tedavi edilmediği müddetçe günden güne hastalığı ilerleyecek ve ölecektir.

⁴⁸⁸ K.K. 49.

⁴⁸⁹ K.K. 44.

⁴⁹⁰ Kartal, 2017: 100.

Aydaşlığın giderilmesi için araştırma sahamız İskilip'in Başmakçı köyünde aydaş bebeklerin götürüldüğü tespit edilen aydaş ocağı mevcuttur. Kaynak kişilerin ocakta gerçekleştirildiğini aktardığı işlemlerde farklılıklar bulunmaktadır. Aydaş olan çocuk ocağa götürüldükten sonra, ocak olan kadın su ısıtmakta ve bu su ile çocuğu yıkamaktadır. Ocak ekmeği olarak adlandırılan ekmek çocuğa verilmektedir. Giderken, anne çocuğa ait bir parça kıyafeti başmakçı çayına atmalıdır. Atacağı kıyafet, çocuğun üzerindeki kullanılmış kıyafetlerinden olmalıdır. Çocuk eve gittiğinde uyursa iyileşeceği söylenir. Başmakçı ocağında yapıldığı aktarılan bir başka uygulamada, ısıtılan yıkanma suyunun içine ocaktan alınan bir tutam kül atılmaktadır. Ardından bıçakla su kesilmektedir. Su kesme işlemi, kaptaki suyun üzerine bıçakla artı işareti çizilmesi yani sembolik olarak suyun dört parçaya bölünmesidir. Suya bıçak batırmanın nedeni, bir bakıma bebeğe zarar veren kötü ruhları korkutmak için olabilir⁴⁹¹. Burada yıkanan çocuk, evde en az üç gün yıkanmamalıdır. Ocaktan çıkıldığında dönüp geriye bakılmamalıdır. Eğer bir araçla gelinmişse, tekrar ocağa dönülüp bakılmaması için aracın ocağa ters vaziyette park edilmesi istenmektedir. Oradan verilen ekmek, bebek yiyebiliyorsa bebeğe yedirilmeli, yiyemiyorsa ekmeği anne yemelidir. Yine başmakçı ocağında çocuğun yıkanacağı suyun içine hangi ot olduğu bilinmemekle beraber bir çeşit ot atıldığı da aktarılmaktadır. Ocaktan çıktıktan sonra anne kimse ile konuşmamalıdır. Başmakçı ocağı ile ilgili olarak bebeğin anne ya da babası aydaşlığı nedeniyle bu ocağa gelmişse çocuklarının da mutlaka gelmesi gerektiğine dair inanma mevcuttur⁴⁹².

Aydaşlığın su ile giderilmesine dair araştırma sahamızda tespit edilen pratikler şu şekildedir: Aydaş olan çocuk dört yol ağzına götürülerek üzerine kalbur koyulur ve bu şekilde yıkanmalıdır. Aydaş çocuk, İskilip'in girişinde yer alan Kanara adı verilen çeşmeden gelen su ile yıkanmalıdır. Aydaş çocuk için kırk anahtar bulunmalıdır. Kuran'dan dualar okunarak ısıtılan su, bu anahtarların üzerinden bebeğe dökülmelidir.

Aydaşlığın tedavi yönteminde, kırkları karıştığı için aydaş olan iki bebeğin birbirlerinin idrarı ile yıkandığı çalışma sahamızda tespit edilen veriler arasındadır. Kaynak kişi bu işlemi şu şekilde aktarmaktadır: “Valla kızım o pislik bi şey. Emme bilmiyom Cenabı Allah'ın icadımı. Şimdi çocukları birer yıkıyorlar. Yıkadıktan sonra ikisinin idrarını onun tepesine goyuyolar. Onun idrarında onun tepesine goyuyolar. Bi su goyuyolar. Silmeden o südük silinmeden giydiriyolar elbiselerini⁴⁹³.” Bu uygulama da dört yol ağzında yapılmaktadır.

⁴⁹¹ Baysal, 2020: 1114.

⁴⁹² K.K. 47.

⁴⁹³ K.K. 15.

Aydaş bebek için gerçekleştirilen bir başka uygulama kemikten geçirmedir. İskilip'in Sakarya Mahallesi'nde bulunan ocak tarafından yapılmaktadır. Bu işlem için devenin kaburga kemiği kullanılmaktadır. Bebek, kemiğin bir tarafından verilip diğer tarafından alınmaktadır. Bu işlem eğer aydaşlık az ise üç defa çok ise yedi defa tekrar edilmektedir⁴⁹⁴.

Araştırma sahamızda aydaş çocuğun tedavisi için uygulanan bir işleme dair detaylar şöyledir: Kırk bir arpa sayılmaktadır. Sayılan arpalarla mezarlığa gidilir ve kırk adet arpa her mezar başında bir Fâtiha üç İhlâs okunarak mezara koyulur. Son arpaya gelindiğinde mezarın başında Yasin okunarak arpa mezara koyulur ve o mezardan bir miktar toprak alınır. Sokaktan su ısıtacak kadar çalı toplanmalıdır. Su ısıtılacak malzemelerin içerisine kesinlikle evden odun karıştırılmamalıdır. Çocuğun yıkanacağı suyun içerisine sarımsak kabuğu, soğan kabuğu ve mezardan getirilen toprak atılmalıdır. Bu işlemi uygularken bebek evde hazırlanmalıdır çünkü işlem hızlı bir biçimde gerçekleştirilmeli ve bebek hemen uyutulmalıdır. Çocuk dört yol ağzına götürülür, yıkayacak kişiler kıbleye dönük konumlandıktan sonra çocuk o su ile yıkanır ve hemen eve getirilerek uyutulur. Uykusundan ağlayarak uyanan bebeğin akıbeti hayırlı sayılmamaktadır. Ancak gülerek, mutlu uyanan bebeğin aydaşlıktan kurtulduğuna inanılmaktadır. Bu işlem salı günü kuşluk vaktinde ya da cuma günü ezan ve sela arasında yapılmalıdır. İşlemi gerçekleştiren kişi veya kişiler hiç kimse ile konuşmamalıdır⁴⁹⁵. Çocuğun dört yol ağzında yıkanmasının nedeni, suyun arındırıcı gücü ile çocuktaki musibetin oraya dökülmesini sağlamaktır⁴⁹⁶.

2.3.5. Kırklama

Kırk günün dolmasının ardından bebek ve anne için yoğun güvenli dönem sonlandıran kırklanma işlemi uygulanmaktadır. Araştırma sahamızda kırklanma işlemi "kırklanma, kırk çıkarma, kırkını kovma, kırkını uçurma, kırk atma"⁴⁹⁷ olarak adlandırılmaktadır. Kırklanma pratiklerinin ufak farklar barındırmakla beraber sahamızda yaygın olarak su ile gerçekleştirildiği görülmektedir

Kırklanma işleminde anne ve bebek için kullanılacak su öncelikle kaşık, fincan ya da kepçe ile banyo suyu hazırlanacak kaba kırk adet sayılarak koyulmaktadır. Bu suya Fatiha, İhlas, Ayet-el Kürsi duaları okunduktan sonra, su anne ve bebeğe yetecek kadar çoğaltılır. İçerisine küpe, yüzük gibi altından bir nesne, kırk adet taş iğne veya tarak atılmaktadır. Bu nesnelerin gücünün su aracılığıyla bebeğe geçeceğine inanılmaktadır. Altın bereket ve varlığı,

⁴⁹⁴ K.K. 2, K.K. 44, K.K. 49, K.K. 9.

⁴⁹⁵ K.K. 49.

⁴⁹⁶ Karakaş, 2004: 324.

⁴⁹⁷ K.K. 3, K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 14, K.K. 15, K.K. 22, K.K. 41, K.K. 49, K.K. 33.

taş sağlamlık ve dayanıklılığı temsil etmektedir⁴⁹⁸. Su bazen bir bıçağın, bazen elek, kalbur gibi delikli bir malzemenin, bazen yine delikli olduğu için banyo kesesinin üzerinden dökülmektedir. Suyu dökmek için Kabe’den geldiği söylenen “kırk taşı” adı verilen tunçtan yapılmış bir tas kullanıldığı da aktarılmıştır⁴⁹⁹. Kırk taşı, kırklama işlemi yapılacak kadınlar arasında elden ele gezmektedir. Hazırlanan su ile anne gusül abdesti alır. Bir kaynak kişi bebeğe de gusül abdest aldırıldığını aktarmaktadır. Yıkama sıralamasında öncelik bazen annede, bazen bebektir. En son, anne bebeğini kucağına alır ve ikisinin de başından su dökülmek suretiyle kırklanma işlemi tamamlanır. Araştırma sahamızda son su dökülürken “kırkımız çıktı korkumuz bitti” denilmektedir⁵⁰⁰.

Kırklanma, bebeğin doğumunun ardından yirminci ve kırkinci günde olmak üzere iki aşamalı olarak yapılabilir. Kırklama işleminin zamanları farklılık gösterebilmektedir. Kimi uygulamalarda erkek bebekten ya da kız bebekten 3 gün çelinmektedir. Bazen erkek tam kırk günde kırklanırken kız beş gün çelinerek kırklanmaktadır. Başka bir aktarımda kız kırk günde kırklanırken erkek bebekten beş gün çelinmektedir⁵⁰¹.

Kırklama işlemlerinde suyun tamamen bitirilmesine dair inancın bulunduğu gibi, biraz ayrılarak eve serpildiği de görülmektedir. Ayrılan su kırklı kadının gezdiği her yere, evin her köşesine, çıkış kapısına varsa ahıra serpilmektedir. Bu sayede, kırk gün boyunca eve tesir etmiş olabilecek kötü ruhların bütün etkisi ortadan kaldırılmak istenmektedir⁵⁰². Su arttığı durumlarda ayak basmayan bir yere dökülmelidir.

Kırklama işlemini, yapmayı bilen herhangi bir kadın yapabilmektedir. Su ile kutsanan anne ve bebek artık güçlü ve özgürdür. Kırklanma, kadınların hem maddi hem de manevi olarak kendilerini temiz hissettikleri bir uygulamadır.

Kırkı kovmak için, anne ve bebeği bir gezmeye gitmelidir. Misafirliğe gidilen ev sahibi, gelen bebeğe ekmek veya yumurta vermektedir. Kütahya’da da görülmekte olan yumurta verme adeti şekil benzerliğinden hareketle bebeğin kilolu ve gülbüz olması amaçlanarak verilmektedir. Pek çok bölgenin kırk kovma pratikleri arasında yer alan yumurta, bu uygulama da bolluk ve bereketi simgelemektedir⁵⁰³. Aynı zamanda kökeni çok eskiye dayanan yumurta daha genel bir inancın da simgeselliğini üstlenmektedir. Ateş’in ifadesi ile “Yumurta kozmogonik mitlerde, dünya tasvirinde, yaratılıştta, tanrıların yer aldığı mekânsal

⁴⁹⁸ Baysal, 2020: 1119.

⁴⁹⁹ K.K. 49.

⁵⁰⁰ K.K. 6, K.K. 24, K.K. 27, K.K. 26, K.K. 39.

⁵⁰¹ K.K. 3, K.K. 6, K.K. 8, K.K. 13, K.K. 14, K.K. 15, K.K. 18, K.K. 46, K.K. 44, K.K. 50.

⁵⁰² Baysal, 2020: 1119.

⁵⁰³ Karakaş, 2021: 372.

algı ve yeryüzü ve gök âleminin oluşmasında simgesel unsur olarak geçmektedir”⁵⁰⁴. Tuğrul ise tüm kültürlerin temelini büyüsel yuvarlaklığı ile yumurtaya dayandırarak “Birçok yaratılış mitinde, bir'den, tek bir yuvarlaklıktan, çoğulluk doğar. Mali'de Dogonların her şeyin yaratıcısı üstün varlık "Amma"sı, kendi içine kapanmış bir yumurtadır ve bu yumurtadan (hamile kadın karnı gibi) dünyanın tüm simgeleri doğar⁵⁰⁵” demektedir.

Gezmeye çıkarılan bebek “yukarı” götürülmelidir. Yukarıdan çıkarılan ilk anlam, bebeğin çıktığı evden görece daha yüksekte konumlanmış bir ev; ikinci anlam ise maddi güç olarak daha üstün olan bir evdir. Bu tercihlerin nedeni kimseden aşağıda olmaması, Allah verdikçe onun sürekli yükselmesini sağlamaktır⁵⁰⁶.

2.3.6. Nazar

“İsabet-i ayn⁵⁰⁷” olarak da adlandırılan nazar, halk arasında kötü niyetli kişilerin bakışlarında bulunan zararlı güç ve bu gücün canlı ya da cansız varlıklar üzerinde bıraktığı yıkıcı etkidir. Nazar hayvanı kazana insanı mezara sokar” ifadesinden de anlaşılacağı üzere hem insana hem hayvana zarar verebilen ölümcül bir güçtür. Nazar inancı, çok eskiye dayanan kökleriyle günümüzde varlığını devam ettirmektedir. “Kötü niyetli kimselerin kıskanç bakışlarının etkilerinden korunmak isteyen halk, çeşitli hayvan kemikleri, at nalı, boncuklar, muskallardan faydalanmaktadır. Nazarın yakıcı, yıkıcı, öldürücü gücü ile bebek arasına koyulan bu maddelerin, bahsi geçen kötü güçleri kendilerine çekeceğine inanılmaktadır. Bu unsurlar dini açıdan batıl inanç olarak kabul gördükleri için İslam dininde haram kılınmıştır⁵⁰⁸. Bebeğe güzelliği, sakinliği, kilosu, iştahı gibi pek çok sebepten nazar değebilmektedir. Herkesin nazarının değeceğine dair inanç mevcuttur ancak yaygın inanışa göre “gök” yani mavi gözlü kişilerin ve haset kişilerin nazarı daha çok değmektedir.

Dünyanın neredeyse her yerinde bulunan nazar inancı, korunma pratikleri açısından oldukça zengindir. Nazarın çıkış noktasının göz olduğuna inanıldığı için koruyucu amuletlerin çoğu göz şeklindedir. Herkes için yıkıcı güce sahip olan nazar özellikle yeni doğmuş bebek için çok daha tehlikeli bulunmaktadır⁵⁰⁹.

Çocuğa nazarın değdiğine dair en net belirti çocuğun sebepsiz ağlama krizleridir. Huzursuz olan çocuk sürekli ağlamakta ve hastalanmaktadır. Yemek yemez. Nazara bağlı

⁵⁰⁴ Ateş, 2019: 19.

⁵⁰⁵ Tuğrul; 2010: 34.

⁵⁰⁶ K.K. 33, K.K. 18.

⁵⁰⁷ Çıblak, 2004: 103-105.

⁵⁰⁸ Acıpayamlı, 1962: 15-19.

⁵⁰⁹ Örnek, 1966: 73-74.

olarak böcek ya da korktuğu başka şeylere dair halüsinasyonlar görebilmektedir. Nazar değmesinin ardından çok sık takılıp düşmeye başlamaktadır. Uykusunda aniden sıçramaktadır. Sıçramanın bir diğer gerekçesi olarak da şeytanın çocuğu okşadığına inanılmaktadır.

Herhangi bir sebeple ve herkesten gelebilecek olan bu tehlike için koruyucu önemler alınmaktadır. En başta nazar boncuğu gelmektedir. Nazar boncuğu mavi, cam ya da plastikten üretilmiş boncuklardır. Bebeğin kıyafetinde görünür bir yere takılmaktadır. Halk inancında nazarlık tayan kişi; nazara, büyüye ve diğer kötü güçlere karşı korunmaktadır. Nazarlıklar, taştan, madenden ve muskallardan oluşabilmektedir.

Bebeği nazardan korumak için kılık kıyafeti çok özenli giydirilmemektedir. Araştırma sahamızda bebeğe nazar değmemesi için “Boğazına güzel bak, eyimini güzel giydirme⁵¹⁰” denilmektedir. Delinmiş nazar boncuğu, dua yazılı olan muska, hurma çekirdeği, boncuk biçimine getirilmiş iğde dalı, muska içine yerleştirilmiş tavuk pisliği, hozana arısının delinmiş yumurtası, tazı boncuğu, delinmiş mürekkep balığı kemiği, üzerlik otu bebeğin kıyafetine takılarak nazar değmemesi için önlem alınmaktadır. Üzerlik otu aynı zamanda, nazardan koruması için evlere ve bebeğin beşiğine de takılmaktadır. Üzerlik otu nazara karşı Gaziantep ve Mersin’de, ipe dizilerek takı olarak kullanılmaktadır. Yine Mersin’de tavuk pisliği, tuz, sarımsak ve soğan kabuğu bir beze sarılarak kıyafete takılır⁵¹¹.

Nazara karşı alınan başka bir önlem de çocuğun yüzüne veya kulak arkasına is sürülmesidir. Burada amaç çocuğu kirli, pis ve dolayısıyla çirkin göstererek nazardan korumaktır. Bebek olması gerekenden daha kilolu ya da uzun boyluysa, bulunduğu yaştan daha büyük bir yaşla tanıtılmaktadır. Eğer yeni doğmuş bebekse, kendini toparlayana kadar nazardan korumak için toplum içine çıkarılmamaktadır. Günümüzde özellikle sosyal medyada, çocuğuna nazar değmesini önlemek isteyen anneler, paylaştıkları fotoğraflarda bebeklerinin yüzünü sansürlemektedir.

Nazarın etkisini yitirmesi için uygulanan yöntemler arasında “tuz çevirme, tuz okuma” yer almaktadır. İşlemi uygularken avuca alınan tuz, yedi Felâk, yedi Nâs yedi İhlâs gibi dualar okuyarak bebeğin başında çevrilir. “Nazarısa çatlasın gözüse patlasın⁵¹²”, “El ise çatlasın göz ise patlasın⁵¹³”, “Nazar gavuruyom, gözü olanın gözü çatlasın⁵¹⁴” denilerek, bir parça anneye

⁵¹⁰ K.K. 49.

⁵¹¹ Çıblak, 2004: 115.

⁵¹² K.K. 26, K.K. 44.

⁵¹³ K.K. 6.

⁵¹⁴ K.K. 24.

bir parçada bebeğe tuzdan tattırılır. Ardından kalan tuz ateşe atılmaktadır. Tuz, Türk halk inançları içinde bereket ve nazarla bağlantılı uygulamalarda önemli yere sahiptir. Tuzun araştırma sahamızda tespit edilen uygulamada ateşle birlikte kullanıldığı görülmektedir⁵¹⁵.

İkinci ve en yaygın yöntem kurşun döktürmektir. “Türk kültüründe kurşun, sekentir/sekentiz, toprak yıldız, kiwa [Sogdca] adlarıyla da bilinen Satürn gezegeniyle ilişkilendirilir⁵¹⁶” Kurşun dökmek kadim bir yöntemdir ve annesinden el almış kurşun ocağı olan kadın tarafından yapılmalıdır. Kurşun dökülürken kullanılan malzemeler değişkenlik göstermektedir. Genel manada kurşun, kurşun tavası, dikiş iğnesi, yorgan iğnesi, jilet, ayna, bıçak, tarak, tuz, ekmek, Kuran ve ekmek bulunmaktadır.

Kurşun dökülecek anne, bebeğini kucağına alır ve üzerlerine çarşaf serilir. İçine su doldurulmuş ve iğne atılmış tencere bir eleğin içerisine yerleştirildikten sonra eritilmiş kurşun su dolu tencerenin içine dökülür ve suyun üzeri bıçakla artı işareti ile bölünmektedir. Kurşun, nazar için yaygın olarak üç defa dökülmektedir. Kurşunun döküldüğü sudan anne ve bebeğe çok az içirilmekte, yanında bulunan tuzdan bir parça tattırılmaktadır. Artan su ayak basmayacak bir yere dökülmelidir. Eğer ekmek koyulmuşsa, anne bu ekmeği alarak arkasına bakmadan bir köpeğin yanına gider ve parçalayarak yedirmektedir. Bazı uygulamalarda kurşunun evin eşiğine döküldüğü de görülmektedir. Kurşunun suya dökülme nedeni, çıkardığı sesle kötü ruhları kaçırmayı; kaptaki suyun yere dökülmeme nedeni ise suya duaların okunmuş olmasıdır. Ekmek veren kişinin arkasına bakmadan dönmesinin nedeni defedilen kötü gücün tekrar gelmesini engellemektir⁵¹⁷.

Kurşunun yorumlanması döküldükten sonra oluşturduğu şekillere göre yapılmaktadır. Sivri, keskin hatlara sahip yılana benzeyen şekiller varsa göz yani nazar var demektir. Ancak daha düz ve pürüzsüz şekillerin olması kötü gücün bulunmadığı anlamına gelmektedir. Kurşun şekillerine bakılarak yorum yapılması bir nevi faldır. Bazen kurşunun çürüdüğü, siyah kopuk ve kullanılmayacak forma geldiği görülür. Bu yemin sıçradığına delalettir⁵¹⁸. Nazarın tıpkı yemin gibi karşılandığı da sahada tespit edilen uygulamalar arasındadır. Küçük taşlara dua okunduktan sonra bu taşlar suyun içine atılmaktadır. Atılan su nazar değen çocuğa içirilmektedir.

Nazar değen çocuğu iyileştirebilmek için uygulanan bir diğer yöntem dua okunmasıdır. Çocuğun sağ el işaret parmağı dua okuyacak kişi tarafından tutulmaktadır.

⁵¹⁵ Kalafat, 2009: 147.

⁵¹⁶ Polat, 2020: 13.

⁵¹⁷ Çıblak, 2004: 117-119.

⁵¹⁸ Çıblak, 2004: 119.

Özellikle Felâk ve Nâs duaları okunarak çocuktaki kötü enerjinin, temas yoluyla dua okuyan kişiye geçtiğine inanılmaktadır.

Nazar değen çocuğu iyileştirebilmek için, nazarın değdiği kişi biliniyorsa o kişiden habersiz kıyafetinden bir parça alınarak yakılır ve çocuğa dumanı koklatılır. Benzer olarak Malatya’da nazar değdirdiği bilen kişinin kapısından alınan kıymık yakılarak dumanı hastaya koklatılmaktadır⁵¹⁹.

2.3.7. Tuzlama

Bebeğin daha kaliteli yaşam sürmesi niyetiyle yapılan işlemler arasında tuzlama önemli bir yere sahiptir. Ziyat Akkoyunlu’ya göre keşfedildiği andan itibaren bir nevi devrim etkisi yaratarak insan yaşamında yerini alan tuz, yalnızca maddi değil mecazi sonuçları da olan bir maddedir⁵²⁰. Halk inancına bakıldığında nazar, uğur, bolluk ve bereket gibi kavramlarla oldukça sık anılan tuz, pek çok büyüsel işlemin ana nesnelerindendir. Tuzlama işlemi, bebeğin doğum kirlerinden arındırılması işlevinin yanı sıra daha mistik bir görev de üstlenmektedir. Türk kültüründe, tanrısal gücü bünyesinde barındırdığına inanılan tuz sayesinde bebek bir bakıma kötücül güçlere karşı tıslımlanmaktadır⁵²¹. Buradan hareketle, tuzlamanın bebeği arındırma ya da bedenine dair bir takım ön tedbirlerin alınmasından ziyade büyüyük özelliğinin bulunduğu dikkat çekmektedir. Tuzlama işleminde, tuzla birlikte kullanılan su sayesinde çocuk iki göksel unsura ait güçlerle arındırılarak kutsanacaktır⁵²².

Tuzlama işleminin zamanı oldukça farklılık gösteren bir konudur. Bebek bazen doğar doğmaz, bazen üçüncü gününde tuzlanmaktadır. Genel manada ilk bir hafta içinde bebeğin tuzlandığı görülmektedir. Bu sürenin dışında tuzlamanın bebek için bir faydasının olmayacağına inanılmaktadır. Tuzlamanın amacı çocuğun teninin, terinin, ağzının kokmasını ve pişik olmasını önlemektir.

Tuzlama işlemi sıradan yemek tuzu ile yapılmaktadır. Yaklaşık bir su bardağı suya bir yemek kaşığı tuz eklenmektedir. İşlem iki yöntem ile bebeğe uygulanabilmektedir. İlki suda çözölen tuz bebeğin başından aşağı gözlerine gelmeyecek şekilde dökölür ve her yerine gelmesi sağlanır. İkinci yöntem de tuzlu su bir pamuk veya tölbent yardımı ile bebeğe sürölmektedir. Bu işlem parmak ile de uygulanabilmektedir. Çocuğun parmak araları,

⁵¹⁹ Çıblak, 2004: 122.

⁵²⁰ Akkoyunlu, 2010: 194-195.

⁵²¹ Aça, 2001: 99.

⁵²² Baysal, 2020: 1116.

bacakları, koltuk altları, boyun altları, ağzının içi, kulak arkaları gibi özellikle vücudunda arada kalan kısımlara dikkat edilerek tuzlama gerçekleştirilir⁵²³.

Tuzlama yapıldıktan sonra hemen yıkandığı gibi, yarım saat, bir gün ya da üç gün kadar bebek üzerinde bekletildiği görülmektedir. İşlemin kimi bebeklerde tek kimi bebeklerde üç sefer uygulandığı tespit edilmiştir. Günümüzde tuzlama işlemine sıcak bakılmamaktadır. Tuzun bebeğin tenini tahriş edeceğine veya bu işlemin bir işe yaramayacağına dair yaygın görüş nedeni ile tuzlama işlemi tamamen olmasa da oldukça azalmıştır⁵²⁴.

2.3.8. Konuşmayan ve Yürümeyen Çocuğa Yönelik Uygulamalar

Konuşması gereken sürede konuşmayan çocuk için gerçekleştirilen birtakım uygulamalar vardır. Araştırma sahamızda en yaygın karşılaşılan görüş, konuşmayan çocuğun dil altında keseceği olduğu için konuşmadığına dair görüştür. Böyle bir durumda çocuk camiye götürülür ve cami etrafında üç defa döndürülür. “Keseceği var” denerek, camiden ilk çıkan kişiye keseceği kestirilir. Diğer bir uygulama keseceği olan çocukların götürüldüğü ocağa gitmektedir. Burada jilet ile dil altındaki keseceği kesilir.

Büyüsel uygulama olarak, sabah namazından önce camiye gidilir ve caminin kapısı açılır. Bu sayede çocuğun konuşacağına inanılmaktadır. Başka bir uygulama da ise cuma günü, araştırma sahamızda bulunan Şeyh Yavsi Camine götürülür. Kapı açılmadan önce, caminin anahtarı ile çocuğun ağzı sembolik olarak açılır. Burada gerçekleştirilen işlem çocuğun ağzını açmak içindir ve anahtar açıcı olma işleviyle temas ettiği çocuğun dilini açacak, konuşmasını sağlayacaktır. Bu işlemde çocuğun ağzı anahtarla açılıyor gibi yapıldığı için taklide dayalı büyü de yer almaktadır⁵²⁵.

Benzer uygulamaların yürümeyen çocuklar üzerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Çocuktan çocuğa farklılık göstermekle birlikte yaklaşık bir yaşına geldiğinde çocuğun önce sıralama/apalaması (emekleme), ardından yürümesi beklenir. Çocuk, görünürde bir problem olmamasına rağmen emeklemiyorsa, yürümüyorsa, çok sık takılıp düşüyorsa kösteği olduğuna inanılmaktadır. Kösteği olduğu düşünülen çocuğun bundan kurtarılması için kösteği var denerek köstek sembolik olarak kesilmektedir. Tespit edilen ikinci uygulamada ayağına ip bağlanan çocuk cami etrafında üç defa dolandırılır. Camiden ilk çıkan kişiye ip kestirilir. Kesen kişiye bir miktar para verilmektedir. Başka bir uygulamada cami etrafında dolandırılan

⁵²³ K.K. 3, K.K. 6, K.K. 8, K.K. 12, K.K. 13, K.K. 15, K.K. 18, K.K. 19, K.K. 22, K.K. 25, K.K. 26, K.K. 44, K.K. 54.

⁵²⁴ K.K. 18.

⁵²⁵ Örnek, 1966: 69-70.

çocuğun ayağına bağlanan ip başka bir çocuğa kestirilmektedir. Kesen çocuğa yumurta verilmektedir. Bu uygulamalarda çocuğun yürümesine engel olan ayak bağı ip ile sembolize edilerek kesilmektedir. Çocuğun camiye götürülmesi ve camiden çıkan birine ipin kestirilmesi ise dini güçten faydalanmak istenmesinden kaynaklanmaktadır⁵²⁶.

Çocuğun sağlıklı oluşuna dair en net belirtiler arasında yer alan yürüme ve konuşmanın gerçekleşmemesi halinde yapılan işlemlerin çoğunlukla dinsel-büyüsel nitelikte olduğu görülmektedir. Çocuğa etki eden kötü güç büyüsel yöntemlerle bertaraf edilmek istenmektedir.

2.3.9. İlk Diş, İlk Saç, İlk Tırnak

Çocuğun ilk dişi yaklaşık altıncı ayında çıkmaya başlamaktadır. Annenin sütünün soğuk ya da sıcak oluşunun diş çıkarma süresini etkileyeceğine inanılmaktadır. Buna göre annenin sütü sıcaksa bebek dişini erken çıkarırken, süt soğuksa geç çıkarmaktadır. Diş çıkarma evresinde çocuk için oldukça sancılı bir dönemdir ve çocuk ateşlenir, salyası akar, ishal olur. Öyle ki emzirmek için meme verildiğinde dahi canı acıyabilmekte ve huysuzlaşmaktadır. Dişleri sürekli kaşınmaktadır. Dişlerini kaşıyabilmesi için parçalayamayacağı kalınlıkta havuç, patates, yeşil soğan verilmektedir. Özellikle yeşil soğanın bebeğin dişindeki avuyu (acıyı) aldığına inanılmaktadır. En acılı çıkan dişin köpek dişleri olduğu aktarılmaktadır. İlk çıkan dişi yaygın olarak ön alt diştir.

Çocuğun çıkan dişini ilk gören kişi muştı ya da müjde diyerek seslenmekte ve çocuğun dişinin çıktığının haberini aileye haber vermektedir. Bu kişiye yazma, atlet, çorap gibi bir hediye verilmekte ya da ona özel, özenli bir sofrta hazırlanmaktadır.

Araştırma sahamızda çocuğun dişinin çıkmasının ardından diş hediğı yapılmaktadır. Yapılan hedik sayesinde çocuğun dişini kolay çıkaracağına inanılmaktadır. “Hedik gibi patır patır çıksın” “Hedik pörtleyi pörtleyiveriyoya onun için. Çocuğun dişi kolay çıksın ekin ya mübarek⁵²⁷.” gibi ifadelerle kaynak kişiler diş hediğinin neden yapıldığını açıklamaktadır. Kaynak kişi, diş hediğı ile ilgili şu inancı aktarmaktadır: “Çocuk dermiş ki. Anam dermiş beşik ahşaptan düşünülür ya hep. Anam odunu yoksa beşiğimi gıra da odun yapaydı bulgurumun altında. Onla bişireydi⁵²⁸.” Buradan da anlaşılacağı gibi, diş çıkarma süreci bebek için çok sancılıdır. Bu sebeple bebeğin de kendisi için diş hediğı yapılmasını istediğine inanılmaktadır.

⁵²⁶ Örnek, 1966: 69.

⁵²⁷ K.K. 24.

⁵²⁸ K.K. 49.

Her buğday hedik için uygun değildir. Hedik buğdayı, çakmak veya üveyik adı verilen iri taneli buğday türünden olmalıdır. İçerisine nohut fasulyede gibi bakliyatlar da eklenmektedir. Tüm malzemeler haşlama yöntemi ile pişirilmektedir. Araştırma sahamızda, hedik misafirlere cevizle ikram edilmektedir. Hedik dışında misafirler için çeşitli ikramlıklar da hazırlanarak sofraya kurulur.

Diş hediği yapılacağı zaman yere sofraya serilerek çocuk ortaya oturtulur ve hedik başından aşağı dökülmektedir. Gelen misafirlerin çocukları dökülen hedikleri toplayarak yemektedir. Çocuğun önüne makas, ayna, kitap, kalem, Kuran gibi eşyalar koyulmaktadır. Çocuğun seçtiği eşyanın gelecekteki mesleğini etkileyeceğine dair inanç vardır. Makas terziliği, kitap öğretmenliği, tarak berberliği, altın zenginliği, Kuran alimliği, kalem memurluğu temsil etmektedir.

Günümüzde diş hediği yapıldığında, o günün anısına gelen misafirlere vermek için küçük hediyelikler yaptırılmaktadır. Bunlar küçük şişelerde kolonya, buzdolapları için magnet veya küçük biblo gibi hediyeliklerdir.

Bebeğin ilk saç kesimine dair uygulamalar da mevcuttur. Gennep, özellikle bir şeyin kesildiği ritüelleri ayrılma ritüelleri kategorisinde ele almaktadır⁵²⁹. Doğumun ardından bir hafta içerisinde bebeğin saçının kesilmesi gerektiğine dair inanç bulunmaktadır. İlk saç kesildiğinde tartılıp karşılığınca altın ya da gümüş alarak, bebeğin sadakası olması için ihtiyaç sahibi bir kimseye bağışlanmalıdır. Saçın erkek çocuğu sıktığı ve büyümesini engellediği düşünülmektedir. Bu nedenle erkek çocuğun saçı uzatılmaz. Kız bebeklerin saçı da daha gür çıkması için ilk aylarında ustura ile kazınmaktadır.

Çocuğun tırnağı ilk kesilişinde, kan bağı olan bir erkeğin cebinden para aldırılmaktadır. Aksi takdirde bebeğin hırsız olacağına dair inanç bulunmaktadır. Bu erkek genel olarak dayı olmakla birlikte baba, dede, amca da olabilmektedir. Çocuğun tırnağı kesilmeden önce, bir kişi çocuğun elini bu kişilerden birinin cebine sokarak para almalıdır. Ardından besmele çekilerek çocuğun tırnağı kesilmektedir. Kesilen saç ya da tırnak herhangi bir yere kesinlikle atılmamalıdır. İnsan topraktan geldiği için, saç da tırnak da toprağa gömülmelidir. Bunun temelinde yine parça ve bütünde dair inanç yer almaktadır. Saçı ya da tırnağı alan biri, çocuğa büyü yapabilecek gücü elde etmiş olur.

⁵²⁹ Gennep, 2022: 69.

2.3.10. Ninni

Ninniler, bebekleri sakinleştirmek ve daha kolay uyutabilmek için söylenen sözlü kültür ürünleridir. Annelerin, bebeklerine karşı hissettikleri duyguları, ezgiyle icra ettikleri bu şiirler anonim halk şiirinin önemli unsurları arasında yer almaktadır. Okuma yazması dahi olmayan annelerin, samimi düşüncelerini aktardıkları ürünlerdir⁵³⁰. Ninni annenin bebeğine dertlerinden, korkularından bahsedebildiği ya da bebeğine duyduğu sevgiyi, onun geleceğine dair temennilerini aktarabildiği bir diğer deyişle bebeğine içini dökebildiği ve onunla duygusal manada bağ kurabildiği aracıdır.

Genel itibariyle anonim olan ninniler yaratıldıkları kültür ortamına dair oldukça detaylı bilgiler vermektedirler. Bu nedenle Türk coğrafyasındaki ninniler aracılığıyla Türk kültürüne dair çıkarımlar yapmak mümkündür⁵³¹. Ninni olarak kimi türkü sözleri de bebeklere söylenmektedir. Ayrıca araştırma sahamızda ninniye “ilahi” adı da verildiği tespit edilmiştir.

Araştırma sahamızda kaynak kişiden derlediğimiz ninni şöyledir:

“Nenni çalın beşiğini

Devlet goysun eşiğini

Düşman ölsün keşiğinen

Nenni yavrum nenni

Nenni diye beledim

Al bağırdak doladım.

Ak goyun guzusuna

Can gaynar bazısına

Ben nidiyim ağlayım

Alnımın yazısına⁵³².”

⁵³⁰ Şimşek, 2016: 33-34.

⁵³¹ Kırıcı Uğurlu, 2014: 44.

⁵³² K.K. 24.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EVLENME

Evlilik, birey için tekrarı dilenmeyen bir dönüm noktası; toplum için hayati önem taşıyan aile kurumunun başlangıcıdır. Bu sebeple gerçekleşen evlilikler her toplumda mutlu bir olay olarak karşılanmış ve törenselleştirilmiştir. Geçiş dönemlerinin ikinci basamağı olan evlenme pek çok ritüel, inanç, adet, gelenek, töre, dinsel ve büyüsel işlem uygulanmaktadır. Bunun temel nedeni geçiş döneminde olan bireyin korunması, kutsanması, yeni statüsünün belirlenmesi ve meşrulaştırılmasıdır⁵³³.

İlkel insan için varlığını sürdürebilmek adına üremek zorunlu bir eylemdir. Ancak üreme eyleminin kuralsızlığı ve dünyaya gelen çocukların babalarının bilinmeyişi toplumsal açıdan sorun teşkil eder hale gelmiştir. Çünkü yabani ve barbar toplulukların alt aşamalarında bulunan anasoylu gruplarda çocuğun babasını bilmek mümkün değildir. Çocuğun babasının kim olduğunun bilinmesine dair gereksinim, üremenin belirli kurallara bağlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu noktada evlilik, barbar insanın orta ve yukarı aşamalarında babası bilinen çocuklar dünyaya getirebilmek amacı ile erkek egemen sistem üzerinde inşa edilmiştir. Beraberinde çift arasında istemedikleri takdirde koparabilecekleri bağları, daha da sağlamlaştırmıştır⁵³⁴.

Strauss evliliğin ortaya çıkış nedeni ve eksikliği giderilen kuralları ile ilgili olarak:

İnsan topluluklarının karşılaştığı ilk zorunluluk üreme, yani zaman içinde soyunu sürdürme zorunluluğudur. Dolayısıyla bütün toplumlar, her yeni üyenin topluluğa ait oluşunu tanımlamaya imkân verecek bir nesep kuralına; kan bağıyla mı yoksa hısımlık yoluyla mı akraba olunduğunu gösterecek bir akrabalık sistemine ve son olarak, evlenilebilecek ya da evlenilemeyecek kişileri saptayarak evlilik şartlarını belirleyen kurallara sahip olmalıdır⁵³⁵.

açıklamasını yapmaktadır.

Evlilik ailenin meydana gelmesinde atılan ilk adımdır. Türkler aile yapısına önem vermekte ve aileyi meydana getirirken Türk törelerini dikkate almaktadır. Evliliğe dair atılan her adım, alınan her karar Türk töresince şekillenmiş aile hukukuna göre yapılmaktadır. Kız bakmaktan görücülüğe, nişandan düğüne her adım aile hukukuna göre ilerlemektedir⁵³⁶.

⁵³³ Artun, 1998: 23.

⁵³⁴ Engels, 2003: 41-60.

⁵³⁵ Strauss, 2011: 46.

⁵³⁶ Mandaloğlu, 2016: 156.

Erkek ve kadının aile olabilmesi için muhakkak içinde bulunduğu toplumda meşru kabul edilen biçimde bir araya gelmesi gerekmektedir. Bu yönüyle evlilik toplumsal bir olaydır⁵³⁷. İnsan yaşamının ikinci önemli geçiş dönemi olan bu süreç, yalnızca evlenen çift için değil aileler arasında da kurulan yeni bağlar demektir. Bu sebeple her zaman itina ile her detayı düşünülen ve önemsenen bir süreç olmaktadır⁵³⁸.

Wells, sosyal gruplar içinde birden fazla fonksiyona hizmet eden grup olarak tanımladığı ailenin toplumsal görevlerini şu şekilde tanımlamaktadır: “Kendini meydana getiren kadın ve erkeğe gereksedikleri farklı rolleri vermek; çocukların bakım ve iş il sağlamak; bir kuşaktan diğerine kültürü aktarmada hareket noktası meydana getirmek; karı koca arasındaki cinsel ilişkiyi toplum tarafından kabul edilir kılmak⁵³⁹.” Aileyi oluşturan evlilik, sosyal yapı içerisindeki bahsi geçen önemli işlevi nedeni ile bireysel karara bırakılmamaktadır. Bu sebeple evliliğin kimle gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair toplumdan topluma değişebilen kurallar ortaya çıkmıştır⁵⁴⁰. Evlilik sürecinde iradenin evlenen gençlerde değil, ailede olduğu görülmektedir. Kara, bu durumu evliliğe dair kararların deneyim gerektirdiğine dair inanç ve evliliğin çok önemli görülmesi nedeniyle gençlerin kararına bırakılamayacak kadar dikkatli olunması gerektiğine inanılmasına bağlamaktadır⁵⁴¹.

Topluluğun en önemli yapısal unsuru olan aile, toplumsal sistemin özünü yansıtan ve kendini var eden bireylere bu sistemi aktaran bir yapıdır. Tarihsel süreç içerisinde değişimi gözlemlenmiş, sonuç olarak anaerkil, ataerkil gibi tipik ayrımlar gelişmiştir. Modern toplum ya da geleneksel toplum arasındaki ayrım, aile yapısında meydana gelen değişimlerle tanımlanır hale gelmiştir⁵⁴².

Türk kültüründe evlenmeye dair bilgileri Dede Korkut hikâyelerinden elde edebilmekteyiz. Başlık, nişan, kız bakma, evlilik biçimleri, düğün töreni gibi pek çok konuda eski Türk kültüründe evlenme unsurlarına dair bilgi Dede Korkut hikâyelerinde bulunmaktadır⁵⁴³.

Türkler için aile tüm toplumsal yapının çekirdeği konumundadır. Geniş aile yapısına sahip gibi görünse de Türk aile yapısı çekirdek yani küçük aile yapısına sahiptir. Ailede

⁵³⁷ Baykara, 2001: 153.

⁵³⁸ Örnek, 1966: 77.

⁵³⁹ Wells, 1972: 73.

⁵⁴⁰ Wells, 1972: 83.

⁵⁴¹ Kara, 2009: 338.

⁵⁴² Çelik, 2009: 26.

⁵⁴³ Gönen, 2006: 63-65.

otoriter güç babadadır. Ancak Türk ailesi çoğu milletten farklı olarak aile reisin mülkiyet üzerinden edindiği güç ile yönetilmemektedir. Evlenme tabirinden de anlaşılacağı üzere, evlenen kız veya erkek kendilerine ait bir ev meydana getirmektedir. Oğullar, maldan paylarını alarak yeni ailesini kurmak üzere evden ayrılmaktadır. En küçük oğul ise baba evinde kalmakta ve kalan mülkün sahibi olmaktadır. Türk aile yapısı, sosyal olan her kuruma yansımaktadır⁵⁴⁴.

Türk kültüründe egzogami yani dışarıdan evlilik tercih edildiği görülmektedir. Bu tercihin nedeni göçebe yaşama sahip topluluğun yeni akrabalık ilişkileri aracılığıyla destek kazanması, barış ortamının sağlanması, yağmayı önlemektir. Dede Korkut hikâyelerinde karılarına “yad el kızı helâlîm” diyerek seslenen kahramanlar dışarıdan evlenme adetin yaygın olduğunu göstermektedir⁵⁴⁵. Çok eşli evlilikler abinin dul kalan eşi olmadığı müddetçe kabul görmemektedir⁵⁴⁶.

Geçiş dönemlerinin ikinci önemli basamağını oluşturan evlenme süreci, yukarıda zikredilen toplumsal önemi nedeniyle de pek çok ritüel, pratik ve büyüsel işlemin yoğun olarak uygulandığı bir dönemdir. Gelin ve damadın mutluluğunu sağlayabilmek ve kötü güçlere karşı onları koruyabilmek adına yapılmaktadır⁵⁴⁷. Ögüt Eker, “Evlenme geleneğinde uygulanan ritlerin hepsinin ortak amacı, evlenenlere, dolayısıyla yeni kurulan aileye saadet, bolluk, bereket, refah getirmek; soyun sürmesini sağlamak; aynı zamanda, her türlü olumsuzluk ve kötülüklerden korumaktır⁵⁴⁸.” ifadeleri ile süreç içerisinde gerçekleştirilen ritüellerin amaçlarını izah etmektedir.

3.1. Evlenme Biçimleri

Araştırma sahamızda hala gücünü kaybetmemiş olan evlenme biçimi görücü usulü ile evlenmedir. Geleneksel yapının mevcut olduğu topluluklarda daha yoğun görülen görücü usulü evlilik, evlenilecek kıza dair kararın evlenecek erkeğin anne, babası veya çevresine bırakıldığı evlenme biçimidir⁵⁴⁹. Gençler tanışmış ve anlaşmış olsalar dahi, yaygın olarak kızın babasından gizlenerek görücü usulü ile gerçekleşmiş evlilik görünümü verilmeye çalışılmaktadır. Bazen kızın ailesi gençlerin birlikteliğinden haberdar olsalar da erkek evi usulen görücülüğe gitmektedir. Oğlunun tanıştığı kız için görücülüğe giden kaynak kişi durumu şöyle aktarmaktadır “Benim gelinimle oğlum önceden tanıştığı için ailesine babasına

⁵⁴⁴ Kafesoğlu, 1998: 227-229.

⁵⁴⁵ İnan, 1976: 140.

⁵⁴⁶ Koca, 2002: 10.

⁵⁴⁷ Örnek, 2000: 202.

⁵⁴⁸ Ögüt Eker, 2000: 99.

⁵⁴⁹ Sezen, 2005:186.

görücü usulü görüntüsü vermek için biz gittik bi gün öncesine bi gün sonrasına biz istemeye gidicez ya durduk yere adam demiycek mi benim evime niye geldi bunlar⁵⁵⁰.”

Günümüzde giderek kabul gören ve yaygınlık kazanan evlenme biçimi, görücü usulüne olan ihtiyacı ortadan kaldıran, iki gencin aile etkeni olmadan tanışarak evlenmeleridir. Kız ve erkeğin tanışarak kendi aralarında bağ kurduğu durumlara araştırma sahamızda “konuştuğu varmış, kaçeni varmış⁵⁵¹” denmektedir. Geleneksel topluluklarda hala tam anlamıyla kabul görmeyen bu evlilik biçiminin araştırma sahamızda da kabul görmediği tespit edilmiştir. Flört sürecine bu denli karşı konulmasının temelde nedeni kadının erkekten korunması gerektiğine dair inançtır. Kadın, duygusal bağ kurduğu ilk erkekle evlenmelidir⁵⁵². Araştırma sahamızda kadının ilk tanıdığı erkekle evlenmesi “gözünü onda açmak⁵⁵³” olarak adlandırılmaktadır.

Akraba evliliği araştırma sahamızda en yaygın görülen evlenme biçimlerinden diğeridir. Akraba evliliğinin cazip bulunmasında, “Kendi kötün, elin iyisinden yeğdir” atasözünde de anlatılan düşünce etkilidir. Akrabalar arasında amca, hala, dayı, teyze çocukları birbirleri ile evlendirilmektedir. Özellikle amca oğlu ve amca kızının yaşıt olması halinde gerçekleşecek evliliğe kesin gözüyle bakılmaktadır. Öyle ki amcanın kız istemeye dair bir hamlesi olmaması durumunda, çevreden kızı istemek isteyenler önce amcadan müsaade almaktadır. Buna benzer bir örneği kaynak kişi şöyle aktarmaktadır:

Mesela kızım belli bi yaşa gelince mesela ben kendimden örnek veriyim ben on altı yaşındaydım. Amcamlar demiş ki gaynatama kızımızı istiyeksen iste alıcak vericek lafı oluyodu ya da bizim önümüzden çekil. Bizim kızımız genç kız oldu. Benim vaatımda bile on altı yaş yani sivrilesiye. Mesela benim merve on dört yaşında normalde çoktan nişanlandıydı⁵⁵⁴.

Tezcan, Maraş, Urfa ve Sivas’ta da araştırma sahamızda görülen bu geleneğe benzer olarak “Amca Oğlu Hakkı” adı verilen bir gelenek olduğunu aktarmaktadır. Eğer amca oğlu, kuzeni ile evlenmiyorsa bu kızın bir kusuru olduğu manasına gelmektedir⁵⁵⁵. Akraba evliliklerinin sağlayacağı düşünülen pek çok fayda bulunmaktadır. Malın bölünmemesi, tanınan gelinin daha saygılı olması, başlık parasının azalması, geçmişe dayanan tanışıklığın evlilikte olumlu sonuçlar doğurması umulan faydanın başlıcalarıdır⁵⁵⁶. Kız evlerinin akraba evliliğini tercih etmesinin nedeni ise küçük yaşta evlendirdikleri kızlarına yabancı evde eziyet

⁵⁵⁰ K.K. 12.

⁵⁵¹ K.K. 49, K.K. 33, K.K. 4, K.K. 7.

⁵⁵² Kara, 2009: 341.

⁵⁵³ K.K. 49.

⁵⁵⁴ K.K. 33.

⁵⁵⁵ Tezcan, 2000: 52.

⁵⁵⁶ Tezcan, 2000: 56-57.

edilebilme ihtimalidir. Aileler kızlarını yakın akrabalarının oğullarıyla evlendirerek onları yaşayabilecekleri sıkıntılardan korumayı amaçlamaktadır. Akraba evliliklerinde görücülük safhası görülmemektedir ancak kız isteme merasimi usulen gerçekleştirilmektedir.

Bazen kız ailelerinin uygun buldukları erkek evlerine dünür olmak istediklerine dair haber gönderdikleri görülmektedir. Kaynak kişi kız evlerinden kendisi için gelen teklifi şöyle aktarmaktadır: “Bana da geldi bi kaç kez. Kızımızın vakti geldi sizle dünür olmak isteriz diye mesela⁵⁵⁷.”

Sahamızda tespit edilen başka bir evlilik biçimi iki eşli evliliklerdir. Çocuksuzluk, ilk eşin yaşlanması ve daha genç eş istenmesi, ev işlerine yardımcı olabilecek birine duyulan ihtiyaç gibi başlıca nedenlerle ikinci evlilik gerçekleştirilmektedir. Ancak en yaygın sebebi çocuksuzluktur.

Kız kaçırma da araştırma sahamızda sık sık gerçekleşen evlenme biçimleri arasındadır. Toplum, kız kaçırmaya negatif gözle bakmaktadır. Özellikle kaçan kız gönüllü ise toplum gözünde değerini yitirmektedir. Araştırma sahamızda kız kaçırma nedenlerinden en çok rastlanı kızın istediği genç ile evlenmesine müsaade edilmemesi, talep edilen başlık parasını karşılayamama, düğün masraflarını karşılayamama, iki aile arasında görülen husumet gibi gerekçelerdir. Kaçmak için anlaşılan gençler, evlendikten sonra geri dönmektedir. Geri dönüş bazen vakit almaktadır çünkü bilhassa onuru zedelenen kız ailesinin öfkesinin dinmesi beklenmektedir. Kaçarak evlenmenin ardından aile uzun süre kızı ile görüşmemektedir. Bu süre bazen çiftin çocukları dünyaya gelene kadar sürebilmektedir⁵⁵⁸.

Diğer bir evlenme biçimi levirat⁵⁵⁹ yani dul kadının, kocasının erkek kardeşi ile evlenmesidir. Bu evlilik biçimi toplum yapısının bir sonucudur. Yetim kalan yeğenlerine en iyi babalık yapabilecek kişi amcasıdır⁵⁶⁰. “Üvey baba elinde büyümesin, onun bunun kapısında rezil olmasın⁵⁶¹” denilerek gerçekleştirilen bu evlilik biçiminin temel nedenlerinden biri kadının çocuk sahibi olmasıdır. Kadının ve varsa çocukların bir aileden koparak başka bir aileye kaynaşma süreci ritüel gerekçeleri de olduğundan engellenmek istenmektedir. Hem eski aileden kopuş hem de yeni aileye bağlanma için çeşitli ritüeller gerekmektedir⁵⁶². İkinci önemli etken ise ekonomidir. Kadın ve çocuklar, vefat eden babanın mirası üzerinde söz hakkına sahiptir. Yaşanabilecek mal paylaşımının önüne geçebilmek adına Levirat evlilik

⁵⁵⁷ K.K. 7.

⁵⁵⁸ Örnek, 2000: 186.

⁵⁵⁹ “Geniş bilgi için bkz: Adil Çelik, Türk Folklorunda Levirat”

⁵⁶⁰ Tezcan, 2000: 54.

⁵⁶¹ K.K. 49, K.K. 41.

⁵⁶² Gennep, 2022: 142.

gerçekleştirilmektedir. Bu evlilik biçimi her iki taraf için de oldukça güç bir durumdur. Belli bir süreye kadar kardeş ya da yenge gözü ile bakılan kişi ile bir anda eş olarak hayata devam etmek iki insanı da yıpratmaktadır. Kaynak kişi babasının yaşadığı bu evlilik biçimini şöyle aktarmaktadır: “Babama mana bulmuyom. Kardeşinin karısı olduğu için. Vefat etmiş. Babam evlenmem dememiş ama ne bilsin on iki yaşında çocuk⁵⁶³”. Manas destanında “at ölse postu miras kalır, Ağabey ölse yenge miras kalır” ifadelerinde de anlaşılabileceği üzere Türk kültüründe dul kalan kadın kayınbiraderi ile evlenmek zorundadır⁵⁶⁴. Bu evlenme biçimi toplum tarafından kabul edilir gerekçeleri olması nedeni ile yadırganmamakta ancak kabullenişinin temelinde mecburiyet yatmaktadır.

İç güveysi evlilikler çok nadir olmakla beraber sahamızda tespit edilen bir diğer evlenme biçimleri arasındadır. Özellikle oğlu olmayan babalar, kızlarını ve damatlarını evlerinden ayırmamaktadır. Diğer bir gerekçesi, erkeğin ekonomik gücünün yetersizliğidir. İç güveyi evlilik, erkeğin aile içi egemen rolünü sarsması gerekçesi ile yaygın görülmemektedir⁵⁶⁵.

İki ailenin, bebekleri henüz beşikte iken onların yetiştiklerinde evlenmelerine karar vermesi ile gerçekleşen evlilik biçimi beşik kurtmedir. Beşik kurtmesi ilerleyen süreçte hem yetişen gençler için hem de aileler için büyük sıkıntılar doğurabilmektedir⁵⁶⁶.

Taygeldi adı ile adlandırılan dul kadın ve erkekle beraber çocuklarının da evlendirildiği evlilik biçimi görülmektedir. Özellikle kırsal kesimde aile, şehirde olduğundan daha uzun devamlılık gerektiren bir müessesedir. Kırsal kesimde aileler geleneksel ve ekonomik olarak birbirlerine sıkı bağlarla bağlanmışlardır. Bu sebeple herhangi bir nedenle bağları kopmuş ailelerin birbirine bağlanması kırsal kesim yaşam koşullarının bir sonucudur. Taygeldi ailesi de bu koşullar sonucunda ortaya çıkmış bir evlilik türüdür. Taygeldi evliliğinin amacı çocukları bulunan kadın ve erkeğin yaşamını devam ettirebilmesi için gereklidir. Taygeldi evlilik biçiminin bir diğer nedeni toplumsal baskıdır. Aynı ev içinde yaşayan iki dulun çocukları, uygunsuz davranabilecekleri düşüncesi ile dedikodu malzemesi yapılabilmektedir. Aileyi zor duruma düşürecek olan bu olay taygeldi evliliği ile önüne geçilmektedir.

Anlaşılmalı evlilik biçiminde özellikle maddi açıdan zor durumda olan bir kadının kendinden yaşça büyük bakıma muhtaç bir erkekle evlendirilmesidir. Bu evlilik dini nikahla

⁵⁶³ K.K. 10.

⁵⁶⁴ Şen, 1996: 487.

⁵⁶⁵ Yasa, 1963: 306.

⁵⁶⁶ Sezen, 2005:188.

gerçekleştirilmektedir. Erkeğin vefatının ardından kadın kendine verilenlerle idare etmek zorundadır⁵⁶⁷. Kaynak kişi genç yaşta dul kalan annesinin, yaşadığı ekonomik zorluklar ve çocuklarına bakamadığı gerekçesi ile anlaşmalı evlilik yaptığını aktarmaktadır⁵⁶⁸.

Özellikle Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde görülen evlilik biçimi olan berder hem oğlu hem kızı bulunan iki ailenin anlaşmaya dayalı olarak karşılıklı biçimde oğul ve kızlarını evlendirmesidir⁵⁶⁹. Araştırma sahamızda bu evlilik biçimine rastlanılmamaktadır.

3.2. Evlenme Çağı/Yaşı ve Evlenme İsteğini Belli Etme

Kız ve erkeğin evlilik çağına geldiğini gösteren belirtiler bulunmaktadır. Belirtilerden ilki ergenlik dönemine girmektir. Kız ve erkek çocuklarında bedensel ve psikolojik belirtiler ergenlik döneminin başladığını göstermekle birlikte on ve on dört yaş arası ergenlik dönemi olarak kabul edilmektedir. Anne ve baba olabilmeleri için gerekli olan şartların görülmesinin ardından aile içi ekonomi, toplumsal ve kültürel etkinliklere katılmaya başlamaları kız ve erkeğin evlenme çağına geldiklerinin bir diğer göstergesidir⁵⁷⁰.

Araştırma sahamızda evlilik yaşı değişkenlik göstermektedir. Geçmiş tarihlerde on iki den başlayarak yirmi sekiz yaşına kadar değişen her yaşta gerçekleşmiş evlilik tespit edilmiştir⁵⁷¹. İdeal evlilik yaşı kızlarda on dört-on altı erkeklerde askerlik dönüşü yaşlar yani en geç yirmili yaşların başı olarak kabul görmektedir. Bu yaşlardan önce bir hatta iki çocuk babası olan erkekler de görüşmelerimiz esnasında tespit edilmiştir.

İdeal görülen yaş aralığında evlenmemiş olan kızlar evde kalmış olarak görülmektedir ve sanki mevcut olan kusurundan dolayı bu durumun yaşandığına inanılmaktadır. Zamanla görücüleri gelmemeye başlamakta, gelen görücüler ise oğullarının engeli bulunan, evlenip boşanmış ya da çok ileri yaştaki erkeklerin aileleri olmaktadır. Kaynak kişiler “Halk arasında on dokuzdan sonra nişanlanmadıysan bitti evde kaldın⁵⁷²”, “Eveli on altı on yedi yaşında dedi mi bu kız on sekiz olursa evde kalır diyolarmış⁵⁷³” ifadeleriyle ideal evlilik yaşını ve aşılması durumunda genç kızların yaşadığı zor durumu aktarmaktadır. Evlilik yaşı geçmiş kızlar “kalık⁵⁷⁴” olarak adlandırılmaktadır. Erkeklerin evlenememesi kızlar da olduğu gibi çok ciddi

⁵⁶⁷ Sezen, 2005: 191.

⁵⁶⁸ K.K. 49.

⁵⁶⁹ Örnek, 2000: 188.

⁵⁷⁰ Örnek, 2000: 190.

⁵⁷¹ K.K. 13, K.K. 49, K.K. 36, K.K. 7, K.K. 31, K.K. 33, K.K. 39, K.K. 27, K. K. 9.

⁵⁷² K.K. 12.

⁵⁷³ K.K. 33.

⁵⁷⁴ K.K. 49, K.K. 11.

sorunlar teşkil etmese de kaygıya neden olmaktadır. Bu sebeple yaşı gelmiş oğlan annelerinin hummalı biçimde kız arayışına girdikleri görülmektedir.

Geçmişte günümüz şartları için çok küçük yaşlar olarak kabul gören yaşlarda evlilik gerçekleşmektedir. Kaynak kişi, çocuk olmanın verdiği psikolojiyi üzerinden atamayan kocasının yaşadığı durumu şu ifadelerle anlatmaktadır “Ya böyle çocukları oynuyodu, kardeşleri oynuyodu. Kaynatam kızıyodu sen evli barklı oğlansın⁵⁷⁵”. Diğer bir kaynak kişi ise evlendiğinde henüz adet görmeye dahi başlamamıştır. Göğüsleri de olmadığı için gelinliğinin göğüs kısmına çorap koyularak düğüne hazırlanmıştır. Kızlar ilk okulun hemen ardından evliliğe hazırlanıyor olsalar da bu süreç psikolojik mana da değil yalnızca evi çekip çevirebilecek özelliklerle donatılmalarına dayanmaktadır. Kız çocukları evliliğin psikolojik anlamda ne olduğuna dair bilgiyi evlendikten sonra öğrenmektedir.

Araştırma sahamızda erken evliliğin gerekçeleri olarak iş gücüne duyulan ihtiyaç, erkek evinde bakıma muhtaç yaşlıların bulunması, gençlerin hayatlarına erkenden yön vermek, erkeklerin erken yaşta hayata atılması, evliliğe uygun bulunan kızların başkasıyla evlenmesinin önüne geçmek sayılmaktadır. Kaynak kişinin “Bunlar evlerinde kimse yoğudu ya işleri çoğumuş. Oğlanı bi an evel evlendirelim demişler. Evde kız yoktu. Mal davar bek çoğudu⁵⁷⁶.” İfadelerinden de anlaşılacağı üzere iş gücüne duyulan ihtiyaç özellikle araştırma sahamızın köyleri için erken evlilik gerekçesidir.

Günümüzde bu yaş sınırının çok üzerine çıkılmış durumdadır. Araştırma sahamızda ideal evlilik yaşı kızlar ve erkekler için yirmi-yirmi beşli yaşlar arası olarak görülmektedir. Ancak araştırma sahamızda hala erken evliliğin daha avantajlı olduğuna dair düşünce hakimdir. Kaynak kişi sahamızda hâkim olan erken evliliğin ideal oluşuna dair düşüncüyü “Şöyle ben atmış üç yaşındayım ve hala çalışıyorum. Ben de çocuklarımın peşinde gezerdim ben de torunlarımın peşinde gezerdim. Ama şimdi onların hayatlarını idame ettirebilmeleri için çalışmak zorundayım⁵⁷⁷.” ifadeleri ile açıklamaktadır. Günümüzde en çok eğitim hayatının etkisi sebebiyle evlilik yaşı artmıştır. Bunun dışında ekonomi de evlenme yaşının artma nedenlerinden en sık görülenidir.

Araştırma sahamızda evlenmek isteyen gençler, günümüz de dahil olmak üzere çok aleni biçimde evlilik isteklerini dile getirememektedir. Bilhassa kız çocukları bu isteklerini yalnızca annelerine izah ederler ve anne aracılığıyla durum babaya iletilmektedir. Kızların

⁵⁷⁵ K.K. 39.

⁵⁷⁶ K.K. 39.

⁵⁷⁷ K.K. 45.

evlenmek istediklerine dair belirtiler olarak normalden daha agresif tavır sergilemek, yalnız kalmak istemek, kapıları çarpmak gibi davranışlar sayılmaktadır. Ancak evlendiklerinde bir büyüğün yanında karı kocanın sohbet etmesinin dahi ayıp sayıldığı araştırma sahamızda, evlilik isteğinin belli edilme oranının genç kızlar için çok düşük olduğunu düşünmekteyiz. Kaynak kişi, gerçekleştirdiğimiz görüşme esnasında kızların değil erkeklerin evlilik isteğini belli edebildiklerini bunun da çok nadir görüldüğünü şu ifadelerle aktarmaktadır “Yok yok bizde öyle yok. Bizim aklımız mı yetiyodu. Onu erkeklere derler ayakkabısını çakar derler. O binde bi teki anca yapmıştır⁵⁷⁸.”

Erkeklerin evlilik isteklerini belli etme yöntemlerine dair kaynak kişilerden şu bilgi derlenmiştir:

Gusulhane varıdı. Adam nidermiş biliyonmu nidmiş delikanlı. Babasıyla anasının birleştigi ağşam gırmızı boya doldurmuş. Irbuk varıdı eveli ırbuğa. Babası yıkandı ya banyoya girmiş. Bi yo suyu depesinden koysaki lan herüf sen mi kızardın ben mi gözlerim görmüy. Kıpırmızı yağlı boya oda⁵⁷⁹.”, “Eskiden evlerde şebeke suyu olmadığı için güğüm dediğimiz ıbrık dediğimiz şeyler vardı abdest onunla alınırđı mesela. Anneye babaya abdest suyu verilecek sobanın üstünde güğüm hazırđı. Ordan bi su ılıştırır abdestini verir. Güğümün ağzına kurdele bağ bağlarlar⁵⁸⁰”

Eğer kız bakılmaya başlanmışsa erkek, annesini istediğı kıza yönlendirmektedir. Bu davranışıyla erkeğın evlenmek istediğı biri olduğı anlaşılmaktadır.

Evlenmek isteyen gençler, kendinden önce büyük kardeşı bulunuyorsa sıra beklemelidir. Çünkü büyük dururken küçüğün evlenmesinin, büyük kardeşin kısmetinin bağlanmasına neden olacağına inanılmaktadır. Özellikle kıza gelecek dünürçüler eğer kızdan büyük bekar abla varsa önce onun evlenmesini beklemektedir. Araştırma sahamızda tespit edilen veriye göre erkekler abilerini, kızlar ise ablalarının evlenmesini beklemektedir. Yani abisi bekar olan kız sıra beklemekle yükümlü değildir⁵⁸¹. Diğer yandan büyük kardeşin sırasını vermeyi kabul etmesi üzerine küçük kardeş evlenebilmektedir.

Evlilik yaşı gelmesine rağmen evlenmenin gerçekleşemediğı durumlarda kısmetin açılması gerekmektedir. Çünkü kısmeti açılmayan kişinin evlenmesi mümkün değildir. Kısmetin açılışını hızlandırmak için bazen kız bazen yakınlarınca uygulanan pratikler bulunmaktadır. Evlenme yaşı geçmesine rağmen evlenememiş kızlar için uygulanan bu işlemlerde kısmetinin bağlandığı düşünölen kızın kısmeti açılmaya ve evlenmesinin önündeki

⁵⁷⁸ K.K. 19.

⁵⁷⁹ K.K. 42.

⁵⁸⁰ K.K. 7.

⁵⁸¹ K.K. 31.

engel kaldırılmaya çalışılmaktadır. Sivas çevresinde derlenmiş kısmet açma işlemine göre Cuma salası verildiğinde ayak altına anahtar alınarak bahtım açılsın denilmektedir⁵⁸².

Türk halk kültüründe gelin her zaman uğurlu sayılmaktadır. Gelinin uğurundan faydalanılan noktalardan biri genç kızların kısmet açmasıdır. Gelinin saçından bir tel saklamak, ayakkabısının altına adını yazmak, gelinin attığı çiçeği kapmak, gelinin döktüğü pirinçleri toplamak, gelinin kınasından kına yakmak kısmet açmak için kullanılmaktadır⁵⁸³. Hıdırellez, kısmet açmak için uğurlu olarak görülen günlerdendir⁵⁸⁴.

Araştırma sahamızda damat ve gelin adaylarının hangisinin daya uygun kısmet olduğunun anlaşılması için yıldız-nâme adı verilen fal bakıldığı tespit edilmiştir. Kaynak kişi “Biz nişanlıydık. Annem kayınbabama baktırıp napıcan dedi. Kayınbabam merak etti. Adam kız ateş oğlan toprak bunlar olmaz dedi” ifadeleri ile yıldız-nâme falında elementlere dayanan unsurların bulunduğunu aktarmaktadır. Eyüboğlu, sonucu önceden öğrenilmek istenilen konular hakkında kullanılan yıldız-nâmelerin cincilerin yöntemine göre değiştiğini aktarmaktadır. Noktalı veya noktasız harfler, harflerin sahip olduğu sayısal değerler, burç gibi unsurların birbiri ile uyumlu olup olmadığına bakılmaktadır⁵⁸⁵.

3.3. Evlenme Öncesi Görülen Aşamalar

Evlenmek için uygun yaşa gelmiş bireyin ilk ihtiyacı, kendisine denk olan başka bir adaydır. İstisnai durumlar dışında ve yaygın olarak geleneksel toplumlarda, aranan aday kadın olmaktadır. Bu sebeple evliliğin ilk aşaması evliliğe uygun kadın bulabilmektir. Kadının evliliğe uygun olup olmayışını test edebilmek adına yine her topluluğun kendine özgü uygulamaları bulunmaktadır. Testleri başarı ile geçen her kadın için sonu evliliğe uzanan süreç, çalışmamızda evlilik öncesi uygulamalar başlığı altında toplanmıştır.

3.3.1. Gelin-Güvey Seçimi, Kız Bakma, Görücülük, Dünürçülük/Kız İsteme

Tanışarak evlenme oranlarının artışına rağmen araştırma sahamız gibi geleneksel toplulukların bulunduğu bölgelerde görücü usulü evlilik hala yaygınlığını devam ettirmektedir. Görücülük, esasında erkek ailesinin, evlenmek için uygun olup olmayacağına dair emin olunmak istenen kızın evine gidilip, kızı daha yakından incelenmesi ve niyetin karşı tarafa belli edilmesidir⁵⁸⁶.

⁵⁸² Örnek, 2000: 202.

⁵⁸³ Kalafat, 2010: 291.

⁵⁸⁴ Günay, 2012: 3.

⁵⁸⁵ Eyüboğlu, 1996: 253-302.

⁵⁸⁶ Örnek, 2000: 185.

Görücü ve dünürücü kavramının birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Bunun temel nedeni kıza ve ailesine dair bilgi edinmeye gerek olmadığı durumlarda görücülük kısmı atlanarak dünürçülüğe geçilmesidir. Görücülük, kıza dair bilgi edinilmesine gerek duyulan ve bilgi edinilmeden seçim yapılamayan durumlarda söz konusu olmaktadır⁵⁸⁷.

Araştırma sahamızda, Anadolu’da olduğu gibi kız bakma işi evin kadınlarına aittir. Anne, babaanne veya anneanne oğulları uygun yaşa geldiğinde uygun kız arayışına başlamaktadırlar.

Kız bakma işleminin ilk aşaması kulaktan kulağa bu haberin duyulması ile başlamaktadır. Komşu oturmaları gibi kalabalık meclislerde oğlunu evlendirmek isteyen kadınlar sohbet arasında oğullarını evlendirmek istediklerine dair düşüncelerinden bahsetmektedir. Mecliste bulunan kadınların tanıdığı ve aileye uygun gördüğü kız varsa aracı düşerler ve tavsiye üzerine görücülüğe gidilmektedir.

Diğer kız bakma mekânı olarak karşımıza işlevlerinden biri kadınların sosyalleşme alanı olan hamamlar çıkmaktadır. Araştırma sahamız İskilip’te hamam kültürü gündelik yaşamın önemli unsurlarındandır. Kız arayan erkek anneleri hamamlarda dikkatli bir arayış içindedir. Hamamlarda kızın fiziki özellikleri ya da rahatsızlığı olup olmadığı daha net anlaşılabilmektedir. İskilip kadınlarının estetik algısına göre kızlar çok zayıf olmamalıdır. Beli ince ve bacakları kalın olmalıdır. “Topuktan dolma⁵⁸⁸” olarak adlandırılan bacak şekli beğenilmektedir. Bu biçimde kızın bacak kalınlığı ayak bilek kemiklerinden başlamalı ve bilek kemikleri belli olmamalıdır. Zayıf olan kızlar “cenefe⁵⁸⁹” olarak adlandırılmakta, becerikli ve dayanıklı olmayacağına inanılmaktadır. Bunun bir diğer nedeni kadının gebelik sürecinde de dayanıklı olmasının ön tahminin kilosuna göre yapılmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle hamamda bu gibi özellikler dikkatle incelenmektedir. Kızın yürüyüşü düzgün olmalı ve topallığın neden olacağı aksamalar olmamalıdır. Karakterine dair özelliklerini anlayabilmek için ise kız bazı sınavlara tabi tutulmaktadır. Kaynak kişi, kızın hamam tasının üzerine tas koymak suretiyle gerçekleştirilen testi şöyle aktarmaktadır “Tabii. Tasının üstüne tas dutarlar mış donuz mu diye? Hamam tası. Mesela şöyle senin tasın var. Hamamda su alıp koyuyon ya. Kadın oraya seğirdirmiş dut dut diye. Kız niye dutuyum ben. Benim tasım mı diye çekişürmüş. Hiç böyle olur mu ya⁵⁹⁰.” Anlayış göstermeyen kızın dik başlı olduğu ve uygun gelin aday kriteri taşımadığı anlaşılmaktadır. Diğer test yönteminde

⁵⁸⁷ Boratav, 1984: 173.

⁵⁸⁸ K.K. 49, K.K. 18.

⁵⁸⁹ K.K. 10.

⁵⁹⁰ K.K. 22.

kızdan baş yıkanması ya da kese yapması rica edilir. Bu sayede hem yumuşak başlı olup olmadığı hem de becerikliliği test edilmektedir. Hamama kalabalık gidildiği için yakınlarına yardım ediyor edip etmediği, peştamalını mahremiyetini korumak için düzgün sarıp sarmadığı, edep adap dışı hareketlerinin olup olmadığı da gözlemlenmektedir.

Kız bakmak için en uygun ortamlardan bir diğeri düğünlerdir. Araştırma sahamızda kız bakan kayınvalide adaylarının davetli olmadığı düğünlere dahi gidebildiği görölmektedir. Düğünlerde kızın oturup kalkışına, oynayış tarzına bakılmaktadır. Eğer kız, kadınlara özel ayrılan bölümden çok sık çıkıp geri geliyorsa makbul görölmemektedir. Oğlan anneleri, oyun kaldırımcılardan beğendikleri kızını kaldırmaları için ricada bulunmaktadır. Bu sayede hem kızın fiziğine hem de ömrünün olup olmamasına bakılırken bir yandan da kızın oynayış tarzından karakterine dair çıkarım yapılmaktadır. Buna göre kız daha sakin ve ağır başlı oynuyorsa beğenilmektedir. Gömeç'e göre hayatın devamlılığının sağlandığı evlilik için cenaze törenlerinde dahi çadıra ya da eve gelen kızlara bakılmaya devam edilmiştir⁵⁹¹.

Kız bakmak için çarşı-pazar tercih edilen diğer ortamlardandır. Kızın açık alanda hali tavrı gözlemlenir ve ağır başlı olması beklenir. Beğenilen kızın, yanında biri varsa onun aracılığıyla kim olduğuna ulaşılmaktadır.

Ataman, Türk kültüründe gelin kızda aranan özellikleri beş maddede özetlemektedir. Bu özellikler:

- 1- Her şeyin üstünde iffet.
- 2- Cidağı olmamak (yani dik kafalı, inatçı olmamak).
- 3- Çemkürgen, eydişken olmamak (yani olura olmaza karşılık verenlerden, sırtarıcı ve çeçoron olmamak).
- 4- Eline ayağına evecen olmak (yani hamarat, eli ayağı çabuk, işe yatkın, becerikli olmak).
- 5- Eli uzun ve sakar olmamak (yani şunu bunu aşırma huyu olmamak ve danışmadan bir şeye el sürmemek ve tuttuğunu kırmamak)⁵⁹²

Araştırma sahamızda eş seçimi kaynak kişinin ifadesi ile “eş seçimi değil gelin seçimi”⁵⁹³ olarak adlandırılabilir. İdeal gelinin sahip olması gereken belli başlı kriterler bulunmaktadır. Kız için en mühim kriter ahlaklı oluşudur. Ahlakının iyi olup olmasına yönelik en iyi referans ise ailesidir. Ailesi ve soyu iyi olmalıdır. Kötü namla anılan ailelerin kızlarına görücü olarak gidilmemeye özen gösterilmektedir⁵⁹⁴. Ayrıca kız bakılan ailenin ekonomik gücü de önemlidir. Ailelerin ekonomik güçleri arasında denklik olması

⁵⁹¹ Gömeç, 2016: 12.

⁵⁹² Ataman, 1992: 3-4.

593 K.K. 45.

⁵⁹⁴ K.K. 49, K.K. 33.

istenmektedir. Erkek tarafının ekonomik gücünün kız tarafına göre üstün olması sorun teşkil etmemektedir⁵⁹⁵.

Çalışan kadınların yaygınlaşmaya başladığı dönemlerde aranan gelin adayının çalışmaması kriter olarak belirmektedir. Bunun nedeni “Çalışusa hanım erkekle çekiş eder senin para benim para derlerdi⁵⁹⁶.” ifadelerinden anlaşılacağı gibi çalışan kadının maddi konularda anlaşmazlık çıkaracağına dair düşüncedir.

Araştırma sahamızda kız bakılırken dikkat edilen en önemli özelliklerden diğeri kızın fiziki özellikleridir. Kızın boyu erkekten uzun olmamalı, aşırı kilolu ya da zayıf olmamalıdır. Yaşı geçmiş, gözleri yılık (şası), ayağı topal, vücudunda leke veya yara izi bulunmamalıdır. Saçları dökülmüş olmamalıdır⁵⁹⁷.

İdeal kız boşanmamış, söz ya da nişan atmamış olmalıdır. Araştırma sahamız küçük olması sebebiyle yerel halk birbirini yakînen tanımaktadır. Kızın nişan atmış olduğu aileler tanınacağından hasımlığa neden olmamak için uzak durulmaktadır. Bunun dışında kızın, nişan attığı kişiye hala ilgi duyuyor olabilme nedeni de kızın tercih edilmeme sebeplerden biridir.

Beğenilen kızların ablasının olması dez avantaj olarak görülmektedir. Çünkü araştırma sahamızda evlenme sırası gözetilmektedir. Kızın eğer bekar ablası bulunuyorsa ya onun evlenmesi beklenmelidir ya da onun sıra hakkını kız kardeşine vermesi gerekmektedir.

Benzer biçimde damat adayının sahip olması geren özellikler bulunmalıdır. Aranan özelliklerin kızlara göre daha net çizgilerle belirlendiği görülmektedir. Kaynak kişinin “Erkeğin yüzü güzeli olmaz. Ya cebi güzeli olur ya huyu güzeli⁵⁹⁸” ifadesinden de anlaşılacağı üzere erkeklerde aranan iki temel kriter olduğunu, bunların maddi ya da manevi güzellik olacağı vurgulanmaktadır. Erkeğin dürüst ve ahlaklı olması iyi bir eş olabilmesi için ilk şart olarak görülmektedir. İkinci olarak erkeğin düzenli bir işi olmalıdır. Özellikle esnaf yanında çalışan erkeklerin çok fazla iş değiştirmesi makbul görülmemektedir. Damat adayının düzenli geliri yoksa kalan diğer olumlu özellikler bir anlam teşkil etmemektedir. Kaynak kişi, işi olmadığı için kız verilmediğini “İlk gittiğimde işimden dolayı vermediler ikinci de işim vardı yine vermediler. Ben ısrarla üçüncüyü gönderdim. O zaman verdiler⁵⁹⁹.” ifadeleri ile aktarmaktadır.

⁵⁹⁵ Boratav, 1984: 168-169.

⁵⁹⁶ K.K. 22.

⁵⁹⁷ K.K. 7, K.K. 10, K.K. 18, K.K. 19.

⁵⁹⁸ K.K. 4.

⁵⁹⁹ K.K. 38.

Kızın beğenilmesinin ardından görücülük için kız evine gidilmektedir. Kız bakmaya giden kişiler arasında mutlaka ev ahalisinden bir kadın bulunmaktadır. Genelde anne olmakla beraber annanne, babaanne, yenge, abla, amca ya da dayı eşleri bu kişiler arasında yer almaktadır. Bunlar dışında çok güvenilen ve sır saklayacağından emin olunan, ağzı laf yapan bir ya da iki kadın daha alınarak görücülüğe gidilmektedir. Görücülüğe giderken güvenilen kadınların götürülme nedeni orada art niyetli tavır sergilenme ihtimalini ortadan kaldırmaktır. Büyük babaannesine yakınları tarafından görücülük esnasında yaşatılan olumsuz olayı kaynak kişi şöyle aktarmaktadır.

Dedemin meşhur bir hikâyesi vardır. Dedemin annesi biraz şeymiş, engelliymiş. Konuşması falan yetersizmiş. Hem de fiziksel de bir iki engeli varmış. Kolu çolakmış mesela. Bir kolunu kullanamıyormuş. Evlilik vakti gelince kız istemeye gidiyorlar. Dedemin de halasıyla gidiyorlar. Yav onun dili döner diye. Dünürlüğü o yapsın diye. Bi gidiyorlar ki kız çok güzel elli ayaklı böyle becerikli falan. Dedenin annesinin dili dönmediği için fırsattan istifade hala ben bu kızı kaçırmam diyo. Dilini çeviriyo kendi oğluna istiyio⁶⁰⁰.

Örnek olarak verilen olaydan hareketle pek çok olumsuz durumun önüne geçebilmek adına araştırma sahamızda yalnızca güvenilen kadınlar görücülüğe götürülmektedir. Eğer görücülüğe gidilen köylerdense kadınlara bir erkek refakat etmektedir.

Görücülüğe gidilmesi ve orada yaşananlar kesinlikle gizli tutulmalıdır. Bunun nedeni öncelikle rakip konumda bulunan kız arayan diğer ailelere uygun kızın konumunun bildirilmek istenmemesidir. Diğer bir neden hasımlık nedeniyle kız evine kötülenme ihtimalinin önüne geçmektedir. Son olarak görücülük işlemi defalarca tekrar edildiğinden her görücüye gidilen evin bilinmesi, aslında reddedilen her evin de bilinmesi anlamına gelir. Çok fazla reddedilmiş olmak damat adayının itibarını sarsacağından gizli tutulmaktadır⁶⁰¹. Kaynak kişi görücülükte yaşanan gizliliğin nedenlerini ve boyutunu şu ifadelerle aktarmaktadır:

Araya şeytan girmesin. Hani bir söz var ya kesme eşeğin kuyruğunu kimi uzun der kimisi kısa. Kötü niyetli insanlar her zaman olacaktır. En azından kızı isteyen ya da oğlanı isteyen başka birileri olacaktır. Birisi isteyebilir. Kendi çocuğuna isteyebilir ya da akrabalarından biri vardır ona isteyebilir ona göz koymuştur diyelim artık. Ona istiyodur diyelim ama öbür taraf daha baskın çıkmıştır. Öbür tarafta söz bitiyodur. Artık duyunca hemen araya başka birilerini sokarlar. O işi bozmaya çalışırlar. Ya da bazen haset insanlar mutlaka olacaktır. Öyle bi birlikteliği hiç anlamsız bir biçimde bozmak isteyeceklerdir. Çok fazla dillendirilmez böyle şeyler bi an önce bitirmeye bakarlar. Hayır ı uzat şer olsun şerri uzat hayır olsun derler. O yüzden hayır iş uzatılmaz. Bazen öyle olur ki yakın akraba bile duyamayabilir. Böyle lafları özellikle seven gudurici seven adamlar vardır. Bazen buna peygam sürme de derler

⁶⁰⁰ K.K. 7.

⁶⁰¹ K.K. 22, K.K. 33, K.K. 39, K.K. 48.

İskilip'te. Peygam sürerler. Adam bi sormaz mı? Bu peygam sürmedir. Çiğitli kırma derler, semerli eşşek çekme derler⁶⁰².

Görücülük için uygun bulunan günler perşembe ve cuma günleridir. Özellikle görücülerin bu günlerde geldiğini bilen kız evleri önceden temizliklerini yapıp derli toplu vaziyette görücülerini beklemektedir. Görücüye giden kadınlar habersiz gitmeyi tercih etmektedirler. Bunun en temelde nedeni kız tarafını hazırlıksız yakalayarak gündelik hayatlarında nasıl olduklarını daha rahat gözlemleyebilmektir. Bir diğer nedeni ise haberli gidilmesi halinde kızın beğenilmemesi durumu oluşursa karşı tarafı rencide etme ihtimalini ortadan kaldırmaktır.

Görücü gidildiğinde kız ve ailesine dair fikir edinebilmek için dikkat edilen konular bulunmaktadır. Öncelikle ev sahiplerinin misafirleri nasıl karşıladıklarına bakılmaktadır. Kız ve ailesi, çok erken saatlerde gelen misafirleri kibar, nazik ve güler yüzlü karşılamalıdır. Bunun dışında kızın kibar olup olmayışını anlamak için su istenmektedir. Kızın bardağı tutuş biçimi, altından tutup tutmaması ya da tepsi ile getirmesi, suyun taşıp taşmaması, bardakta leke olup olmaması gibi pek çok konu oğlan tarafının dikkatle incelediği konular arasındadır⁶⁰³. Kız evinden ilk aşamada beklenen şeker, kolonya veya en iyi ihtimalle çay ikramıdır. Daha fazlası görücülük aşamasında beklenmemektedir. Aynı zamanda görücülüğe giden kadınlar da herhangi bir hediye götürmemektedir. Bunun birkaç nedeni vardır. Öncelikle hediyeleşmek bağ kurma biçimidir. Kız tarafının hediyeleri kabul etmesi olumlu olduklarının düşünülmesine neden olacağından kız tarafı zor duruma sokulmak istenmez. Çünkü “birinden hediye kabul etmek onunla bağ kurmaktır”⁶⁰⁴. İkincisi ise kız ailesinin, uygulanabilecek büyüsel işleme, kızı ve evi maruz bırakmak istememesidir.

Dikkat edilen başka bir konu evin tertip ve düzenidir. Bunun test edilebilmesi için özellikle sabahın erken saatlerinde görücülüğe gidilmektedir. Evlilik çağına gelen kız erkenden kalkıp evini temizlemeli derleyip toplamalıdır. Evin temizliğini anlayabilmek için tuvalet bahanesi ile odadan çıkılıp diğer odalara bakılabilmektedir ya da İskilip evlerinde yüklük olarak adlandırılan yatak ve yorganların muhafaza edildiği üzeri perde ile kapatılan gömme dolapların içlerine bakılmaktadır⁶⁰⁵. Diğer bir yöntem somya adı verilen karyola biçiminde yaylı sedirlerin altına örgü ipini düşürmek bahanesiyle eğilip bakmak veya çekilen ipin toz olup olmamasından evin temizliğine dair çıkarım yapmaktır. Kaynak kişi testin uygulanışını şöyle aktarmaktadır. “Evimiz neye bakıcaklar. Eskiden evlerine örgü alırlarmış.

⁶⁰² K.K. 45.

⁶⁰³ K.K. 49, K.K. 33.

⁶⁰⁴ Gennep, 2022: 39.

⁶⁰⁵ K.K. 41.

Eskiden somya varıdı. Somyanın altına böyle yumağı yuvarlarmış. Aşağı eğilip yumağı alma bahanesine buralarda toz var mı yok mu. Ona bakarlarmış⁶⁰⁶.”

Eğer aracı vasıtasıyla gidilmiş ve kız ilk defa görülmüşse, kızın fiziksel özellikleri de görücü kadınlar tarafından teste tabi tutulmaktadır. Öncelikle kıza çok yakından sarılan kadın, kızın nefesinin kokup kokmadığına bakmaktadır. Çok görülen saç kıran hastalığının olup olmadığını anlamak için yanlışlıkla düşürülmüş gibi gösterilerek kızın eşarbi çekilmektedir. Bu sayede boynu da açılan kızın, boğazında guatr hastalığı olup olmadığına da bakılmaktadır.

Araştırma sahamız pek çok kültüre ev sahipliği yapan coğrafi konumda yer almaktadır. Çevrede farklı mezhep ve ırklardan pek çok köy bulunmaktadır. Eğer görücü gidilen köyün dini ya da milleti bilinmiyorsa bunun anlaşılması için çeşitli testler yapılmaktadır. Bunun anlaşılabilmesi için kaynak kişinin aktardığına göre seccade istenmektedir. Eğer seccade kolay ulaşılabilir bir yerden çıkarılıyorsa ailenin Müslüman olduğu anlaşılmaktadır⁶⁰⁷. Dikkat edilen kriterden anlaşılacağı üzere gelin adayının ve dünür olunacak ailesinin Müslüman olması istenmektedir.

Görücülük esnasında kız ve ailesi bütün kriterlere uygun bulunmuşsa görücü kadınlar niyetlerini daha açık biçimde dile dökmektedirler. Öncelikle erkeğin özelliklerini kız tarafına anlatarak başlamaktadırlar. Oğlanın yaşı, işi, kötü alışkanlığının olup olmayışı ve karakteri anlatılmaktadır. Ardından kızlarının kayınvalide ile birlikte mi yoksa ayrı mı yaşayacağına dair bilgi verilmektedir. Çok geçmiş tarihler olmamakla beraber kızın eğitim hayatı devam ediyorsa evliliğin gerçekleşmesi halinde buna engel olmayacaklarını, eğitimine devam edebileceğine dair konular da konuşulmaktadır. Eğer kız umulduğu gibi bulunmamış ve beğenilmemişse sıradan bir misafirlik görünümü verilerek evden ayrılınmaktadır.

Kadınların görücülükte niyetlerini karşı tarafa alenen açtıkları an araştırma sahamızda “ilk dünürcülük” olarak adlandırılmaktadır. Yani kesin kanı olmadan, kıza bakılmak için gidilen evde oluşan olumlu düşünceler üzerine, kararın kız tarafınca da netleştirilmesi için görücü kadınlar tarafından atılan ilk adım ilk dünürcülüktür. Oğlan evi tarafından atılan adımın ardından kız evi zaman istemektedir. Kız annesi evin erkeklerine, karşı tarafın niyetini aktarır. Bu sürede kız tarafı, aile ve damat adayını araştırmaktadır. Genel olarak saha halkı birbirini tanıdığı için insanlar hakkında bilgi edinmek güç olmamaktadır. Damat adayına dair bilgi almak için çalıştığı esnafa, çevre dükkanlara, arkadaşlarına başvurulmaktadır.

⁶⁰⁶ K.K. 1.

⁶⁰⁷ K.K. 31.

İlk dünürcülüğün ardından kadınların birkaç defa daha kız evine gitmesi yaygın olarak görülmektedir. İkinci gidişte habersiz gidilmez ve kız evi aranarak uygun bir günde tekrar ziyaret etmek istenmektedir. Çok ara açmadan kız evine tekrar gidilir ve kararları sorulur. Kız evinin bu ziyareti kabul etmesi, verimkar olduklarının göstergesidir. Eğer kız evi tekrar ziyareti kabul etmemişse ya da açıkça “kısmetinizi başka yerde arayın⁶⁰⁸” demişse kararlarının olumsuz olduğu anlaşılmaktadır. Kız evi olumsuz olsa dahi, eğer kız çok beğenilmişse erkek evi ısrarcı olmaktadır. Eğer kız annesi ikna edilemiyorsa erkekler devreye girer ve babayı ikna edebilecek aracı bulunmaktadır. Kız babasının kıramayacağı bir aracı olumlu cevap alabilmek için en net çözüm olarak görülmektedir. Hem görücülükte hem dünürcülükte bir aracı olmayacak işleri dahi oldurabilir. Aracı olan kişinin oğlan evine olan kefilliği sayesinde çoğu olumsuz yanıtın olumluya döndüğü görülmektedir. Aracı olan kişinin dedesi olduğunu aktaran kaynak kişi babasının ikna edilme sürecini şöyle aktarmaktadır:

Geldiler kaç kere. 3 kere ney geldiler heralde. Babam vermedi. Babam biraz kaynatama gıcığdı. Biraz sevmiyodu heralda. O yüzden vermeyi istemedi. Annemde bacısı ya o vermeyi istedi. Babam vermeyi istemedi. Rahmetlik dedem vardı. Annemin babası. Ben dedi sizin değil benim bu çocuklar dedi. Ben dedi alıcam dedi. Büyüğün sözü geçti o zaman kimseyi tanımadılar ondan sonra oldu. Eveli köy yerinde sorma yoğundu ki eveli kız çocuklarına sorma yoğundu öyle ana baba verdikten sonra. Ben naciyi görmüyodum bile⁶⁰⁹.

Araştırma sahamızda istenilen kızın alınamaması halinde başvurulmuş ikinci yöntem bağlama büyüü yaptırmaktır⁶¹⁰. Tespit edilen bağlama büyülerinin iki farklı amacı bulunmaktadır. İlki kızın kısmetini bağlayarak başkası ile gerçekleştirebileceği evliliğin önüne geçmek, ikincisi ise kızı istenilen oğlana aşık etmeyi sağlamaktır. Bağlama büyüünün en yaygın yöntemi kıza büyüsel işlem uygulanmış su içirmek ya da gıda yedirmektedir. Kız kardeşi için bağlama büyüü yapıldığını aktaran kaynak kişi evlerine sürülmüş domuz yağı bulduklarını aktarmaktadır. Bunun üzerine gittikleri hoca kızın kimse ile evlenememesi için yapılan bir büyü olduğunu söylemiştir. Bu büyü evlerinin önünde bulunan akar suya yapılmıştır. Diğer tespit edilen bağlama büyüü yöntemi kaşık büyüüdür. Kaynak kişi kaşık büyüünün uygulanışını şöyle aktarmaktadır:

Kaşık büyüü vardı mesela. Bize denenmişti. İlk eşim rahmetli olduğunda aradan bir iki ay geçti kabrine gittim. Kabrine de işte öyle üç beş çiçek aldım. Bi de oradan keser satın aldım orayı kazayım çiçekleri dikeyim diye. Mezarı kazarken o çiçeği dikmek için toprağı eşelerken bir şey çıktı. Bir baktım iki tane kaşığı çukur tarafları birbirine gelecek şekilde birbirine bağlamışlar. Sırtları dışarı gelecek. Yüz yüzeydi içlerinde de bir şeyler yazıyordu. Kaşığı yüz yüze bağlayıp içine bir şeyler yazarsa bağlama büyüü.

⁶⁰⁸ K.K. 33, K.K. 49, K.K. 39, K.K. 7.

⁶⁰⁹ K.K. 8.

⁶¹⁰ K.K. 49, K.K. 7.

Bunu nasıl yapıldığını da gördükten sonra araştırdım. Yeni ölmüş vefat etmiş birinin defin öncesi mi defin sonrası mı orasını bilmiyorum kefeninden bir parça yırtıyorlar. İşte kaşığın içine gerekli sözler yazıldıktan sonra isimler yazıldıktan sonra iki kaşık birbirine kapatılıyor o kefen beziyle üzerinden sarılıyor bağlandıktan sonra yine yeni bir mezara ya da o kefenin sahibinin mezarına gömülüyor. Kaşığın içindeki iki ismi birbirine yakınlaştırmak ya da birbirinden uzaklaştırmak için. Kaşıkları ters bağlarsan sırt sırta döndüğü için birbirlerine yaklaşmalarını önüyor. İçinde bir erkek çamaşırı vardı, bir kalıp sabun vardı⁶¹¹.

Tespit edilen verilerden hareketle araştırma sahamızda bağlama büyüğü için kullanılan araç gereçler domuz yağı, su, kıza yedirilebilecek gıda, kadın veya erkek iç çamaşırı, saç teli, adet kanı, yumurta beyazı, tavus kuşu tüyüdür⁶¹².

İlk dünürcülüğün ardından olumlu cevap alınmışsa araştırma sahamızda “ana dünürcülük” adı verilen safha başlamaktadır. Ana dünürcülük artık erkeklerin dahil olduğu kısımdır. Esasında ilk dünürcülüğün olumlu cevap alınması çok aksi bir durum olmaması halinde kızın verildiğini göstermektedir. Çünkü damat adayı ve ailesi, kız babasının da onayından geçtikten sonra ana dünürcülük gerçekleşmektedir. Ana dünürcülük için de en makbul görülen günler yine perşembe ve cuma günleridir. Ana dünürcülüğe dede, baba, amca, dayı, varsa iki tarafça sevilen bir tanıdık ve ailenin geri kalanı katılmaktadır. İlerleyen süreçte de görüleceği gibi kaç-göçün benimsendiği süreçte damat, gelin alma da dahil kız evine gelememektedir. Bunun nedeni “Gelin ata binmiş ya nasip demiş⁶¹³” ata sözünün altyapısında bulunan inançtır. Nikaha varmayan süreçte kız, onuru korunmak için damat adayından uzak tutulmaktadır.

Günümüzde dünürcü gelen aile ve kız ailesi, kadın erkek karışık ağırlanmaktadır. Biraz daha geçmiş tarihlerde misafirlerin kadın ve erkek olmak üzere ayrı ayrı ağırlandıkları görülmektedir. Gelin kız, erkeklerin olduğu odaya yalnızca hoş geldiniz demek için ve verilmesi halinde el öpmek için gitmektedir. Günümüzde kaç göç adeti araştırma sahamızda tamamen kalktığı için isteme törenlerinde gelin ve damat yan yana oturtulmaktadır.

Dünürcü gelenler arasında “dünürcü başı” bulunmaktadır. Dünürcü başı hitabeti kuvvetli, çevreyi ve kültürü bilen, o çevrede sevilen sayılan saygı gösterilen biri olmalıdır⁶¹⁴. Dede, baba, babanın olmadığı durumlarda amca ya da dayı veya da kız tarafının da sevdiği, tanınan saygın bir kimse dünürcü başı olabilmektedir.

⁶¹¹ K.K. 7.

⁶¹² K.K. 7.

⁶¹³ K.K. 31, K.K. 8, K.K. 42, K.K. 1.

⁶¹⁴ K.K. 29.

Görücü usulü evliliklerde, artık gençlerin fikrine önem verildiği dönemde kız verilmeden önce gençler yanlarında bir şahit olmak şartıyla görüşmeleri için odaya alınmaktadır. Şahit kızın yengesi ya da ablası olabileceği gibi başka kaynak kişinin ifadesi ile gençlerin daha rahat olabilmeleri adına söylenenleri tam anlayamayacak yaşta bir çocuk da olabilir⁶¹⁵. Bu şahidin temel nedeni “yalnız kadın ve erkeğin yanında üçüncü kişinin şeytan” olduğunda dair inançtır. Bir diğer nedeni ise yine kızın onurunun zedelenmesine neden olacak herhangi bir durumu engellemektir. Gençlerin de odadan olumlu çıkmasının ardından dünürcü başı kız isteme merasimine geçmektedir.

Geçmişte dünürçülük ya da kız istemede gençlerin kararı çok dikkate alınmadığı hatta kız isteme merasiminden haberdar olmadıkları görülmektedir. Kaynak kişi, kendisinin ve eltisinin istendiklerinden habersiz oldukları iki ayrı olayı şu şekilde aktarmaktadır. “Ben de deyim kardeşimin çocuklarını uyutuyodum. Kalk kalk yüzük takıcak sana diy. Bizim eltim de uyumuşmuş. Ona da gardaşı gitmiş hadi hadi gidiyon Çukur Köye gidiyon demiş⁶¹⁶.”

Kız isteme akşamı erkek evi kız evine çeşitli hediyeler getirmektedir. Araştırma sahamızda “Çay, şeker, lokum, tatlı, kolonya, çikolata, çiçek⁶¹⁷” gibi devrin adetlerine göre hediyelikler götürülmektedir. Giden hediyeler tamamen ailenin ekonomik şartına ve yaşam standartlarına göre şekillenmektedir. Kaynak kişi çocukluğundan hatırladığı kız isteme hediyeliklerini şöyle aktarmaktadır:

Şey götürülüyodu. Sinilerde üzeri işlemeli beyaz örtülerle sini giderdi. Sini içerisinde yiyecek içecek giderdi. Yani işte o günün değerinde değerli olan neler vardı sucuk, köter, leblebi, şeker gibi öte beri düzülür çekirdeksiz üzüm konur. Kıymetli o zaman tabi. Çekirdeksiz üzüm ne demek evlerde yapıyo. Bağlı olanlar üzüm yapıyo ama çöplü oluyo o. Banma üzüm oluyo o tuğla altılarında küllü suyulan banılıyı çıkıyı hemen bi bezin üzerine tuğla altına seriliyi ya da bi dam üstüne seriliyi çörtüyen çöpüyen geliyi kuruduktan sonra kışın aile içinde misfirlere ikram ediliyi. Ama bu benim dediğim çekirdeksiz kuru üzümü almak çok lüks bişey kabalak leblebi almak kırık leblebi alınırdı eveli çoğunlukla⁶¹⁸.

Çiçek ve çikolata götürmenin tarihi, sahamız için çok eskiye dayanmamaktadır. İlk olarak yapay çiçek götürüldüğü görülmektedir. Günümüzde yaygın olarak kırmızı gül tercih edilmektedir.

Dünürcü başının kız isteme anında kullandığı kalıp olarak söylenen ifadeler bulunmaktadır. En yaygın olarak “Sebebi ziyaretimiz belli, Ömür kısa yol uzun, Allah’ın emri

⁶¹⁵ K.K. 7.

⁶¹⁶ K.K. 33.

⁶¹⁷ K.K. 2, K.K. 1, K.K. 5, K.K. 8, K.K. 12, K.K. 20, K.K. 33, K.K. 39, K.K. 45.

⁶¹⁸ K.K. 29.

peygamberin kavli ile⁶¹⁹” gibi kalıplaşmış sözlerle kız istenmektedir. Bu söz kalıpları Dede Korkut hikâyelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut, Deli Kalçar’dan Banu Çiçek’i “Tanrının buyruğu ile Peygamberin kavli ile” Beyrek’e istemektedir⁶²⁰. Kız babası ise “Allah hayırlı mübarek etsin, Allah tamamına erdiresin, Gençler birbirini görmüş beğenmiş bize tamam demek düşer” diyerek kız isteme merasimini sonlandırır. Allah’ın emri ve peygamberin kavli ifadelerinden anlaşılacağı üzere, İslamiyet’in evliliğe yönelik teşvikine gönderme yapılmaktadır⁶²¹.

Günümüzde genel olarak yok olmasıyla beraber ilk istemede kızın verilmediği görülmektedir. Oğlan evi en az iki kez kız istemek üzere gelmelidir. Gerçekleştirilen görüşmelerde sekiz kez kız istemeye gidildiği tespit edilmiştir. Bunun nedeni kız evinin, kızlarının değersiz olduğuna dair düşünceye mahal vermek istememesidir. Kaynak kişiler bu düşünceyi şöyle dile getirmektedir “Bu mal mı bi defada satıyım dersin⁶²².”

Kız isteme de damada kahve içilmesi araştırma sahamızda sonradan yaygınlaşmıştır. Özellikle tuzlu kahve içirilmesi çok yeni moda olmuş bir adettir. Damadın kıza dair her türlü zorluğun üstesinden gelebileceğini gösterdiği ilk sınavı kız istemede içtiği tuzlu kahvedir.

Akraba evliliklerinde ya da gençlerin tanışarak evlendikleri kimi durumlarda görücülük faslı gerçekleşmemektedir. Direkt olarak kız isteme merasimi olmaktadır. Eşiyle tanışarak evlenen kaynak kişi süreci şöyle aktarmaktadır “Tabi. Bizim şöyle oldu. Geldiler direk bizim yüzük biz zaten konuştuğumuz için konuştuk hani şöyle mi olsun böyle mi olsun dedik. Uzatmadan direk yüzüğümüzü alalım herkesi toparlayalım. İstememiz oldu kahveler dağıtıldı. Ondan sonra kahveler içildi işte söz merasimi oldu⁶²³.” Kaynak kişinin aktardığı üzere günümüzde tanışarak gerçekleşen evliliklerde, geleneksel evlenme modelinin ilk aşaması olan görücülük aşaması kaldırılmakta ve kız isteme faslına geçilmektedir.

3.3.2. Söz Kesme

Söz kesme, dünürçülüğün ardından gelen, ailelerin kendi aralarında sağladıkları anlaşmayı daha geniş kitleye duyurdukları ve onların huzurunda verilen sözün kalıcılığını sağladıkları törendir. Örnek, söz kesiminin yan geçiş dönemi olarak görüldüğünü aktarmaktadır⁶²⁴.

⁶¹⁹ K.K. 39, K.K. 33, K.K. 29, K.K. 7.

⁶²⁰ Ergin, 1969: 64.

⁶²¹ Yılmaz, 2020: 170.

⁶²² K.K. 26.

⁶²³ K.K. 50.

⁶²⁴ Örnek, 2000: 191-193.

Söz kesme araştırma sahamızda genel olarak kız istendikten hemen sonra gerçekleşmektedir. Ancak gençlerin “başının bağlandığını” daha resmi olarak duyurmak isteyen aileler, bir nebze daha büyük organizasyonla kız istemeden on ile on beş gün sonrasında “söz kesme” töreni yapmaktadır. Söz kesme akşamı, kız isteme akşamından daha kalabalık misafirle gerçekleştirilmektedir.

Çorum iline bağlı diğer ilçeler ve köylerinde söz kesme akşamı görülen yiyecekler şu şekildedir:

Söz kesimi için ilin değişik köy ve ilçelerinde oğlan evi tarafından kız evine götürülen yiyecekler farklılıklar gösterir. Buna göre hazırlanan sepette yüzüğün yanına Mecitözü ilçesi Elvançelebi beldesi ve Hisarkavak köyünde bir tepsi börek, Bayat ilçesi Eskialibey köyünde kömbe ekmeği, Sungurlu ilçesi Aşağı Fındıklı köyünde lokum, bisküvi, merkez ilçe Eşençay ve Alaca ilçesi Kalecikaya köylerinde çörek eklenir. Sungurlu Eskiypar köyünde söz kesileceği gün kız evine hindi, çörek götürülür. Söz kesiminden sonra bu yiyecekler orada bulunan kişilerce tüketilir. Eskiypar’daki bu törene “kemik kırma” denir⁶²⁵.

Araştırma sahamızda da kız evi, gelen misafirler için çay ve devrin şartlarına göre ikramlıklar hazırlamaktadır. Kız ve erkek annesi ortak karar vererek organizasyonun “yemekli ya da çaylı⁶²⁶” olacağına karar vermektedir. Yemekli söz kesmelerde ailelerin birlikte yediği yemeğin ardından çay faslına geçilmektedir. Çaylı sofralar ise araştırma sahamızda oldukça zengindir. Aileler o güne özel börek, cevizli çörek, yaprak sarması, baklava, kurabiye gibi pek çok yiyecek hazırlamaktadır.

Söz kesmenin asıl amacı alınacak başlık parası ve kıza takılacak takı miktarı, gençlerin nerede yaşayacağı, kız evinin ve oğlan evinin nişan, düğün ve eşya konusunda üstleneceği sorumlulukları belirlemektir. Sıkı pazarlıkların yaşandığı bir ortam olan söz kesmede her iki taraf yapabilecekleri ve yapamayacakları şeyleri ya da karşı taraftan beklentilerini söylemektedir. Bu ana araştırma sahamızda “kesim kesme” de denilmektedir. Söz kesme sayesinde anlaşmazlık yaşanan konular en baştan çözülmekte, çözülemiyorsa süreç başlamadan bitirilmek istenmektedir.

Söz kesme sırasında karara bağlanan mühim konulardan biri eğer alınacaksa kalın olarak da adlandırılan başlık parasının miktarıdır. Tezcan, başlığı şu şekilde tanımlamaktadır: “Evlenecek erkeğin veya akrabalarının kız babası veya akrabalarına yaptığı, toplumlara göre değişen hukuksal ve toplumsal uygulamaları içeren hediye niteliğinde bir ödemedir. Bu

⁶²⁵ Solak, 2012: 122.

⁶²⁶ K.K. 49, K.K. 33.

ödeme, genellikle para, hayvan, çeşitli süs eşyaları veya törensel değerler gibi şeylerdir⁶²⁷.” Berktaş ise kalın ve başlık parasının aynı olmadığını savunmaktadır. Başlık parası kız için ödenen bedel iken, kalın kızın yetiştirilmesi için ödenen bedeldir. Kalın alınan durumlarda kızın ailesi çeyiz sunmak zorundadır. Kızın çeyizini almış olması, aile mirasından payını almış olduğu anlamına gelmektedir⁶²⁸.

Başlık parası ödemesi ile kadının iş gücü, cinselliği ve doğacak çocuklarının üzerinde hak sahibi olma yetkisi erkeğe aktarılmaktadır. Özellikle kadının üretimde etkin olduğu toplumlarda yaygın olarak görülen başlık parası, kızlarını evlendirdiklerinde iş gücü kaybına uğrayan kız ailesince talep edilmektedir. Ayrıca erkek tarafı, aldığı gelinle yeni doğacak çocukların annesini almış olmaktadır⁶²⁹. İlkel topluluklar için doğurganlığı bulunan ve iş gücü anlamına gelen kadının bedeli olan başlık, anaerkil dönemden babaerkil döneme geçişte görülen evliliklerde ortaya çıkmıştır⁶³⁰. Baykara'nın kızın “satılması” olarak adlandırdığı başlık parası nedeni ile günümüzde para talep edilmese dahi kız çocuğunun evlendirilmesi “kız satmak” olarak adlandırılmaktadır⁶³¹.

Başlık parası, araştırma sahamızda çok nadir olmakla birlikte günümüzde de görülmektedir. Başlık miktarının kararlaştırılmasına “başlık kesmek” de denilmektedir. Geçmişte, şehir merkezinde çoğu aile ayıp olarak karşılamaktaysa da alındığına dair veriler elde edilmiştir. Kendisi için başlık talep edilen kişiler şu ifadeleri kullanmaktadır “Eskiden başlık vardı. Sekiz milyon başlık verdiler bana⁶³²”, “Başlık varıdı. Benden yedi yüz elli kağıt para aldılar o zamanın parasıynan⁶³³”. Kız babasının getirilen başlık parasını eli ile almadığı tespit edilen uygulamalar arasındadır. Kaynak kişi “minderin altına guyvir derlerdi önceden⁶³⁴” ifadeleri ile alınan başlık parasını kız babasının minderin altına koyu ver diyerek eline almadığını aktarmaktadır. Başlık parası düğün masrafları ve kızın çeyiz ihtiyaçları için kullanıldığı gibi kıza dair hiçbir konuda harcama yapılmadığı da görülmektedir. Çok nadir olarak para yerine tarla veya hayvan alındığı duyulduğu da aktarılmaktadır.

Maddi unsurlar toplumsal statünün göstergesidir. Kıza takılması istenilen takının miktarını söylemek yerine “herkes şerefine göre takar” denildiği durumlar olabilmektedir. Ancak çoğunlukla kıza takılması istenilen bilezik sayısı, zincir, set, yüzük, küpe, saat gibi

⁶²⁷ Tezcan, 2019: 415.

⁶²⁸ Mandaloğlu, 2016: 156

⁶²⁹ Tezcan, 2019: 416-418.

⁶³⁰ Türköne, 1995: 17.

⁶³¹ Baykara, 2001: 153-154.

⁶³² K.K. 15.

⁶³³ K.K. 24.

⁶³⁴ K.K. 33.

ziynet eşyaları söz akşamında karara bağlanmaktadır. Erkek evinin ziynet eşyalarına dair verdiği sözü yerine getirmemesi aileler arasında büyük sorunlara sebep olmaktadır.

Söz kesme günü kararlaştırılan maddi konulardan diğeri “süt hakkı, analık hakkı”dır. Süt hakkı erkek evi tarafından kızın annesine verilen maddi ödemedir. Araştırma sahamızda süt hakkı karşılığının gremse, bilezik gibi ziynet eşyası olduğu görülmektedir.

Gençlerin nerede yaşayacağına dair karar söz kesiminde verilmektedir. Esasında gençlerin aile ile yaşaması değil, gelinin kayınvalide ile yaşayıp yaşamayacağına dair bir karar verilmektedir. Yeni ailenin temeli kurulurken, gelin kendi zevki ile kayınvalidesinin zevklerini ayırmak istemektedir. Süreç çeyiz ve hediyelerin boyutunu da etkilemektedir. Aynı ev, çok daha detaylı çeyiz hazırlığı gerektirmektedir⁶³⁵.

Dualama, iki tarafın her konuda anlaşmasının, alınıp verilecek her şeyin karar bağlanmasının ardından yani “söz verilmesinin” ardından yapılmaktadır. Bazen mahalle imamı bazen orada dua etmeyi bilen herhangi biri dualamayı yapmaktadır. Naksali’nin aktardığına göre Nur suresinin 32. ve 33. ayetlerinin okunmasının ardından kız ve oğlan dualanmış olmaktadır⁶³⁶. Dualamada kırmızı boyalı şerbet ya da şeker ve su karışımı şerbet ikram edilmektedir. Erkek evinin aldığı söz yüzüklerinin gençlere takılmasının ardından gençler artık sözlü olur ve söz kesme tamamlanır.

Çoğu aile normal şartlarda görüşmeler de söz kesiminin ardından kız ve oğlanın görüşmesine mâni olmaktadır. Çünkü aralarında yaşanabilecek duygusallığın kapısı açılmıştır. Kaynak kişi bu durumda sözlüsü ile iletişime geçmek isteyen damat adaylarının yöntemini şu şekilde aktarmaktadır:

Çok zor. Eveli kız hamama gidiyosa oğlan kaç tane cadde değiştirir. Bi de kız hamama gidiyosa oğlan hediye gönderir. Ölü somunu gönderir tahin helvası gönderir. Meyve gönderir ama kız bunu korkar yiyemez. En basiti teyzem. Eniştem göndermiş incelik olsun diye büyü falan yaparlar da benim ağzımı burnumu bağlarlar diye yememiş⁶³⁷.

Günümüzde söz kesme akşamı, maddi konuların netleştirildiği bir akşamdan ziyade gençlerin birlikteliğinin bir nebze daha resmileştirildiği bir akşam olarak algılanmaktadır. Söz akşamlarında kız evinde daha detaylı hazırlıkların yapıldığı görülmektedir. Bazen organizasyon şirketi ile anlaşarak çiftin oturtulacağı köşe, onlara özel bir konseptle

⁶³⁵ Kara, 2009: 338.

⁶³⁶ Gürsoy Naksali, 2018: 209.

⁶³⁷ K.K. 49.

hazırlanmaktadır. Günümüzde maddi kararları gençler kendileri aldıkları için bahsi geçen konular genel olarak gündeme gelmemektedir.

Geçmişte sözden cayılması çok nadir görülen bir olaydır. Bu duruma “söz atma, yüzük atma, sözden dönme” denmektedir. Söz kesildikten sonra vaz geçilmesi için çok ciddi sebepler olmalıdır. Hatta bazı aileler ciddi problemlere rağmen söz aktinden dönmemektedir. Özellikle kız tarafı, söz kesildikten sonra kızlarının adının kötü anılmaması için yaşanan problemleri çoğu zaman görmezden gelebilmektedir.

3.3.3. Nişan

Söz kesildikten sonra çok ara verilmeden nişan töreni yapılmaktadır. Aslında söz kesilmesinin ardından başlayan süreci de kapsamakla beraber araştırma sahamızda nişanlı çifte “tevkürlü”, nişanlılık haline de “tevkürlük⁶³⁸” denmektedir. Günümüzde kadın ve erkeğin evlilik öncesi birbirini tanınması için geçen süre olarak tanımlanan nişan, geçmişte ailelerin düğün için hazırlık yaptıkları süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nişan töreninin yapılıp yapılmaması tamamen ailelerin kararına bağlıdır. Sahamızda geçmişten günümüze kadar pek çok evlilikte kız isteme ve sözün ardından düğüne geçildiği görülmektedir. Kaynak kişi nişanda damadın bulunması gerektiği için babasının nişan yapmadığını şu ifadelerle aktarmaktadır “Neden yaptırmadı. Babam damadı koymuyodu köyde. Damat gelicek diye babam da nişanı yaptırmadı⁶³⁹.” Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere herhangi bir sebep nişan yapılmaması için gerekçe olabilmektedir.

Eğer nişan yapılmasına karar verilmişse, nişan öncesi “nişan evsüğü” adı verilen alışverişe çıkılmaktadır. Gelin ve damadın yanında her aileye göre değişmekle beraber anne, baba, hala, teyze, kız kardeş, yenge gibi yakınlar bulunmaktadır. Günümüzde çift alışverişe yalnız çıkmakta ve alınacak eşyalara dair kararı yalnız kendileri vermektedir. Gelin için abiye, damat için takım elbise, ayakkabı, iç çamaşırı, kılık kıyafet, nişanda kullanılacak diğer araç gereçler nişan evsüğünde alınmaktadır. Gelinin yüzüğünü erkeğin, erkeğin yüzüğünü de kız tarafının alması gerektiğine dair adet bulunsa da genel olarak her iki yüzüğü de erkek tarafının aldığı tespit edilmiştir. Çok nadir olarak gelinin takılarının yarısı nişan evsüğünde alınır ve geline takılmaktadır. Alınan eşyalar bohçalarla hazırlanarak nişan günü kız evine getirilir. Çoğu eşyanın kızlar tarafından düğün yapılana kadar kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bunun nedeni nişan atılması durumunda alınan eşyaların geri iade edilebilir durumda kalmasını sağlamaktır. Ancak eşyaları iade edip etmemek kız evinin inisiyatifine kalmış bir durumdur.

⁶³⁸ K.K. 29.

⁶³⁹ K.K. 31.

Nişan daveti özellikle çok davetlinin olduğu organizasyonlarda “okuyucu” adı verilen kişilerce yapılmaktadır. Okuyucu nişanın yerini, zamanını, yemekli olup olmadığını davet edilen kişiye aktarmakla görevlidir. Ona verilen listede yer alan her evi tek tek gezmektedir. Gittiği her evden bir miktar bahşiş almaktadır. Çok nadiren davetiye bastırıldığı da aktarılmaktadır. Günümüzde genel olarak nişan daveti sosyal medya ve telefon aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

Araştırma sahamızda söz kesme esnasında verilen karara göre değişmekle birlikte yaygın olarak nişan töreninin sorumluluklarını kız tarafı üstlenmektedir. “Büyük nişan” ve “küçük nişan” olmak üzere iki ayrı nişan organizasyonu olduğu tespit edilmiştir. Büyük nişan düğün görünümünde, oldukça kalabalık, salon kiralanan, gelinin kıyafetinin çok daha ihtişamlı olduğu, sazcının bulunduğu, nişan pastası, İskilip Dolması, pide veya döner ikram edilen; gelen misafirlerin hediye takı taktığı nişandır. Küçük nişan ise, söz kesmede bulunan misafirlere biraz daha kalabalık olan, ev içinde özel hazırlıkların yapıldığı gelin ve damadın yine özel olarak hazırlandığı ama büyük nişana göre daha sade göründükleri, eğlencenin ev içinde teyp, cd çalar gibi araçlarla düzenlendiği nişan türüdür.

Kaç göçün olduğu dönemde kadın ve erkek büyük nişan da olsa küçük nişan da olsa ayrı mekânlarda eğlenmektedir. Esasında erkekler nişanda eğlence tertip etmeleri nadir görülmektedir. Kendi aralarında sohbet ederek anı geçirirler. Günümüzde kadın ve erkek karışık eğlenceler düzenlenmektedir. Hala geleneklerine bağlı olan erkek ve kadınların daha sakin bir yere geçerek eğlenceye dahil olmadığı gözlemlenmiştir.

Nişanlanan çiftin başı bağlanmıştır. Özellikle nişanlanan kız, kız arayan annelerin hedefi olmaktan çıkmıştır.

Nişan için özel hazırlanmış tepsi içine yerleştirilmiş iki nişan yüzüğü birbirine kırmızı kurdele ile bağlanmıştır. Özellikle erkek evi tarafından saygın, hitabeti kuvvetli ve dua etmeyi bilen bir kimse gençlere yüzüklerini takmaktadır. Nişan yüzüğü sağ el işaret parmağına takılmaktadır. Bazen kız erkeğin, erkekte kızın yüzüğünü taktığı görülmektedir. Ardından yüzüğü takan kişi dua eder, hayırlı uğurlu olsun der ve kırmızı kurdeleyi kesmektedir. Kurdeleyi kesen kişinin “makas kesmiyor” diyerek bahşiş istediği de görülmektedir. Aktarılan nişan anı, araştırma sahamızda günümüz şehir nişanları için geçerlidir. Geçmişe bakıldığında kız ve erkeğin yan yana getirilmemesi için kıza ait yüzüğü erkek tarafından bir kadının taktığı

görülmektedir⁶⁴⁰. Günümüzde İskilip'e bağlı köylerde gerçekleştirilen nişanlarda da yüzüğün törensel olarak takıldığı uygulamalar yeni yaygınlaşmaktadır⁶⁴¹.

Nişan töreninin ardından saha da tespit ettiğimiz bir uygulama da “ağız tatlılığı”dır. İskilip'e bağlı köylerde “torba” ya da “nişan karşılığı” olarak adlandırılmaktadır⁶⁴². Ağız tatlılığı nişandan sonra kız evinin oğlan evine gönderdiği tatlı ve yanındaki hediyelere verilen isimdir. Tatlı tercihi genel olarak un helvası veya ev yapımı döşeme baklava olmaktadır. Damat için gömlek, pantolon, iç çamaşırı, havlu gibi malzemeler bohçalarla hazırlanmaktadır. Kaynak kişilerin ağız tatlılığına dair aktarımları şu şekildedir:

Bunu kız evi oğlan evine getiriyor. Önceleri kesinlikle sütle un helvası yapıldı baya çok yapıldı en az beş on kilo süttten. Güzel dantelli bohçalara sarılır o sini kurdelelerle bağlanır. Oğlan evine kayınvalideye haber verilir ki ben size tatlı göndericem. O helvanın yanına iki üç tane hanım koyarsın. Bunu yalnız oğlan annesi derki ben hazırlığımı yapıcım misafirini istediğin kadar çağır. Oğlan annesi yemek hazırlar çay hazırlar onlara ikramda bulunur gönderilir. O helva herkese dağıtılır⁶⁴³.” “Kız evi şimdi yüzük takılınca ney şeye onlar napyolar bi bohça hazırlıyorlar koca bi sini döşeme baklava, damada bi bohça hazırlıyorlar her şeyisiylen oğlan evine gönderiyorlar. Süslü pohçalarla ney örtüyorlar. Şöyle çekirdek kağıdı gibi kağıtların içine rengarenk şeker dolduruyorlar selelelerin içinde. Komşulara dağıtışken onu da götürüyor. Şimdi öyle dağıtan yok da⁶⁴⁴.

Elde edilen verilerden hareketle ağız tatlılığı nişanın ardından kız tarafından erkek tarafına kadınlar aracılığıyla gönderilen, damada ait eşyalar ve tatlının bulunduğu hediyeleşme adetidir.

Nişanlılık süresi aileden aileye değişmektedir. İki tarafın anlaşmasına bağlı olan nişanlılık süresi kimi durumlarda uzayıp kısalabilmektedir⁶⁴⁵. Sahamızda eğer engelleyici bir durum yoksa nişan süresi kısa tutulmak istenmektedir. “Hayır iş uzatılmaz⁶⁴⁶” denerek en kısa sürede düğün yapılmaya çalışılmaktadır. En uygun görülen nişanlılık süresi üç ay kadardır. Ancak düğüne katılması istenilen birinin beklenilmesi, maddi imkanların yetersizliği, damat adayının askerliği, bir yakının vefat etmesi gibi durumlarda nişanlılık süresi uzayabilmektedir.

3.3.4. Çeyiz Hazırlığı

Usal, çeyiz tanımını şu şekilde yapmaktadır:

⁶⁴⁰ K.K. 19.

⁶⁴¹ Erdentuğ, 1968: 75.

⁶⁴² K.K. 15.

⁶⁴³ K.K. 49.

⁶⁴⁴ K.K. 22.

⁶⁴⁵ Örnek, 2000: 1994.

⁶⁴⁶ K.K. 7, K.K. 45.

Türk toplumunun/milletinin düğün geleneğinde çeyiz; gelinin ev ve mutfak eşyası, işlemeli ve dantel örtüleri, havluları, takı ve giysileridir; damadın düğün masrafları, başlık parası karşısında sunduğu hediye/eşyalardır. Bu eşyalar evlenene kadar sandık içinde saklanır ve gelinin evine de sandıkta taşınır. Sandığın kullanım amacı, her gün kullanılamayacak kadar değerli eşyaların saklanmasıdır. Günlük kullanılan eşyalar ise dolap içlerine kolayca erişilebilecek şekilde bohçalarla yerleştirilirdi⁶⁴⁷.

Araştırma sahamızda “kız beşikte, çeyiz sandıkta” denilmektedir. Kız çocuğu elbet bir gün evlenecek ve çeyize ihtiyacı olacaktır. Bu sebeple kız çocuğu doğan ailelerin muhtemeldir ki erken evlilikler nedeniyle de çeyiz hazırlığı yapması gerekmektedir. Geçmiş dönemde çok yaygın olarak kızların eğitim hayatına ilk okulun ardından son verilmektedir. Kız çocukları bu süreçten itibaren çeyizlerini hazırlamaya başlarlar. İlk olarak ellerinin alışması için daha kolay motiflerin yer aldığı, örneğin oya gibi işler yapmaya başlamaktadırlar. Evlenecekleri yaşlarına kadar her parçası el emekleri olan çeyizlerini biriktirmektedirler. Çeyizin el emeği ile hazırlandığı sürece “çeyiz onatma⁶⁴⁸” denmektedir. Dul kadınlara, bahtsızlığı geline de sirayet edeceği için çeyiz onattırılmamaktadır. Kaynak kişi, babası vefat etmiş olduğu için annesinin çeyizinin sandık işi olan kısmına dahil olmadığını aktarmaktadır⁶⁴⁹.

Çeyiz sandığının içinde yer alan eşyalar daha çok kız ve ailesinin sorumluluğundadır. Geçmişte sandık işi olarak adlandırılan ürünler evlenecek erkekler yalnızca ihtiyaç olduğu kadar yapılmaktadır. Ancak günümüzde “kız çeyizi gibi” tabiri ile adlandırılan erkeğe ait çeyizler de hazırlanmaktadır. Çeyiz sandığının içinde oya, yazma, işlemeler, işlenmiş pike takımı, yatak etekleri, yastık kılıfları, patikler, masa örtüsü, fiskos takımı, lif, danteller, vitrin örtüleri, dürüye gidecek malzemeler gibi çok detaylı ürünler yer almaktadır. Araştırma sahamız için kanaviçe işlemeler çeyizin olmazsa olmazları arasındadır. Sandıkta yer alan ürünler kız için oldukça özeldir. Bu nedenle örneğini isteyen kişilere yapılan el işlerinin örnekleri verilmemektedir. Çeyiz sandığında güvey minderi adı verilen işlemeli minder bulunmaktadır. Bu minder damadın şahsına aittir. Damadın kullanması için gelin ve damadın odasına koyulmaktadır⁶⁵⁰.

Araştırma sahamızda zamanla çeyiz algısında değişimler meydana gelmiştir. Geçmiş döneme baktığımızda erkeğin ailesi ile aynı evde yaşayan çift için çeyiz anlamında gerekli olan eşya sayısı oldukça azdır. Çünkü yalnızca kendilerine ayrılan oda da gerekli olan eşyalar temin edilmektedir. Bunlar yatak, kilim, perde, kıyafet dolabı, belki bir masa ve sandalyedir.

⁶⁴⁷ Yalçın Usal, 2010: 160.

⁶⁴⁸ K.K. 33.

⁶⁴⁹ K.K. 33.

⁶⁵⁰ K.K. 29, K.K. 49.

Sayılan bu eşyaların da çoğunun temin edilmediği ya da temin edilenlerin gelin ve damadın kullanması için teslim edilmediği kaynak kişilerce aktarılmaktadır. Düğünde sorun yaşanmaması için emanet eşya veya altın alındığı ve düğün bitiminde bu emanetlerin tekrar iade edildiği de görülmektedir. Kızın çeyizinde getirmesi gereken belli başlı eşyalar yatak, yorgan, yastık, ibrik, leğen ve az sayıda el işi ürünüdür.

Kız çeyizi içerisinde çeyiz sandığı önemli bir yere sahiptir. Temel işlevi, nesneleri saklamak, muhafaza etmek, toplamak olan sandığın içerisinde ticari malların da konulduğu görülmektedir⁶⁵¹. Çeyiz sandığının hammadde ve üzerinde yer alan süslemeler, kızın ve ailesinin ekonomik gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Bu sebeple sandıkların üzerindeki işlemler titizlikle yapılmaktadır. Günümüzde çiftin evleri düğünden öncesinde hazırlanmaktadır. Yalnızca çeyiz sandığı kızın ailesinin evinde bekletilir ve sembol olarak gelin alma ile çıkarılmaktadır⁶⁵².

Günümüzde evlenen çift ailelerinden ayrı evlerde yaşamaktadır. Bu durumla birlikte çok daha fazla eşyaya ihtiyaç duyulur hale gelmiştir. Artan masraflar nedeni ile çiftin evi için ailelerin neleri karşılaması gerektiği kurallarla belirlenmiştir. Buna göre gelin adayının ailesi küçük mutfak aletleri, ev tekstili ve yatak odası mobilyalarını üstlenmektedir. Damat adayının ailesi ise diğer yapılması gerekli mobilyaları ve beyaz eşyayı üstlenmektedir⁶⁵³.

Araştırma sahamızda çeyiz serme adeti tespit edilmemiştir. Kaynak kişilerce çeyiz serme tabirinin gelenin erkek evinde yatağının hazırlanması olabileceği düşünülmektedir. Hazırlanan çeyiz gelin alma ile evden çıkmaktadır. Gelinin yanında gelen yenge olarak adlandırılan kadınlar tarafından gerdek saatine kadar yatak odası hazırlanmakta ve o gün ihtiyaç duyulacak malzemeler yerleştirilmektedir. Günümüzde çoğu eşya önceden çiftin evine yerleştirilip hazırlanmaktadır. Yalnızca sembolik olarak çeyiz sandığı gelin alma ile evden çıkarılmaktadır.

3.3.5. Düğüne Davet

Davet, Türk toplumu için çok önem verilen konular arasındadır. Davet edilen misafirin oturacağı yer, ikram edilecek yemek ve kalan ihtiyaçları önceden düşünülerek hazırlık yapılmaktadır. Davet edilen yere mutlaka gidilmelidir. Davet edilmeyen yere gitmemek ise oldukça uygunsuz bir tavidir. Davet edilmeyen kişi, kendi davetlerinde de karşı tarafı davet

⁶⁵¹ İçel, 2017: 32.

⁶⁵² Yalçın Usal, 2010: 158.

⁶⁵³ K.K. 5, K.K. 7, K.K. 21, K.K. 27, K.K. 30, K.K. 33, K.K. 47, K.K. 50.

etmemektedir⁶⁵⁴. Davetiyeler, üretildikleri toplumun inancına, pratiklerine ve dünya algısına dair bilgiler barındırması nedeniyle halkbilimi açısından önem arz etmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde Bayındır Han ve Salur Kazan düzenlemiş oldukları toylara tüm oğuzu davet etmektedir. Hikâyelerde davete icabet etmemek bir nevi isyan olarak görülmektedir. Beyrek'in öldürüldüğü hikâyede görüldüğü üzere tertip edilen toya davet edilmemek de isyan sebebidir. Özdemir davet etme biçimini sözlü, yazılı ve elektronik olmak üzere üç kategoride ele almaktadır⁶⁵⁵.

Düğün organizasyonlarının daha küçük olduğu dönemlerde davetli listesinin, davet edilecek kişiye dair her detayın dikkate alınarak hazırlandığı kaynak kişilerce aktarılmaktadır⁶⁵⁶. Bilhassa imkansızlıklardan dolayı yemek saatinde kargaşa çıkmaması için hazırlanan davetli listesinde, davetlinin pazar günü saat kaçta gelmesi gerektiğine dair bilginin dahi yer aldığı aktarılmaktadır⁶⁵⁷. Davet edilen kişiler yakinen tanınan ve samimi olunan kişilerdir. Bu nedenle düğün yemeğine saat kaçta katılmaları onlar için en uygun olacaksa düğün sahibi tarafından o saatte davet edilmektedirler. Davetlilerin başında akrabalar, dükkân komşuları, bağ bahçe komşuları, mahalle komşuları gelmektedir⁶⁵⁸.

Günümüzde ortadan kalmış olmakla birlikte araştırma sahamızda davetin “okuyucu” adı verilen kişilerce yapıldığı görülmektedir. Geçmişte okuyuculuk yapan Satı, Müslüme ve Hacer adında üç kadın okuyucu tespit edilmiştir. Herkes okuyuculuk yapamamaktadır. Öncelikle şehri baştan başa gezmek hayli zorlayıcı bir iştir. Bunun yanı sıra her ailenin erkeği annelerinin ya da eşlerinin kapı kapı gezerek insanlarla muhatap olmasını istememektedir.

Düğün sahipleri okuyucuya, itina ile hazırladıkları davetli listesini ve gittiği yerlerde dağıtması için “okuntu” adı verilen akide şekeri ya da leblebi vermektedir⁶⁵⁹. Okuyucu listede yer alan her kişinin evine gittikten sonra, düğün günü, düğün saati, düğün yeri, kınanın saati, yemek saati gibi pek çok detayı aktarmaktadır. Ardından heybesine koyduğu leblebi veya şekerden davetliye düğün sahibi adına ikram etmektedir. Bu hizmet karşılığında ev sahibi de okuyucuya bahşiş vermektedir. Kaynak kişiden tespit ettiğimiz veriye göre bu bahşişe “şükrencelik⁶⁶⁰” adı verilmektedir.

⁶⁵⁴ Demirbakan, 2020: 11.

⁶⁵⁵ Özdemir, 2018: 242

⁶⁵⁶ K.K. 45.

⁶⁵⁷ K.K. 45.

⁶⁵⁸ K.K. 45.

⁶⁵⁹ K.K. 1, K.K. 5, K.K. 7, K.K. 12, K.K. 19, K.K. 19, K.K. 10, K.K. 41.

⁶⁶⁰ K.K. 29.

Köylerde düğün davetini, at sürmeyi bilen kişiler ve düğün kahyası gerçekleştirmektedir. Seçilen kişi veya kişiler, okuntu olacak kırık leblebileri de yanına alarak çevre köylere dağılmaktadır. Düğün kahyası ise köy içinde bulunan davetlileri gezmektedir. Heybesine nohut, bulgur gibi okuntu malzemeleri alır ve her gittiği eve önce düğüne dair detayları aktarır ardından bir tabak okuntu vermektedir⁶⁶¹. Okuntu köyden köye değişiklik göstermektedir. Şeker, leblebi, çörek, köpük helva, nohut, bulgur gibi pek çok malzeme okuntu olarak kullanılabilir⁶⁶².

Sözlü davetlerin ardından yazılı davetler başlamıştır. Özdemir'in ifadesi ile “düğün bir bilgidir” ve değişen davet formları bilgiye ulaşımı veya da paylaşımı değiştirmiştir⁶⁶³. Değer verilen ve toplulukla yapılan olayların bildirilmesi işine yarayan yazılı metinlere davetiye adı verilmektedir. Yazılı kültürün gelişimi ve sözlü geleneğe ait unsurların yazıya geçirilişi davetiyelerin yaygınlık kazanmasının nedenidir. Özellikle 2000 yıllarının ardından davetiye kullanımı, organizasyonlarda talep edilen kusursuzluk ve gelişen teknoloji ile yaygınlaşmıştır. Tercih edilen davetiyelerde kullanılan kâğıt, boncuk, kurdele, taş gibi aksesuarlar, baskı kalitesi, tasarım gibi pek çok konu davetiye maliyetini etkilemektedir⁶⁶⁴.

Günümüzde yalnızca davetiye üreten dükkânlar bulunmaktadır. Ancak araştırma sahamızda yalnızca davetiye hazırlayan bir işletme tespit edilmemiştir. Bu gereksinim daha çok matbaalarla giderilmekte ya da davetiyeler şehir dışından hazırlanarak getirilmektedir.

Davetiye tasarımı tamamen kişinin zevkine göre şekil almaktadır. Eğer özel olarak tasarlanmıyorsa matbaanın kataloğu ile yetinilmek gerekmektedir. Özel tasarımlar ise hem maddi olarak çok yüksek meblağlarda üretilmekte hem de zaman gerekmektedir. Düğün davetiyelerinde genel olarak sağ sayfanın en üstte evlenen çiftin adları yer almaktadır. Orta kısımda düğüne davet anlamı barındıran mesaj bulunmaktadır. En sonda ise çiftin anne babalarının isim ve soy isimleri yer almaktadır. Sol sayfada ise düğünün nerede olacağı, saati, tarihi aktarılmaktadır⁶⁶⁵.

Düğüne yaklaşık on beş gün kaldığında davetiyeler hazırlanmaktadır. Zarflara koyulduktan sonra üzerine davet edilecek kişinin ismi ve kaç kişi geleceği belirtilmektedir. Araştırma sahamızda ailesi tanınan hiçbir davetli düğüne yalnız davet edilmemektir. Bu

⁶⁶¹ K.K. 10.

⁶⁶² K.K. 1, K.K. 5, K.K. 7, K.K. 12, K.K. 19, K.K. 19, K.K. 10, K.K. 41, K.K. 49.

⁶⁶³ Özdemir, 2018: 245.

⁶⁶⁴ Özdemir, 2018: 248-249.

⁶⁶⁵ Boyraz, 2009: 91-87.

nedenle çoğu davetiyenin üzerinde parantez içerisinde yer alan ailecek tabirini görmek mümkündür.

Davetiyeleri dağıtmak için çevreyi iyi bilen bir kişi seçilmektedir. Bu kişi teker teker bütün evleri gezerek davetiyeleri sahiplerine ulaştırmaktadır. Davetiyeyi düğün sahibinin götürmesi, davetli için kendisine çok daha fazla değer verildiğine dair bir göstergedir.

Davetiye konusunda sahamızda iki görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre aileyle gönül bağı bulunan yakın kişilerin davetiyeye ihtiyacı yoktur. Düğün aslında bir nevi kendi düğünleridir. İkinci görüşe göre ise yakın kişiler, yakınlıklarından dolayı davet edilmeli ve özel ilgi görmelidir. Unutulmaları halinde iki taraf arasında kırgınlık yaşandığı durumlar ortaya çıkmaktadır. Günümüzde sosyal medya ve iletişim araçlarının hızlı erişimi ile davetiyeye olan ihtiyaç zamanla ortadan kalkmaktadır.

Geçmiş sürece bakıldığında çok kalabalık düğünlerin görgüsüzlük olarak algılandığı tespit edilmiştir. Çok kalabalık düğünleri ancak çok zenginler yapmalıdır. Bunun nedeni ise yanında çalıştırdığı işçilerini, fakir fukara kimseleri ağırlaması gerektiği içindir. Büyük ve kalabalık düğünler toplumda ancak bu biçimiyle kabul görmektedir⁶⁶⁶. Günümüzde ise düğünün misafir kapasitesi, düğün sahibinin otoritesini kanıtlar niteliktedir.

3.3.6. Eksik Görme

Düğün öncesinde gelin ve damadın ihtiyaçlarını giderme amacı ile çıkılan genel olarak “çeyiz düzme, düğün aliverişi” olarak adlandırılan alışverişe sahamızda “eğsük görme, evsük görme⁶⁶⁷” adları verilmektedir.

Evsük görmede gelin ve damadın ihtiyaç duyabileceği her şey alınmaktadır. Mobilya, beyaz eşya, takı, kıyafet, ev tekstili gibi pek çok kategorideki ihtiyaç giderilmektedir. Özellikle tekstil ürünlerinin alındığı alışverişte geline gelinlik, etek, elbise, elbise dikebileceği kumaş, iç çamaşırı; damat için damatlık, gömlek, pantolon, iç çamaşırı alınmaktadır⁶⁶⁸. Evlenen çift dışında her iki taraftan baba, anne, dede, hala, teyze, amca, dayı, kardeşler gibi bazen çok uzak akrabalık bağı bulunan kişilere dahi hediyelikler alındığı görülmektedir. Gelinin dürüsüne koyacağı hazır malzemeler de evsük görmede temin edilebilmektedir. Günümüzde evsük görme çok daha detaylıdır çünkü geçmişe göre gelin ve damadın

⁶⁶⁶ K.K. 45.

⁶⁶⁷ K.K. 1, K.K. 5, K.K. 7, K.K. 8, K.K. 18, K.K. 21, K.K. 22, K.K. 27, K.K. 30, K.K. 31, K.K. 33, K.K. 39, K.K. 41.

⁶⁶⁸ K.K. 1, K.K. 5, K.K. 7, K.K. 8, K.K. 18, K.K. 21, K.K. 22, K.K. 27, K.K. 30, K.K. 31, K.K. 33, K.K. 39, K.K. 41.

giderilmesi gereken ihtiyaçları özellikle mobilya, beyaz eşya ve ev tekstili anlamında çok daha fazladır.

Evsük görme araştırma sahamızda önem verilen bir uygulama olduğundan alışverişe davet edilmeyen akrabalar kendilerini değersiz hissederek aileye kırılabilir. Bu sebeple evsük görme alışverişlerinin çok kalabalık bir grupta gerçekleştirildiğine sıkça rastlanılmaktadır⁶⁶⁹. Hoş karşılanmamakla birlikte kayınvalidenin tek başına karar vererek aldığı eşyaları kız evine dayattığı durumlar da görülebilmektedir⁶⁷⁰.

Geline takılacak takı yani “çeyizlik altın” da bugün alınmaktadır. Alınan takılar bilezik, set adı verilen kolye küpe yüzük gibi parçalardan oluşan takım, lira, tuğra adı verilen kolye ucu, gremse adı verilen kolye ucu yüzük küpe, metre ile alınan zincir ve saat olarak sayılmaktadır⁶⁷¹. Bunlara söz gecesi karar verilmiştir. Karar verilirken bir önceki geline takılan altın ölçü miktarı olarak gösterilebilmektedir. Araştırma sahamızda fişeklik adı verilen bir takı tasarımı bulunmaktadır. Kurşunların sıralı olduğu fişeklik gibi reşat lirası adı verilen altınların sıralı olduğu bir gerdanlıktır⁶⁷². Bazen ne kadar altın alınacağına kız karar vermektedir.

Evsük görme geçmiş dönemde sahada yer alan esnaf dükkanlarında gerçekleşmektedir. Araştırma sahamızda her ailenin daimî gittiği kasap, manav, tuhafiye, manifatura dükkanları bulunmaktadır. Bu sebeple evsük görme de gençler beğendikleri eşyayı aramak için gezmemekte, erkek evi hangi dükkanlardan alışveriş yapıyorsa o dükkanlardan alışverişini tamamlamaktadır. Günümüzde gençler çok büyük oranda kendi zevklerine göre eşyalarını ve kıyafetlerini almaktadır. Alınan eşyaların düğün esnasında kullanılmayacak olanları erkek evine gönderilir ve çeyiz yıkma esnasında kız evinin önüne getirilmektedir⁶⁷³. Saha da evsük görmede alınan eşyaların göstermelik olarak satın alındığı durumlar yaşanabilir.

Yapılan alışverişler ve hediyeleşmeler düğünlerin ekonomik olarak en yıpratıcı kısımlarıdır. Ancak hediyeler, aileler arasında akrabalık ilişkileri oluşturmanın bir yoludur. Her iki aile de sık sık görüşmeler ve sevgi anlamında bir bağları bulunmasa da belirli zamanlarda hediyeleşmeye devam ederler⁶⁷⁴.

⁶⁶⁹ K.K. 27, K.K. 30, K.K. 31, K.K. 33, K.K. 39, K.K. 41.

⁶⁷⁰ K.K. 8.

⁶⁷¹ K.K. 33, K.K. 39, K.K. 49.

⁶⁷² K.K. 33, K.K. 49.

⁶⁷³ K.K. 22, K.K. 49, K.K. 33, K.K. 45.

⁶⁷⁴ Mauss, 2005: 238.

3.3.7. Düğün Töreni İçin Gerçekleştirilen  n Hazırlıklar

Söz kesme ya da ni anlılık sürecinde düğüne dair karar verilen önemli konulardan biri düğünün yapılacağı mekân ve zamandır. Araştırma sahamızda, evlenmemiş gençlere sık sık söylenen “ mr n uzun, düğünün gözün olsun⁶⁷⁵” sözünden de anlaşıldığı üzere yaygın düğün zamanı, göz ayları yani sonbahar aylarıdır. Bu tercihin temel nedeni bölgenin tarıma dayalı ekonomisidir. Tarla i lerinin en yoğ n olduğı ilkbahar ve yaz aylarında düğün yapmak hem çalışması gereken ev ahalisini hem de gelecek misafiri g   duruma düşürecek bir tarihtir. G z aylarında harmanın kaldırılması ile i leri hafifleyen halk, bu boş zamanda rahatlıkla düğününü yapabilmektedir.

Diğ r yandan düğün oldukça masraflı bir süreçtir. Harmanı kaldırıp eline para geçen aile oğlu veya kızı için layıkıyla düğününü yapabilmektedir. Ayrıca göz mevsimi sahamız için meyve ve sebze açısından da çok bereketli bir mevsim olmaktadır. Günümüzde ulaşımın kolaylığı, kapalı alanlar, ekonomik gelirin tarıma dayalı olmayışı gibi nedenle düğünler her mevsimde yapılabilir.

Düğünün, araştırma sahamızda günümüzde görülmemekle birlikte salı,  ar amba, perşembe günleri ya da devam eden hali ile cuma, cumartesi, pazar günleri olmak üzere üç gün sürdüğü tespit edilmiştir. Kaynak kişi “Cumartesi ba lar veyahut da gireğı,  ar amba perşembe ba lar Cuma biter veyahut da cumartesi ba lar gireğı d  embe akşamı i  biter⁶⁷⁶.” ifadelerinde düğün için tercih edilen günleri aktarmaktadır. Her iki tercihinde temel nedeni gerdeğ n haftanın uğurlu sayılan gecesine denk getirmektir. Günümüzde düğünün cuma, cumartesi ve pazar günlerinde olması adettir. Ancak gelmesi beklenen misafir, i  hayatı, ekonomik nedenler ya da başka şehirde ikinci düğün organize edilecekse düğün günleri değı ebilmekte ve hafta içinde yapılabilir. Düğün günü olarak hafta sonunun tercih edilmesinin nedeni hem her misafirin sorun yaşamadan düğüne katılımını sağlayabilmek hem de yardımla maya dayanan yapısı nedeni ile düğünde desteksiz kalmanın önüne geçmektir. Düğün tarihine yönelik karar verme yetkisinin de zamanla değı tiğı gözlemlenmektedir. Geçmişte ailelerin verdiğı bu karar, günümüzde ağırlıkta gençlerin karar verdiğı bir konu olmuştur.

Çalışma sahamızda düğün yapılan mekânlar arasında yaygın olarak geniş avlular, boş bodrum katları, harman yeri, çıkmaz sokaklar, düğün salonları, okul müsamere salonları ve en yaygın olarak evlerin önüne kurulan çadırlar yer almaktadır. Anadolu’da yapılan balo

⁶⁷⁵ K.K. 29, K.K. 45, K.K. 7.

⁶⁷⁶ K.K. 43.

geleneği ile 1930'lu yıllarda salonlarda düğün yapma geleneği başlamıştır. 1960'lı yılların ardından kasabalarda da evlilik törenleri düğün salonlarında yapılması yaygınlık kazanmıştır⁶⁷⁷. Sahamızda salon olarak kullanılan ilk mekân “Çukur salon⁶⁷⁸” adı verilen salondur. Çadır malzemeleri, düğün için gerekli ekipmanın kiralandığı işletmelerden temin edilmektedir. Düğün günleri için kiralanınan çadırlar, cuma günü düğünün başlaması ile kurulup pazar günü düğün bitiminde kaldırılmaktadır. Gerek çadır gerekse salon kiralaması düğün tarihinden çok önce anlaşmaya bağlanmaktadır çünkü kısıtlı sayıda olmaları nedeniyle düğün tarihinde başka bir düğün için kiralama ihtimalleri yüksektir. Eğer düğün salonda değil de bodrum ya da sokak arası gibi yerlerde yapılacaksa kadınlar için ayrılan alan çok iyi izole edilmektedir. Düğün için hazırlanan mekânların özellikle de kiralanınan salonların ödemesini erkek evi yapmalıdır.

Düğün tarihinin önceden kararlaştırılmasının bir diğer nedeni düğün için davulcu, sazcı ve dolmacı ile anlaşmaktır. Düğün mekânında olduğu gibi davulcu, sazcı veya dolmacı düğünden çok önce tutulmalıdır. “Tutmak” yani düğünde bulunmasını istediğın meslek erbabıyla anlaşmak demektir.

Günümüzde kiralanınan salonla anlaşmalı davulcu ve sazcılar bulunmaktadır. Düğün sahibinin paket şeklinde satın aldığı hizmette davulcu ve sazcı da yer alabilmektedir. Ancak düğün evde yapılacaksa düğün sahibi davulcu ve sazcıyı kendi ayarlamalıdır. Yine düğünden aylar öncesinde bu planlamaların yapılması gerekmektedir. Düğün için anlaşılmış olan davulcuya ve sazcıya kaparo verilmektedir. Davulcunun kaparosuna “bek parası⁶⁷⁹” adı verildiğı tespit edilmiştir.

Davulcuların düğünlerde çaldıkları ezgi türleri simsim havası, güreş havası, hızlandırma havası, gelin havası ve cenk havası olarak adlandırılmaktadır⁶⁸⁰. Tercih edilen ezgiler, icra edildikleri kültürel ortamın öğrenilmiş davranışlarını harekete geçiren türdedir. Ezgiler, icra eden ve dinleyen tarafından anlanan ve anlamlandırılan yapısıyla, bağlamsal olarak tavır takınmaları sağlamaktadır. Ezgi türüne göre gerçekleşen davranış kalıpları geleneğė dair de bilgiler sunmaktadır⁶⁸¹. Örneğın, gelin baba evinden ayrılırken çalınan gelin havası, davetlileri ağlatırken; gelinin arabaya bindiğı anda çalınan cenk havası ile bir anda eğlenceli düğün atmosferine tekrar dönülmektedir. Yani gelin alma bir nevi iki aile arasında gerçekleşen harp; gelinin baba evinden ayrılması hüzn verici bir hadise; gelinin alınması ise

⁶⁷⁷ Emiroğlu, 2011: 32.

⁶⁷⁸ K.K. 45, K.K. 10.

⁶⁷⁹ K.K. 7, K.K. 29.

⁶⁸⁰ K.K. 29, K.K. 20, K.K. 45.

⁶⁸¹ Alpyıldız, 2020: 267.

adeta erkek evinin kazandığı ülke sınırlarını genişletecek bir toprak veya zafer gibidir. Tercih edilen davulcu maharetli, eğlence çıkarabilen ve misafiri eğlendirebilen nitelikte olmalıdır.

Aktardığımız davul ve sazcu anlaşmaları geçmiş dönemde erkek evi için geçerlidir. Kız evleri bahsedildiği gibi bir nevi yas evi olduğundan müzik ve eğlenceye dair ayarlamalar yapılmamaktadır. Aksine kız evinin davul zurna çaldırması toplum nezdinde oldukça terbiyesizce bulunmaktadır. Günümüz şartlarında bu algı değişmiş ve hem kız hem erkek evlerinde düğün eğlencesi tüm detayları ile önceden planlanır hale gelmiştir.

Öncelikle dolmayı yapan bölgede “Dolmacı” olarak bilinen dolma ustaları vardır. Usta çırak ilişkisi içinde yetişen ustalarla düğün öncesinde anlaşılması gerekmektedir çünkü sayıları oldukça azdır ve yalnızca bir düğün yemeği ile ilgilenebilmektedirler. Cumartesi akşamdan pazar gelin alma saatine kadar Dolmacı düğün yemeğinin başında olmak zorundadır. Düğün günü belirlendikten sonra ilk iş, dolmasına güvenilen bir Dolmacı ile anlaşmaktır. Dolmacı ile anlaşmalarda aksi bir durum cayma yaşanmaması için dolmacının kepçesinin alınması adeti vardır.

Dolmacı anlaşılan düğün tarihinde, yanına sözünün geçtiği yardımcılarını da alarak düğün yerine gelmektedir. Düğünde misafir sayısı, kaç kazan dolma pişeceği, kaç sofraya açılacağına göre yardımcı sayısı değişmekle birlikte ortalaması dört kişidir. Bu kişiler dolma yapımına kesinlikle karıştırılmamaktadır. Görevleri dolma kazanlarını dolmacının istediği yere taşımak, kirlileri yıkayıp temizlemek, gelmesi gitmesi gereken malzemeleri getirip götürmektir.

Düğün sahibi dolmacı için iki adet önlük ve bir adet havlu hazırlamalıdır. Dolmacı gelip işine başlayacağı zaman hazırlık ve sunum aşamasında kullanacağı önlükler teslim edilir ve terini silmesi için omzuna havlusu asılmaktadır. Bunlar alelade yapılmış önlük ve havlu değil, bir nevi bahşıştır. Ayrıca dolmacı için mutlaka ekşi bamya yemeği ve acılı söğüş salata yapıldığı aktarılmaktadır. Bunun nedeni uzun süre yemek buharında kalan dolmacının iştahının kapanmasıdır.

3.4. Evlilik Anı

Evlilik sürecinin başından sonuna kadar görülen aşamaların gerçekleştirilme nedenleri en net biçimde düğün ile yansıtılmaktadır⁶⁸². Bu nedenle evlilik anı; evlilik algısı, aile, kadın-erkek ilişkisi, ev-ocak, bereket ve buna benzer, halk kültürüne ait pek çok unsurun gözlemlendiği düğün geleneği üzerinden anlatılacaktır.

⁶⁸² Örnek, 2000: 196.

3.4.1. Düğün

 rnek için evlenmenin en önemli unsuru d ğ nd r⁶⁸³. K  garlı Mahm d'un sözlüğünde t g- yani d ğ- fiil kökünden türeyen düğün kelimesi ilk anlamı ile bağlama, bağlanma demektir. Boratav'a göre evlenen kadın ve erkeğin ailelerin birbirlerine sesleni  biçimi olan d n r kelimesi de d ğ- fiil kökünden türemiştir. Ayrıca evlenmeye dair t re ve törenlerin, evlenen çift ve ailelerini önceden belirlenmiş sistemle bağlayarak akrabalık ilişkileri oluşturması nedeni sistemin adının düğün olduğunu d   nmektedir⁶⁸⁴. Her toplumun kendine özgü düğün sistemi bulunmaktadır. Toplumun geçirdiği tarihsel süreç, sahip olduğu ekonomi ve coğrafya gibi etmenlerin yanı sıra geleneklerin de etkisi ile düğün sistemi belirlenmektedir. Türk milli kültürünün yansıtıldığı en güzel örnekler arasında yer almakta olan düğünlerde her döneme dair kültürel değişimin karşılığı görülmektedir.

Evlenmenin bir kısmını kapsayan düğün törenleri, pek çok büyüsel işlemin günümüzde de ya atılmayla ritüel, inanç, pratik, gelenek ve adet ile sarmalanmı tır.  ğ t Eker, düğün töreninde gelişen ritüelleri  u özelliklere göre ayırmaktadır: "gösterme, koruma, temizleme, bereket getirme, saadet temin etme, kırma, zürriyet, sakınma, birleştirme, ayrılma, üzüntü, hediye". Bu unsurların pek çoğu Budizm ve  amanist görüşe göre  ekillenmi tir⁶⁸⁵.

Düğünler yalnızca çiftin evlenmesi için gerçekleştirilen törenler değildir. Düğünün temel amacı çiftin evliliğini duyurmaktır. Bu yönüyle düğün toplumsal ilan biçimidir. İlan edilmeyen her evlilik toplum nezdinde geçersiz sayılmaktadır. Yani evliliğin bireysel değil toplumsal bir olay olduğu çıkarımı yapılmaktadır⁶⁸⁶. Bu sebeple düğünler, toplumun iştiraki ile gerçekleşmektedir.

Tezcan düğünlerin işlevini serbest zaman etkinliği ve ho  a vakit geçirme; dayanışmayı pekiştirme; insanların yeteneklerini sergileyebilmeleri aracılığıyla psikolojik doyum elde etmeleri; yaşamın standartlığının dışına çıkma; ekonomik hareketlenmeyi sağlama; yeni mesleklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlama olarak saymaktadır⁶⁸⁷.

Düğün geleneğini etkileyen önemli unsurlardan biri zamandır. E  seçimi, evlenme biçimi, kadının aile içindeki rolü, düğün zamanı, düğün yeri, kılık kıyafet ve süslenme

⁶⁸³  rnek, 2000: 196.

⁶⁸⁴ Boratav, 1984: 168.

⁶⁸⁵  ğ t Eker, 1999: 43.

⁶⁸⁶ Tezcan, 2000: 35.

⁶⁸⁷ Tezcan, 2000: 36.

biçimleri, eğlence anlayışı gibi pek çok törensel unsur zamanla birlikte değişmektedir. Her unsur, söz konusu olan tarihlerde mevcut olan dönem eğilimlerine göre biçimlenmektedir⁶⁸⁸.

Sahamızda köy düğünü ve şehir düğünü olmak üzere iki farklı düğün sistemi tespit edilmiştir. Şehir düğünü olarak adlandırılan İskilip merkeze ait düğünlerin daha amaca yönelik olduğu görülmektedir. Köy düğünleri, eğlence anlayışı bakımından şehir düğünlerine göre çok daha aktiftir.

Aynı zamanda düğünleri kız tarafı ve erkek tarafı düğünleri olarak da ayırmak mümkündür. Araştırma sahamızda özellikle eski dönemlere bakıldığında, düğün bir bakıma erkek evi yani damat ve ailesinin sorumluluğundadır. Erkek evi, çoğu masrafı karşılamalı, gelenekleri eksiksiz biçimde yerine getirmelidir. Kız tarafının düğünlerine bakıldığında ise olabildiğince gösterişten uzak, neşe belirtisine yer verilmeyen bir tören olduğu görülmektedir. Günümüz şartlarında düğün algısı hem oğlan evi hem kız evi için daha benzer çağrışımlar yapmaktadır. Elbette çok eski dönemlerden bahsedilmemesi ve aslında eski dönemler olsa dahi kültürel kodların izlerinin silinemeyeceğini var sayarsak kız evinde hala buruk bir sevinç bulunmaktadır. Kız tarafı, kendinden olan bir şeyi kaybetmiş erkek tarafı ise kendinden olmayan bir şeyi kazanmıştır. Bu sebeple erkek tarafı mutlu, kız tarafı hüznüdür.

Düğün, geleneksel törenler içerisinde en uzun süren, sistemi en karmaşık olan, ufak hatalarda büyük kargaşaların yaşandığı ve bazen geri dönülmesi zor olan durumlar ortaya çıkabilen bir dönemdir. Bu sebeple düğünlerde işleyişin sorunsuz devam edebilmesi için görev tanımlamaları yapılması gerekmektedir. Düğün başlamadan önce kimin hangi görevi üstleneceğine karar verilmiştir. Araştırma sahamızda tespit edilen düğünde görev alan kişiler düğün kahyası, kılavuz, sadıç, dolmacıdır.

Düğün kâhyası bir nevi organizatördür. Kimsenin sözünden çıkamayacağı, söz söylemekten çekinmeyen, yörenin örfünü adetini iyi bilen, saygın, sevilen, yöre halkını tanıyan ve becerikli kişiler düğün kâhyası olarak seçilmektedir. Hem ağır ekâbir hem de çocuk ruhlu olmalıdır. Düğünde oyuna kalkmayanları oyuna kaldırır, kendi oyunlara dahil olur. Düğün sahibinden bir şey istenecekse o ister, gelen misafirlerin konaklama yerlerine o karar verir, düğünde bir hata yapılırsa o kızar. Kimin sofraya oturmadığını, hangi eve yemek gitmediğini bilir. Düğünde birine çay gitmemişse çay alıp götürür. Yan, bizzat hizmetin her safhasına görev almaktan çekinmemektedir. Düğün kâhyası düğüne gelen misafirleri davulla karşılamaktadır. Bu karşılama mesafesi oldukça uzun da olabilir. Düğün kâhyası misafirin yaklaşmasını beklemeyiz. Davul çalarak misafirin önüne gider. Gelen misafir kesinlikle

⁶⁸⁸ Kara, 2009: 338.

kendisini karşılamaya gelen davulcuya bahşiş vermelidir. Kâhya perşembe günü görevine başlar ve pazar akşamına kadar düğünde olacak akla gelen neredeyse her şeyden sorumludur. Kâhyayı köylü seçmektedir. Aslında bir düğünde kimin kâhya olacağı önceden bellidir. Düğün kahyası şehir düğünlerinde görülmemektedir.

Kılavuz, yine köy düğünlerinde görevli olan, davulcunun yanında gezip evleri bulmasında yardımcı olan görevlidir. Düğünde davulcunun nereye gideceğın, nerede davul çalacağını kılavuz belirlemektedir. Köy düğünlerinde damadın yakın akrabalarını düğüne getirmek için önce kılavuz davulcuyu akrabaların evine götürmektedir. Evine gidilen akraba, düğün için hazırdır. Davulun gelmesi ile evinden çıkar, davulla düğün meydanına kadar gitmektedir.

Düğünde çok önemli görevlerden biri de sağdıçlıktır. Sağdıcin yaşı farklılık gösterebilmektedir. Bazen altı yedi yaşlarında bir oğlan çocuğunun sağdıç olarak seçildiğı görölmektedir⁶⁸⁹. Ancak sağdıç yaygın olarak orta yaşlarda genç erkeklerden seçilmektedir. Sağdıcin yaşının büyük olduğı durumlarda görevi de büyük olmaktadır. Evli olmak zorundadır ve damada akıl hocalığı yapacaktır. En önemli görevi budur. Evliliğe dair bilgisi olmayan damada gerdege dair, gusül abdeste dair, namaza dair, eşi ile olan ilişkilerine dair ön bilgilendirme yapmalıdır. Bu anlamda damadın kırılmayacağı, utanmayacağı ve sözünü dinleyeceği de biri olmalıdır. Damada dair her şeyden sağdıç sorumlu tutulmaktadır. Damat yerine karar vermekte onun yükünü bu anlamda hafifletmektedir. Sağdıç iş bitirici ve becerikli olmalıdır. Çıkabilecek tatsızlıkları bastırabilmelidir. Örfü, adeti ve dini değerleri çok iyi bilmek zorundadır. Genç damadın yapabileceğı hataları önlemelidir. Çünkü önleyemediğı durumlarda ya o ya da damat cezalandırılmaktadır. Bu cezalar psikolojik açıdan ve maddi açıdan oldukça ağırdır. Güvey kaçırma sağdıcin en korkulu rüyasıdır. Damadı kaçırın gençler sağdıctan maddi ya da manevi karşılığını almadan damadı ortaya çıkarmamaktadırlar. Günümüzde sağdıç damadın en sevdiği arkadaşlarından biri olmaktadır. Sağdıç “pazıbant” adı verilen, üstlendiğı görevi belli eden kolunda yeşil bir kurdele takılıdır. Ancak bu adet oldukça yenidir. Ayrıca sağdıç damadın yerine bahşişi dağıtan kişidir. Düğünün her safhasında pek çok konu ile ilgili bahşiş talep edildiğı görölmektedir. İslam hukukunda hayırlı bir olay olarak addedilen düğünlerde misafirleri memnun etmek ve kimsenin gönlünü bırakmamak amacıyla bahşiş verilmektedir⁶⁹⁰. Perşembe gününden pazar akşamı damadın gerdege gireceğı ana kadar damadın yanından ayrılmamaktadır⁶⁹¹.

⁶⁸⁹ K.K. 20.

⁶⁹⁰ Akpınar, 2010: 15.

⁶⁹¹ K.K. 1, K.K. 7, K.K. 8, K.K. 10, K.K. 28, K.K. 15, K.K. 44.

Düğünde sorumlulukları olan diğer kişiler gençlerdir. Gençlerin vazifesi çoktur. Evin önünü süpürmek, çadırı toplamak, sandalyeleri toplamak, getir götür işleri yapmak, sofraya hizmet etmek, çay servis etmek gibi çoğu detay düğünde gençlere yaptırılmaktadır. Arkadaşlarının özel gününde yemek yemeden hizmet eden gençler olduğu görülmektedir. Gençler kendilerine görev verilmesini beklememektedir. Düğün günlerinde erkenden gelip hazır bulunurlar ve o an ne yapılması gerekiyorsa o işi yapmaktadırlar. Pazar günü düğün yemeğinin servis aşaması gençlerin düğüne hizmet ettikleri en yoğun zaman olmaktadır. Damadın ya da gelinin yakın arkadaşları “sofraya dönmek” olarak adlandırılan yemek sofrasını hazırlama, sofradaki misafirlerle ilgilenme, eksiklerini takip etme, yiyecekleri getirme götürme işini yapmaktadır. Her genç, sanki kendi evinde misafir ağırlıyormuşçasına sofraya ile ilgilenmelidir. Sofraya dönecek gençler için düğün sahibi aylar öncesinden önlükler dikmektedir. Her gence kullanması için bir önlük hediye edilmektedir. Önlüklerini takan gençler düğün yemeği bitene kadar misafirlere hizmet etmektedir⁶⁹².

Eski düğünlerde komşuların, eş dostun görevinin günümüze göre daha çok olduğu görülmektedir. Düğüne uzaktan gelen misafirler, yakın komşularca ağırlanmaktadır. Komşular bu adeti bildikleri için düğüne gelirken evlerini misafire uygun biçimde hazırlar ve düğünden ayrılırken düğün sahibine ağırlayabilecekleri misafir olup olmadığını sorarlar. Düğün sahibi komşusunun evinin kapasitesine göre uygun sayıda misafirlerini konaklaması için komşusunda göndermektedir⁶⁹³. Ayrıca aslında misafir konumunda olan her komşu bir şekilde düğün evine yardım etmeyi amaçlamaktadır. Davet sofralarında dolma ve helva dışında kalan her gıda, düğünde yardım etmek için bulunan komşu kadınlar tarafından hazırlanmakta; tüm bulaşıklar yine kadınlar tarafından yıkanmaktadır. Düğün yemeğine yardımda bulunan kadınlara hediye olarak bluz, elbiselik kumaş, etek gibi hediyelikler verilmektedir. Araştırma sahamızda yaygın olan “düğünü eş dost yapar” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, komşuların, akrabaların, sevilen dostların görevi düğün aşamasında çok olmaktadır. Kaynak kişi, bahsi geçen kişilerin görev tanımının ne kadar geniş olduğunu şu ifadelerle aktarmaktadır:

Senin avlunda odunun yoksa öbür komşu da odunu getirir. Hatta odunu yarar kırar. Kepçeyi eline alu, südünü ısıdı. Ununu gor, helvasını yapar. Yani helva ustasına bile gereksinim duyulmaz. Çünkü kadınlar yapabiliyor onu. İki sufra bi evden gelü, üç sufra bi evden gelü ya da bi tapla bi evden gelü üstüne muşamba serilü. Beş kuruş para harcanmadan bütün davet teşkilatı konu komşu ve akraba tarafından hazırlanıp bitirilir. Yani öyle bi dayanışma olur ki herkes görevini bilir. Nasıl bilir. Davet sabahı, sabah ezanına on beş dakika kala o mahallenin gençleri kalkar doğru camiye gider. Beraber

⁶⁹² K.K. 5, K.K. 41, K.K. 30.

⁶⁹³ K.K. 33, K.K. 49, K.K. 39, K.K. 13, K.K. 2.

hocaynan düğün sahibiyen camide namazını kılar. Evde mevlüt okunacak mevlüt sonu da davet verilecek böyle ayarlanmış⁶⁹⁴.

Özellikle yemek esnasında ihtiyaç duyulan araç gereçlerin de komşulardan toplanması dikkat çekicidir. Muhtemeldir ki misafir sayısının da az oluşu bu işlemi kolaylaştırmaktadır. Düğün yemeği için gerekli olan malzemeler örneğin kazan, büyük tahta kaşık, saç ayak, lenger, banma tavası, yemek yenecek tabaklar, kaşıklar ve tasların komşulardan toplandığı tespit edilmiştir⁶⁹⁵. Tüm komşular verdiği malzemenin ne olduğunu ve adedini bilmektedir. Düğün bittiğinde tekrar aynı vaziyette eşyalarını geri almaktadır. Kaynak kişi araç gereçlere dair adeti şu ifadelerle aktarmaktadır:

Şimdi kiralık miralık bi şey yoğudu çadır madır. Kazandur, lengerdür, çataldur. Öyle hiç bişey yoğudu. Komşudan istiyen, komşudan getirten on on beştene. Kimisine ip bağlarlar kimisine delgi deler kimisine iye çalarlar belli olsun diy. Onu da bulaşık yıkarkene seçicen içinden. Senin kaç kaşuğun var sen alıp götürcen. Felancanın kaç yirmi, ona götürcen öyleydi⁶⁹⁶.

Misafir sayısının artışı ile düğünler daha organize yürütülmesi gereken törenler haline gelmiştir. Bu noktada baş vurulan iki yöntem bulunmaktadır. İlki düğün esnasında ihtiyaç olacak eşyaların kiralanması, ikincisi ise organizasyon şirketi ile anlaşmaktır. Kiralama işleminde, kiralanmış malzemeler dükkân sahibi tarafından perşembe günü getirilmekte ve pazar günü gelin almanın ardından götürülmektedir. Organize şirketleri ise bütün araç gereçler kendilerine ait olmak üzere, personelleri ile düğün günü gelerek yemeklerini yapıp, servisi de üstlenmektedir. Yapılan görüşmelerde, bu durumun çok hoşnut karşılanmadığı gözlemlenmiştir. Ancak düğünlerin mahiyeti imece usulünü kaldıramayacak kadar teferruatlı ve geniştir⁶⁹⁷.

Düğün törenlerinde değişim sürekli olarak devam etmektedir. Günümüzde de devrin şartlarına göre oldukça zengin gelenek ve adetler düğünlerde uygulanmaktadır. Halk kültürüne dair pek çok unsuru bünyesinde barındıran düğünler; toplumsal kimliğin oluşumuna aracı olan etkinliklerdir.

3.4.1.1. Düğün İçin İlk Kıvılcım: Çarşamba

Düğün, yalnızca yapılması gerektiğine dair mutabık olunan tarihleri kapsamamaktadır. Çok katmanlı yapısı nedeniyle pek çok gelenek ve adet düğün için kararlaştırılan günden önce

⁶⁹⁴ K.K. 29.

⁶⁹⁵ K.K. 45, K.K. 49, K.K. 7.

⁶⁹⁶ K.K. 43.

⁶⁹⁷ K.K. 43, K.K. 45, K.K. 29.

de görülmektedir. Düğüne yönelik aileler arası ve toplumsal her eylem, düğün atmosferini beslemekte ve düğünün mahiyetini değiştirmektedir.

Araştırma sahamızda günümüzde uygulanmayan “et pirinç” olarak adlandırılan adet tespit edilmiştir. Et pirinç, uygulandığı dönemde düğünün başladığının ilk belirtisidir. Et pirinç çarşamba günü oğlan tarafından kız tarafına gönderilen pirinç, şeker, et, tereyağı gibi malzemelere verilen genel addır. Misafir ağırlayacak olan kız ailesine destek olmak ve onların yükünü hafifletmek amacıyla gerçekleştirilen bu adeti kaynak kişi şu şekilde aktarmaktadır:

Et pirinç yolladım mesela. Düğün bu hafta olucak ya çarşamba günü et pirinçte ne konuluyor dolmalık. Bi kilo tereyağı. Bi paket çay şeker. Bi de tatlı bişiyler helva olur un. Üstüne süslü bi bohça örtülüyö artık düğün başladı deniyo. Düğüne buyurun deniyor. Eski adetlerdi. Et de koyuyoruz. Bir sofralık insanları doyuracak iki sofralık yiyecek kuzu eti yollanıyo oraya⁶⁹⁸.

Bu uygulama haricinde çarşamba günü yapıldığı tespit edilen bir adet bulunmamaktadır.

Çarşamba günü düğün boyunca tüketilecek taze gıda alışverişinin yapıldığı, alınan malzemelerin pişirmeye uygun hale getirildiği, düğün öncesinde yapılan sarma, biber dolması gibi dondurulmuş gıdaların tüketime hazır hale getirildiği gündür.

3.4.1.2. Son Hazırlık: Perşembe

Perşembe günü düğün hazırlıklarının hızlandırıldığı, eksiklerin giderilmeye çalışıldığı bir gündür. Eksiklerin başında misafirlere ikram edilecek yemekler gelmektedir. Çünkü düğün yemekleri sunulacağı gün taze olarak pişirilmektedir. Pazar gününe kadar olan süreçte her gün biten çeşitler tekrar tazelenmektedir. İskilip düğünleri özellikle yemek çeşitleri açısından oldukça geniş yelpazeye sahiptir. Mevsimine uygun sebze yemekleri, et yemekleri, çorbalar, ekmek çeşitleri, hoşaf lar ve tatlılar perşembe gününden hazırlanmaktadır. Araştırma sahamızda misafirlere ikram edilmek üzere sarma, biber dolması, baklava, su böreği, cevizli çörek, kaydırma çöreği gibi bir nevi atıştırmalıkların hazırlandığı ve bamya ile yırtma yemeğinin mutlaka pişirildiği aktarılmaktadır⁶⁹⁹. İskilip düğünlerinde tüketilecek yemekler, İskilip Dolması haricinde yalnızca kadınlar tarafından hazırlanmaktadır. Yemek servisi, pazar günü gerçekleşen erkek daveti dışında yine kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Yani düğün yemeklerini yapan ve sunan kişi genel manada kadındır. İskilip yemek kültüründe misafire aç olup olmadığının sorulması ayıp olarak görülmektedir. Bu sebeple gelen her misafir onun için hazırlanmış sofraya buyur edilir ve ikramlarda bulunmaktadır.

⁶⁹⁸ K.K. 22, K.K. 49.

⁶⁹⁹ K.K. 7, K.K. 22, K.K. 45, K.K. 43, K.K. 49.

Yine perşembe günü -nadir olarak cuma günü de yapılmakla birlikte- “çeyiz yıkma” adeti görülmektedir⁷⁰⁰. Erkek evi, eksik görmede evlenen çift için alınan sandık, dolap, yatak gibi her ne varsa büyük bir araca yükleyerek kız evinin önüne getirmektedir. Burada malzemeler araçtan indirilir ve sergilenir. Eşyaların araçtan indirilmesi ve tekrar yüklenmesi uğraşlı bir iş olduğundan, kız evine değer verildiğinin göstergesi olarak algılanmaktadır. Bazen kız babalarının çeyizi indirmeye gerek olmadığını söyledikleri de görülmektedir. Çeyiz yıkmak için gelen kişilere kız evi özel sofrta hazırlanmakta, gelenler karınları doyurulduktan sonra gönderilmektedir. Bu adetin toplum için önemli olduğunu görmekteyiz. Öyle ki bazı düğünlerde çeyiz yıkılmadığı müddetçe düğün başlatılmamaktadır. Kanaatimizce çeyiz yıkmak, eksik görme esnasında erkek evinin eşyalarla ilgili yapmış olabileceği hilelerin önüne geçmek; istenilen her eşyanın alındığından emin olmak için ortaya çıkmış bir adettir.

Perşembe günü görülen diğer bir adet gelin hamamıdır. Gelin hamamı, günümüzde tekrar yaşatılmaya başlanmıştır. Oğlan ve kız tarafının ortaklaşa yaptığı bu düğün geleneği, kadınların keyifle iştirak ettiği düğün aktivitelerindendir. Hamama gelen misafirlerin ödemeleri her iki aile tarafından paylaşılmaktadır. Bunun dışında erkek tarafı her kurnaya beyaz sabun koymalıdır⁷⁰¹. Bazı gelin hamamlarında, hamamın ortasında yer alan havuzun etrafında ilahilerle dönülerek geline kına yakıldığı aktarılmaktadır⁷⁰². Ayrıca kadınlar eğlenebilmek için yanlarına el davulu ya da tef almaktadır. Turşu, üzüm, ayva, elma gibi mevsim meyvelerinin bulunduğu tepsiler, çeşitli içecekler götürülmektedir. Hamamda kadınlar “kombinezon” adı verilen iç çamaşırı, bir nevi pareo olarak kullanmaktadır. Gelin için beyaz uğurlu sayıldığından, beyaz kombinezon tercih edilmektedir. Araştırma sahamızda gelin kızın başına düğünden birkaç gün önce mutlaka kına yakıldığı elde edilen veriler arasındadır⁷⁰³. Yakılan kına hamamda açılır ve yıkanır. Hamamdan ayrılırken, düğün sahipleri hamamcıya tülbent hediye edilmektedir. İskilip’te damat hamamı da yapılmaktadır. Günleri değişmekle birlikte genel olarak pazar günü yapılmaktadır. Gelin alma yapıp gelin eve teslim edildikten sonra eve alınmayan damar, sağdıcı tarafından hamama götürülmektedir. Hamamın yıkanma, temizlenme ve şifa bulma amacı ile kullanımında yalnızca bedensel fayda gözetilmemektedir. Kişinin ruhen arınışı, temizlenişi ve şifa buluşu için de tercih edilen mekânların arasında en yaygın olarak görüleni hamamdır. Gelin hamamları da bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilmektedir⁷⁰⁴.

⁷⁰⁰ K.K. 49, K.K. 45, K.K. 22.

⁷⁰¹ K.K. 2, K.K. 12, K.K. 22, K.K. 49, K.K. 24, K.K. 31, K.K. 41.

⁷⁰² K.K. 2.

⁷⁰³ K.K. 49.

⁷⁰⁴ Ceranoğlu ve Özsan, 2020: 707.

3.4.1.3. İskilip'te “İlk Gece”: Cuma

Cuma günü, düğünün halk için resmi olarak başladığı gündür. Düğünün başladığına dair ilk alamet “bayrak çekme, bayrak kaldırma⁷⁰⁵”dır. Nadir olmakla birlikte perşembe ilkindi namazından sonra bayrak asıldığı da tespit edilmiştir. Cuma namazının ardından sağdıç cemaati “bayrak duasına buyurun⁷⁰⁶” diyerek bayrak çekmek için düğün evine getirmektedir. Hocanın duasının ardından Türk bayrağı bazen ipe gerilerek bazen sırığa bağlanarak evin çatısına asılmaktadır. Tespit edilen diğer bir adete göre ise bayrak cami önünde bir genç tarafından açılır. Cemaatle birlikte eve gelinir ve bayrak düğün evine asılır. Bu adette bayrağı camiden eve taşıyan gence bahşiş verilmektedir⁷⁰⁷. Camiden bayrak asmak için gelen misafirlere sofraya hazırlanmaktadır. Günümüzde bayrağı mümkün olduğunca büyük bulabilmek için gayret gösterildiği tespit edilmiştir. Kaynak kişinin aktarmış olduğu bilgiye göre seksenli yıllara kadar İskilip merkezinde düğün evi alameti olarak bayrak asma görülmemektedir. Seksenli yılların ardından İskilip'te de bu adetin yaygınlaştığını aktaran kaynak kişi şu ifadeleri kullanmaktadır “Seksenli yıllardan sonra cuma ikindinde çalınan davullardan sonra bayrak çekme adetini getirdiler. Cuma akşam üstü yani nöbet vurulmadan evvel. O adette Allah razı olsun çevre köylerden buraya gelen vatandaşlar sayesinde oldu⁷⁰⁸.”

Araştırma sahamızda, çekilen bayrağın üzerine çeşitli nesneler koyulduğu tespit edilmiştir. Bunlar yumurta, yumurta kabuğu, elma, dört adet elma ve kilittir. Kilit cuma günü düğünün başlaması ile kapatıldıktan sonra pazar günü gerdek öncesi açılarak damada teslim edilmektedir⁷⁰⁹. Nikâh ve gerdek özellikle erkeğin kara büyüye açık olduğu iki geçiş sürecidir. Bu sebeple damat, nikah ve gerdek için kötü güçlerden korunmalıdır. Türkiye’de bu amaçla gerçekleştirilen diğer pratikler gerdek yatağındaki yastığın altına silah veya kurşun koyma, bıçak kapama ve kilit kilitleme olarak görülmektedir. Bağlama büyüüne engel olabilmek için zıttı ile karşılık vermek gerekmektedir. Bıçak kapanarak ya da kilit kilitlenerek yapılan işlemle büyüsel işlemin tersi yapılarak kötü gücü etkisiz hale getirmek amaçlanmaktadır⁷¹⁰. Bayrağın üzerine asılan yumurta ya da yumurta kabuğuyla ise üreme gücü sembolize edilmektedir. Yumurta asılarak evlenen çiftin üremesi temenni edilmekte ve bir bakıma garanti altına alınmak istenmektedir⁷¹¹.

⁷⁰⁵K.K. 42, K.K. 30, K.K. 10, K.K. 15, K.K. 29, K.K. 45, K.K. 49, K.K. 33.

⁷⁰⁶ K.K. 49.

⁷⁰⁷ K.K. 49.

⁷⁰⁸ K.K. 29.

⁷⁰⁹ K.K. 33, K.K. 49.

⁷¹⁰ Örnek, 2000: 205.

⁷¹¹ Karakaş, 2021: 372.

Elma araştırma sahamıza bağlı ova köylerinde “kütekleme” adı verilen değnek ile düşürülmeye çalışılmaktadır. Kaynak kişi küteklemeyi şu ifadelerle tarif etmektedir “Bi kütekleme at şu elmaya derleridi. Şöyle bi deynek. Attığınan elma düşüyodu⁷¹²” Kütekleme atmak ve elmayı düşürmek oldukça zor bir eylemdir. Düşüren kişiye bahşiş verilmektedir. Kaynak kişinin aktardığı bilgiye göre kütekleme de başarılı olan bir gence ödül olarak orada bulunan başka bir davetli kızını vermiş ve kız ile erkek evlenmişlerdir⁷¹³.

Araştırma sahamızda düğünlerin başladığına dair ikinci alamet davul çalınmasıdır. Davulcu cuma günü öğleden sonra düğün evine gelerek “nöbet havası⁷¹⁴” ya da “nara⁷¹⁵” adı verilen ezgilerle düğünün fiilen başladığını çevreye sesli biçimde duyurmaktadır. Yaklaşık yarım saat kadar davul çalınmasının ardından cuma günü davul susturulmaktadır.

Her iki alamet de erkek evi için geçerlidir çünkü kız evinde davul çaldırmak ya da bayrak astırmak ayıp görülmektedir. Bahsettiğimiz gibi bir bakıma kız evi yas evi olarak düşünülmelidir. Bu nedenle düğünler kız evinde sönük geçmektedir. Aksi durumlarda düğün sahibine karşı gösterilen tepkileri kaynak kişi şu şekilde aktarmaktadır “Kız evi düğün değnek kurmazdı. Sönük geçerdi. Kız evi en fazla bi kazan dolma yapardı İskilip’te. Bu kadar adamı niye çağırıyon ayıp değil mi? Kızını sattın diyi düğün mü ediyon utanmaz adam diye⁷¹⁶.” Kızları evden ayırdığı için sevinliyormuş gibi görünmek sahamız için uygun bir hareket olarak bulunmamaktadır⁷¹⁷.

Köy düğünlerinde tespit edilen adetlerde köy gençleri Cuma gününden odun yarmaya başlamaktadır. Çünkü pişen yemeklerin yanı sıra köy meydanında oynanan oyunlarda da ateş yer aldığı için oduna oldukça ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca cuma günü köy düğünleri için keşkek dövme günüdür. Davulcu bu an geldiğinde hızlandırma havası adı verilen coşkulu ezgisi ile gençlere eşlik etmektedir. Gençler, damadın sırtına verilen bir çuval keşkeklik malzeme ile harman yerine giderler. Ayrıca çuvalın üzerine bir de erkek çocuğu oturtulur. Harman yerinde davul zurna eşliğinde düğünün keşkeği gençler tarafından dövülür. Diğer tarafta kadınlar, düğün ekmeği yapmaya başlamaktadır. Düğün ekmeği yapılırken “çuval açtırma” adeti bulunmaktadır. Ekmekte kullanılacak un çuvalının ağzı “çuval açtırıyoruz” denerek bekar bir kıza açtırılmakta ve ilk hamur ona yoğurtturulmaktadır. Ardından kıza

⁷¹² K.K. 10.

⁷¹³ K.K. 49.

⁷¹⁴ K.K. 29.

⁷¹⁵ K.K. 20.

⁷¹⁶ K.K. 29.

⁷¹⁷ K.K. 7, K.K. 49.

bahşiş verilmektedir⁷¹⁸. Anadolu gibi ekonomisi tarıma dayalı topluluklarda tahıllar her zaman bereketin simgesi olmuştur. Bu nedenle tahıllar üzerine pek çok adet ve inanma görmek mümkündür⁷¹⁹.

Cuma günü misafirlerin düğün evine gelmeye başladıkları gündür. Özellikle yardımlaşmanın esas olduğu dönemlerde en azından düğün evi için yapılabilecek yardımın olup olmadığını teyit etmek adına kısa ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Köy düğününe gelen misafirler kesinlikle eli boş gelmemektedir. Tavuk, bulgur, fasulye, kabak, nohut akla gelebilecek her türlü gıda malzemesi düğün evine destek olabilmek adına cuma gününden getirilmektedir⁷²⁰.

Araştırma sahamızda cuma gecesi düğünün “ilk gecesi” olarak adlandırılmaktadır. İlk gecede coşkulu eğlence tertip edilmemektedir. Gelin kıza, yeni alınan elbiselerinden giydirilir. Elbise abiye özelliği taşımayan daha gündelik ama şık elbiseler olmaktadır. Kadınlar teyp, cd çalar gibi araçlarla kısa süreli kendi aralarında eğlenmektedirler. Ayrıca ilk gece “ana kınası” adı verilen kına töreninin de gerçekleştirildiği gecedir. Ana kınası, yalnızca anne ve varsa aileden kadınların bulunduğu; annenin kendi eliyle hazırlayıp kızına yaktığı kınadır.

Köy düğünlerinde ise eğlence cuma gününden başlamaktadır. Düğün sahibi gençlere eğlenebilmeleri için “zırzop” parası adı verilen bir miktar bağışta bulunmaktadır. Köy odası ya da uygun bir ev tahsis edilen gençler geç saatlere kadar eğlenmektedir.

3.4.1.4. Hüzün ve Mutluluk Bir Arada: Cumartesi

Cumartesi günü sabah saatlerinden geceye kadar gerek şehir düğünleri gerekse köy düğünleri için oldukça hareketli geçmektedir. Cumartesi günü şehir düğünleri için tespit edilen ilk veri, pazar günü verilecek düğün yemeğinin hazırlığına başlanmasıdır. Bu ana kadar şehir düğünleri, cuma gününden farksız bir işleyişe sahip değildir. Araştırma sahamız için önem verilen bir değer olan İskilip Dolması adlı düğün yemeğinin pişme süresi uzun olduğu için hazırlıklar cumartesi gününden başlamaktadır. Dolmacı, ilkindi saatlerinde yemek hazırlığına başlamak için düğün evine gelmektedir. Geldiği andan başlayarak pazar günü davet bitiminde kadar düğün evinde kalmaktadır. Dolmacı gelmeden önce, yemek için kullanılacak her türlü araç gereç ve malzeme, düğün sahibi tarafından dolmacıya verilmek üzere hazırlanmaktadır. Ardından kınovmaya gidilmektedir.

⁷¹⁸ K.K. 41, K.K. 49, K.K. 47.

⁷¹⁹ Çetin, 2008: 118.

⁷²⁰ K.K. 10.

Köy düğünlerinde ise cumartesi günü düğün, damadın hazırlanması için öğle saatlerinde köy meydanına getirilmesi ile tekrar hareketlenmektedir. Çalınan davul ve atılan silahların eşliğinde damat, pijamaları ile düğün meydanına getirilmekte; burada üzerindeki kıyafetler çıkartılıp düğün kıyafetleri giydirilmektedir. Damadın giyinmesi ve hazırlanması şehir düğünlerinde oldukça sıradandır. Köy düğünlerinde gerçekleşen takı merasimi damadın giydirilmesinin hemen ardından yapılmaktadır. Takı takma işleminde takan kişinin adı, taktığı hediye miktarı söylenir ve “Allah bereket versin⁷²¹” diyerek yüksek sesle duyurulmaktadır. Ardından köylerde de erkek evi kınovmaya gitmek için hazırlanmaya başlamaktadır.

Araştırma sahamızda günümüzde tamamen ortadan kalkmış olan “kınovma⁷²²” adeti tespit edilmiştir. Kınovma, cumartesi günü eğer kız evi ve erkek evi yürüme mesafesindeyse gerçekleştirilmektedir. Önde bir grup erkek, ortada kalabalık kadın grubu ve arkada yine erkeklerin bulunduğu oldukça kalabalık olan kınovma alayı, cumartesi ilkindi saatlerinde kız evine davul zurna eşliğinde gitmektedir. Alayın en başında eğer kınovma gece yapılıyorsa elinde meşaleler olan çocuklar bulunmaktadır⁷²³. Tespit edilen bir başka veriye göre en önde iki genç vardır. Elllerinde değnekler bulunmaktadır. Bu değnekler ile “teke bıçağı” adı verilen oyunu oynamaktadırlar. Gençlerin görevi alayın düzenini bozanları değnekleri ile düzeltmektedir⁷²⁴. Kınovma için çeşitli kuruyemişler büyük tepsilere yerleştirilir ve üzeri işlemelerle süslenmiş bohçalarla örtülmektedir. Tepsileri taşımakla görevlendirilen kişiler, önde davulcunun yanına konumlandırılmaktadır. Alayın daha ihtişamlı görünmesi için birkaç tepsinin içerisine yastık koyulup üzerine yine işlemeli bohça örtülerek çerez dolu tepsi görünümünü verilmektedir. Kınovmada erkek evinden kız evine götürülen bir diğer özel nesne “gelin minderi, ponpon minderi⁷²⁵” dir. Gelin minderi oldukça süslü ve işlemelidir. Hazırlanan eşyaları kız evine götüren kişilere kız evinden bahşiş verilmektedir. Kaynak kişi kınovma adetinde tespit ettiğimiz meşalelere dair bilgiyi şu şekilde aktarmaktadır:

Ha bu gidiş gelişlerde de şey olur mesela davul önde gider onun arkasında meşaleli çocuklar vardır. O çok özeldir. Yani mahallede bi düğün varsa evin büyükleri buna el atardı. Çocuğa meşale hazırlama. Ben düğüne gidiyosam benim meşalem hep üçlü olurdu. Üçlü tahta yapardım. Bi meşale burda bi meşale orda biri orda teneke kutuların içinde kül. Mahallede düğün varsa gidersen kahveden kül toplarsın meşale için. Ya da evde odun sobası varsa onun külü ayrılır meşalede onlar yakılırdı. Bi meşaleyi çocuk kendi yapamıyorsa evde babasına yaptırır abisine yaptırır ona meşale hazırlarlar. O aydınlatmaydı zaten. Çocuklar önde meşaleyle davul onun arkasında gece kınovmasına gidiyosan

⁷²¹ K.K. 20.

⁷²² K.K. 29, K.K. 45, K.K. 22, K.K. 49, K.K. 24, K.K. 20, K.K. 41.

⁷²³ K.K. 45.

⁷²⁴ K.K. 20, K.K. 41.

⁷²⁵ K.K. 49, K.K. 29.

arkada kadınlar onun peşinde erkekler güvenlik için ola ki yani kimse bi şey demesin diye. Gündüz kınovmasında da önde davul onun arkasında erkekler onun arkasında da kadınlar olurdu⁷²⁶.

Kınovma alayı gitmeden önce kız evine kınovma alayının geldiği haber verilmektedir. Bu esnada kız evi gelin kızı hazırlar ve kınovma alayı geldiğinde kadınlar küçük çaplı eğlence tertip ederler. Getirilen kuruyemişlerden ikram edilir ve kadınlar eğlenir. Ardından tekrar erkek evindeki eğlencenin tertip edilmesi için dönülmektedir.

Cumartesi akşamı gerek köy düğünleri gerek şehir düğünü için düğün eğlencesinin en zirvede olduğu gecedir. Hem kadınlar hem erkekler kendi aralarında çeşitli oyunlar ve eğlenceler düzenlemektedir. Araştırma sahamızda düğünlerde tespit edilen oyunlara dair veriler “Düğün Eğlenceleri” başlığı altında verilecektir.

3.4.1.4.1. Kına Gecesi

Kına gecesi, ülkemizde görülen düğün gelenekleri içerisinde en yaygın olanlardan biridir. Mutluluğun ve hüznün bir arada bulunduğu kına geceleri yaygın olarak gerdekten bir gün önce yapılmaktadır⁷²⁷. MÖ. 4000-3500 yıllarına uzanan geçmişi ile kına, süslenme amacından önce koruyucu ve tedavi edici işlevi için kullanılmaktadır. Ezilip karıldıktan sonra kırmızılaşmakta olan yeşil rengi ve kendine özgü kokusu ile uğurlu sayılmaktadır. Gerdekten bir gün önce yakılması sebebiyle hem gelini süsleme hem de yeni ailesine bağlılığını ifade eden bir sembol haline gelmiştir. Kına ile bedenin işaretlenişinin ardından erkek ve kadının nikâh sözüne olan bağlılıkları somutlaşmaktadır. Tıpkı alyans gibi nikahlanmış olmanın açık göstergesidir⁷²⁸.

Cumartesi gecesi, araştırma sahamızda “kına gecesi⁷²⁹” olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde düğün günlerinde meydana gelen değişimlerle birlikte kına gecesinin günlerinde de değişimler görülmektedir. Düğünün çok yorucu olması gerekçesi ile kına gecesinin birkaç gün önceden yapılabilirdiği tespit edilen veriler arasındadır.

Yöresel giyim, geleneksel kültürün önemli bir parçasıdır. Geçmişten günümüze ulaşmış kültürel taşıyıcılardır. Üç parça etekten meydana geldiği için üç etek olarak adlandırılan kıyafet, geleneksel Türk kadın giyiminin en kabul gören modellerinden biri olmuştur⁷³⁰. Araştırma sahamızda kına gecesi giyim kuşamına bakıldığında “üç etek” giyme adetinin günümüzde devam ettirildiği görülmektedir. Gelin, yeni gelinler ve genç kızlar, kına

⁷²⁶ K.K. 45.

⁷²⁷ Örnek, 2000: 194.

⁷²⁸ Yılmaz, 2020: 170.

⁷²⁹ K.K. 2, K.K. 5, K.K. 10, K.K. 15, K.K. 30, K.K. 49.

⁷³⁰ Çaylı ve Ölmez, 2017: 234.

gecesinde üç etek adı verilen yöresel kıyafeti giymektedir⁷³¹. Kırmızı renk kumaş üzerine sarı veya gümüş işlemlerle süslenmiş elbisenin üç etek adını almasının nedeni kaftanının üç kısımdan oluşmasıdır. İki ön parça ve bir arka parçadan meydana gelen kaftanın sağ dikişleri alttan başlayarak yaklaşık kırk santimetre kadar dikilmemiştir. Elbisenin alt parçası bileklerden büzgülü, yine kırmızı renkte şalvardır. Kına gecelerinde gelinin başına tepelik adı verilen başlık takılmaktadır⁷³². İlerleyen süreçte kına gecelerinde gelinlerin abiye de tercih ettikleri görülmektedir. Ancak özellikle yakın arkadaş ve akrabaları üç etek giymektedir.

Günümüzde abiye giyen gelin, kına anı geldiğinde değişiklik yaparak bindallı giymektedir. Kadınlar içeride düğüne özel kıyafetler tercih edip, dışarı çıkarken başlarını örterek ve üzerlerine yöresel dış giyim kıyafetini alarak çıkmaktadır. Kına gecesi günümüzde çok daha itinalı hazırlanmaktadır. Kına kıyafeti, kına konsepti, kullanılacak müzikler, gelin tefi, ziller, kınaya davetliler için taç, eline kına yakanlar için elcik, gelinin salona giriş koreografisi, yanındaki nedimelerin kıyafetleri, menü gibi her detay önceden titizlikle düşünülmektedir.

Cumartesi akşamı “kınacı” adı verilen yaklaşık beş altı kadından oluşan grup, gelinin kinasını yakmak üzere erkek evinden kız evine gitmektedir. Kınacılar erkek evini temsil edebilecek, örf ve adeti iyi bilen kadınlar arasından seçilmektedir. Eğer kız evi çok uzaksa, kınacılar gece kız evinde konaklamaktadır ya da bu gibi durumlarda kınacının hiç gönderilmediği de görülmektedir. Gelinin kinası eğer salonda yakılmışsa mutlaka eve döndüğünde tekrar yakılarak tazelenmektedir.

Kına gecesi eğer salonda yapılacaksa, yürüyerek gidildiği dönemlerde davulcu salona kadar misafirlere eşlik etmektedir. Salonda yakılan kınalarda tespit edilen bir adete göre genç kızlar salon girişinde karşılıklı olarak geçmekte ve ellerini birleştirerek yukarıda konumlanmaktadır. Bu esnada ellerinde yanan mumlar vardır. Gelin ve damat, bir bakıma üzerinde yanan mumların bulunduğu geçit haline gelen yoldan kına yakma töreni için salona giriş yaparlar. Burada mumlar aracılığıyla ateş kültürüne bir gönderme yapıldığı düşünülmektedir.

Kına, Erzincan işi ile işlenmiş gümüş renkli tasta hazırlanmaktadır. Tas sonrasında kullanması için geline verilmektedir⁷³³. Gelinin kinasını bir el ve ayağına gelen kınacılar, diğer el ve ayağına kız tarafında yenge olarak adlandırılan kadınlar yakmaktadır. Evlenmiş ve

⁷³¹ K.K. 2, K.K. 5, K.K. 10, K.K. 15, K.K. 30, K.K. 49.

⁷³² K.K. 26.

⁷³³ K.K. 22.

boşanmış kişiler ya da dul kadınlar kına yakamamaktadır. Kınayı yakan kişi namaz kılan, dinine bağlı, edepli ve ahlaklı olduğu bilinen bir kişi olmalıdır⁷³⁴.

Gelin kınası genel olarak bilekten başlayıp bütün ele ve ayak bileğinden başlayarak ayak tabanı hariç bütün ayağa yakılmaktadır. Özellikle ayaklarda parmak aralarına sürülmesine dikkat edilmektedir. Eğer gelmezse gelinin ahirette kınayı yakan kişilerden davacı olacağına inanılır⁷³⁵. Ancak kına kesinlikle ayak altına sürülmemektedir. Ele yakılan kınalarda “bağlıklı kına” adı verilen kına biçimi bulunmaktadır. Küc ipi ya da kasa ipi adı verilen ip düğünden önce sebzecilerden temin edilmektedir⁷³⁶. İpin tercih edilme nedeni suyu geçirmeyen ve kopmayacak şekilde dayanıklı olmasıdır. Parmaklardan başlanarak çapraz şekillerde bileğe kadar dolanan ipin üzerinden kına yakılması ile süslemede daha estetik sonuç elde edilmektedir. Kına sabaha kadar beklemesinin ardından ipler çıkartılır ve el yıkanır. İplerin altı ten rengindedir ve boşta kalan kısımlar kına olmuştur. Ancak bir başka kaynak kişi gelinlere bağcıklı kına yakılmadığını aktarmaktadır. Muhtemelen ip bağlanmasına yönelik tabudan kaynaklı bir inanç bulunmaktadır.

Kına gecesi ritüelinin yapısı, pek çok unsuru ile yeniden üretilse de öznesinin yani gelinin konumu daima aynı kalmaktadır. Sanki baba evi ile bağları tamamen koparılmış olan gelin, bedensel olarak sürekli edilgen tavır sergilemektedir. Bu halinden ayrılabilirdiği tek an avcunu kapattığı andır. Gelin kına yakılmadan önce sıkıca elini kapatmaktadır. Kınacılar, gelinin inatçı olmaması için avcuna para ya da çeyrek altın koymaktadır. Avcuna para koyulmasının ardından tekrar edilgen haline dönmektedir⁷³⁷. Evinin bereketli olması için gelin avcuna koyulan altını sandığında saklar ve gelin gittiğinde damadın cebine koyar.

Gelinin eşiği geçme anı matem havası ile kurgulanmakta ve gelin ağlatılmak istenmektedir. Gelinin annesi ile orada bulunan kadınlar tarafından bu amaçla maniler söylenmektedir. Kaynak kişilerden kına yakılırken söylendiğini tespit ettiğimiz maniler şöyledir:

Atladı geçti eşiği,

Sofrada kaldı kaşığı,

Kız evin yakışığı,

⁷³⁴ K.K. 5.

⁷³⁵ K.K. 49, K.K. 2.

⁷³⁶ K.K. 49.

⁷³⁷ Yılmaz, 2020: 173.

Ağla bu kuzun anası⁷³⁸.

Elimi çaldım astara,

Elimi kesti destere,

Atma anam atma beni dağlar ardına,

Yine sen yanarsın benim derdime.

Çağıl çağıl çağıldıyor çayların daşı,

Cıvıl cıvıl ötüyor sılanın guşu,

Gendi sılasına sığmayanın başı,

Ellerin sılasına sığar mı anam⁷³⁹.

Bacamızı günden yanı deldiler.

Avlumuza koyun gibi doldular.

Anamın elinden beni aldılar.

Atma anam atma dağlar ardına,

Gine sen yanarsın benim derdime.

Atımı çektiler binek taşına

Elim erişmiyor iğır kaşına.

Atma anam atma dağlar ardına,

Gine sen yanarsın benim derdime⁷⁴⁰.

Diğer kaynak kişilerin söylendiğini aktardığı mani kısımları ise şu şekildedir “Elimi soktum astara. Elim kesteri destere. Mevlam şirinlik göstere kınan kutlu olsun böyle bişiy dediler işte kınan mutlu olsun⁷⁴¹.”, “Tuz kabını tuzsuz koyan, koca evi ıssız koyan, anasını kızsın koyan diye ilahi edilir⁷⁴²”. Örnek tarafından Yozgat’ta da tespit edilmiş olan bu mani, başı bütün olan bir kadının baş övme veya gelin övme adetini yerine getirmek için kınası yakılmış kıza söylediği aktarılmaktadır⁷⁴³. Türk kültüründe oldukça önemli olan evlenme

⁷³⁸ K.K. 15.

⁷³⁹ K.K. 31.

⁷⁴⁰ K.K. 15.

⁷⁴¹ K.K. 39.

⁷⁴² K.K. 29.

⁷⁴³ Örnek, 2000: 196.

döneminde görülen maniler, topluluğun evliliğe bakış açısını yansıttığı sözlü edebiyat ürünleridir. Manilerde evliliğin geleneksel süreçlerinin başından sonuna kadar bütün unsurlar yer alabilmektedir⁷⁴⁴.

Araştırma sahamızın Elmalı köyünde ikamet etmekte olan kaynak kişiden derlenen veriler arasında “cingire girme⁷⁴⁵” adeti tespit edilmiştir. Bu adete göre kınada bulunan genç kızlar gelinin yanına toplanır bir daire oluşturlar ve hepsi gelinle beraber ağlamaktadır.

Kına yakılırken gelinin ağlatılması, ağlamayan gelinin makbul görülmemesi kına törenlerinin simgesel alt yapısını açıklar niteliktedir. Yavuz, İdil Ural bölgesinde yaşayan Çuvaşların kına yakma geleneği bulunmamasına rağmen gelin ağlatma ritüelinin bulunduğunu aktarmaktadır. Bu örnekle kına gecesinin temel işlevlerinden birinin gelini ağlatmak olduğu iddiasını desteklemektedir. Ritüel anında görülen ağlamayı “ritüel ağlama” olarak adlandırmaktadır. Ritüel ağlama, duygulardan tamamen arındırılmış değildir ancak simgesel eylem olarak gerçekleştirildiği görülmektedir ve toplumsal bir beklentidir. Eşikte bulunan gelinden ağlama eylemi beklenmekte, gerçekleştirilmemesi halinde gelin ayıplanmaktadır⁷⁴⁶. Kınası yakıldıktan sonra artık eşiği geçmiş olan gelin için matem havası dağılır ve tekrar eğlenceye başlanmaktadır⁷⁴⁷.

Artan kınadan misafirlere kaşıkla dağıtılmaktadır. Kız annesi düğünden önce kına gecesi için çarşaf parçaları biriktirmektedir. Kınasını kız evinde yakmak isteyenler bu bez parçalarından alır ve kına yaktıktan sonra eline sarmaktadır. Orada yakmak istemeyenler ise peçete ya da önceden hazırlanmış küçük gazete parçalarıyla evlerine götürebilmektedirler. Günümüzde düğün öncesinde paketlenmiş toz kınaların dağıtıldığı görülmektedir.

Kına yakıldıktan sonra sofraya hazırlanmakta ve erkek evinden gelen kuruyemişler dağıtılmaktadır. Bir kadının beline bağladığı önlüğe doldurulan kuruyemişler, bardak yardımı ile gelen misafirlerin avuçlarına koyulur. Günümüzde kına çerezi kilitli poşetlerle önceden hazırlanır. Konseptte uygun karton kutucukların içerisine yerleştirilir ve misafirlere bu şekilde ikram edilir. Çerezin türü tamamen erkek evinin ekonomik gücüne göre şekillenmektedir. Yemek yenmesinin ardından kına gecesi sonlandırılmaktadır.

Kına gecesinde, gelinin yeni evlenmiş kadınla yatırıldığı görülmektedir. Bunun nedeni, gelinin henüz evlilik adına ve cinsellik üzerine bilgisi olmamasıdır. Evliliği tecrübe etmiş, yaşı geline yakın olan kadın; evlilik, kocası ile geçimi, gerdek gecesi ve cinsellik

⁷⁴⁴ Çifci, 2018: 325.

⁷⁴⁵ K.K. 15.

⁷⁴⁶ Yavuz, 2021: 914-921.

⁷⁴⁷ Yılmaz, 2020: 173.

hakkında geline bilgi vermektedir⁷⁴⁸. Bir başka kaynak kişi ise gelinin bekar kızlarla yatırıldığını, evli kadının pazar sabahı gelerek gelini bilgilendirdiğini aktarmaktadır⁷⁴⁹.

Kız kinasının yakıldıktan sonra, kınacıların eve döndüğü saatlerde erkek kınası yakılmaktadır. Cami veya erkek evinin önü, erkeğe kına yakılması için tercih edilen yerlerdir. Eğer kına camide yakılacaksa akşam ya da yatsı namazında sağdıcı ile camiye giden damadın kinasını imam yakmaktadır. Ardından damat, kınası yakılmış biçimde eve dönmektedir. Eğer kına evde yakılacaksa, evin önünde damadın etrafında arkadaşları toplanmaktadır. Yaygın görülmemekle birlikte sazıcı, damadın elini açmadığını söyler ve aile büyüklerinden damadın avcuna para koymalarını istemektedir. İmam veya dua okumayı bilen bir kimse duasını ettikten sonra sağ el olmak kaydıyla baş parmak, işaret parmağı, serçe parmağı ya da başparmak ve işaret parmağını birleştirerek kinasını yakmaktadır. Avuç içine kına yakmak erkek için uygun görülmemektedir. Günümüzde erkeğin kınası gelinle birlikte yakılmaktadır. Eğer kız evinde yakılmışsa eve döndüğünde tekrar tazelenmektedir.

Kına ile ilgili “nişadirlama” adı verilen bir işlem tespit edilmiştir. İşlemi, kına gecesinin ertesi sabahında görmektedir. Öncelikle bir miktar nişadır sıcak közün üzerine dökülür. Kınadan arındırılmış el, nişadının çıkan dumanına tutulur ve yıkanır. Yıkamadan sonra tekrar tutulur ve bu işlem birkaç kez tekrarlanmaktadır. Bu sayede turuncu renkte olan kına çok daha kahverengi görünen bir hal almakta ve daha dayanıklı hale gelmektedir.

Sonuç olarak kına yüz yıllardır süregelen süslenmeye yönelik kullanımı ile Türk düğün geleneğinin mihenk taşlarından biri haline gelmiştir. Anlamsal çağrışımları, ateş, kırmızı rengi ile olan bağlantısı, imkân sağladığı sözlü edebiyat ortamı ile kına geceleri, değerlerin nesiller arası aktarımında önemli bir yere sahiptir⁷⁵⁰.

3.4.1.4.2. Düğün Eğlenceleri

Türk kültüründe, köy seyirlik oyunlarının tarihi çok eskilere uzanmaktadır. Oyunların icra edilmelerinde dikkat çeken ilk işlev eğlenmek ve eğlendirmektir. Ancak altyapılarına bakıldığında kalıplaşmış davranış biçimlerinin çok farklı yörelerde sergilenen oyunlarda da var olduğu anlaşılmaktadır. Bu veri, oyunların yalnızca eğlendirme işlevinin olmadığını göstermektedir⁷⁵¹.

⁷⁴⁸ K.K. 49, K.K. 33.

⁷⁴⁹ K.K. 15.

⁷⁵⁰ Yılmaz, 2020: 173.

⁷⁵¹ Durmaz, 2016: 81.

Sümbül, halk oyunlarının işlevlerini “toplumsal işlev, iletişim, eğitim ve eğlence” olarak dört kategoriye ayırmaktadır. Buna göre oyunlar dayanışmayı artırmakta, oynayanı ve izleyeni eğitmekte, bireyin kendini ifade edebileceği ortam sağlamakta, hayatın monotonluğunun dışına çıkarmakta ve bireyler arası farkı ortadan kaldırmaktadır⁷⁵². Dağcı ise kültür aktarımın söz, yazı ve drama yani oyun ile gerçekleştiğini aktarmaktadır⁷⁵³.

Huizinga, kültür ve oyun ilişkisini açıklarken, oyunun kültürden değil kültürün oyundan meydana geldiğini düşünmektedir. Huizinga’nın ifadesi ile “Eylemlerimizin içeriği derinlemesine bir çözümlemeye tabi tutulacak olursa, insanların bütün yapıp-etmelerinin yalnızca oyundan ibaret olduğu sonucuna da varılabilir”. Bu tanımlamadan hareketle, anlamsal yönden oldukça derin olan oyun, yalnızca fiziksel aktivite olarak görülmemelidir⁷⁵⁴. İlkel insanın doğa ile mücadelesinde ortaya çıkmış olan köy seyirlik oyunları da doğayı ikna etmek için topluca yapılan ritüellere uzanmaktadır⁷⁵⁵. Artun için ise oyunlar, ritüellerin en sık hayat bulduğu anlar ve araçlardır⁷⁵⁶.

Düğün törenleri, başladığı günden bittiği güne kadar, kadınlar ve erkeklerin, eğlenmek amaçlı geleneksel oyunlar ve geleneksel spor türlerini icra ettiği dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁵⁷.

Araştırma sahamızda tespit edilen köy seyirlik oyunları içinde kullanılan araç gereç ve oyun sistemi bakımından en kapsamlı oyun “deve⁷⁵⁸” adı verilen oyundur. Deve oynatıcısı olan kaynak kişiden derlediğimiz oyun işleyişi şöyledir: Deveyi oynatan kişinin adı Hamo’dur. Hamo, koyun yününden sakal, takma bıyık ve şapka kullanmaktadır. Kambur bir yaşlı gibi görünmesi için sırtına yastık bağlanmaktadır. Bu yastığın diğer işlevi oyun esnasında değnekle oyun alanından uzaklaştırılmaya çalışan Hamo’yu canlandıran kişiyi korumaktır. Bunun dışında bel bölgesine iki adet kalbur takılarak Hamo karakteri yaratılmış olur. Deve, içine giren iki kişi tarafından hareket ettirilmektedir. Deve malzemeleri ağaç beşik, iki adet sırık ve kıl çuldur. Devenin dikkat çekmesi için boynuna büyük ton (çan) takılmaktadır. Oyundaki diğer bir karakter tilkidir. Tilki için bir kişinin sırtına keçi derisi bağlanmaktadır. Yüz bölgesi is ile siyaha boyanır. Kuyruk oluşturabilmek için posta sırık bağlanmaktadır. Bu sırığın uç kısmına gazyağı ya da mazot sürülmüş bez takılır. Diğer karakterler ise damadın yakın arkadaşlarından olan Hamo’nun dört kızı ve bir de eşektir.

⁷⁵² Sümbül, 1997: 6-15.

⁷⁵³ Dağcı, 2020: 1029.

⁷⁵⁴ Huizinga, 2010: 14-21.

⁷⁵⁵ Tekerek, 2007: 70.

⁷⁵⁶ Artun, 2011: 341.

⁷⁵⁷ Doğan, 2021: 2.

⁷⁵⁸ K.K. 20.

Seçilen dört gence kadın elbisesi giydirilerek kadın karakterler oluşturulmaktadır. Bir diğerkarakter Hamo’nun eşeğidir. Gerçek eşeğın üzerine ters bindirilen kişinin başına taze bal kabağı oyularak geçirilir. Balkabağına ince uzun ıralar saplanır ve her biri ateşe verilir. Eşeğın zerindeki kişiye palto giydirilir. Paltonun her iki kolundan geçecek biçimde uzun bir sopa geçirilerek o kişinin kolları iki yanda hareket edemeyeceğı biçimde sabitlenmiş olur. Köy ahalisi eğlenmek için eşeğı huysuzlaştırır ve üzerindeki adamı düşürmeye çalışmaktadır.

Deve hazırlandıktan sonra silah atılır ve davulcu oğlan evine çağırılır. Evde hazırlanan deve ve diğerkarakterler, davulcu eşliğında meydana götürülür. Köy meydanına gelindiğında davul susar ve oyun başlamaktadır. İlk olarak tilkinin kuyruğundaki bez parçası simsim ateşine dokundurulur ve alev alan tilki devenin geleceğı alanı açmak için meydana döner. Yani tilkinin görevi meydana açmak, deve için uygun ortamı hazırlamaktadır. Uygun ortam sağlandıktan sonra Hamo kendini köy ahalisine tanıtır: “Ben işte falanca yerden falancayım. Eyyy eyy köy ahalisi. Ben Mehmet ağa. ankırı’nın Kurşunludan geliyom. Ben göçmen bi elekçi oğluyum. Ben kynzde şu kadar konaklamak istiyom. Köyünüzün ağası kim⁷⁵⁹.” Oradan bir kişi gönüllü olarak benim der. Davul almaya başlar ve Hamo meydana oynayarak o kişinin yanına gider. Davulcu susar ve Hamo tekrar konuşmaya başlar: “Ağam işte benim dört kızım var bi devam var bi tilkim var bi eşeğim var. Ağam ben köy meydanında bi hafta gelicem bana şu oturumluk yer ver⁷⁶⁰”. Bunun karşılığında köy ağası ile pazarlık başlamaktadır. Bu esnada alanı daralmış olan Hamo, meydana tekrar elindeki değnekle insanlara vurarak açar. Alanın genişlemesini gören temsili köy ağası tamam yer verdim der. Hamo bunun üzerine “vur davulcu davula bunun şerefine bi eğlence yapalım⁷⁶¹” der. Hamo hem türküler söyler hem de kızları, tilkisi ve eşeğı ile meydana dolanır. Ardından oyun havası söylemeye başlar ve insanlarda oyuna dahil olur. Bu esnada köyün gençleri Hamo’nun kızlarını kaçırır. Bunu fark eden Hamo eğlenceyi durdurur ve ağaya giderek köyün gençlerinin kızlarını kaçırdığını söyler. Kızlarını ağır dediklerinde: “Bağırır gaylı Hamo. Kızım Yatur. Kızım Satur. O ordan bağırır iyuh. O ordan bağırır iyuh. E gızım niddin nerelere giddin çabuk gel buraya⁷⁶².” Kızlar kaçtıkları oğlanlar ile meydana gelir. Hamo, kızlarının bekaretinin bozulduğunu, bunun diyetinin ödenmesi gerektiğini söyler. Temsili köy ağası o zaman bu düğüne onlarınkini de dahil edelim der ve eğlence tekrar başlar. Deve köy meydanında oynayarak döner. Belli bir süre sonra deve yere yatar. Ağanın devenin yanına gelmesi gerektiğini söylerler. Ağa deveyi kaldırmak için devenin ağzına bahşiş verir. Deve bir

⁷⁵⁹ K.K. 20.

⁷⁶⁰ K.K. 20.

⁷⁶¹ K.K. 20.

⁷⁶² K.K. 20.

süre daha oynatıldıktan sonra oyun bitirilmektedir. Dikkat çekici görselliğe sahip olan deve oyununu kadın ve erkekler karışık olarak izlemektedir.

Deve, göçebe topluluğun yerleşik hayata geçişiyle birlikte köy seyirlik oyunlarının konusu olur hale gelmiştir. Deve gibi hayvan benzetmecesine dayanan oyunlar, insanın doğa ve hayvanla olan ilişkisinin tabii neticesi olan ayinsel ve sanatsal unsurlar üzerine inşa edilmektedir. Hayvana ait fiziksel özelliklerin canlandırıldığı maketler ve davranış taklitlerinin olduğu bu oyunlar, geleneği aktarma işlevini üstlenmektedir⁷⁶³.

Köylerde sergilenmekte olan deve oyunu gibi dramatik oyunların çoğunlukla Anadolu'da yaşamış uygarlıkların bolluk törenlerinin kalıntısı olduğu düşünülmektedir. And, buna benzer oyunlarda görülen motifleri “ölüp-dirilme, kız kaçırma, tarımla ve çobanlıkla ilgili çeşitli öğelerin yanı sıra ak-kara çatışması, yiyecek devşirme ve toplu yemek, hayvan postu giymek, cinsel eylem, ateş ve külle arınma, gemi yapmak, phallus simgesi⁷⁶⁴” olarak saymaktadır.

Ölüp dirilme, köy seyirlik oyunlarında ortaklık bakımından en yaygın olan motif olarak örnek verilebilir. Seyirlik oyunlarda görülen ölüp dirilme ile kurban ritüelinde yer alan ölüp dirilme motifi arasında bağlantı kuran Durmaz, kurbanın yalnızca inanç unsuru olmadığını, köy seyirlik oyunlarında da yer aldığını aktarmaktadır⁷⁶⁵. Araştırma sahamızda tespit edilen deve oyununun sonlarına doğru devenin yere yatıp bahşiş beklemesi, ölüp dirilme ve kurban motifine örnektir. Durmaz, köy seyirlik oyunlarında devenin tercih ediliş nedenini maddi açıdan değerli olmasına bağlamaktadır. Ölen devenin ağzına sıkıştırılarak tekrar diriltilmesi ise kötülüğün defedilerek yerini iyiliğin alışıni sembolize etmektedir. Kurban edilen deve aracılığıyla bolluk ve bereket sağlanmaya çalışılmaktadır⁷⁶⁶. Ayrıca kız kaçırma motifi de üremeyi sembolize etmektedir⁷⁶⁷.

Erkek eğlenceleri arasında görülen oyunlardan biri kadın kılığına giren erkeklerle gerçekleştirilmektedir. Bu erkekler etek, kadın bluzu giyer; başlarını, yüzlerini de kapatacak biçimde örterler. Oyun alanına gelip diğer erkeklerle birlikte el oyunu oynamaya başlarlar. Bir süre sonra orada bulunan erkekler, oyunculara sarılarak taciz etmeye başlamaktadır. Oyunlar

⁷⁶³ Uygur, 2019: 149-152.

⁷⁶⁴ And, 2012: 61.

⁷⁶⁵ Durmaz, 2016: 81-83.

⁷⁶⁶ Durmaz, 2016: 91-92.

⁷⁶⁷ Tekerek, 2007: 75.

cinsel içerikleri de barındırabilmektedir. And'a göre Anadolu oyunlarında cinsellik unsurları gizlidir ve saptanması güçtür. Ancak bu oyunda cinsellik aşikardır⁷⁶⁸.

Erkeklerin diğer oyunu kelledir. En az dört-beş kişi ile oynanan kelle oyununda, bir kişi kelle başı seçilmektedir. Kelle dışında kalan oyuncular, o her ne yapıyorsa onu yapmakla yükümlüdür. Kelle oyunu psikolojik olarak herkesin kaldıramayacağı oyun türüdür. Bu nedenle belli başlı kişiler oynamaktadır. Oyun meydanına un, su, yoğurt gibi maddeler getirilir. Örneğin, eğer kelle başı yoğurda parmak batırıyorsa kalan kişilerde sırasıyla aynı işlemi yapmalıdır. Aksi takdirde kemerle dövülecektir⁷⁶⁹.

Gençlerin düğün meydanındaki şenliğin bitmesinin ardından onlar için ayrılan evde eğlenceye devam ettikleri bilinmektedir. Evlerde oynadıkları oyunlar arasında sınır, hokko, kayış, para saklama oyunları vardır. Oyunlarda ceza alan kişiler oldukça ağır cezalara katlanmak zorunda kalmaktadır.

Boratav'a göre törelik oyunların en iyi örneği olan Simsim oyunu köy düğünlerinde oldukça yaygın yer alan oyun türüdür. "Samsun, Sinop, Amasya, Çorum, Yozgat, Ankara, Kozan" gibi çeşitli bölgelerde sadece düğün törenlerinde ve ateş etrafında oynanmaktadır⁷⁷⁰. Köy meydanına yakılan büyük ateşin üzerinden atlanarak oynanan bir oyundur. Üzerinden atlayanlar çarpışmak suretiyle birbirlerini ateşe düşürmeye çalışmaktadır. Anadolu'da simsim, sinsin, zamah gibi adlandırmalara sahip olan oyun, aynı zamanda sportif doğaya da sahiptir. Müzik eşliğinde oynanması ve adımların uyumuna dikkat edilmesi dans özelliği de kazandırmaktadır. Son olarak ateş üzerinde oynanışı ritüel kalıntısı olma olasılığını güçlendirmektedir⁷⁷¹. Şamanizm'e göre ateş kötü ruhları kovan ve her türlü kötülükten arındıran güce sahiptir. Sahada tespit ettiğimiz sinsin oyunu, Dobruca ve Kafkasya'da görülen ateşin üzerinden atlanarak hastalık ve kötü ruhların yok edilmesine dair inançla benzerlik göstermektedir⁷⁷².

Araştırma sahamızın köy düğünlerinde sportif beceriye dayalı oyunların yer aldığı tespit edilmiştir. Düğün güreşleri, halk arasında güreşin en yaygın sergilendiği türüdür. Türk coğrafyasında hemen her bölgede düğün güreşleri gerçekleştirilmektedir. Ata sporu olan güreşin, düğünlerde bölgelere göre farklı formatlarda sahip olduğu görülmektedir⁷⁷³.

⁷⁶⁸ And, 2012: 79.

⁷⁶⁹ K.K. 16, K.K. 20, K.K. 34, K.K. 7, K.K. 30.

⁷⁷⁰ Boratav, 1984: 240.

⁷⁷¹ And, 2012: 119.

⁷⁷² Kırıcı, 1998: 402.

⁷⁷³ Doğan, 2021: 2.

Tespit edilen veriye göre düğünün olduğu köye, başka köylerden güreşçiler gelmektedir. Güreşçiler kazanmaları durumunda derecelerine göre ödül almaktadırlar. Ödül bazen koyun, tavuk gibi hayvanlar bazen de para ya da altın olmaktadır. Koyulan ödüllerin ödemesini düğün sahibi yapmaktadır. Güreşlerin oldukça profesyonel olduğu görülmektedir. Yaşlara göre toz koparan, ayak, baş altı ve baş olmak üzere sıkletler bulunmaktadır⁷⁷⁴. Pehlivanların bir kısmı düğün sahibi tarafından davet edilirken bir kısmı organizasyona kendisi dahil olmaktadır.

Güreşlerde görevli “cazgır⁷⁷⁵” adı verilen kişi bulunmaktadır. Cazgırın görevi, güreşçileri çağırmak ve izleyenlere tanıtmak; maniler okuyarak güreşi izleyenleri eğlendirmek ve canlı tutmaktır. Güreşlerin olduğu esnada bir kişi omzuna attığı heybenin içini şekerli leblebi, fındık, fıstık, kırık leblebi gibi kuru yemişlerle doldurmaktadır. İzleyen her kese eli ile ikram etmekte, insanlar güreşi izlerken kuruyemişleri tüketmektedir. Güreşin bitmesinin ardından cazgır gelin alma zamanını insanlara bildirmektedir. Güreşlerde cazgırlık yapan kaynak kişiden derlediğimiz mani şu şekildedir:

Buğdayım var deme ambara girmeyince,

Hayırlı evladım var deme koynuna el kızı girmeyince,

Hayırlı babam var deme elli beş yaşını geçmeyince,

Hayırlı anam var deme dul kalmayınca⁷⁷⁶.

Az maaşlı devlet memurunu süslü avrat batırır,

Bizim gibi köylü çiftçiyi de kuru inat batırır⁷⁷⁷.

Sportif oyunlar arasında koşu yarışı ve at yarışı yapıldığı da tespit edilmiştir. Yarışlara “horoza koşma⁷⁷⁸” adı verilmektedir çünkü ödül horozdur. İsabet oyunları da oynanmaktadır. “Sabun atmak⁷⁷⁹” adı verilen oyun bunlardan ilkidir. Hedef alınan sabun tüfekte vurulmaya çalışılmaktadır. Sabunun yerine günümüzde balon asılmaktadır. Tespit edilen ikinci isabet oyunu, dart tahtası benzeri yapılmış tahtaya ok atma yarışıdır.

⁷⁷⁴ K.K. 20, K.K. 37, K.K. 30.

⁷⁷⁵ K.K. 37, K.K. 20, K.K. 41, K.K. 7.

⁷⁷⁶ K.K. 37.

⁷⁷⁷ K.K. 37.

⁷⁷⁸ K.K. 10.

⁷⁷⁹ K.K. 10.

Kadınların düğün eğlencelerine olan düşkünlüğünü anlatmak için sahamızda “kadınlara göğde düğün va deseler, merdiven kurarlar⁷⁸⁰” deyimini kullanılmaktadır. İskilip düğünlerinde kadınların eğlenmesi için ayarlanan mekânlar, erkeklerin görmemesi adına oldukça izole edilmektedir. Geçmişte kadın eğlencelerinde davul ya da sazıcı olmadığı için teyp, cd çalar, el tefi, el davulu gibi araçlarla müzikli ortam yaratılmaktadır. Kaynak kişi kadınlar arası eğlencenin nasıl tertip edildiğini şu ifadelerle aktarmaktadır “El defiylen. Tepsiylen. Her köyün bi türkücü hanımları olurdu. Köyümüzde köyün kadınları söylerdi. Yalakçayına geldim. Bi Hamide varıdı. Südüklü Hamide. Onu getirirdiler Yalakçayı’ndan. Yani şimdi saz ekibi getiriliyo ya⁷⁸¹”Eğlence için teybini ya da cd çalarını getiren komşuya eteklik kumaş hediye edilmektedir⁷⁸². Araştırma sahamızda yalnızca bir dönem görme engelli erkek sazıcının kadınların arasına girerek saz çaldığı ve kadınların eğlendiği aktarılmaktadır. Bu hadise Dede Korkut Destanında yer alan Bamsı Beyrek’in deli ozan taklidi yaparak kadınların bulunduğu çadıra girmesine izin verilmesini anımsatmaktadır⁷⁸³.

Kadın eğlenceleri arasında “Ahmet Ağa⁷⁸⁴” adı verilen oyun tespit edilmiştir. Ahmet Ağa karakterini canlandıracak kadına erkek kıyafetleri giydirilmekte ve sarık sarılmaktadır. Kalın kaşlar ve bıyık çizilmekte; eline aksesuar olarak tüfek verilmektedir. Oyun kaldırıcı kadının elinde yer alan sopa, Ahmet Ağa’nın şalvarının içine koyulmaktadır. Sopanın boşa kalan ucunu erkek cinsel organı gibi gösterilmekte ve oynayan kadınlarla eğlenilmektedir. Ahmet Ağa, oyuna kalkmak istemeyen kadınları elindeki tüfek ile zorlayarak oyuna kaldırmaktadır. Ahmet Ağa karakterinin cinsel organı olarak gösterilen sopa, And’a göre phallus simgesidir. And’ın phallusa örnek olarak verdiği oyunda sopa at olarak kullanılmaktadır. Şamanlıkta da görülen phallus bereket getirdiğine inanılan bir semboldür⁷⁸⁵. Kaynak kişi, kadınların oynadığı diğer oyunlara şu örneği vermektedir: “Çıkırık ney oynuyolardı. Birisini ortaya oturtuyolardı. Senin kolunu böyle çıkırık koydum çimene anam beni saklasın yiğidin gökçeğine diye ilahi ederlerdi. Sonra öyle öyle oynarlardı oyun çıkarırdı karılar. Çok eyiydi İskilip’in düğünleri düğünlerden fayda yok⁷⁸⁶”

Kadın ve erkek düğün eğlencelerinde ortak olan oyunlar içinde en yaygını oyun havası eşliğinde el oyunudur. Sazcının repertuarları oyun havası üzerine kuruludur. Araştırma sahamızda halay çekildiğine oldukça nadir rastlanılmaktadır.

⁷⁸⁰ K.K. 45.

⁷⁸¹ K.K. 10

⁷⁸² K.K. 10, K.K. 49, K.K. 31.

⁷⁸³ Ergin, 1969: 86.

⁷⁸⁴ K.K. 49, K.K. 31, K.K. 47, K.K. 41, K.K. 33, K.K. 13, K.K. 22.

⁷⁸⁵ And, 2012: 50.

⁷⁸⁶ K.K. 24.

Düğünlerde tespit edilen oyunlar milli kültür unsurlarının önemli parçalarıdır. Kültürel belleğin oluşumunda ve nesiller arası aktarımında düğün eğlenceleri, icra edilen oyunlar ve kullanılan müzikler, önemli taşıyıcılardır. Özellikle müzik çoğu zaman ritüel ile senkronize olmuş yapısı ile düğünlerde bu görevi yerine getirmektedir. Oyunlar; kaydetme, çağırma ve iletme özelliği ile kimlik inşasının oluşumunda birincil derecede rol oynamaktadır. Oyunlarda kullanılan yöresel kıyafetler ve eşyalar da kültürel belleği canlı tutmakta ve gelecek nesillere aktarılmasında araç görevi üstlenmektedir. Toplumsal yönü ağır basan düğün eğlenceleri, icra edenleri, izleyenleri dinleyenleri ile nesiller arası aktarımın bütün imkanlarının kullanıldığı alanlardır. Bu eğlenceler toplumlar tarafından kendi inançları, gelenekleri ve dünya görüşleri ile şekillendirilmektedir⁷⁸⁷.

“Bir toplumu anlamanın yolu halkı bir arada tutan değerleri, gelenekleri, eğlenceleri, oyunları, ritüelleri, inançları kısacası kültürünü değerlendirmekten ve anlamaktan geçer. Oyunlar da bir toplumun küçük ölçekte yansımasıdır⁷⁸⁸.” Halk yaşamı ile bütünleşmiş vaziyette olan oyunları anlamak, icra edildiği topluluğu ve topluluğun geçmiş ve geleceğini de anlamlandırabilecek fikirler elde edebilmeyi mümkün kılmaktadır⁷⁸⁹.

3.4.1.5. Son Gün: Pazar

Pazar günü araştırma sahamız için düğünün son günüdür. Güne, erkek evinde ve artık kız evinde de sabah ezanının ardından erkekler için düğün yemeğinin verilmesiyle başlanmaktadır.

Davetlilerin düğün yemeği ile ilgilenildiği saat aralığında gelin de hazırlanmaktadır. Kuaförün yaygın olmadığı dönemde gelin, erkek evinden gelen kadınlar ya da kendi yakınlarından gelin hazırlamayı bilen kadınlar tarafından hazırlanmaktadır⁷⁹⁰. Düğüne özel gelin saç modellerinin yapıldığı işleme gelin başı yapmak denmektedir. Her çevrenin gelin başı yapabilen tanıdığı bulunmaktadır. Ev ortamında kendi imkanlarıyla gelinlerin saç yapılmaktadır. Günümüzde gelin saç, makyajı ve kıyafetleri ile kuaförde hazırlanmakta; gelin alma saatine yakın eve dönmektedir.

Geçmiş dönemde düğün kılık kıyafeti kadınlar için elbisedir. Düğün elbiseleri saten ya da kadife türünde ihtişamlı görülen kumaşlardan dikilmektedir. Bu kumaşlar pembe, mor gibi genç kızların gündelik hayatlarında tercih edemediği renklerdir. Çoğu gelin, kendi düğün

⁷⁸⁷ Akın, 2018: 104-108.

⁷⁸⁸ Uygur, 2019: 147.

⁷⁸⁹ Uygur, 2019: 147.

⁷⁹⁰ K.K. 10, K.K. 39, K.K. 2, K.K. 41.

kıyafetini kendi dikmektedir. Elbiseler taş, boncuk, dantel, kurdele, karpuz kol gibi detaylarla zenginleştirilmektedir⁷⁹¹. Araştırma sahamızda elde ettiğimiz verilere göre 1970li yıllardan sonra gelinliğin yaygınlık kazanmaya başladığı tahmin edilmektedir. Gelinlik beyaz renkte; bazen kabarık bazen düz; dantel, tül veya işleme detaylı; taç, çiçek, eldiven, takı çantası, bolero, pelerin gibi pek çok aksesuarı dönemin modasına göre belirlenen düğün kıyafetidir. Gelinliğe yüklenen anlam nedeni ile günümüzde oldukça detaylı araştırmalar ve uğraşlar sonucu gelinler gelinlik almaktadır. Günlerce gelinlikçi gezilmekte, istenilen model her detayı ile düşünülmektedir. Maddi durumu elverişli olmayan gelinler, gelinliği kiralamaktadır. Kiralama işlemi, başka gelinlerin giydiği ama gelinin beğendiği gelinliği daha düşük maliyette düğün günlerinde giyip tekrar iade etme işlemidir. Bazen gelinliğe çok yüklü bütçeler ayırmak istemeyen gelinler de kiralama yapabilmektedir ancak oldukça düşük bir yüzdedir. Diğer bir yöntem gelinin kendine özel gelinlik diktirmesidir. Düğün tarihine kadar olan sürede, düzenli provalarla gelinlik dikilmektedir. Kiralamadan farklı olarak gelinlik tamamen geline özeldir. İlk defa kendi giyecektir ve hep onda kalacaktır.

Gelinlerin kıyafetleri üzerine al renkte duvak örtülmektedir. İskilip'e bağlı Türkmen köyünde "pelenk⁷⁹²" adı verilen duvak hazırlandığı tespit edilmiştir. Oldukça görkemli olduğu aktarılan pelenk, ayna, tel, tavuk tüyü; yeşil, kırmızı ve sarı tüllerin bulunduğu bir başlıktır. Düşmemesi için gelinin çene altından bağlanmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde "Kuşların gövde, kanat ve kuyruğunda bulunan, uçma, örtü ve kuyruk telekleri olarak üçe ayrılan, çeşitli renklerde kalın eksenli tüy⁷⁹³" olarak tanımlanan telek, araştırma sahamızda pelenk yapımında en çok kullanılan aksesuardır. Yani telek, düğünlerde gelinin saçını süslemede kullanılmaktadır⁷⁹⁴. Türk kültür tarihinde tavuk ve turnanın, Totemizm ve Şamanizm'in de etkisi ile diğer kuşlardan ayrılığı görülmektedir. Folklorik malzemelerde sembolleşen bu kuşlardan tavuk bereket motifi olarak görülmektedir⁷⁹⁵. Ayna, gelinin bahtının açık olması için baş üzerinde bulunan bir unsurdur. Sarı, kırmızı ve yeşil renkleri, eski Türk dini inanışlarının da etkisiyle bazen tek başına bazen hep birlikte, Türk beylikleri ve hükümdarlıklarının sembollerinde kullanılmaktadır⁷⁹⁶. Dağ köylüklerinde duvak yalnızca kırmızı renktedir. Duvağın bir köşesi baş önüne getirilir, iki yandan alın kısmında tutturulur ve arkada kalan bütün uzun parça baş üzerinden yüzü örtecek şekilde öne çekilmektedir. Buna

⁷⁹¹ K.K. 39, K.K. 2.

⁷⁹² K.K. 49, K.K. 10.

⁷⁹³ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 13.05.2022)

⁷⁹⁴ Çelik, 2018: 328.

⁷⁹⁵ Gerek, 2014: 105.

⁷⁹⁶ Genç, 1997: 1104.

“duvaklık, duvak duvatma⁷⁹⁷” denilmektedir. Bazen gelinlerin elbiseleri üzerine “bürgü” adı verilen İskilip kadınlarının gündelik hayatlarında kullandıkları dış giyim ürününü giydirmektedirler. Siyah etek ve üzeri siyah baş örtüden oluşan bu kıyafeti gelinler etek kısmını giyer ve baş kısmına kırmızı duvak örtülmektedir. Kaynak kişi bürgü giyildiğine dair verileri şu şekilde aktarmaktadır: “Burda şey vardı bürgü vardı kara bürgü. Gelinlere her geline onu ediyolarıdı. Kınovmaya ney gidişkek onu giyiyoduk. Gelin gelişken onu giycektin. Onun üstünede duvağı duvatcaklardı⁷⁹⁸.” Günümüzde gelin duvağı beyaz renkli tülüdür. Gelin evden çıkacağı zaman önce beyaz duvağı örtülür, ardından kırmızı renkte olan ikinci bir duvak örtülmektedir. Duvağın amacı, gelinin yüzünü örterek yol boyunca kötülüklerden korumaktır.

Günümüzde yapılmamakla birlikte, araştırma sahamızın merkezinde, pazar sabahı “gündüz⁷⁹⁹” adı verilen eğlence gerçekleştirilmektedir. Gelinin hazırlanmasının ardından kız ve erkek evinin kadınları, eğer salon tutulmuşsa salonda, tutulmamışsa kız evinde toplanarak gündüz eğlencesi yapmaktadır. Bu eğlence öğlen saatlerine kadar devam etmektedir. Kadınlar hediyelik takılarını gündüzde takmaktadır. Gündüz öğle saatlerinde son bulur ve kadınlar düğün evlerine dağılmaktadır. Kadınların geliş saatinde erkeklerin düğün yemeği faslı bitirilmekte ve kadınlar için düğün yemeği faslı başlamaktadır.

Gelin, gündüzün ardından artık “gelinlik yapmaya” başlamaktadır. Bazı bölgelerde “söylenmezlik” olarak da adlandırılmaktadır⁸⁰⁰. Gelinlik yapan kadın, kayınpederi veya kayını ile kesinlikle konuşmamaktadır. Onların bulunduğu ortamda eğer konuşması gereken bir durum varsa çok kısık sesle konuşması serbest olan birine söyler ve bu vasıta ile onlara iletilmektedir. Gelinliğin son buluşu aileden aileye değişmektedir. Çok uzun süre gelinlik yapan gelinler bulunmaktadır. İnan, gelinlik yapmayı şu şekilde açıklamaktadır

Gelinler için birçok şeyler tabu sayılır. Kocasının ve onun soyuna mensup erkeklerin adını söylemek, büyük baba çadırının ocağından yukarıya (tör’e) geçmek, muayyen bir zaman içinde kayın baba ve kayın biraderleriyle, hattâ ihtiyar kadınlarla bile, konuşmak yasak sayılmaktadır. Bu âdetlerin menşei nasıl izah edilirse edilsin, muhakkak ki çok eski şamanizm inançlarıyla ilgilidir⁸⁰¹.

3.4.1.5.1. Düğün Yemeği

Beslenme ve besin bulma yöntemleri toplumları birbirinden ayıran ve toplumsal yapıyı etkileyen işleve sahiptir. Bireysel ve toplumsal yanları olan yemeğin; özellikle törensel

⁷⁹⁷ K.K. 46, K.K. 15, K.K. 8.

⁷⁹⁸ K.K. 15.

⁷⁹⁹ K.K. 22, K.K. 24, K.K. 49, K.K. 45.

⁸⁰⁰ Karaca, 2015: 121.

⁸⁰¹ İnan, 1986: 167.

yemeklerde, toplumsal ve sembolik anlamı ortaya çıkmaktadır. Kimin yemeğin neresinden ne kadar alınabileceği; davetlerde sunulan yemeklerin hammaddesi, temin edilme süreci, pişirilme yöntemi ve kullanılan araç gereçler; kaç kişiye nerede ve nasıl ikram edileceği; misafirlerin masada konumlandırılışına dair her bir unsur aslında toplumsal alt yapısı bulunan kodlar olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁰². Bu unsurlarla yemek üzerinden toplumsal kimlik oluşmaktadır. Tür bakımından geleneksel yemeklerin kimlik oluşturmak için daha elverişli olduğu görülmektedir⁸⁰³.

Her topluluk, önem verdiği toplu törenlerde, kültürel birikiminin sonucu olan sofralar kurmaktadır. Sofralarda yer alan yemekler sadece beslenmek ve karın doyurmak için yenilen bir yemekten çok daha fazlasıdır. Hazırlanan sofralar, katılımcılar arası bağ kurma aracı olduğu gibi gelecekle bağ kurmanın yöntemi de olmaktadır. Bir sofranın etrafında toplanan düğün misafirlerinin toplumsal aidiyeti güçlenmekte ve ortak kimlik bilinci oluşturmaktadır⁸⁰⁴. Aynı sofrayı paylaşmak ve araştırma sahamız için aynı tabaktan yemek yemek Gennep'in tabiri ile birleştirici gücü bulunan "açık bir kaynaşma ritü"dir⁸⁰⁵.

Toplu yemek ortamları, oburluk, davranış bozukluğu, geleneksel terbiye yoksunluğu gibi toplumsal kabul görmeyen davranışların eğitildiği bir eğitim ortamı olma özelliği göstermektedir. Birey, sofrada bulunan diğer kişilerden gördüğü örnek davranış kalıplarını benimsemekte aksi bir durumda sözel olarak uyarılmaktadır⁸⁰⁶.

Sahamızda tespit edilen düğün gelenekleri içerisinde en çok değer gören unsurlardan biri "İskilip Dolması, Dolma" olarak adlandırılan düğün yemeğidir. Düğün, nişan, sünnet ve mevlit gibi toplumsal olaylarda hazırlanmaktadır. Özellikle düğün törenlerinde sunulan İskilip Dolmasının yapılmadığı törenler toplum tarafından eksik olarak nitelendirilmektedir.

Dolma sıcak su içerisinde bekletilip yumuşatılan pirincin; soğan, tereyağı, tuz ve kara biber ile iç haline getirildikten sonra "cağ" adı verilen torbalara doldurulması ile elde edilmektedir. Torbaya doldurularak pişirildiği için dolma adını almaktadır. Torbalara doldurulan pirinç; tabanına et, soğan ve su yerleştirilmiş kazanların içinde yer alan "üç ayak, saç ayak" üzerine yerleştirilmektedir. Suyun kaynarken sıçramaması için saç ayak ve cağ arasına bir de tepsi koyulmaktadır. Kapağı kapatılan kazandan hava çıkmaması için kapak etrafı hamurla çevrilmektedir. Bir nevi düdüklü haline gelen kazan, cumartesi akşamından

⁸⁰² Beşerli, 2010: 161-168.

⁸⁰³ Saçılık ve Çevik, 2019: 17-18.

⁸⁰⁴ Beşerli, 2010: 161-168.

⁸⁰⁵ Gennep, 2022: 38.

⁸⁰⁶ Çelepi, 2018: 94.

pazar sabahına kadar kesinlikle açılmamaktadır. Kazanlar kullanılmadan önce dışı islenir ve altında harlanmadan yandığı için meşe ya da elma ağacı odunu kullanılmaktadır. Dolmacı kazanın kalması gerektiği ısıyı, kazan kapağında bulunan delikten çıkan buharın şiddetine göre ayarlamaktadır. Dolmacılık yapan kaynak kişi, odunun tercih edilme gerekçesini şöyle açıklamaktadır:

Meşe odunu elma odunu olur. Çam odunu olmaz. Çam odunu bek yanar. Meşe odunu söğnük yanıcak. Kımıl kımıl böyle yanıcak, az az yanıcak. Kaynadusan içindeki su üstündeki dolmayı berbat eder. Kaynatmadan bişicek. Kazanın böğründe delik var. Delikten sana habar ediy zaten. Kaynayaşıya üf ediy. Hemen odunu çekicen altından⁸⁰⁷.

Ertekin, dolma kazanlarında buharın içeride kalması için uygulanan hamur kapama yöntemi ve kapakta yer alan emniyet deliği nedeniyle bu kazanları “düdüklü tence sisteminin atası” sayılabileceğini ileri sürmektedir⁸⁰⁸.

Dolma malzemeleri pirinç, et, yağ, soğan, karabiber ve tuzdur. Pirinç, et ve yağ miktarı dolmacının istediği ölçülerde ve nitelikte olmalı; malzemelerde kesinlikle eksik olmamalıdır. Aksi takdirde dolma istenilen kalitede olmayacaktır. Kullanılan malzemelerin türü hakkında bölgede görüş farklılıkları bulunmaktadır. İlk olarak dolma yapımında kullanılacak pirincin ak çeltik ya da sarı çeltik olması gerektiği noktasında görüş ayrılıkları tespit edilmiştir⁸⁰⁹. Dolma uzun süre yüksek ısıda pişirilen bir yemek olduğu için her pirinçle yapılamamaktadır. Görüş ayrılığı yaşanan ikinci nokta ise dolmada kullanılacak etin türüdür⁸¹⁰. Bir görüşe göre dolma, kıl seyis ya da cebiş yani küçük baş hayvan etinden yapılmalıyken diğer görüşe göre küçük baş eti ısıya dayanmayacağından büyük baş hayvan eti ile yapılmalıdır⁸¹¹. Dolmanın nadiren beyaz etten yapıldığı görülmektedir ancak kırmızı et her zaman ilk tercih olmaktadır.

Pirinçten yapılan pilav türleri Türk mutfağında yaygın olarak görülmektedir. Baykara'nın aktardığına göre Avrupalı tarihçiler XVIII. Yüzyıl sonrasında Osmanlı mutfağının temel gıdasının, üzerine pişmiş et konulan pilav olduğunu aktarmaktadır. İç Asya Türk'lerinde de pilav türleri yaygın olarak tüketilmektedir⁸¹².

Dolmanın yanında günümüzde muhakkak şehriye çorbası yapılmaktadır. Ancak çorbanın türünün zaman içerisinde değişerek bugün ki formuna geldiğine dair veri tespit

⁸⁰⁷ K.K. 43.

⁸⁰⁸ Ertekin, 1990: 69.

⁸⁰⁹ K.K. 29, K.K. 43.

⁸¹⁰ K.K. 36, K.K. 45, K.K. 29, K.K. 7.

⁸¹¹ K.K. 43.

⁸¹² Baykara, 2001: 103.

edilmiştir⁸¹³. Eski davet sofralarında çorba türü olarak pirinç çorbası ve yoğurtlu kesme çorbası servis edildiği aktarılmaktadır⁸¹⁴. Şehriyenin gelenek haline gelişindeki en büyük neden kolay hazırlanması ve ekonomik olmasıdır. Davet gününden önce kavrulup hazırlanan şehriyeler, davet günü dolmadan gelen et suyu ile birleştirilip servise sunulmaktadır.

Dolmanın eşlikçileri arasında “sirke salatası” önemli bir yere sahiptir. Coğrafi işaretli yemekler arasında yer alan sirke salatası, sindirimi hızlandıran ve iştah açıcı bir içecektir. Yoğurt, su, sarımsak, sirke ve salatalığın birleşmesinden meydana gelmektedir. Cacık olarak da adlandırılmaktadır ancak cacıktan oldukça farklıdır. Salatalıkları bir gün öncesinden soyulup doğranmakta ve suda bekletilmektedir. Servis esnasında taslara alınan sirke salatasının sıvı malzemesi üzerine yeterli miktarda salatalık eklenerek servis edilmektedir. Sofralarda muhakkak bulunan diğer içecek ayrandır. Muhtemelen cacığın keskin tadı nedeni tüketemeyenler için daha yumuşak içimli olan ayran servisi yapılmaktadır.

Araştırma sahamızda, düğün yemeğinin tatlısı yalnızca “helva, un helvası”dır. Geçmişte helva yapımında kuyruk yağının eritilerek kullanıldığı tespit edilmiştir⁸¹⁵. Günümüzde genel olarak tuzsuz tereyağı kullanılmaktadır. Helva yapımına, eritilen yağın üzerine un ekleyip kavrularak başlanmaktadır. Eş zamanlı olarak süt, şeker ve karbonattan oluşan sıvı karışım hazırlanmaktadır. Son olarak malzemeler tek kapta birleştirilir ve düğün tatlısı olan helva elde edilmektedir. Helva, pazar sabahı dolma kazanları açılana kadar dolmacı tarafından yapılmaktadır. Sofrada herkesin dolmasını bitirmesinin ardından helva getirilmektedir. Helva sunumu büyük tahta kaşıkla yuvarlanmış vaziyette demir tepsinin içine beş-altı top olacak biçimde koyularak yapılmaktadır. Sofraya getirilirken üzerine mutlaka beyaz tül örtü vardır⁸¹⁶.

Dolma kazanları sabah namazının kılınmasının ardından imam ve beraberinde gelen cemaat ile açılmaktadır. İmam gelmediği müddetçe dolma kazanını başka kimse açamamaktadır. Edilen duanın ardından dolmacı, düğün sahibinden bahşişini alır ve kazan açılır. Bu andan itibaren gelin alma saatine kadar düğün yemeği verilmektedir. Yemeğinin verildiği zaman dilimi “davet⁸¹⁷”; düğün yemeğinin sunulduğu sofraya ise “davet sofrası⁸¹⁸” olarak adlandırılmaktadır. Davet sofrası, sabah ezanının ardından kadınların gündüzde olduğu saat aralığında erkeklere verilmektedir. Gündüz yapılmıyor ise öğle saatlerine kadar “erkek

⁸¹³ K.K. 45.

⁸¹⁴ K.K. 45, K.K. 22, K.K. 24, K.K. 29.

⁸¹⁵ K.K. 29, K.K. 49, K.K. 49.

⁸¹⁶ K.K. 43.

⁸¹⁷ K.K. 33, K.K. 43, K.K. 49, K.K. 2, K.K. 7, K.K. 45, K.K. 29.

⁸¹⁸ K.K. 33, K.K. 43, K.K. 49, K.K. 2, K.K. 7, K.K. 45, K.K. 29.

sofrası” sürmekte ve öğleden sonra gelin alma saatine kadar “kadın sofrası” devam etmektedir.

“Sofra” olarak adlandırılan her bir yemek masası, misafir sayısına göre ayarlanmaktadır. Örneğin “üç sofras, beş sofras” gibi tabirle anlatılmak istenen üç ya da beş adet yemek masasının bulunduğudur. Bu masalar demir ayaklar üzerine koyulan ahşap tablalardan meydana gelmektedir. Araştırma sahamızda davet sofraları her daim yuvarlak tabla olarak kullanılmaktadır. Sofranın yuvarlak olması, baş köşenin varlığını ortadan kaldırarak sofrada bulunan herkesin eşit konumlandığı bir düzendir⁸¹⁹. Sofraya oturmak mutlaka davet üzerine gerçekleşmektedir. Dolu masanın boşalması üzerine görevli olan gençlerden biri henüz yemek yememiş olan misafirlere giderek, soframıza buyurun der ve yeteri kadar kişiyi alarak sofraya götürmektedir. Yemeğini yiyenlerin kalktığı ve yerine diğer misafirlerin getirildiği düğün sofralarında tüm düğün ahalisine yemek ikram edilmektedir. Kadın sofrasında erkeklerden farklı olarak her kadın için ayrı tabak koyulduğu görülmektedir. Her iki sofrada da yalnızca kaşık bulunmaktadır. Masa üzerine eskiden muşamba serilmekte ve her yemeğin ardından masa silinmektedir. Günümüzde tek kullanımlık kâğıt masa örtülerinin tercih edildiği görülmektedir.

İskilip davet sofrasında servise ilk olarak çorba ile başlanmaktadır. Erkek sofrasında ayaklı çinko taslarla gelen çorba; kadın sofrası için tencere ile gelir ve servisini sofrada oturan misafirlerden biri yapmaktadır. Herkesin çorbası servis edildikten sonra yemeğe başlanmaktadır. Misafirler çorbalarını içerken diğer taraftan sofraya dolma ile ayran ve sirke salatasının bulunduğu taslar getirilmektedir. Dolmanın servisinde olmazsa olmaz olarak adlandırılan “lenger” adı verilen sunum tabağı kullanılmaktadır. Bakırdan yapılan bu tabak sekiz ya da on iki kişilik olarak iki boyda üretilmektedir. Üzerinde koni biçimde aynı malzemeden yapılmış bir kapağı bulunmaktadır. Lengere kişi sayısına yetecek miktarda dolma koyulduktan sonra üzerine “telleme⁸²⁰” adı verilen et suyu gezdirilmektedir. En son katman olarak haşlanan et tiftiklenip dolmanın üzerine serilir ve kara biber serpilerek servise hazır hale getirilmektedir. Lenger ağzı kapalı biçimde sofranın ortasına koyulmaktadır. Herkesin çorbasını bitirmesinin ardından lengerin kapağı açılır ve dolma yemeye başlanmaktadır. Dolma yerken dikkat edilmesi gereken görgü kuralı, kişinin yemeği yalnızca kendi önünden yemesidir. Dolmanın da bitirilmesiyle tatlı olarak helva getirilmekte ve sofrasına geçilmektedir.

⁸¹⁹ Baykara, 2001: 104.

⁸²⁰ K.K. 49, K.K. 43.

Yemek bittikten sonra sofrada oturanlardan dua etmeyi bilen bir kişi elini açar ve evlenen gençlerin huzuru, kuracakları ailenin bereketi, yemeği hazırlayan düğün sahibi için dua edilmektedir. Yemeğin ardından dua etmek bütün yemek daveti boyunca kadın ve erkek sofralarının tamamında gerçekleşmesi gereken bir gelenektir. Kaynak kişi, yemeğin ardından edilen dua geleneğini şöyle açıklamaktadır:

Ama her sofraya ayrı ayrı dua eder. Kimin duasının kabul olacağını bilemezsin. Her sofraya oturur. Yemeğini yedikten sonra kesinlikle sofraya duası okunmadan oradan kalkılmaz. Kesinlikle. Hala kalkılmaz. Hala hadi bakalım efendi ağa amin derler. En güzel okuyabilecek kişinin gözüne bakarlar. O duasını okur. Ondan sonra herkes son lokmasını alır. Duanın bereketinin o yemeğe şifa olduğunu üstüne yağdığına inanırlar. Oradan son lokmayı almadan da kalkmazlar⁸²¹.

Günümüzde davet sofrasında yukarıda saydığımız herhangi bir gıda çıkartılmamakta ya da eklenmemektedir. Ancak gerçekleştirilen görüşmelerde elde edilen verilere göre geçmişte hoşaf, turşu ve bamya yemeğinin sofrada bulunduğu eklenmiştir⁸²². Bamya yemeği İskilip mutfağında oldukça ekşi yapılmaktadır. Bunun nedeni dolmanın yağlı ve misafiri çabuk doyuran yapısını kırıp, misafiri daha iştahlı ve çok yemeye teşvik etmesini sağlamaktır.

Her aile, misafirine ikram ettiği yemeğin masraflarını kendi karşılamakla yükümlüdür. Gerçekleştirilen görüşmelerden hareketle dolmanın yapılışında zengin fakir ayrımına dayanan fark ortadan kalkmış ve gelenekleşerek günümüzde her düğün sahibi ekonomik durumu hangi düzeyde olursa olsun düğününde dolma yapar hale gelmiştir. Adet gereği kız evinde kurulan dolma kazanlarından birinin masrafını erkek evi karşılayabilmektedir. İstisnai durumlarda kız evinin yemek masraflarının tamamını erkek evinin karşıladığı da görülebilmektedir. Kız evinin dolma yapmadığı dönemlerde, erkek evinin fazladan bir kazan dolma pişirerek misafirlerine ikram etmesi için kız evine gönderdiği de tespit edilen veriler arasında yer almaktadır. Yakın tarihe kadar kız evinde dolma pişirilmemesine dair gelenek günümüzde geçerliliğini tamamen yitirmiştir. Artık hem kız evi hem erkek evinde dolma, düğün yemeği olarak misafirlere ikram edilmektedir.

Araştırma sahamızda değer gören İskilip Dolması, maddi olarak oldukça külfetli oluşu ve tüketimi için gerek kullanılan araç gereçler gerekse sunum seremonisinin teferruatı nedeni ile günümüzde istenilse de tercih edilemeyen bir yemek olarak karşımıza çıkabilmektedir. Ancak hangi gerekçe ile olursa olsun, düğün yemeği olarak dolmanın tercih edilmemesi toplum tarafından hoş karşılanmamakta ve düğüne yeterli ehemmiyeti vermemek olarak görülebilmektedir. “Dolma çıktıktan kelli kızda gitmiy oğlanda evermiyola. Kızda satsan iki

⁸²¹ K.K. 7.

⁸²² K.K. 29, K.K. 45, K.K. 49.

kazan üç kazan dolma yapıcan. Oğlanda satsan iki kazan beş kazan gücün neye yeterse onu yapıcan. Şimdi öye yemek işi kalktı⁸²³.”, “Yani tabi ki. Çevreden öyle söylentiler oluyo. Ama herkesin gücü neye yeterse. Benim gücüm dönere yetiyodu ben o şekilde yaptım. Dolma olmazsa ben gelmem diyen bile çıkıyo yani⁸²⁴.” Kaynak kişilerden aktarmış olduğumuz ifadelerden de anlaşıldığı üzere araştırma sahamızın düğün işleyişinde dolma olmazsa olmazlar arasında yer alan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma sahamızda düğün yemeği ile ilgili tespit etmiş olduğumuz deyim dikkat çekmektedir. “Senin düğününde kalburla su çekeceğim” deyimini kökenini aktaran kaynak kişi pirincin yıkandıktan sonra suyunun süzülebilmesi için teneke kalburlara koyulduğunu aktarmaktadır. Aslında taşıma esnasında kalburdan akan suya işaret edilerek gençlere, senin düğününde hizmet edeceğim demek istenmektedir⁸²⁵.

Düğün yemeği ve sofraya ile ilgili tespit edilmiş diğer gelenekler ise şu şekildedir: Davet sofralarında “lenger sıyırma⁸²⁶” adı verilen adet bulunmaktadır. Lenger sıyırma, davet masasında oturan kişilerin gelen bütün dolmayı bitirdikten sonra, lenger kapağını ters çevirip kapağın içine dolmacı için bahşiş atmaları ve bahşiş alan dolmacının aynı masaya daha bol etle tekrar dolma göndermesidir. Kaynak kişiler lenger sıyrmanın çok da kolay olmayan bir eylem olduğunu ifade etmektedir. Çünkü oldukça yağlı olan İskilip dolması aslında ilk lengerde de dolu dolu olarak masaya gelmektedir⁸²⁷. Lenger sıyırmayı daha çok genç erkeklerin bulunduğu davet sofralarında görmekteyiz. Özellikle damadın muziplik yapmak isteyen arkadaşları lenger sıyırılmaktadır. Dolma toplam davetli sayısına uygun olarak yapıldığı için bazı lenger sıyırmalarda dolmacı bahşişi kabul etmeyerek lengeri tekrar masaya gönderebilmektedir. Ayrıca kaynak kişiler arasında lenger sıyrmanın hoş olmayan bir adet olduğunu ya da hoş karşılanmayacak boyutlara getirildiğini düşünenler de bulunmaktadır⁸²⁸.

Günümüzde yaşamayan dolma gelenekleri de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ilk lenger/dolma ve son lenger/dolmadır. Günümüzde bir defa yapılan dolma servisinin, geçmişte iki defa yapıldığını görmekteyiz. Doymamış olma ihtimali olan misafirler ya da sofraya yetişemeyen misafirler için kadın sofrasının ardında tekrar dolma servisi yapılmaktadır. Son

⁸²³ K.K. 43.

⁸²⁴ K.K. 50.

⁸²⁵ K.K. 45.

⁸²⁶ K.K. 49, K.K. 7, K.K. 43.

⁸²⁷ K.K. 7, K.K. 43, K.K. 20, K.K. 36.

⁸²⁸ K.K. 43.

dolmada, lengerdeki pirinç miktarının normalden daha fazla ve et miktarının normalden daha düşük olduğu aktarılmaktadır⁸²⁹.

Düğün yemeklerinde gerçekleştiğini tespit ettiğimiz yok olmuş ikinci gelenek, misafirlerin elinin yıkanması ve kahve ikram edilmesidir. Bu geleneğe göre sofradan kalkan misafirler bir sedire buyur edilmektedir. “İbrıkçı” adı verilen genç, elinde leğen ve su ile gelip, yemek yemiş olan misafirin eline su dökmekte ve elini yıkadıktan sonra kurulaması için havlu uzatmaktadır. Ardından kahvesini nasıl tercih ettiği sorulmakta ve kahve ikram edilmektedir. Bu uygulamanın tahmini zamanı olarak 1965-1970li yıllar arası kaynak kişi tarafından işaret edilmektedir⁸³⁰.

Araştırma sahamıza bağlı köylerin geçmiş düğünlerine bakıldığında düğün yemeği ve sofraya geleneğine dair farklılıklar görülmektedir. Geçmişte köy düğünleri için düğün yemeği keşkek olmaktadır. Keşkek Türkiye’nin her bölgesinde tespit edilebilecek, çok farklı türe sahip bir yemektir. Düğün yemekleri için tespit ettiğimiz adete göre keşkeği ilk döven kişi sırtına bir çuval buğdayı alıp harman yerine götüren damattır. Keşkeğin yanında içecek olarak üzüm hoşafı, mahman (İskilip’te yetişen armut türü) hoşafı, ayran; yemek olarak mevsimine göre patlıcan, fasulye gibi sebze yemekleri ve et yemekleri ikram edilmektedir. Her gelen misafire sofraya hazırlanmaktadır.

Araştırma sahamıza bağlı Türkmen köyünde ise düğün için özel bir yemeğin yapılmadığı tespit edilmiştir. “Karaellek” adı verilen düğün yemeği sisteminde; çorba, sebze yemeği, et yemeği, pilav ve tatlı çeşitleri bulunmaktadır. Özel bir yemek yoktur ancak gündelik hayata göre çok daha çeşitli türlerde yemek hazırlanmaktadır. Yine merkezden farklı olarak belirli bir yemek saati yoktur. Her misafirin düğün evine geldiği an önüne tepsi ile yemek çeşitlerinden getirilmektedir.

Türk sofrası kültürünün de masanın ortasına koyulan tek bir çanakta yemek yenilmektedir. Çok samimi olunmayan ortamlarda yemek elle değil kaşıkla tüketilmektedir. Kalabalık davetlerde misafirlerden kaşıklarını yanlarında getirmeleri istenmektedir. Türk örfüne göre yemekten sonra dua edilmelidir. Yemeğin ardından, bir genç el yıkanması için kap ve su getirmektedir. Sofradan kalkan misafirler ellerini bu suyla yıkamaktadır⁸³¹. Araştırma sahamızda görülen törensel yemek süreci bu anlamda Türk yemek kültürü ile büyük oranda örtüşmektedir.

⁸²⁹ K.K. 45, K.K. 22.

⁸³⁰ K.K. 29.

⁸³¹ Baykara, 2001: 105.

3.4.1.5.2. Gelin Alma, Gelin Çıkarma, Gelin İndirme

Düğün yemeğinin bitmesi ile “gelin alma” hazırlıklarına başlanmaktadır. Gelin alma konvoyuna katılan kişilere ise “gelin alıcı” adı verilmektedir. Gelin alıcı olacak kişiler, kendi araçları ya da boş yer olan araçlara geçmektedir. Gelin alma konvoyu yaygın olarak saat iki ve dört arasında erkek evinden oldukça kalabalık biçimde ayrılarak kız evine hareket etmektedir.

Gelin alma konvoyuna erkek annesi ve babası katılmamakta, onları temsil edecek aile büyükleri damada eşlik etmektedir. Geçmişte düğün konvoylarına damadın katılmadığı görülmektedir. Çoğu zaman gelin erkek evine geldiğinde gerdek gecesine kadar damadı görmemektedir. Ancak günümüzde damat gelin konvoyunda mutlaka bulunmalıdır.

Gelinin geldiği araç dönemden döneme değişiklik arz etmiştir. Belirli zaman aralığında birbirleri yerine kullanılabilen vasıtalar olması nedeni ile kronolojik olarak net sıralama yapmak mümkün değildir ancak yürüme, ata binme, traktör ve ardından otomobille gelin alma, zaman içerisinde gelinin kullandığı araçların değiştiğini göstermektedir. Günümüzde, bir yandaki eve gelin gidilecekse dahi gelin alma konvoyunun şehir turu yapmasının ardından gelin, yeni evine getirilmektedir. Gelin ve damada ait olan araca “gelin arabası” adı verilmektedir. Gelin arabaları kullanıldığı her dönemde, o dönemin modasına göre süslenmektedir. Arabanın üzerinden veya yanlarından geçen tüller; arka camda yer alan, çiftin isim ya da isimlerin baş harflerinin bulunduğu veya plakalıklarda bulunan evleniyoruz yazılı kartlar kullanılmaktadır. Günümüzde mizahi değer taşıyan cümleler de gelin arabası süslemelerinde yer almaktadır. Arabanın önünde oyuncak bebek ya da yaygın olarak yapay çiçek kullanıldığı görülmektedir.

Düğün konvoyu eğer tercih edilmişse kameraman, ardında gelin arabası, devamında konvoyda dahil olan diğer araçlar, davulcu ve gelinin eşyalarını taşımak için büyük bir araçtan oluşmaktadır. Geçmişte davulcunun gelin almada kız evi önüne ayıp olacağı için götürülmediği görülmektedir.

İskilip’e bağlı köylerde “gelin övme” adeti bulunmaktadır. Bu adette gelin alayı kız evine yaklaştığında maniler söylenmeye başlanmaktadır. Gelin evinin önünde de devam edilen bu adette, geline ve yakınlarına maniler söylenmektedir. Kaynak kişi gerçekleştirilen adeti şu şekilde anlatmaktadır “Ordan söyleye söyleye kızın evine kadar gelirlerdi. Kızın kapısının önünde de o beyitleri söylerlerdi. Ondan sonra kızı çıkartıcaklar ya dualamadan

önce işte dayısına bi mani amcasına bi mani söylerdiler⁸³².” Gelin övme adeti, şehir düğünlerinde görülmemektedir.

Yine araştırma sahamızın köylerinde tespit edilmiş verilere göre gelin alma alayının önünde, elinde Türk bayrağı olan ve “bayraktar” adı verilen kişi yürümektedir. Bayraktar her şeyden önce bayrağın şartlarını iyi bilmek zorundadır. Karakteri gereği pes etmeyen, dirayetli ve mücadeleci olmalıdır. Düğün alayı kız evine geldiğinde, yine bayrağın şartlarını iyi bilen kimse, bayraktara sorular yöneltmektedir. Kaynak kişilerden elde edilen verilere göre yöneltilen sorular ve verilen cevaplar şu şekildedir “Bayrağın pirini soruyolardı. Onu kaptırmamak için o bayrağın pirini söyleyeceksin. O bayrağın pirini söylersen kimse bayrağı elinden alamaz. Bayrak ne zaman icat oldu, cenneti aladan icat oldu. Niye bayrak kızardı, şehitlerin kanından. Kök söktürüyolarıdı o kızı o evden çıkartaman⁸³³.”, “Biz de peygamber efendimizin sancağından icat oldu derlerdi eskiden. Bizim köy de bayrağı kaptırmamaya çalışırdı. Bayrağı kaptırmamak için çok mücadele ederlerdi. Kaptırırsa çok zora düşüyodu sadıç da. Bugün bayrağını kaptıran demek. Aileni kaptırmak demek⁸³⁴.” Diğer bir kaynak kişi bayraktara dair verileri şu şekilde aktarmaktadır “Bayraktarı gördüm. Bayraktar olarak görevlendirilenleri de biliyorum. Küçükken biliyorum. Bayraktarlara ne sorulduğuna dair malumatım yok. Orda da bi şey itiş gakiş oluyodu⁸³⁵.” Bayrağın şartlarının bilinmemesi halinde bayrak kız tarafınca alınır. Böyle bir durum erkek evini oldukça müşkül duruma düşürmektedir. Bayrağı kız evinden tekrar almak oldukça zordur ve alınmadığı müddetçe kız, evden çıkarılamamaktadır. Gelin alayının önüne Türk bayrağının koyulmasının bir diğer nedeni olarak Türk bayrağının önünün kesilemeyeceğine dair inanç da tespit edilmiştir⁸³⁶.

Gelin alıcılar, kız evinin kapısına geldiklerinde kapı içeriden kilitlenmektedir. Kapı kitleme adetinde, kapıda duran kişiler gelin alıcılar ile pazarlık yapmaktadır. Aslında hediyeleşme niyetiyle küçük miktarda bahşişler talep edilmesi uygun görülse de bazen iki ailenin kavga etmesine hatta gelin alınmadan dönülmesine neden olan büyüklükte kavgalar çıkabilmektedir. Bahşişin kapıda bekleyenlerce uygun görülmesiyle, gelin alıcılar içeri girmektedir. İçeri giren kişiler, damat, erkeğin anne ve babasını temsilen orada bulunan kişiler, varsa abi abla ve birinci dereceden yakınlar olmaktadır.

Gelin, baba evinden ayrılmadan önce beline “gelin kuşağı, kardeş kuşağı” adı verilen kırmızı renkte saten kuşak bağlanmaktadır. Kuşağı abisi, erkek kardeşi, babası ya da kuzenleri

⁸³² K.K. 10.

⁸³³ K.K. 10.

⁸³⁴ K.K. 49.

⁸³⁵ K.K. 29.

⁸³⁶ K.K. 42.

bağlayabilmektedir. Bağlayan kişi gelinin belinden iki defa bağlayıp çözer ve üçüncü bağlayışında kurdele yaparak bırakmaktadır. Her bağlayıp çözüşünde Fatıha ve İhlas suresini okumalıdır. Bazı ailelerde kuşak bağlanırken de bahşiş alındığı tespit edilmiştir. Kuşağın bağlanmasından ardından gelin ve damat büyüklerinin ellerini öperek aile ile vedalaşır. Gelin evden ayrılmadan hemen önce başına kırmızı duvağı örtülmektedir. Gelin ve ailesi için bu vedalaşma oldukça hüznü ve dramatiktir. Gelin evden çıkarken ailenin kadınları ağıt yakabilmektedir. Kaynak kişinin yakılan ağıtlara verdiği örnek şu şekildedir:

Yavrum yavrum, ellerin evinde kız mı saydın yavrum. Benim evimde gelin mi saydın yavrum. Bastığın yerlere varmayım mı yavrum. Yaptığın işlerin başına varmayım mı yavrum. İttiğin ekmekleri yimeyim mi yavrum. Giydiğin asbapları giymeyim mi yavrum diye böyle ağıt ederlerdi⁸³⁷.

Bir koluna babası ya da abisi diğer koluna eşi giren gelin evden çıkartılmaktadır. Gelin arabasına bindirilmeden önce duası edilmekte ve ardından arabasına bindirilmektedir.

Kuşak bağlanırken diğer taraftan gelinin eşyaları indirilmeye başlanmıştır. Eşyalar içerisinde çeyiz özel bir konumdadır. Çeyiz sandığının üzerine oturma adeti bulunmaktadır. Sandığın üzerine küçük bir çocuk oturtulur ve istenilen bahşiş alınmadığı takdirde çocuk kaldırılmamaktadır. Bahşişin miktarında anlaşıldıktan sonra gelinin sandığı da indirilir ve araca yerleştirilir. Kız evi, bu esnada gelin arabasının dikiz aynasına seccade veya iğne oyali tülbent, diğer gelen araçların aynalarına ise normal tülbent bağlamaktadır. Bu işlemler bittikten sonra gelin konvoyu erkek evine dönmek üzere yola çıkmaktadır.

Köy düğünlerinde gelin alıcı olarak giden gençlerin, köyden ayrılmadan kaz veya tavuk çaldığı tespit edilmiştir⁸³⁸. Bu sebeple eğer o gün gelin alma olacağı biliniyorsa köydeki tavuklar kümeslere kilitlenmekte veya saklanmaktadır. Tavuk ya da kaz bulamayan gençler, meyve veya sebze de çalabilmektedir. Malzemeler ne kadar gizli çalınıyorsa gençler o kadar maharetli sayılmaktadır⁸³⁹. Adetin amacı gelinin bereketiyle gelmesini sağlamaktır.

Köy düğünlerinde, gelin alma kız evinden ayrılıp dönüş yoluna geldiğinde araçların geçemeyeceği şekilde barikat kurulduğu görülmektedir. Kaynak kişi gerçekleştirilen uygulamayı şu ifadelerle aktarmaktadır “O gelin çıkarken köyün gençleri en son alma biter, duası biter. Köyün gençleri tam çıkışta işte set yapar. İşte sandık koyar, ağaç koyar, bi şey koyar, sandalye koyar. Kendileri de dizilir. Bi kişi gider orda pazarlığı yapar ne kopartırsa alır. Ondan sonra yol açılır. Buna “ayakbastı parası” deniyor⁸⁴⁰” Ayakbastı parasının başka

⁸³⁷ K.K. 15.

⁸³⁸ K.K. 20, K.K. 29, K.K. 8.

⁸³⁹ K.K. 49.

⁸⁴⁰ K.K. 16.

köylerde tespit edilmiş adlandırmaları “zırzop yolu” ve “köy yolu” dur. Şehir düğünlerinde ise benzer şekilde konvoyun geçeceği dar bir yola araç çekilmekte ve konvoyun ilerleyişi durdurulmaktadır. Yolun tekrar açılabilmesi için engeli koyan kişileri ikna edebilecek miktarda bahşiş verilmelidir. Gelin almayı yolda gören çocuklar da bahşiş alabilmek için aracın önünü kesmekte ya da yanında koşmaktadır. Zarflar içerisine yerleştirilmiş paralar koşan çocuklara atılmaktadır.

Aslında gelin konvoyundan önce erkek evine dönmek üzere hareket etmiş bir araç bulunmaktadır. “Müjdeci” adı verilen kişiler, kız evinden çaldıkları “tın tın zanı” adı verilen metal kap ve tahta kaşıkla erkek evine doğru yola çıkarlar. Erkek evine kadar tahta kaşığı vurmak suretiyle metal tabağı eğerler. Erkek evinin önüne geldiklerinde eğik tabağı kayınvalide ve kayınbabaya verip tahta kaşığı kırıp bahşiş isterler. Bu bir nevi gelinin sorun çıkmadan ailesinden teslim alındığının ve düğün konvoyunun yola çıktığının ön haberidir. Tın tın zanı ile ilgili deneyimlerini aktaran kaynak kişi şu ifadeleri kullanmaktadır:

Bi çok düğünde tın tın zanı çaldım. İşte pom pom minderi götürdüm. Kız evinden oğlan evine. Bunlar oğlan evine gider. Bahşiş alıcaz diy birbirimizi yırtıyoduk. Sen alıcan ben alıcam. Ufağını veme yav ses çıkmıy irisini ver. Tabi onun iki avantajı var bi ses çok çıkıcak bi de büyük zan götürüsen bahşişi çok alıcan⁸⁴¹.

Gerek demir tabak tercih edilmesi gerekse ses çıkarmak maksadıyla tabağa vurulması, geline zarar verebilecek kötü güçleri kovmak maksadı ile gerçekleştirilen davranışlar olarak görülmektedir.

Araştırma sahamızda düğün boyunca silah atılması çok yaygındır. Silah atmak, atan kişinin şerefini arttırmaktadır. Bazen düğünden aylar sonra dahi kişinin ne kadar çok kurşun sıktığının sohbeti edilmektedir. Gelin alma erkek evinin önüne geldiğinde özellikle evin çatı saçakları hedef alınarak ateş edilmekte ve düğün sahibinin çatısı tahrip edilmektedir⁸⁴². Ancak silah atılması yalnızca bir yerde yasaktır. Gelin alma konvoyu kız evine yaklaştığında ve gelin alınıp kız evinden uzaklaşmadığı müddetçe silahlar susturulmaktadır. Araştırma sahamızda kız evinin duyacağı biçimde silah kullanmak kız evine edilen küfür manasına gelmektedir⁸⁴³.

Gelin konvoyu erkek evinin önüne geldiğinde tüm düğün davetlileri alana toplanmaktadır. İmam ya da dua etmeyi bilen bir kimse gelinin duasını eder ve gelin araçtan indirilir. Gelin ve damat eve girmeden önce görülen çeşitli gelenekler bulunmaktadır. İlk olarak gelinin önüne geçmişte şerbet, günümüzde ise su dolu bakır kap koyulmaktadır. Şerbet

⁸⁴¹ K.K. 29

⁸⁴² K.K. 49

⁸⁴³ K.K. 36, K.K. 49, K.K. 33, K.K. 7.

bazen şekerli su bazen pekmezli su olmaktadır. Gelin bu kabı ayağı ile devirir. Geçen süreçte yalnızca şerbet ile yapılan tas tepme adeti kimi zamanlarda bir şerbet iki su bazen üç su dolu kap devirmek suretiyle tekrarlanmaktadır. Adetin değişiklik gösteren diğer boyutları ise tasın devrilmesi değil, ayakla tepmek suretiyle olabildiğince uzağa fırlatılması ve damadın da tas tepmeye dahil olmasıdır. Gelin ve damat olabildiğince güçlü biçimde su dolu tase teperek birbirlerinden daha sert vurmaya çalışmaktadır. Tası uzağa fırlatan kişinin ailede sözünün geçeceğine inanılmaktadır. Gelinin, ayağının tasta oluşturduğu oyuk gibi evinde sağlam duracağına ve eğri tepen gelinlerin beceriksiz olacağına dair inanç da sahamızda tespit edilmiştir. Kaynak kişi tas tepme inancına dair bilgileri şu şekilde aktarmaktadır “Oradaki tatlıyı etrafa saçıp içine şerbet konduğu etrafa tatlı saçma bütün çevreye saçtığın tatlı tatlı bi hanım olacağın ve o tastaki ayağının oluşturduğu oyuk da oraya seni sağlamlaştıracak gibi anneannem derdi⁸⁴⁴.” İskilip düğün geleneklerinde tespit ettiğimiz tas tepme unsuru, Çetin’in Nallıhan Hıdırlar Köyü’nde gerçekleştirdiği çalışmada, kaynak kişiden elde etmiş olduğu veriye göre gerdek gecesini öncesinde gerçekleştirilmektedir. Burada damat su dolu bir tası devirdikten sonra gerdek odasına girebilmektedir⁸⁴⁵.

Tas tepilmesinin ardından uygulanan diğer gelenek, gelin ve damadın başından saçını saçılmasıdır. Saçının içeriği arpa, buğday, şeker ve bozuk para olabilmektedir. Günümüzde yalnızca şeker saçılmaktadır. Saçı saçma adeti gelin ve damadın canını yakan bir hal almıştır. Özellikle daha sert inmesi için cam şeker tercih eden misafirler, tas teptikten sonra eve girecek gelin ve damada oldukça kuvvetli biçimde şeker atmaktadır. Öyle ki evlerin camına denk gelen şekerlerin camlarda çatlak dahi oluşturabilecek güçte atıldığı tespit edilmiştir. Gelin ve damat şekerlin hedefi olmamak için hızlıca eve koşmaktadırlar. Saçı saçmanın temel nedeni çiftin kötü ruhlara karşı korunması ve mutluluklarının garanti altına alınmasıdır⁸⁴⁶. Şamanizmin tesiri olarak Müslüman Türklere görülen saç saçma geleneğinde kullanılan malzemeler, her devirde topluluğun ürettiği en kıymetli mahsul olarak karşımıza çıkmaktadır. “Avcılık devrinde avın kanı, yağı ve eti; çobanlık devrinde süt, kımız ve hayvanların yağı; çiftçilik devrinde darı, buğday, muhtelif meyveler saç olarak kullanılmıştır⁸⁴⁷.” Saçı, henüz aileye yabancı olan gelinin, ailenin ata ruhu ve koruyucu ruhlarına kabul ettirilebilmesi için gerçekleştirilen kurban ayinlerinin kalıntısı olmalıdır⁸⁴⁸.

⁸⁴⁴ K.K. 14.

⁸⁴⁵ Çetin, 2008: 123.

⁸⁴⁶ Köksal, 1996: 79.

⁸⁴⁷ İnan, 1986: 167.

⁸⁴⁸ İnan, 1986: 167.

Evin kapısına gelen gelin ve damat, burada da bir dizi işleminden geçirilmektedir. Gelin, baba evinin eşliğinden dışarı adım attığı andan itibaren bilmediği bir dünyanın içine girmiştir. Korunduğu ve ait olduğu güvenli alandan ayrılarak başladığı bu yeni yolculuğunda varış noktası kocasının evinin eşliğidir. Türk inançlarında zararlı iyelere karşı evi koruduğuna inanılan eşik ya da kapı iyeleri bulunmaktadır. Henüz bu dünyaya yabancı olan gelin, eve girmeden önce kapı iyelerini memnun etmelidir⁸⁴⁹. Gelin evin kapısına yağ sürmekte ve çivi çakmakta, ardından içeri girmektedir.

Gelin baba evinden çıkmadan önce yanına belli başlı malzemeler verilmiştir. Verilen malzemeleri kaynak kişi şöyle saymaktadır: “Kül götürme duydum. Kül, çivi, ondan bulgur. Bunları babanın evinden getiriyon⁸⁵⁰.” Eve girdiğinde baba evinden getirdiği bulguru evin bulguruna karıştırmakta; yine baba evinden getirdiği külü ocaklığa dökmektedir. Türk kültür hayatında aile, ocak ile bütünleşmiş bir kavramdır. Ocak ailenin devamlılığı için gerekli kutsal ruha sahiptir⁸⁵¹. “Kül, manevi değerlerin kalıcılığının bir simgesi olmuştur. Kül ebedi olan ruhun maddeleşmiş halidir⁸⁵².” Türk dünyasında da gelin ve külün içinde bulunduğu çokça gelenek bulunmaktadır. Örneğin Çuvaşlarda gelin baba ocağından getirdiği kül ve ateş, çeyiz olarak görülerek gelinin yeni evinde ocak devam ettirme görevinin olduğunu sembolize etmektedir⁸⁵³. Muhtemeldir ki araştırma sahamızda da gelinin baba evinden getirdiği külü ocaklığa karıştırmasının altında yatan düşünce, külle sembolize edilen aile değerleri ve ailenin devamlılığı kavramının artık yeni evinde devam edeceğidir. Uygulamayı gerçekleştiren başka bir kaynak kişi ise şu ifadeleri kullanmaktadır “Eve girmeden yağ ilk kapının eşiklerine bi altına bi üstüne yağ çaldım. Çivi çaktım. Bide kül getirtiyolarıdı ananın evinden. Külü ocaklığa kodurtuyolarıdı. Burda ocağa kodurtuyolarıdı⁸⁵⁴” Bir başka kaynak kişi baba evinden ayrılırken yanına tuz verildiğini aktarmaktadır. Gerekçesini ise şöyle açıklamaktadır: “Tuz verirlerdi ki buranın tadı tuzu oraya da ulaşsın derlerdi⁸⁵⁵.”

Gelinin eve girmesinin ardından gerçekleştirilen bir başka uygulamada kayınvalide ve kayınbaba, yeni gelinin karşısında güreşmeye başlamakta ve sembolik olarak kayınvalide kazanan taraf olmaktadır. Ataerkil sistemde evde sözü geçen kişinin kayınpeder olmasına rağmen kayınvalide onu yenmiştir. Geline verilmek istenen mesaj evde kayınvalidenin

⁸⁴⁹ Türkyılmaz, 2019: 155-156.

⁸⁵⁰ K.K. 15.

⁸⁵¹ Çelik, 2010: 29.

⁸⁵² Ersoy, 2000: 149.

⁸⁵³ Kırıcı, 1998: 401.

⁸⁵⁴ K.K. 1.

⁸⁵⁵ K.K. 10.

sözünün geçeceği⁸⁵⁶. Gelin gireceği zaman kayınvalidenin damadın gömleğini giydiği de görülmektedir. Buradaki amaç gelinin kayınvalidesini tıpkı kocası gibi sevmesidir. Ardından kayınbabası ve kayınvalidesinin ellerini öpen geline bir miktar para verilmektedir.

Gerçekleştirilen diğer uygulamalar arasında, yeni gelinin çocuk dünyaya getirebilmesi için kucığına erkek çocuğu verildiği görülmektedir. Gelinin sakin ve sükunetli olması için koyun postuna oturtulduğu da tespit edilmiştir⁸⁵⁷. Eğer gelinin çıkabileceği merdiven varsa hızlı biçimde merdivenden çıkartılması, nadiren gerçekleştirilen uygulamalar arasında yer almaktadır. Kaynak kişi uygulamanın amacını şöyle açıklamaktadır: “Merdivene yukarı hızlı hızlı çıkıyon ayağı şeremet olsun diye⁸⁵⁸”. Aslında merdiven sembolik olarak yer ve gök arasında mistik bir ilişki kurmaktadır⁸⁵⁹. Duvağı kaldırılıp bir sandalyenin üzerine çıkarılan gelin, komşu kadınlara yüzü gösterilerek tanıtılmaktadır. Son olarak gelin ve damada ağızlarının tatlı olması için şerbet içirilmektedir. Eğer dini nikahları kıyılmamışsa dini nikahları kıyılır ve damat evden gerdek zamanına kadar ayrılmaktadır.

Gelinin yanında kız evinden birkaç kadın gelmiştir. Gelen kadınlar “yenge” olarak adlandırılmaktadır. Yenge kızın evli ablası, amcasının ya da dayısının eşi, örfü adeti iyi bilen bir yakın olabilmektedir. Yengeler, damat gelene kadar gelinin yanından bir an olsun ayrılmamakta ve gelini yalnız bırakmamaktadır. Bu süre zarfında gelinin çeyizlik eşyaları ile yatağını hazırlayıp odasını düzenleyen kişiler de yine yengelerdir. Ayrıca yengeler gelirken “ağırlık” adı verilen yemekler getirmektedir. Ağırlık, tavuk, pilav, dolma ve mutlaka tatlı bir gıdadan oluşmaktadır. Amaç, gelin ve damadın gerdek gecesi herhangi bir şeye ihtiyaç duymalarının önüne geçmek ve her şeyi ellerinin altında bulabilecekleri biçimde hazırlamaktır. Ağırlığı erkek evine teslim eden yengelere de bahşiş verilmekte ve sofrası hazırlanmaktadır. Sonuç olarak gelin almak için yola çıkıldığı andan gelinin yeni evine geldiği an ve devamında da pek çok ritüel ve geleneğin gerçekleştirildiği görülmektedir⁸⁶⁰.

3.4.2. Nikâh

Türk medeni kanununda çiftin resmi olarak evli sayılabilmesi için ancak devlet tarafından görevlendirilmiş nikah memurunca nikah kıyılması gerekmektedir. Ancak dini nikah her ne kadar resmi olarak bir anlam ifade etmese de günümüzde dahi halk arasında geçerliliğini sürdürmektedir. Örnek’e göre gerek resmi nikah gerekse dini nikahın amacı

⁸⁵⁶ Ataman, 1992: 4.

⁸⁵⁷ K.K. 4.

⁸⁵⁸ K.K. 54.

⁸⁵⁹ Ersoy, 2000: 139.

⁸⁶⁰ Örnek, 2000: 197.

“kadın-erkek beraberliğini ilân etmek, toplumun gözünde geçerli saymak, kutlamak ve kutsamaktır⁸⁶¹”. Hem resmi nikah hem dini nikahın çok yaygın olduğu araştırma sahamızda geçmişte uzun süre yalnızca dini nikahla yaşandığı görülmektedir⁸⁶².

Araştırma sahamızda “izin nâme” olarak da adlandırılan resmi nikahtan çok, düğün önemlidir. Düğün yapılmış ise nikah sonra da yapılabilmektedir. Ancak nikahlı çiftlerin düğün gerçekleşmediği takdirde aynı evde yaşayamadıkları tespit edilmiştir⁸⁶³. Araştırma sahamızda pek çok kızın yaşı büyütülerek nikah kıyılmıştır. Ayrıca dini nikaha öncelik verilmiş ve resmi nikâhlar da düğünden uzun süre sonra kıyılmıştır. Günümüzde ise resmi nikah düğünden yaklaşık iki hafta kadar önce kıyılmaktadır.

Dini nikâhın kıyıldığı zamanlar değişiklik göstermektedir. Geçmiş dönemde çiftin dini nikahı, gelin erkek evine geldiğinde yani düğünden sonra kıyılmaktadır. Günümüzde ise çiftin evlenene kadar yan yana bulunmaları gerekçesi ile dini nikahları oldukça erken tarihlerde kıyılmaktadır. Dini nikah esnasında hoca sure okuyan gençlere İslam’a dair soru sorar. Özellikle erkeğin bu soruları bilmesi gerekmektedir. Hoca gelin ve damadın isimlerini bir kâğıda yazdıktan sonra kadına, erkeği kocalığa kabul edip etmediğini; erkeğe de kadını, karılığa kabul edip etmediğini sormaktadır. Nikahı kıyılan çiftin şahitleri de orada olmalıdır. Kadınların, erkeklerin bulunduğu mekâna girmedikleri dönemlerde gelinlerden vekalet alınarak nikah kıyıldığı tespit edilmiştir.

Dini nikahın şartları arasında mihrin yer aldığı görülmektedir. Mihr, İslam hukukunda kadının evlilik süresince ya da gerçekleşebilecek boşanmalarda hakkını koruyabilmek adına gerçekleştirilen bir yaptırım olarak tanımlanmaktadır. Esasında mihre dair çok farklı yorumlar bulunmaktadır. Mihrin kadının haklarını koruduğunu düşünen bir kesim olduğu gibi kadının erkeğe olan alım satım sözleşmesi olduğunu düşünen bir kesim de bulunmaktadır⁸⁶⁴. Genç kıza ya da vekiline mihrin miktarı sorulur ve erkekle anlaşmaya varılır. Mihr, esnasında kadının kendini kocasına teslim etmesi karşılığında ödemeyi kabul ettiği para veya maldır ve dini nikahın gerçekleşebilmesi için şarttır. Araştırma sahamızda, söz verilen mihr ödemelerinin dikkate alınmadığı ve pek çoğunun ödenmediği gözlemlenmiştir. Ayrıca kadınlar mihr olarak ödenen parada ya da çeyizlik altınları üzerinde söz hakkına sahip değillerdir. Oysa mihr İslam hukukuna göre dini nikah esnasında erkeğin kadına vermekle

⁸⁶¹ Örnek, 2000: 198.

⁸⁶² Örnek, 2000: 197.

⁸⁶³ K.K. 39.

⁸⁶⁴ Sağlam, 2016: 8.

yükümlü olduğu, kadının iradesi dışında paranın veya malın kullanılmadığı, tamamen kadının tasarrufunda olan bir bütçedir⁸⁶⁵.

Dini nikah çiftin kötü büyülere açık olduğuna inanılan önemli anlardan biridir. Bu nedenle halk kültüründe dini nikahı kıyılan kadın ve erkeğin korunmasına dair pek çok uygulama görülmektedir. Öncelikle tedbir amaçlı yapılabilecek bir büyüyü bozmak için erkek yüzüğünü üç defa takıp çıkarmalıdır. Dini nikah anında orada bulunan kimse ellerini bağlamamalıdır. Yapılabilecek büyü ya da sihre engelleyebilmek adına dini nikah çevredekilere haber verilmez. Çünkü kötü niyetli biri kilit kilitleyebilir, dikiş dikebilir, ipe düğüm atabilir. Bu gençlerin yuvasının huzursuz olması içindir. Dini nikah kıyılırken en sık yapılan büyü bağlama büyüğü olarak adlandırılır. Erkeğin pasif hale getirilmesine neden olan bu büyü nedeni ile cinsel birleşme gerçekleşemez. Örnek, düğüm ile bir kimseyi ya da bir kötülüğü bağlamaya dair inancın insanların pratik deneyimlerine dayanmış olabileceğini düşünmektedir. İnsanın eli ve kolunun bağlandığında etkisiz hale gelişi gibi ipin bağlanması ile kötülüğün ya da cinlerin bağlanacağına inanılmaktadır. Bu nedenle bağlamaya dair her işlem kara büyü için uygulanır hale gelmiştir. Bir şeyin düğümlemesi, kapanması, bağlanması analogi büyüğüne dayanmaktadır. Önemli olan herhangi bir şeyin bağlanmasıdır ve kolay olması gerekçesi ile ip tercih edilmektedir⁸⁶⁶.

Örnek, çok nadir olduğunu belirtmekle beraber geline de bağlanma büyüğü yapılabildiğini aktarmaktadır. Ana ögesi yumurta olan bu büyüğün detayları şöyledir “Üç yumurta alınarak, her birinin üzerine bir küçük daire çizilip içine “vav” yazılarak kızın adı söylenip “bağladım” denilir. Bu yumurtalar birer muşambaya sarılarak gerdek evinin dışında, üçgen olabilecek biçimde, evi çevreleyen üç ayrı yere saklanır⁸⁶⁷.”

İslam hukukuna göre evlenme eylemi dinsel boyutu olan bir sözleşme değildir. Kadın ve erkeğin arasında, eğer yaşları tutmuyorsa aileler arasında gerçekleşen bir sözleşmedir. İslam dini, evliliğin kutsanmasını ya da kaydedilmesini emretmemektedir. Dini nikahları imamın kıymasına dair bir şart bulunmadığı gibi, kıyması hali de evliliğe dinsel sözleşme boyutu kazandırmamaktadır⁸⁶⁸.

⁸⁶⁵ Budak, 2022: 41.

⁸⁶⁶ Örnek, 1966: 81.

⁸⁶⁷ Örnek, 2000: 204.

⁸⁶⁸ Duben, 2014: 122.

3.4.3. Gerdek

Resmi veya dini nikahın ardından gelin ve damadın bir araya gelmesi gerdek olarak adlandırılmaktadır. Gerdeğe giren çiftin evliliği resmi, dini ve örfî olarak onaylanmış olmaktadır⁸⁶⁹.

Gelini eve bırakan damat yatsı namazına kadar eve girmemektedir. Yatsı ezanı ile damat, sağdıç ve evde kalan erkek misafirler camiye gitmektedir. Kılınan namazın ardından damat teker teker bütün cemaatin elini öper ve imam da yanlarına alınarak düğün evine dönerler. Önde imamın yer aldığı cemaat, ilahi, salavat ve tekbir eşliğinde düğün evinin önüne kadar gelmektedir. İmamın gelin ve damat için ettiği duanın ardından orada bulunan gençler damadı eve kadar yumruklayarak götürmektedir. Araştırma sahamızda gerdeğe girecek damada yumurta atıldığı tespit edilmiştir. Bazen yakın arkadaşların, güneşte bekletilmiş bozuk yumurtayı damadın başında kırdığı görülmektedir. Yumurta yenileniş, doğurganlık ve üretkenlik sembolüdür. Yumurtanın damada atılması aracılığıyla damatta istenilen değişiklikler yapılmaya çalışılmaktadır⁸⁷⁰.

Yenge olarak gelen kadınlar damat yatsı namazından dönene kadar gelinin yanından ayrılmamıştır. Bunun nedeni, evlendikleri geceye kadar belki hiç yan yana gelmemiş olan ve muhtemeldir ki yaşları da küçük olan çiftin, içinde bulunduğu psikolojik baskıyı bir nebze olsun hafifletmektir⁸⁷¹. Yenge damadın gelmesinin ardından, gelin ve damadın ellerini tutturup damada hitaben “Onu sana, seni de Allah’a emanet ediyorum⁸⁷²” dedikten sonra odadan ayrılmaktadır. Yenge çıkarken kesinlikle gelin ve damadın arasından geçmemelidir.

Damat, gerdek odasına girdikten sonra yerine getirmesi gereken şartlar bulunmaktadır. Öncelikle odaya sağ ayağı ile girmeli ve konuşmamalıdır. Yüzü örtülü olan gelinle iletişime geçebilmesi için yüz görümlüğü vermelidir. Yüz görümlüğü genel olarak gerdanlık, bilezik, küpe gibi altın takılardır. Gelinin yüzünü açması için damada müsaade etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde damat gelinin yüzünü zorla açamamaktadır. Gelinin iznini alan damat duvağı kaldırır ve ardından namaz abdesti alarak iki rekât şükür namazı kılarlar. Namazın bitmesiyle damat, sesli biçimde dua etmelidir ancak gelin yalnızca amin demelidir. Gelin burada da edilgen konumdadır. Ailenin imamı yani yöneticisi erkektir. Araştırma sahamızda üç duanın kesinlikle kabul göreceğine inanılmaktadır. Bunlar yalnız kaldığında edilen dua, aman dilediğinde edilen dua ve herkesin içine çıktığında edilen dualardır. Topluluğun içine çıkmış

⁸⁶⁹ Örnek, 2000: 197.

⁸⁷⁰ Karakaş, 2021: 372.

⁸⁷¹ Güzel, 2017: 179.

⁸⁷² K.K. 31, K.K. 33.

olan gelin ve damadın duasının kabul olacağına inanılmaktadır. Ayrıca gelinin gerdekten sonra yeni doğmuş bebek gibi günahsız olduğuna dair inanç da tespit edilmiştir⁸⁷³.

Gerdek gecesinde gelinin kıyafetini yalnızca damat çıkarmalıdır. Sağdıç damada gelinin saçındaki tokayı çıkarırken ya da kıyafetlerini çıkarırken dahi incitmemesi gerektiğine dair uyarıda bulunduğu için damat oldukça nazik davranmaktadır⁸⁷⁴. Damadın bu şekilde yavaş hareket etmesi gerektiğini bilen kişiler onun sabrını sınamak için gelin hazırlanırken saçına haddinden fazla toka takmakta ya da gelinliğin iplerine çok fazla düğüm atmaktadır. Damat bu düğümleri çözmeli ve tokaları tek tek çıkarmalıdır. Eğer gelinliği ipi keserek çıkarırsa evliliklerinin uğurlu olmayacağına inanılmaktadır. Diğer bir inanca göre gelin çıkardığı kıyafetlerini damadın kıyafetlerinin üzerine atarsa evde onun sözünün geçecektir⁸⁷⁵.

Damat yatağa sesli biçimde besmele çekerek girmelidir. Cinsel birliktelik yalnızca kadının bekaretini kaybedeceği kadar yaşanmalıdır. Kanama görüldükten sonra kadın hemen oturmalıdır. Kaynak kişinin aktardığına göre damat gelini koltuk altlarından tutarak sert biçimde yere vurmalıdır⁸⁷⁶. Bu uygulamadaki amaç kanın tamamen dışa atımını sağlamak ve oluşabilecek enfeksiyonların önüne geçmektir. Kanın görülmesi için özellikle beyaz renkte bir çarşaf serilmektedir. Günümüzde, ipek kumaştan veya yanları dantelle süslenmiş kumaşlardan yapılan süslü çarşafların gerdek gecesinde gelinin altına serilmesi, hala bekarete önem verildiğini göstermektedir. Geçmişte genç kızlara bekaret kanı gelmeyeceği için kahve içirilmemekte ve bekaret kanının rengine göre kızın masumiyetine dair tahminlerde bulunulduğu tespit edilmiştir⁸⁷⁷.

Araştırma sahamızda gerdek gecesini çarşaf bekleme adetinin de yaygın olduğu görülmektedir⁸⁷⁸. Bu adetin bazen çifti rahatsız edecek boyutlara ulaştığı tespit edilmiştir. Öyle ki çiftin çarşafı dışarıda bekleyenlere vermemesi üzerine, seslenerek ya da kapılarına vurularak çarşafın beklendiği söylenmektedir. Çifti psikolojik açıdan oldukça yıpratıcı bu süreç özellikle erkeği etkilemektedir. Kaynak kişi, damadının bağlandığı gerekçesi ile kızı ve damadının ilk gecelerinde büyücüye götürüldüğünü aktarmaktadır⁸⁷⁹. Çarşaf beklemenin bir diğer nedeni çarşafın çalınma ihtimalidir. Kız bakire olmadığı için çarşaf atılmamış gibi göstermek isteyen insanların, çarşafı çalabildiği aktarılmaktadır⁸⁸⁰. Bunu engellemek isteyen

⁸⁷³ K.K. 49.

⁸⁷⁴ K.K. 7.

⁸⁷⁵ K.K. 31.

⁸⁷⁶ K.K. 7.

⁸⁷⁷ K.K. 49.

⁸⁷⁸ K.K. 49, K.K. 2, K.K. 11, K.K. 54.

⁸⁷⁹ K.K. 18.

⁸⁸⁰ K.K. 49.

aile fertleri kapının önünden ayrılmamaktadırlar. Kadının bakire oluşunu simgeleyen çarşaf hızlı biçimde kapının önüne koyulmaktadır. Dışarıda bekleyen kayıncıvalide çarşafı görür. Gelinle gelen yengeler, çarşafı alıp kız evine dönerler ve kız annesine müjdeli haberi verirler. Çarşafı getiren yengelere kız annesi de bahşiş vermektedir. Çarşaf bekleme adeti hem köy düğünleri hem şehir düğünleri için ortaktır. Farklı olan nokta şehir düğünlerinde gençlerin mahremiyetine daha saygılı davranılmaktadır.

Örnek'in aktardığında göre kızın masum ve temiz oluşunu simgeleyen bekaret kanının olduğu çarşaf, görülmesinin ardından bazı yerlerde silah atılmakta veya dama bayrak asılmaktadır⁸⁸¹. Araştırma sahamızda bu durum tespit edilmiştir ancak yapılması için belirli şartlar bulunmaktadır. Kızın bakire olmadığı yönünde söylentiler çıkmışsa tüfek atıldığı ve kızın bakire olduğunun duyurulduğu kaynak kişilerce aktarılmalıdır⁸⁸². Bir başka olayda ise bekaretinden şüphe edilen kızın çarşafını bir yakını başına örtterek köy meydanında gezmiştir. Kaynak kişi yaşanan hadiseyi şu ifadelerle aktarmaktadır “Ben birine şahit oldum önceden adı çıkmışım kızın. Kızın şeyi teyzesi miydi halası mı yalan söylemiyim. O çarşafı örtündü meydana evine kadar gitti⁸⁸³.” Araştırma sahamızda cinsel bilgi yetersizliğinden kaynaklı trajik olayların yaşandığı gerdek geceleri olmaktadır. Geçmişte çok sık yaşandığı aktarılan bu olaylar günümüzde oldukça az görülmektedir⁸⁸⁴.

Günümüz şartlarında gerdek gecesi, balayı adı verilen evlilik sonrası tatilde geçirilmektedir. Ancak araştırma sahamızda balayı yaygınlık kazanmadığı gibi bazı ailelerde, kendine ait evi olan çiftler, gerdek gecesini erkeğin ailesinin evinde geçirmektedir.

Gerdek gecesinin ardından gelin ve damat yeni statülerinin getirilerini üstlenmelidir. Gelin kız olarak girdiği gerdek odasından toplum nezdinde kadın olarak çıkmıştır ve evli bir kadının yaşı kaç olursa olsun üstlenmesi gereken sorumluluklar bulunmaktadır.

3.5. Evlilik Sonrası

Evlenmenin ardından eşiği geçen karı koca için yeni statülerine alışma ve topluma kaynaşma süreci başlamaktadır. Bu nedenle çiftin ve özellikle gelinin yaşadığı değişim sürecini kolay atlatabilmeleri için evlenme sonrasında gerçekleştirilen bir takım ritüel, gelenek, adet ve inanç görülmektedir.

⁸⁸¹ Örnek, 2000: 198.

⁸⁸² K.K. 33.

⁸⁸³ K.K. 41.

⁸⁸⁴ K.K. 33, K.K. 49, K.K. 7.

3.5.1. Duvak

Gerdek gecesinin ertesi günü “çarşaf, duvak, suphe, gelin ertesi, gerdek ertesi, kâkül günü, güvey başı” olarak adlandırılmaktadır⁸⁸⁵. Araştırma sahamızda “duvak sabahı” adı ile tespit edilen bugün de gelin ve damat, eğer aileleriyle yaşıyorlarsa el öpme merasimi gerçekleşmektedir. Aynı yaşıyorlarsa öncelikle erkek evine gelinmekte ve el öpülmektedir. Kayınbabanın, duvak sabahı eli öpüldüğünde geline bahşiş verdiği görülmektedir⁸⁸⁶. Duvak sabahında tespit edilen bir adete göre gelin uyandığında yatağını toplamaz, evdeki görünce ya da yenge yatağı toplar ve gelinin yastık altına bıraktığı bahşişi alır⁸⁸⁷. Duvak sabahı geline iş yaptırmak toplum algısında asla hoş karşılanmamaktadır ancak elde edilen verilere göre çok nadiren geline iş yaptırmadığı görülmektedir⁸⁸⁸.

Duvak sabahında, kadınlar arasında “duvak⁸⁸⁹” adı verilen eğlence tertip edilmektedir. Akraba ve komşu kadınlar toplanarak küçük çapta eğlence düzenlemektedir. Bazen hediye edilecek takıların duvakta takıldığı da görülmektedir. Bekaretin simgesi olan çarşafın, duvak yapılırken kadınların görebileceği biçimde asıldığı tespit edilen veriler arasındadır⁸⁹⁰.

“Tespit edilen bir adette gelin sabah uyandığında evden bir büyüğü ile suya gider. Orada suyun başına bir değneğe takılmış olan kendi düğün ekmeği vardır. Bu ekmeği alır ve suya doğar. Ardından suyunu doldurup eve döner⁸⁹¹”. Çetin’in, yine Nallıhan Hıdırlar Köyü’nde tespit ettiği veriye göre gerdek gecesinin sabahında gelin yaptığı çörekle su başına gitmekte ve suyunu doldurmasının ardından çöreği çeşmede bırakmaktadır. Çetin, burada amacın gelinde olan bereketi çörek vasıtasıyla köy halkına dağılmasını sağlamak olduğunu aktarmaktadır⁸⁹².

Duvak sabahı aynı zamanda gelinin baba evinde hazırladığı dürülerin de dağıtıldığı gündür. Gelin, her yeni akrabası için bir bohça hazırlamıştır. Bohçaların içerisinde cinsiyete göre değişmekle birlikte etek, gömlek, pantolon, eşarp, iç çamaşırı, çorap, havlu, seccade; eğer dürü götürülen kişi çok yakınsa kanaviçe işleme yastık ve yorgan takımı koyulmaktadır⁸⁹³. Geline, kocası ve görünce ya da yengesi eşlik etmektedir. Gidilen her evde dürü bohçası takdim edildikten sonra el öpülmektedir. Dürü götürülüp eli öpülen kişi ise

⁸⁸⁵ Boratav, 1984: 188.

⁸⁸⁶ K.K. 49.

⁸⁸⁷ K.K. 2, K.K. 39.

⁸⁸⁸ K.K. 39.

⁸⁸⁹ K.K. 25, K.K. 49, K.K. 41, K.K. 15, K.K. 33.

⁸⁹⁰ K.K. 25.

⁸⁹¹ K.K. 15.

⁸⁹² Çetin, 2008: 123.

⁸⁹³ K.K. 49, K.K. 33, K.K. 27, K.K. 47.

geline bahşış vermektedir. Günümüzde dürü karşılıklı anlaşmaya bağlı olarak yapılmayabilmektedir.

Gelinin, aile ziyareti geçmişte çok uzun sürelerde yapılmaktadır. Bunun sebebi, gittiği eve alışmasını sağlamaktır⁸⁹⁴. Genel uygulamada ise düğünün ardından yaklaşık üç dört gün geçmesiyle kız evi yeni dünürlerini ve kızlarını yemeğe davet etmektedir. İki ailenin düğünün ardından ilk toplantısı yaygın olarak perşembe akşamına denk getirilmeye çalışılmaktadır. Erkek evi yaklaşık iki sofralık yani araştırma sahamız için ortalama yirmi kişilik akrabasıyla davete icabet etmektedir⁸⁹⁵. Gelinin düğünden sonra ailesini ilk gördüğü gün bugün olmaktadır. Günümüzde gelin ve damat, kızın ailesini duvak sabahında ziyaret etmekte ve el öpmektedir.

3.5.2. Gelin Oturması

“Gelin oturması⁸⁹⁶” araştırma sahamızda gelinin, yeni geldiği mahalleye ve komşularına kaynaşması için gerçekleştirilen bir uygulamadır. Komşular, eğer mahallerine yeni gelin gelmişse, yaklaşık bir haftanın ardından evde toplanmak için sözleşirler. Bugün için çok çeşitli ve güzel çay sofrası hazırlanmaktadır. Yeni gelin, kayınvalidesi ile oturmaya davet edilmektedir. Gelin oturmasında yemekler yenilmekte, sohbet edilmekte ve mahallenin yeni üyesi tanınmaya çalışılmaktadır.

⁸⁹⁴ K.K. 7.

⁸⁹⁵ K.K. 49.

⁸⁹⁶ K.K. 24.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖLÜM

Ölüm, canlılarda yaşamsal fonksiyonların somut olarak son bulması manasına gelmektedir ve her canlı var olduğu andan itibaren yaşamını ölümün gölgesinde devam ettirmektedir. İnsanın bu noktada diğer canlılardan ayıran özellik ise bir gün öleceğine dair sahip olduğu bilinçtir. Bir gün öleceğini bilen ilkel insan için ölüm yok oluş değil, yalnızca ölen için canlılığın son bulması manasına gelmektedir. Yani ölenin bu dünya ile iletişimini devam ettirdiğine, hayatta olan yakınlarının günlük yaşamlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyebileceğine inanılmaktadır⁸⁹⁷. Bu noktadan hareketle ölüm son buluş değil bir geçiştir⁸⁹⁸.

Sartre “bir şeye doğru öteye geçme”, “duvarın öte yanındakilerden olduğu için hiçbir şekilde insani olmayan şey”, “insan gerçekliğinin hiçliğine açılan bir kapısı” olarak tanımladığı ölümü, bir melodinin final ezgisine benzetmektedir. Final ezgisi, beraberinde sessizliği ve notaların hiçliğini getiren ancak kendinden önceki bütün melodiye anlamsız kararsızlıktan kurtaran tamamlayıcıdır. Bu noktada ölümü, insan yaşamında her daim nihai terim olarak düşünmektedir ve yaşamın biricikliği, onun yeniden başlamayan doğasına neden olan ölümden kaynaklanmaktadır⁸⁹⁹.

“Her canlı ölümü tadacak ve sonunda dönüp huzurumuza geleceksiniz (Ankebut 57)⁹⁰⁰” ayetinden veya “Öd tengri yasar, kişi oğlu kop ölüglü törümüş⁹⁰¹” ifadelerinden anlaşılacağı gibi insanın muhakkak öleceği her toplumda ve her inançta kabul görmektedir. Ancak ölüm her ne kadar tabii olsa da insana korku, acı, keder ve ıstırap veren musibetli bir olgudur. Bu sebeple insan, ölümü kabul ederken ondan kurtuluş yolunu da aramaktadır. İnsanın içinde olan yaşama iç güdüsü, ölüme karşı direnişin en önemli kaynağını teşkil etmektedir⁹⁰².

Tıpkı diğer geçiş dönemleri gibi ölüm de gelenek, adet, ritüel ve inançlar tarafından sarmalanmış durumdadır. Geçiş dönemlerinin karmaşık ağlarla çevrelenmesinin ana nedenlerinden biri, gerçekleşen yolculuğun bilinmeyene doğru olmasıdır. Bu özellik ölümü

⁸⁹⁷ Örnek, 1988: 93.

⁸⁹⁸ Boratav, 1984: 194.

⁸⁹⁹ Sartre, 2009: 662-663.

⁹⁰⁰ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ankeb%C3%BBt-suresi/3397/57-60-ayet-tefsiri> (erişim tarihi: 22.05.2022)

⁹⁰¹ Ersoy, 2016: 2.

⁹⁰² Hökelekli, 1991: 152-153.

diğer geçiş dönemlerinden farklı kılmaktadır çünkü ölüm, ölü tarafından deneyimlenmiştir ancak hayatta olanlara aktarımı mümkün değildir. Deneyimlenemiyor oluşu nedeni ile sır olarak kalmış ve her daim merak uyandırmıştır. Ölümden sonra ne olduğuna yönelik belirsizlik, çoğu sosyal bilim dalı tarafından ölümün konu edilmesine ve irdelenmesine neden olmuştur. Ancak ölüm sonrasına dair elde olan bütün veriler, tahmin ya da düşüncelerden ibarettir. Bu sebeple ölüm olgusuna dair gözlemlenebilir tek veri bedenın çürümesi ve geriye kalan sert dokulardır⁹⁰³.

4.1. Ölüm Öncesi

İnsan ölüm olgusunun bu denli zihnini meşgul eden istilasından ancak inançları ile kurtulabilmektedir. Ölümün bir son olmayışı, başka bir dünyanın var oluşu insanın tükenen ve her geçen gün ölüme yaklaşan yaşamında ölümden zihnen uzaklaşmasını sağlamaktadır. Ölüme dair gözlemlerde bulunmuş ve yaklaşan ölümün belirtilerini veya ölüme yaklaştıran hal ve davranışları keşfetmiştir.

4.1.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

Ölüm, insan üzerinde psikolojik baskı uygulayan bir olgudur. İnsan, yaşadığı bilinmezlik ve çaresizliği ortadan kaldıracak için bir takım ön belirtilere ihtiyaç duymuştur. Örnek, altı alt başlıkta topladığı ölümü düşündüren ön belirtileri şöyle sıralamaktadır “Halk düşüncesi, alışlagelmişin dışındaki bazı davranışları, araç-gereçlerin şu ya da bu biçimdeki kullanılışlarını, meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve seslerini, düşlerdeki görüntülerle hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir işareti, bir önbelirtisi saymaktadır⁹⁰⁴.” Yani ölüm, halk inanışında artık yaklaştığına dair belirtileri olabilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kalafat ise ölüme dair ön belirtileri şöyle izah etmektedir “Görülen bazı rüyalar, baykuş gibi bazı hayvanların dama, bacaya konmuş olması, evvelce ölmüş kişilerin gayıptan ölecek kimseyi çağırması, ölüm merasimlerinde yapılan bazı yanlış uygulamalar ölüm habercisi olarak yorumlanır⁹⁰⁵.”

Hayvanların insanlarda bulunmayan kimi özelliklere sahip olduğuna inanılmaktadır. Ön sezileri, fiziksel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz hayvan olarak görülmeleri ve bazı hayvanların bahsi geçen kriterlerle evrensel olarak anılmasının nedeni bu inançtır. Özellikle

⁹⁰³ Uhri, 2010: 23.

⁹⁰⁴ Örnek, 1971: 15.

⁹⁰⁵ Kalafat, 2011: 87.

kedi ve köpeklerin “göz perdeleri” olmaması nedeniyle insanların göremediği varlıkları görebildiklerine inanılmaktadır. Normalin dışında görülen ötme, uluma, uçma, kişneme, belli başlı davranışlar, ölümün ön belirtisi olarak görülebilmektedir⁹⁰⁶. Türk kültüründe hayvanlar oldukça önemli görülmektedir. Bahsi geçen davranışlar hayvandan hayvana değişen özellikler arz etmektedir⁹⁰⁷.

Araştırma sahamızda da hayvanlarda gözlemlenen kimi davranışlar ölümün ön belirtisi olarak düşünülmektedir. Belirtilerin en yaygın olarak görüldüğü hayvan köpektir. Köpekle ilgili ilk belirti ulumasında gerçekleşmektedir. Köpek eğer bir evin yanında uluyorsa; eve dönerek uluyorsa, acı acı uluyorsa, üç kez ya da yedi kez uluyorsa, sabah ezanında uluyorsa yaklaşan ölüme yorulmaktadır⁹⁰⁸. Kaynak kişi evcil köpeklerinde görülen, ölüme dair ön belirtiyi şu şekilde aktarmaktadır “Saroğmuz (köpeğin özel adı) şu an tam babamın defnedildiği yerde, dedemle babaannemin defnedildiği yerde. Yönü bizden yanı ağzını verdi uludu⁹⁰⁹”.

Araştırma sahamızda ölüme dair ön belirtilerin görülebildiği ikinci hayvan türü kanatlı hayvanlardır. Bu hayvanların başında baykuş, karga, horoz ve kelebek gelmektedir. Baykuş eğer bir evin çatısında ötüyorsa ya da evin çatısında uzun uzun ötüyorsa, o evden cenaze çıkacağına yorulmaktadır. Baykuş, yüzündeki sert ve soğuk mizacı, sesinin ürkütücülüğü ve özellikle virane yerlerde yaşaması nedeniyle ölümü çağrıştırmaktadır⁹¹⁰. Halk arasında puhu kuşu olarak da isimlendirilen baykuş, viranelere yuva yapması bir nevi yıkılan ocakların üzerinde yaşadığını gösterdiğinden uğursuz sayılmaktadır⁹¹¹. Benzer şekilde karganın bir evin çatısında ötmesi de ölümün gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Eğer baykuş veya karga ölümü düşündüren biçimde ötüyorsa üç kez “Hayırısın öt, şerisen git şoraya doğru” denilmektedir⁹¹². Aynı zamanda karganın ölüme değil ancak kötü habere de yorulabildiği de görülmektedir. Peker, el-A’rabi’nin Risaletü’l-ittihadi’l-kevni fi hazreti’l-işhadi’l ayni bi mahdari’ş-şecereti’l-insaniyyeti ve’t tuyuri’l-erbaati (İnsanlık Ağacı ve Dört Ruhani Kuşun Huzurunda, Varlığın Müşahedesinde Yaratılış İttihadı) adlı eserinde kartalı tanrının tecellisi; güvercini kutsal ruh ve ilk nefis; ankayı ise kartal ve güvercinin yani akıl ve nefsin birleşmesinden doğan külli cisim olarak aktarmaktadır. Bu noktada karga ise ankanın oğlu olarak karşımıza çıkar ve tıpkı halk inanışlarında ölümden haber vermesi gibi “ahir ve zahir”i

⁹⁰⁶ Örnek, 1971: 15.

⁹⁰⁷ Ersoy, 2016: 5.

⁹⁰⁸ K.K. 31, K.K. 49, K.K. 32, K.K. 2.

⁹⁰⁹ K.K. 49 K.

⁹¹⁰ Örnek, 1971: 18.

⁹¹¹ Eyüboğlu, 1987: 118.

⁹¹² K.K. 15, K.K. 44.

simgelemektedir⁹¹³. Kuşlarla ilgili ölüme yorulan diğer belirti cama çarpmalarıdır. Eğer bir kuş, süratli biçimde cama çarpıyorsa o evde ölüm yaşanacağına işaret etmektedir. Kanatlılar arasında ele alabileceğimiz diğer hayvan horozdur. Horozun davranışları ya da ötme biçimi yaklaşan ölümden haber vermektedir. Kaynak kişi babasının vefatından önce horozlarının, kapı eşiğine gelerek eve doğru öttüğünü aktarmaktadır⁹¹⁴. Kelebek de ölümü düşündüren ya da ölen kişinin ruhunun geldiğinin belirtisi olarak yorumlanan kanatlı bir hayvandır. Kaynak kişi bu durumu şu şekilde aktarmaktadır “Komşular geldi bu kadın be gece ölür dediler. Kelebek dolanıy kadının başında. Bu Azrail olabilir dediler bu kadın bu gece ölür dediler. Ondan sonra uyur gibi öldü.”⁹¹⁵

Örnek’in evcil hayvanlar arasında saydığı inek, öküz, koyun, keçi gibi canlılar da araştırma sahamızda ölüme dair ön belirtilerin gözlemlendiği diğer hayvanlar arasında yer almaktadır. Buna göre, eğer hayvanlarda normalin dışında davranışlar gözlemleniyorsa, özellikle anormal biçimde hırçınlık ve gürültü varsa ölüme yorulmaktadır. Kaynak kişi “Üstümüz ev, altımız dam. Şah dedi şaha kalktı o gece evin altı⁹¹⁶” ifadeleriyle, ölümün yaklaştığı evlerinde, ahırdaki hayvanların yaklaşan tehlike için işaret gösterdiğini aktarmaktadır. Bu durumda hayvanlara “kendi başını ye” denilmelidir.

Ölüme dair işaret olduğu düşünülen diğer bir hadise, evde meydana gelen ani seslerler ve anormal olaylardır. Çatırdama, kütürdeme, bir nesnenin sebepsiz çatlaması veya kırılması gibi fiziksel olaylar ölümün yaklaştığını düşündürmektedir. Aynı zamanda evden çıkan özellikle acı veya ekşi gıdalar ya da kazan gibi mutfak araç gereçlerinin ölüme neden olacağına inanılmaktadır⁹¹⁷. Araştırma sahamızda da evde duyulan ani seslerin ölüme işaret ettiğine dair yaygın bir görüş olduğu tespit edilmiştir. Kaynak kişi babasının ölümüne işaret olduğuna inandığı evde yaşanan olayı şöyle aktarmaktadır “Babama banyo yaptırdık uyuduk. Şöyle yattık. Evin içi bi küt etti. Evin içine bi yağmur yağarda kütler ya⁹¹⁸”. İfadeden de anlaşılacağı üzere, ölüme işaret olan ses, sıradan bir ses değildir. Anormal tonlarda ve normal ses düzeyinin çok üstünde gerçekleşmektedir. Evde tahtaların gıcırdamasına yönelik sahamızda tespit edilen bir diğer inanç “dede” adı verilen varlıkların gezmesidir. Dedeler temiz evlerde bulunur ve vazifeleri o evde ibadet ederek evin bereketini artırmaktır. Kaynak kişilerden edinilen bilgiye göre dede bulunan evlerde sabah kapı önüne ılıştırılmış abdest suyu

⁹¹³ Peker, 1996: 293.

⁹¹⁴ K.K. 10.

⁹¹⁵ K.K. 40.

⁹¹⁶ K.K. 49.

⁹¹⁷ Örnek, 1971: 20.

⁹¹⁸ K.K. 40.

birakılmalıdır. Dede o su ile abdest alır ve ibadet eder⁹¹⁹. Evde olmadık eşyaların düşmesi, sebepsiz yangın yaşanması, süreklilik arz eden sakarlıklar da ölüme işaret etmektedir. Ev araç gereçleri ile ilgili olarak özellikle akşam ezanından sonra evden bir şeyin verilmediği görülmektedir. Eğer verilmesi mecburiyse yanına küçük bir meşe külü bırakılmaktadır⁹²⁰. Evde görülen diğer bir ölüme dair belirti ise keskin buhur kokusu olduğu aktarılmaktadır. Buhur kokusunun, Azrail’le birlikte geldiğine inanılmaktadır⁹²¹. Araştırma sahamızda ölü çiçeği olarak adlandırılan mor renkli çiçeğin eve gelmesi o evden cenaze çıkacağına işaret etmektedir. “Ben çok severdim. Topladım. Kayınbabam dedi ki gelin niye getirdin o iyi sayılmaz⁹²².”

Ön belirtiler arasında doğa olayları, hava şartları ve astronomik olaylar ölümün ön belirtisi olarak görülebilmektedir. Araştırma sahamızda ölüme işaret ettiği düşünülen göksel olaylar arasında yıldız kayması yer almaktadır. Yıldız kayması görüldüğünde “birinin yıldızı düştü⁹²³” denilmektedir. Aynı zamanda yıldız kayması kıymetli birinin öldüğüne de işaret etmektedir. Örnek, yıldızlar üzerinden gerçekleştirilen bu tahminin “insanların gök yüzünde birer yıldız olduğuna” dair kurulmuş olan anolojik düşünceden kaynaklandığını aktarmaktadır⁹²⁴. Tabiatıta gözlemlenen ikinci ölüm belirtisi hava şartlarıdır. Afat adı verilen şiddetli yağmur ya da sis ölümün ön belirtileri arasında görülmektedir. Kaynak kişi ölüme işaret eden sisin sıradan sislenmeye benzemediğini havanın “girif girif⁹²⁵” yani çok daha boğuk ve iç sıkıcı bir görünümü olduğunu aktarmaktadır. Aynı zamanda hasta kişinin yağmur yağdığını gördüğünü iddia etmesi de öleceğine işaret etmektedir⁹²⁶.

Örnek ölüme dair ön belirti olduğuna inanılan rüyaları sekiz ana başlıkta toplamaktadır. Bunlar “Ağaç, sebze ve meyve ile ilgili olanlar; dişle ilgili olanlar; hayvanlarla ilgili olanlar; kutsal kişi ve ölümlerle ilgili olanlar; ateş ve dumanla ilgili olanlar; araç-gereçle ilgili olanlar; suyla ilgili olanlar; gelinle, düğünle, şenlikle ilgili olanlar⁹²⁷” dır. Rüyalar, rüyayı gören kişi veya yakınları için ölümü simgeleyen unsurlar barındırabilmektedir. Rüyayı gören kişi, rüya ve gerçeklik arasında yer alan çizgiyi ayırt edememektedir. Bu sebeple ölüme yorulan simgelerin bulunduğu rüyayı gören kişi korkmakta ve tedirgin olmaktadır⁹²⁸.

⁹¹⁹ K.K. 32, K.K. 40, K.K. 49, K.K. 7, K.K. 36.

⁹²⁰ K.K. 49.

⁹²¹ K.K. 32.

⁹²² K.K. 49.

⁹²³ K.K. 7.

⁹²⁴ Örnek, 2000: 209.

⁹²⁵ K.K. 31.

⁹²⁶ K.K. 11, K.K. 7, K.K. 49.

⁹²⁷ Örnek, 2000: 210.

⁹²⁸ Örnek, 1971: 26.

Araştırma sahamızda rüyayı yorumlamak yani tabir etmek genel olarak kişinin kendi yapabildiği bir iş olduğu gibi özellikle rüya yorumlayan tanıklara ulaşarak da yapılabilmektedir. Günümüzde çeşitli rüya tabiri kitapları ve yaygın olarak internet üzerinden rüya tabirleri yapılmaktadır.

Rüyada ölüme işaret eden yaygın sembollerden biri diştir. Kaynak kişi rüyasında diş görmesinin ardından gelen ölüm olayını şöyle aktarmaktadır “Bak benim rüyamda dişim çıktı. Böyle komşularla oturuyoz. Dedim bu gece rüyamda dişim çıktı demim. Komşu dedi ki hayra alamet değil yakınından biri ölür dedi. Amcam Öldü⁹²⁹”. Rüyada dişin çıkması, diş çekirmek ölümü düşündürmektedir. Eğer çekilen dişle beraber kan gelmemişse yaklaşan ölümü simgelemektedir. Dişin köpek dişi ya da azı dişi olması ölecek kişinin yakınlık derecesini etkilemektedir. Ön diş kolay çıktığı için akrabalık ilişkisi bulunmayan komşu gibi kişilerin ölümüne işaret etmektedir. Ancak azı dişi çok zor çıkmaktadır. Bu sebeple rüyada azı dişin düşmesi çok yakın akrabalarından bir kimsenin vefat edeceğini göstermektedir. Diş sembolünün bulunduğu rüyalara dair bir diğer yorumlama ise diş eğer ağız içine düşüyorsa ve acıdığı görülüyorsa aileden bir kimse, dışa devriliyor ve acıyorsa akrabalar, dışa devrilip acımıyorsa tanıdık ancak samimiyetin olmadığı bir kişinin vefatına işaret etmektedir.

Rüya da bir kimsenin ata binip gittiğini görmek öleceğine işaret etmektedir. Kızıl renkli at ise binen kişinin şehit olacağına işaret etmektedir. Rüyada görülen diğer bir ölüm sembolü, ölü kimsenin çağırmasıdır. Ölü kişi eğer rüyayı gören kişiyi çağırıyorsa bu kendi ölümüne, ölen kişi rüyada başka bir kişiyi çağırıyorsa, çağırılanın ölümüne işaret etmektedir. Rüyada beyaz gelinlik ve düğün gibi kalabalık topluluklar görmek de ölüme işaret etmektedir. Tabuta benzer eşyalar görmek ölüme yorulmaktadır. Kaynak kişi babasının gördüğü ve ardından vefat ettiğini şöyle aktarmaktadır “Rüyasında kaynatası babamı çağırmış. Babam şineveti yapıyım geliyim demiş. O da olmaz geliyosan şimdi gel bekleyemem demiş⁹³⁰.” Araştırma sahamızda rüyada görülen şinevet, içerisine üzüm gibi malzemelerin koyularak ezildiği tahtadan yapılmış dikdörtgen eşyadır ve şekli itibarıyla yüksek bir tabuta benzemektedir. Bunlar dışında rüyada soğan, yeşil soğan, sarımsak gibi acı gıdalar ya da kokan ve rahatsızlık veren gıdalar tüketmek de ölüme yorulmaktadır. Rüyada ayakkabı değiştirmek de ölüme yorulan sembollerdendir. Kadın veya erkek cinsel organı görmek de benzer biçimde ölüme yorulmaktadır. Ayakkabının kaybolması veya ayakkabı değiştirmek rüyada ölüme yorulan unsurlardan biridir. Araştırma sahamızda tespit ettiğimiz bir diğer

⁹²⁹ K.K. 32.

⁹³⁰ K.K. 49.

inanca göre rüyasında öldüğünü gören kişi veya öldüğü görülen kişinin ömrü uzamaktadır. Rüyada çiğ et görmek de ölüme yorulmaktadır.

Ölümü, ölecek kişinin bedensel veya psikolojik değişimlerinden de tahmin edebilmek mümkündür. Ölecek olan kişide görülen psikolojik belirtilerin başında durgunluk gelmektedir. Ölümü yaklaşan kişi normalden çok daha durgun ve sakin bir hal almaktadır. Asabi ve agresif bir karakteri varsa tam tersine daha mülayim ve sıcak kanlı tavır sergileyebilmektedir. Eğer evinden uzakta yaşıyorsa evine dönmek veya görmediği bir tanıdığı varsa onu görmek isteyebilmektedir. Ölüme yorulan diğer davranış, kişinin vedalaştığı kişiye dönüp tekrar bakmasıdır. Kaynak kişi bu durumu şöyle açıklamaktadır “Arkasına bakınca bek şey saymazlarıdı. Arkasına bakıtmış onu Cenabı Allah. Gözü arkada kalmış⁹³¹”. Kişinin zihinsel olarak o mekânda bulunmayan davranışlar sergilemesi öleceğini göstermektedir.

Kişinin öleceğine dair bedensel belirtiler, çok eski tarihlerden itibaren kişisel tecrübelerin birikimidir ve günümüzde devam ettirilmektedir. Halk biliminin yanı sıra tıbbi da ilgilendiren bir konu olarak görülmektedir⁹³². Bedensel değişimler arasında çok yemek yemek ya da az yemek yemek görülmektedir. Eğer çok yiyorsa “önünü ardını topluyor” az yemek yiyorsa “nasibinden kesilmiş” denmektedir. Kişinin sürekli gözünün dalması ya da uzun süre sabit bir noktaya bakması öleceğine işaret eden bedensel belirtilerden diğeridir. Ölecek kişinin renginde sararma meydana gelmektedir. Boyun damarları kızarak hareket etmektedir. Kaynak kişinin ifadesi ile boyun damarları kuş gibi çırpınmaktadır⁹³³. “Kulağının ardı sararmış bu gidici⁹³⁴” denilmektedir. Ölecek kişinin göz renginin değiştiği, gözlerinin farklı baktığı ve parlaklığının gittiği düşünülmektedir. “Gözünün ışığı sönmüş⁹³⁵” denilmektedir. Göz seğirmesi de ölüme ya da kötü olaylara işaret etmektedir. Özellikle sol göz seğirmesi kesinlikle ölümün belirtisi olmaktadır. Kişinin öleceğinin belirtisi “can teri” adı verilen, ölümün verdiği sıkıntıdan terlemesidir. Aynı zamanda kişinin ölmesine yakın ayakları büyümektedir. “Babam gizlençilik ayakkabısını giyim dedi ayağı büyümüş. Annem demiş ki ölecek adamın ayakları büyür derler demiş gülmüşler⁹³⁶”. Ölecek kişinin kemiklerinin de uzadığına inanılmaktadır. Bu sebeple ölüme yakın olan kişinin boyu uzamaktadır. Sebepsiz düşmesi, beden hakimiyetini kaybetmesi de yaklaşan ölümün habercisi olabilmektedir. Ölecek

⁹³¹ K.K. 32.

⁹³² Ersoy, 2016: 3.

⁹³³ K.K. 15.

⁹³⁴ K.K. 29.

⁹³⁵ K.K. 32.

⁹³⁶ K.K. 49.

kişinin ayaklarında soğuma ve morarma olmaktadır. Ayrıca ölümü yaklaşan kişi eğer ameli iyi bir insansa yüzünün nurlandığına inanılmaktadır.

Örnek, ölüme işaret eden diğer unsurları “tabut, kazma, kürek, kazan ve ceset” olarak saymaktadır. Ayrıca cesetle ilgili yürütülen tahminlerin nekromantinin bir başka versiyonu olduğunu düşünmektedir⁹³⁷. Araştırma sahamızda eğer ölünün gözleri kapanmıyorsa yapılan yorumlardan biri başka bir kişiyi daha yanında götüreceği yönündedir. Cenazenin orada bulunan kişiye dönük bakması da o kişinin öleceğine işaret etmektedir. Tabutla ilgili olarak eğer cenaze götürülürken tabut oynarsa “tabutun yönü döndü⁹³⁸” denilmekte, yani bir ölümün daha yaşanacağını belirtisi olarak görülmektedir.

Kişide ölüme dair ortaya çıkan belirtilere “ölüm nişanı” adı verilmektedir. Kişi eğer ölüm nişanını kendinde de fark edilmişse geçmişte yapılan bir uygulama tespit edilmiştir. Buna göre ölümü yaklaşan kişi tellal tutarak, ölümünün yaklaştığını duyurmakta ve helalleşmek isteyenleri yanına davet etmektedir. Kaynak kişi bu uygulamayı şöyle aktarmaktadır “Hoparlör yoğudu. Hoparlör altmış sekizde geldi. Önce camiye geldi hoparlör. Çarşıların belli yerlerinde dellal bağıırdı. Ey ahali. Duyduk duymaduk demen. Kaleboğazı mahallesinden İsmet Uslu kime borcu varısa helalleşmek istiy. Yaşlandı. Öbür taraftan korkuy. Alacağı olanlar şuraya gelsin. Böyle tellal bağıırtturulardı⁹³⁹”

4.1.2. Kaçınmalar

Ölümün ön belirtisi olduğuna inanılan olayların görülmesi üzerine ya da ölümü çabuklaştıracığına dair inancın bulunduğu davranışların gerçekleştirilen belli başlı işlem ve davranışlar bulunmaktadır. Bunların yapılmaması halinde ölüm yaşanacağına inanılmaktadır⁹⁴⁰.

Araştırma sahamızda tespit edilen kaçınmalar şöyledir: Cenazenin yıkanması için su ısıtılan kazanda kalan su yere dökülmekte ve kazan ters çevrilmektedir. Eğer evin önünden cenaze geçiyorsa uyuyan kişiler cenazenin ağırlığı çökmemesi için uyandırılmaktadır. Örnek’in “küçük ölüm” olarak adlandırdığı, sahamızda ise “yarı ölüm” olarak adlandırılan uyku, animistik dünya görüşünün tesiri ile ölümle bağlantılı olarak düşünülmüş ve tespit edilen uygulamanın gerekçesini oluşturmaktadır⁹⁴¹. Kişi vefat ettikten hemen sonra yatağı kaldırılmakta ve ters çevrilmektedir. Cenazeyi yıkayan kişiler, cenazenin yıkandığı sabunu

⁹³⁷ Örnek, 1971: 34.

⁹³⁸ K.K. 1.

⁹³⁹ K.K. 29.

⁹⁴⁰ Örnek, 1971: 37.

⁹⁴¹ Örnek, 1966: 92.

tasın içine koyarak diğer kişiye uzatmaktadır⁹⁴². Türklerin olaylara bakış açısını yansıtan bu inancın kökleri, orta çağda Altaylarda yaşayan Türklere kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Türkler, ruh ve solunum arasında birlik kurarak uyku esnasında yavaşlayan solunumu kısmi ölüme benzetmiştir. Ruh, uyanma esnasında vücuda geri dönmektedir ancak dönmeme ihtimali de bulunmaktadır⁹⁴³. İslam’da buna benzer olarak “Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar (Zümer 42)” ayetinde ölüm ve uyku bir arada görülmektedir⁹⁴⁴.

Ölümün ön belirtisi olduğu düşünülen rüya görülmüşse, bir Fatiha üç İhsal okunduktan sonra Hz. Muhammed’in ruhuna “hediye” edilmelidir. İkinci yöntemde ise bir akarsu, eğer yoksa çeşme açılarak suya rüya anlatılmalıdır. Yine bir Fatiha üç İhlas okunmasının ardından Hz. Muhammed’in ruhuna hediye edilmelidir.

4.2. Ölüm Anı

Araştırma sahamızda ölmek oldukça zor bir olay olarak görülmektedir. Hz. Muhammed’in dahi ölürken alnının terlediği halk arasında anlatılmakta ve onun canını yakan ölümün, kendi canlarını çok daha fazla yakacağına inanılmaktadır.

İslam’da ölüm “dar bir delikten çalı geçirilmesine” benzetilmektedir. Vaka suresinde tarif edilen hadise şöyledir: İnsanlar amel defteri sağ taraftan verilenler ve amel defteri sol taraftan verilenler olarak iki gruba ayrılmaktadır. Acılı biçimde can vermek sanki dikenlerle dolu bir çalının daracık bir delikten geçirilmesi ve etrafını yırtarak çıkmasına benzetilmektedir. İmanlı olanlar ise onlara cennetteki yerleri gösterildiği için Hz. Yusuf’un güzelliğini gördüğünde hiç canı acımadan eli kesilen kadınlarda olduğu gibi habersiz ve acısız çıkmaktadır⁹⁴⁵. Bir başka inanca göre ise ölen kişiye Azrail’in sol veya sağ kanadı gösterilmektedir. Sol kanadını görenler cehennemdeki yerlerini görmekte ve azap çekerek ölmektedir. Sağ kanadını gören kişiler ise cennetteki yerlerini gördükleri için mutlu olarak ölmektedir⁹⁴⁶.

Araştırma sahamızda, öldüğü fark edilen kişinin son anlarına “cana durmak, cana kurulmak, sekarat anı⁹⁴⁷” denilmektedir. Eğer bir kimsenin cana durduğu anlaşılmışsa yapılması gereken işlemler bulunmaktadır.

⁹⁴² K.K. 49, K.K. 10.

⁹⁴³ Ersoy, 2016: 7.

⁹⁴⁴ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Z%C3%BCmer-suresi/4100/42-ayet-tefsiri> (Erişim tarihi: 25.05.2022)

⁹⁴⁵ K.K. 14.

⁹⁴⁶ K.K. 7.

⁹⁴⁷ K.K. 14, K.K. 49.

Öncelikle ölmek üzere olan kişinin ağzına su verilmelidir. Eğer yutamayacak durumdaysa bir pamuk ya da tülbent yardımı ile dudakları ıslatılmaktadır. Verilen su nisan yağmuru, zemzem suyu veya 41 Yasin suresi okunmuş su olmaktadır. İnanca göre, ölen kişi son anında çok şiddetli susuzluk yaşamaktadır. Şeytan bu anda gelerek kişinin imanını istemekte ve vermesi karşılığında elinde bulunan soğuk şerbeti vereceğini söylemektedir. Ancak elinde bulunan soğuk şerbet görünümündeki bardak, ölen kişinin o güne kadar dünyada bıraktığı tükür, balgam ve idrar gibi pisliklerdir. Kişi eğer imanı karşılığında şerbeti seçerse, bardaktaki pislikleri içecektir. Bu durumu engellemek adına sürekli olarak ölmek üzere olan kişinin dudakları ıslatılmaktadır⁹⁴⁸.

Cana durma anı bazen kısa bazen uzun sürebilmektedir. Uzun sürmesi hasta için kötü bir durumdur. Uzun sürmesinin nedeni özlediği, gelmesini beklediği ya da helallik istemesi gereken bir kimsenin olduğunu göstermektedir. Böyle durumlarda eğer özlediğini ve beklediği bilinen bir kimse varsa onun fotoğrafı gösterilmekte ya da onun kıyafeti koklatılmakta ve yastığının altına koyulmaktadır⁹⁴⁹. Ölmek üzere olan kişinin birini özlemesi veya yanında “ona çekinmek⁹⁵⁰” denilmektedir. Kaynak kişi annesinin, anneannesini gördüğünü şu ifadelerle aktarmaktadır “Anam dedi anam geldi. Ana gelsene dedi. Güldü. Orda bak kızım dedi anam gülüyü dedi. Gidelim diyi dedi. Gidelim anam dedi. Bizi bırakıp nereye gidiyon anam dedim. Anam çağırıyor dedi⁹⁵¹”

Ölecek kişinin bulunduğu odanın çok kalabalık olmaması gerekmektedir. Özellikle öleceği düşünülen kişi kadınsa imam da dahil olmak üzere namahrem erkekler odaya girmemelidir. Ancak diğer bir uygulamaya göre eğer kadının kılık kıyafeti tesettüre uygunsa, gelmek isteyen herkes kadın erkek ayırt etmeksizin yanına gelebilmektedir⁹⁵². Adetli kadınlar, ölmek üzere olan kişinin yanında bulabilir ancak zaruri olmadıkça ona dokunmamalıdır⁹⁵³.

Ölüm anında yapılan ikinci şey “telkin” getirmektir. Telkin getirmeyi bilen bir kişi yoksa imam çağırılmaktadır. Telkin getirmek, vefat etmek üzere olan kişinin şehadet getirmesi, Allah demesi için sürekli olarak onun duyabileceği seste ve sakın biçimde Allah demek veya şehadet getirmektir. Ölen kişi bunları tekrar ettiğinde şeytanın ona yaklaşamayacağına inanılmaktadır. Telkin getirilmesi gereken kişi eğer kadınsa, imam gelmeden İslami kılık kıyafete uygun olarak başı ve mahrem yerleri örtülmektedir. İmam

⁹⁴⁸ K.K. 14, K.K. 7, K.K. 49.

⁹⁴⁹ K.K. 15, K.K. 49.

⁹⁵⁰ K.K. 15.

⁹⁵¹ K.K. 1.

⁹⁵² K.K. 14.

⁹⁵³ K.K. 49.

telkini, kadının yüzüne bakmadan vermektedir. Kişi sağ tarafına çevrilmiştir. Telkin verilen kişinin “canının kolay çıktığına” inanılmaktadır.

Ölüm anında kişinin ölüm sonrası akıbeti ile ilgili tahminde bulunulan davranışlar gözlemlenmektedir. Eğer kişi sakin ve sükunetli biçimde, Allah diyerek, şehadet getirerek ölümünü bekliyorsa amellerinin iyi olduğuna işaret etmektedir. Eğer yüzünde gülen bir ifade bulunuyorsa “yolunu görüyor, yerini görüyor⁹⁵⁴” denilmekte yani amelinin iyi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak eğer ölen kişi halüsinasyon görmeye başlamışsa, yılan, örümcek gibi makbul sayılmayan hayvanlardan bahsediyorsa, ağlıyor ve hırçınlaşıyorsa amelinin iyi olmadığını bu nedenle ölümünün zor geçtiğine inanılmaktadır. Ölen kişilerin gördüğü halüsinasyonlar arasında anne babası, ölmüş çocuğu, uzun süredir görmediği çocuğu ve çeşitli varlıklar bulunabilmektedir.

Kişinin son nefeslerinin verdiği anlaşılmamasının ardından eğer “hıkırdak⁹⁵⁵” olursa yastığı başının altından alınmaktadır. Hıkırdak olmak, solunumun yetersiz olması ve nefes alıp vermenin kesik kesik sesler çıkarak yapılması halidir. Bu anda orada bulunan kimseler yüksek sesle konuşmamalı ve ağlamamalıdır. Çünkü aksi takdirde ölen kişinin “aklı sıçrayacak⁹⁵⁶” ve çıkmak üzere olan canı çıkamadığı için acı çekmeye devam edecektir.

Kişinin ölmesi “canı çıkmak, canı kesilmek, ruhunu teslim etmek⁹⁵⁷” olarak adlandırılmaktadır. Kişinin öldüğünü anlayabilmek için nefesi kontrol edilmektedir. Ölüm, ruhun bedenden ayrılmasıyla gerçekleşen bir hadise olarak algılanmaktadır. Ruh ayaklardan başlayarak çekilmekte ve ağızdan çıkmaktadır. Can ve ruh kavramları aynı manayı ifade etmektedir. Canın ve ruhun uçtuğuna, gezebildiğine, tekrar evine gelebildiğine, ağlayabildiğine ya da mutlu olabildiğine inanılmaktadır ve ruhun makamı yüksektir⁹⁵⁸. Kaynak kişi ruha dair bu inancı şöyle aktarmaktadır “Onun ruhu gelip gelip gidiyomuş. Bu eve. Ağladığını ağıt ettiğini onun hele hepsini görüyomuş. Seninle gidiyomuş⁹⁵⁹.”

Filozofların ya da bilim insanlarının mutabık olmadığı can ve ruh kavramlarının ilkel insan oldukça net kavramlar olduğu görülmektedir. Bunun en temelde nedeni ilkel insan zihninin herhangi bir belirsizliğe tahammülünün olmayışdır. Eski Türklerde ruh kavramının karşılığı olarak Yakutlar arasında “nefes, rüzgâr, esinti” manasında da gelen “tın” kavramı ile

⁹⁵⁴ K.K. 49.

⁹⁵⁵ K.K. 15.

⁹⁵⁶ K.K. 32 K.K. 49.

⁹⁵⁷ K.K. 7, K.K. 49, K.K. 36, K.K. 11, K.K. 14, K.K. 15.

⁹⁵⁸ K.K. 49, K.K. 14, K.K. 7, K.K. 36, K.K. 11.

⁹⁵⁹ K.K. 15.

karşılanmaktadır. Altaylılar için tın her canlı varlıkta bulunurken, yalnızca insanda bulunan “süne” olarak adlandırılmaktadır⁹⁶⁰.

4.2.1. Ölümün Hemen Ardından Yapılan Uygulamalar

Ölümün hemen ardından görülen uygulamaların kimi cesetle ilgili kimi ise cesedin çevresi ile ilgili olmaktadır. Bu işlemler bir nevi ölüye, öte dünyaya uzanan yolculuğunda uygulanan ilk hazırlıktır. Gerçekleştirilen işlemler hijyen, din ve ölünün canlı olarak düşünülmesinden kaynaklanan korku unsurları etrafında kümelenmektedir⁹⁶¹.

Araştırma sahamızda ölümün gerçekleşmesinin ardından hemen ölünün yastığı başının altından alınmakta ve sert bir zemine alınmaktadır. Genel olarak temiz bir çarşafın üzerinde yere yatırılmaktadır. Kıyafetleri, sal tahtasına yatırılana kadar çıkartılmamalıdır. Ölü henüz sıcakken gözleri kapatılmalı, ayakları baş parmaklarından birbirine bağlanmalı, kolları ise iki yanda düz biçimde uzatılmalıdır. İnce ve yumuşak şerit haline getirilmiş bir bez çene altından geçirilerek baş üzerinde bağlanmakta ve çenesi kapatılmaktadır. Son olarak üzerine temiz mümkünse beyaz renkli bir çarşaf örtülmekte ve karnına bıçak koyulmaktadır. Araştırma sahamızda çenenin neden bağlandığına dair veri bulunmamaktadır ancak Ersoy’un tespit ettiği verilere göre çene bağlanmasının nedeni “ruhun yarılmaması, şeytan girmemesi, ağzın toprak dolmaması⁹⁶²”dır.

Ölümün ardından cenazenin kıyafetleri sal tahtasına kadar çıkarılmamalıdır. Bir inanca göre kesinlikle saçları taranmamalı, tırnakları kesilmemeli, bedeni temizlenmemeli ve kına yakılmamalıdır. Eğer yumuşak dokuda tahrip olmuş ve kopacak parçalar bulunuyorsa, bu parçalar müdahale edilip koparılmamalıdır. Öldüğü son hali ile mezara girmelidir. Kaynak kişi bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Ben babamı ayıktırmaya su kodum yüzüne. Kaylı döktüğüm su muydu altı yaş mıydı bilmiyom. Ali Osman’a dedim ki hoca damadı Ali Osman dedim babamın altı dedim yaş dedim. Değiştirsem dedim. Hiç dedi o. Sal tahtasında çıkacak dedi. Hiç bi elbise soyma yok dedi. O dedi orda soyulcak dedi. Değiştirmedim. Hiç bi şey yapılmıycakmış⁹⁶³.” Diğer bir uygulamaya göre ise yalnızca çok yakın kişiler cenazenin beden temizliğini yapabilmektedir⁹⁶⁴. Cenazeye eğer ellerinde kına yoksa mutlaka kınalanması özellikle parmaklarına sürülmesi gerektiğine dair inanç bulunmaktadır. Çünkü cenaze öte dünyaya en güzel hali ile gitmelidir⁹⁶⁵.

⁹⁶⁰ İnan, 1986: 176-177.

⁹⁶¹ Örnek, 1971: 144.

⁹⁶² Ersoy, 2016: 7.

⁹⁶³ K.K. 15.

⁹⁶⁴ K.K. 32.

⁹⁶⁵ K.K. 32.

Anadolu'nun pek çok bölgesinde ölümün hemen ardından evdeki yemekler veya sularında etiklendiğine inanılmaktadır. Ancak araştırma sahamızda böyle bir veri tespit edilmemiştir.

Ölümün gerçekleşmesinin hemen ardından odanın camları açılmakta ve cenazenin yattığı yatak yıkanmak üzere kaldırılmakta ya da ters çevrilmektedir⁹⁶⁶. Çoğu zaman ölünün yıkanması bile beklenilmeden yatağı yıkanmaktadır. Eğer o an yıkanamıyorsa yatağa su serpilmiştir. Uygulamanın gerçekleştirilme nedenine dair kaynak kişilerden elde edilen veriler şöyledir “Canı çırpınıyı mı ney diyolar⁹⁶⁷.”, “Canı döner onda derler. O cenazenin canı orda döner derler⁹⁶⁸.” Camlar da canının evde döneceği gerekçesi ile açılmaktadır. Cam açılarak ruhun odadan ayrılmasının sağlanmak istenmesi ruhun uçtuğu ve yükseldiğine dair inancın olduğunu göstermektedir.

Araştırma sahamızda cenazenin defnedilme zamanına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Yaygın görüşe göre “toprağını özleyeceği⁹⁶⁹” için cenaze ilk namazda yani vefatının hemen ardından gelen ilk namaz vaktinde defnedilmelidir. Diğer bir inanca göre ise evinde bir gece bekletilmelidir. Özellikle cenaze defnedilene kadar yetişemeyecek yakınları varsa hemen defnedilmesine dair inancın olmasına rağmen bekletildiği görülmektedir. Cenaze eğer bekletilecekse bütün gece evin ışıkları açık kalmalıdır. Bundan sonraki bir hafta boyunca da açık kalacaktır. Bunun nedeni cenazenin evine geldiğine ve evi ıssız kaldığı için üzüleceğine inanılmaktadır. Kaynak kişi bu durumun nedenini şöyle aktarmaktadır “Kapatılmaz. Burda döner o cenaze benim evim söğündü. Ne için geliyor evini ziyaret etmeye geliyor⁹⁷⁰.” Cenaze erkekse başında erkek, kadınsa kadın beklemelidir ve bir an olsun cenaze yalnız bırakılmamaktadır.

Cenazenin çıktığı evde genel temizlik yapıldığı görülmektedir. Yıkatabilen her şey mümkün olduğunca yıkanmalıdır. Bu uygulamanın gerekçesini kaynak kişi şöyle aktarmaktadır “Şimdi canın evin içinde dönmesin diye. Nasıl sen bi mal kesiyon da kan ortaya dağılıyor. Aslında o evi yıkamamız lazım⁹⁷¹”

⁹⁶⁶ K.K. 49.

⁹⁶⁷ K.K. 2.

⁹⁶⁸ K.K. 49.

⁹⁶⁹ K.K. 49.

⁹⁷⁰ K.K. 40.

⁹⁷¹ K.K. 10.

4.2.2. Ölümün Duyurulması

Ölüm olayının ilk belirtisi, ölümün gerçekleştiği evden yükselen ağlama ve ağıt sesleri olmaktadır. Sesleri duyan komşular, hızlı biçimde ölümün gerçekleştiği eve toplanmakta ve komşularının bu zor zamanında onlara destek olmaktadır. Ölü ile ilgili hazırlıkların yapılmasına yardım etmektedirler. Ölümün haber verilmesine dair diğer uygulamalar “ölü sahipleri tarafından; komşular tarafından; camilerde sala verdirmekle; belediye ya da muhtarlık hoparlörleriyle; gazete ilanlarıyla; radyo, telefon, telgraf vb. aracılığıyla” gerçekleştirilmektedir⁹⁷².

Geçmiş dönemde ölümün haber verilmesine dair görülen uygulamalar arasında çocukların görevlendirilmesi görülmektedir. Ölüm haberi, çocuk aracılığıyla çevrede bulunan yakınlarla duyurulmaktadır. Günümüzde bu uygulama yerini telefonla görüşmelere bırakmıştır. Bir kişinin vefat etmesinin ardından yakınları ve sevenleri telefonla aranmakta ve ölümü haber verilmektedir. Bu işlem görev paylaşımı ile de yapılabilmektedir. Ölümü haber alan kişiden, tanıdıklarına haber vermesi rica edilir ve bu sayede ölüm haberi yayılmış olmaktadır. Özellikle cenaze eğer başka bir şehirden memleketine dönüyorsa, memleketteki tanıdıkları aranmakta ve haberdar edilmektedir. Günümüzde, sahamızda gerçekleşen ölümler çeşitli sosyal mecralar ya da yerel yayın organları vasıtasıyla duyurulmakta ve baş sağlığı dilenmektedir.

Araştırma sahamızda ölümün duyurulması için görülen en yaygın yöntem ise seladır. İki sela verilmesi oldukça sık görülmektedir. Buna göre araştırma sahamızın merkezinde yer alan pek çok mahallenin duyacağı şekilde Çarşı Cami’sinde ilk sela verilmektedir. İkinci olarak kendi mahallesinde sela verildiği görülmektedir. Bu sela ile komşuları ve diğer mahalle halkı, kişinin ölümünden haberdar olmaktadır. Selanın verilmesinin ardından eğer kişinin oğlu, eşi veya babası gibi toplum tarafından daha çok tanınan bir yakını varsa onun adı söylenmektedir. Akrabalık derecesinin bildirilmesinin ardından ölen kişinin adı ve soyadı bildirilerek vefat ilanı yapılmaktadır. Cenazenin hangi mezarlıkta ve saat kaçta defnedileceğine dair bilgi verilmektedir. Saat bilgisi çok yaygın olarak namaz vakitlerinden sonrası olarak aktarılmaktadır. Çarşı camiinde verilen selada kişinin hangi mahalleden olduğuna ya da hangi köyden olduğuna dair bilgi de verilmektedir. Çocuk cenazelerinde eğer çocuk nefes almadan ölmüş ise sela verilmemektedir.

⁹⁷² Örnek, 1971: 41.

4.2.3. Cenazenin Defin İçin Hazırlanması

Cenaze gömülebilmesi için dinsel ve geleneksel hazırlık sürecinden geçmelidir. Örnek hazırlık sürecinde gerçekleştirilen işlemleri “yıkama, kefenleme ve cenaze namazı⁹⁷³” olmak üzere üç başlıkta gruplandırmaktadır.

Ölü bir an önce defnedilmesi gerektiği için sayılan işlemler hızlı biçimde organize olunarak gerçekleştirilmektedir. Araştırma sahamızda ölünün hızlı biçimde gömülmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Öncelikle ölünün saklanacağı bir araç gereç bulunmadığın, bilhassa sıcak havalarda ölünün kokmasını önlemek için hızlı biçimde gömülmelidir.

4.2.3.1. Yıkama

Cenaze yıkamanın ilk adımı yıkamak için uygun mekânın yaratılmasıdır. Geçmişte evlerin avluları veya halı, kilim, çarşaf gibi malzemelerle etrafı çevrilmiş uygun yerlerde yıkanmaktadır. Günümüzde ise belediyeye ait cenaze yıkama aracı, cenazenin yıkandığı mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cenazenin su ile yıkanmasını bir nevi “ölüyü öldürmek” olarak tanımlayan Eliade için su, ölüyü yok eden, insanî özellikleri ortadan kaldırmaktadır. Onun için ölüm bir yok oluş değil, yalnızca geri çekilmedir. Yok olmamış ölü birtakım şeylere özlem duymaktadır ve bu özlem suda karşılığını bulmaktadır⁹⁷⁴.

Cenaze eğer evde, yakınlarının kendi imkanlarıyla yıkaniyorsa suyu kazanda ısıtılmaktadır. Evde yıkanan cenazeler için gerekli araç gereçler kazan, sabun, lif, su ılıtılacak kova, dökmek için tas, suyu ısıtmak için odun veya ısıtıcı gerekmektedir. Cenazede kullanılacak lif kendir veya büyük bulaşık süngeri olmaktadır. Ancak kaynak kişinin aktarmış olduğu bilgiye göre en uygun tercih kendirden yanadır. Ancak kendir lif günümüzde cenaze yıkama araçlarının giderlerini tıkadığı gerekçesi ile tercih edilmemektedir. Eğer cenaze evde yıkanacaksa tüm malzemeler cenazenin yıkanacağı tasın içinde sal tahtasının ayak ucuna koyulmaktadır. Çünkü vücudunda kalabilecek bir parçası tamamen doğal olmalıdır. Ancak cenaze yıkama aracı gelmişse, araçların içerisinde şofben bulunmaktadır. Kefen, lif, sabun gibi malzemeler ise yine bu araçta hazır olarak bulunmaktadır.

Cenazenin yıkanacağı yer ve ihtiyaç duyulan malzemelerin hazır olmasının ardından cenaze yıkanacağı yere getirilmektedir. Cenaze eğer mümkünse başı kibleye dönük olacak biçimde konumlandırılmaktadır. Üzerine erkeklerde göbek ve diz kapağı arası, kadınlarda

⁹⁷³ Örnek, 1971: 48.

⁹⁷⁴ Eliade, 2005: 238.

ayak bileklerinden boynuna kadar örten bir çarşaf serilmektedir. Her iki cenazenin de mahrem olan hiçbir yerinin görünmemesi gerekmektedir. Ancak kaynak kişinin aktardığı veriye göre bazı yerlerde cenazenin bu hakkına saygı gösterilmemekte ve alenen pek çok insanın içinde yıkanmaktadır⁹⁷⁵. Çarşafın serilmesinin ardından cenazenin kıyafetleri makas yardımı ile çıkarılabilecek biçimde kesilmektedir. Kıyafetlerinde çıkartılmasının ardından cenaze yıkamaya hazır olmaktadır.

Cenazeyi herkes yıkabilmektedir yani hocanın bulunma şartı bulunmamaktadır. Ancak hem ölüden korkulması hem de hocanın dini bilgisine itimat edilmesi nedeni ile her cenazede hocalar çağırılmaktadır. Hocanın yanında cenaze yıkamaya dair bilgisi ve tecrübesi olan bir kişinin bulunması yeterli olmaktadır. Bilgili kişilerin, hoca olmadan kendi aralarında da cenazelerini yıkayabildikleri görülmektedir ancak araştırma sahamızda genel manada cenaze yıkadığı bilinen hocalar aranır ve cenaze yıkaması istenmektedir. Erkek cenazesini erkek, kadın cenazesini ise mutlaka kadınlar yıkamalıdır. Cenazeyi yıkayan kişiler muhakkak abdestli olmalıdır. Kadınlar adet döneminde cenaze yıkayamamakta ve yıkadığı ortamda bulunamamaktadır.

Cenaze suyunun sıcaklığı tarif edilirken “bebek suyu” tabiri kullanılmakta, yani bir bebeği yıkarken tercih edilen ısıda ayarlanması gerektiği aktarılmaktadır. Cenazenin tenini ne yakmalı ne de üşütmelidir. Çünkü cenaze “Azrail’in elinden, Azrail’in bıçağından, Azrail’in pençesinden⁹⁷⁶” çıktığı için teni çok yaralı ve hassas olduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple onu incitmemek adına suyunun ıslısı hassas bir bebeği yıkar gibi ayarlanmaktadır. Su ayarlanırken elin dış kısmı ile kontrol edilmelidir. Cenazenin abdest suyu kesinlikle kovanın içine elin sokulması ile kontrol edilememektedir. Hz. Muhammed’in cenaze suyunun içine buhur, hurma yaprağı ve sedir ağacı yaprağı koyulduğuna dair inanç nedeni ile araştırma sahamızda cenaze için hazırlanan sulara buhur koyulabildiği görülmektedir.

Cenazeye abdest verilmeden önce karşı cinsten yakınları yalnızca yüzünü görebilmektedir. Yıkamasının ardından yine yalnızca yüzü olmak kaydıyla kendi cinsiyetinden kişilere gösterilebilmektedir. Bu inanca göre ölen kişi kadınsa, kocası yıkandıktan sonra yüzünü görememektedir çünkü kadının ölümü ile nikahları düşmüştür. Yine bu inanç doğrultusunda eğer yıkayacak kimse bulunmamışsa erkeğin karısını yıkayabilmesi için şartlar bulunmaktadır. Öncelikle kadının tenini hissetmeyecek derecede eline bez sarmalıdır. Cenazenin başı da dahil olmak üzere tüm vücudunu kapatmalıdır. Ancak

⁹⁷⁵ K.K. 50.

⁹⁷⁶ K.K. 14, K.K. 49, K.K. 36, K.K. 11.

bu haliyle yıkamaya izin verilmektedir. Diğer bir inanca göre ise cenaze abdest aldırılana kadar kimse görmemelidir. Abdest aldırılmasının ardından görmek isteyenlere yalnızca yüzü gösterilmektedir. Cenazenin yüzünü görmeye “soğuk yüzünü görmek, soğuk yüzüne bakmak⁹⁷⁷” denilmektedir. Cenazenin yüzünün sarı ve etinin yumuşak olması iyi ameli olduğunu düşündürmektedir⁹⁷⁸. Ancak yüzü korkunç, beyaz renkte ve eti sert olan cenazeler kötü amele sahip olarak düşünülmemektedir. Cenazenin gözlerinin açık kalıp kalmaması en çok yorumlanan durumlar arasında yer almaktadır. Buna göre gözün yalnızca biri çok hafif derecede açıksa helalleşmesi gereken biri olduğuna inanılmaktadır. Eğer helalleşmesi gereken kişi biliniyorsa o kişi çağrılmakta ve helalleşmenin ardından gözleri kapatılmaktadır. Diğer bir inanca göre eğer gelmesini beklediği, özlediği, hasret duyduğu bir kimse varsa ve görememişse gözlerinin açık gittiğine inanılmaktadır. Gözünün yalnızca o kişinin yıkanırken başında durduğunda kapanacağına inanılmaktadır. Bir inanca göre de gözleri çok görmek istediği birini gördüğünde açılabilir. Gözün açık kalmasına dair bir diğer inanç ise “bir muradının var olduğuna” dairdir.

Cenazenin kıyafetlerinin çıkarılmasının ardından ilk taharet verilerek başlanmaktadır. Cenazeyi yıkayan kişi eline bez dolamakta ve cenazeye üç kez taharet vermektedir. Taharet veren kişi cenazenin solunda durmalıdır. Eline kalınca bez dolamalı ve üç defa cenazeye taharet vermelidir. Cenazeden akıntı gelmesine “altı tutmamak” denilmektedir. Eğer cenazenin altı tutmuyorsa beş defaya kadar taharet verilebilmektedir. Taharetin ardından sal tahtasının üzerini temizleyerek cenazeyi yatırmalıdır. Parmağa bir parça bezin dolanması ile ağız içi, dudakları ve burun delikleri temizlenmektedir. Cünüp olabilme ihtimaline karşı ağız ve burnuna üç defa su verilmektedir. Ardından üç kez saçları sabunlanmakta ve durulanmaktadır. Ancak saçlar kesinlikle taranmamalı ya da örülmemelidir. Ardından cenazeyi yıkayan kişi sağ tarafa geçmeli ve cenazeyi sol tarafına yatırarak sırt kısmını üç defa sabunlanır ve yıkanır. Bu işlem sağ tarafı için de tekrar edilmektedir. Her defasında lif sabunlanır ve cenaze lif yardımı ile yıkanmaktadır. Son olarak cenaze tamamen durulanmaktadır. Cenazeye su dökmenin sevap olduğuna dair inanç nedeni ile orada bulunan kişilerden dileyen olursa cenazenin durulanmasına yardımcı olabilmektedir. Kefenlenmeden önce kontrol amaçlı son kez karnına bastırılmakta ve eğer akıntı olursa yıkanmaktadır. Ancak bu akıntı abdesti bozmadığından tekrar abdest vermeye gerek duyulmamaktadır. Akıntının durmaması halinde kefenin de kirlenmemesi için pamuk ile tampon yapılmaktadır. Pamuğun tercih edilme nedeni yine doğal olması ve toprakta çürüyebiliyor olmasıdır. Benzer şekilde

⁹⁷⁷ K.K. 49, K.K. 47.

⁹⁷⁸ K.K. 11.

cenazede kanayan yara bulunuyorsa durdurmak için yara bandı değil koyu biçimde karışmış kına kullanılmaktadır. Yıkama işleminin bitmesinin ardından kafur adı verilen bir madde cenazenin abdest azaları olarak adlandırılan yani parmak araları, dirsekleri, diz kapakları, göbeği, ayak parmakları gibi yerlere sürülmektedir⁹⁷⁹.

Bu cenaze yıkama şeklinin Hz. Adem vefat ettiğinde meleklerin onu yıkadığı usule uygun olduğuna inanılmaktadır. Melekler dünyaya insan suretinde gelmiştir ve Hz. Adem'i yıkarken çocuklarına cenaze yıkama usullerini öğretmişlerdir.

Araştırma sahamızda cenazenin yıkarken utanabildiğine dair inanç bulunmaktadır. Buna göre, eğer cenazenin özellikle beden temizliğine dair bir kusuru varsa ve fark edilmişse orada bulunan kişilerce ayıplanmaması gerekmektedir. Aksi takdirde cenaze kızarıp utanmaktadır. Özellikle cenaze yıkanırken orada bulunan kişiler sohbet etmemeli ve sessiz olmalıdır. Cenazenin utanarak kızarmasına dair diğer bir anlatıda ise karısının vefatının ardından cenazesi ile cinsel ilişkiye giren kocasına dayanmaktadır. Buna göre kadın cenazesi yıkanırken kızarmış ve yıkayan hoca durumu fark ederek kocasını cenazenin yanına çağırılmış, helallik istetmiştir. Ardından cenaze normal ten rengine dönmüş ve yıkanmaya devam edilmiştir⁹⁸⁰.

Cenazenin yıkanmasının ardından kalan su ile ilgili farklı uygulamalar tespit edilmiştir. Bir uygulamaya göre kazandaki su dökülmekte ve kazan ters çevrilmektedir. Diğer bir uygulamaya göre ise kazanda kalan su ile cenazenin eşyaları yıkanmaktadır.

Cenazenin yıkandığı ana dair bir başka inanç ise ruh ile ilgilidir. Cenaze yıkanırken, bedenden ayrılan ruhun oraya geldiğine inanılmaktadır. Azrail ruhu bedenden aldıktan sonra iki meleğe teslim etmektedir. Eğer ölen kişi iyi amele sahip ise, görmek isteyip göremediği yerler ve kişiler cenazesi yıkanana kadar gösterilmektedir. Ruh, cenazesi yıkanırken hem evinde toplanan kalabalığı hem de cenazesini görmektedir. Neden evinde toplanıldığını sorduğunda melekler korkmaması ve üzülmemesi için ondan gizlemektedir. Beden, kabre girene kadar ruhun gezintisi ve mutluluğu devam etmektedir. Bedenin kabre girmesinin ardından ruh bedene iade edilmektedir. Kötü amele sahip ruh ise bedeni kabre girene kadar cehennemi gezmektedir. İyi amele sahip ruhtan farklı olarak, cenazenin yıkanırken gördüğünde ölen kişinin kendi olduğunu anlamakta ve azap duymaktadır. Artık işlediği günahlardan dolayı azabın başladığını anlamakta ve ağlamaktadır.

⁹⁷⁹ K.K. 49.

⁹⁸⁰ K.K. 7.

Cenaze evdeyken kuran okunmasına dair de farklı görüşler bulunmaktadır. İlk görüşe göre cenazeye abdest verilene dek evde kuran okunmamaktadır. Bunun gerekçesi cenazenin durumunun bilinmemesi yani cenazenin cünüp olup olmamasının bilinmemesidir. Diğer görüşe göre ise cenazenin bulunduğu yerde Kuran okunmamalıdır. Başka bir odada Kuran okunmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Cenaze için okunan dualar kabrinde onu karşılayacağına dair inanç ile kabrine hediye edilmektedir. Tüm işlemlerin bitmesinin ardından cenazeyi ve eşyalarını yıkayan kişilere para verilmektedir.

4.2.3.2. Kefenleme

Yıkama işleminin ardından kefenleme işlemi gelmektedir. Kefenleme için patiska ya da hümayun adı verilen kumaş türlerinden tercih edilmektedir. Bu kumaşların tercih edilmesinin nedeni çok yüksek oranda pamuktan üretilmeleridir. Patiska, hümayuna göre çok daha kaliteli olduğu için genel olarak zenginlerin kullandığı bir kumaş türü olmaktadır. Kumaşlarda çift en ve tek en terimi bulunmaktadır. Tek en, çift ene göre daha dar olmaktadır. Bu sebeple imkânın olmadığı dönemlerde alınan tek en patiska kumaşların dikilerek kefen yapıldığı olmaktadır. Ancak günümüzde kefenin kesinlikle dikişsiz olması gerektiğine dair inanç vardır. Kefenin parçaları arasında da kumaş farklı olabilmektedir. Kaynak kişi bu durumu şöyle izah etmektedir “Kefünümüz yoktu. Te kırk ulaktan kefun nasip oldu. Kırk ulaktan derken iç göyneği patıs şeyindendi. Dış gömleği humayındandı⁹⁸¹.” Kefen kumaşlarından artan parçalar camiye gönderilmektedir. Kefen için yetecek miktarda ise ihtiyacı olan bir kişi kullanmaktadır. Değil ise genç kızlar çeyiz hazırlarken bu kumaşlardan kullanmaktadır. Kefenin temiz ve kaliteli olması ile ilgili hadisi şerif bulunmaktadır. Bu hadiste kesenin lüks olmasından değil özenli tercih edilmesi ve temiz olmasından bahsedilmektedir.

Geçmişte kefen alınması için para biriktirilmesi, kefen param denilerek bilezik alınıp daima kolda gezdirilmesi ya da kefeni alıp eve koymak yaşlılar arasında yaygın olarak görülmektedir. Günümüzde her ihtiyaç belediyeden karşılandığı için bu hazırlığa gerek kalmamıştır.

Kefen kadında beş erkekte üç parça, bebeklerde ise tek parçadan meydana gelmektedir⁹⁸². Kadınlar için kefen parçaları baş örtüsü, göğüs üzerine bağlanılan bez, kamis, izar ve lifafedir. Erkekler için kamis, izar ve lifafe yeterli olmaktadır. Lifafe en dışa sarılan en geniş parçadır. Baş ve ayak uçlarından bağlanmaktadır. İzar, lifafenin hemen altında yer alan

⁹⁸¹ K.K. 10.

⁹⁸² K.K. 51.

örtüdür. Kamis ise boyundan ayağa kadar, ön ve arka kısmı örtecek uzunluktadır. Kaynak kişi kamisin hazırlanma yöntemini şöyle aktarmaktadır “Gömlek dediğimiz uzun bi dikdörtgen. Boynundan ayağına kadar olan boyunu iki kat alıyoruz. İkiye bölüyoruz ortadan yakaya gelecek kısmı v şeklinde açıyoruz. Sadece yaka kısmını açıyoruz. Yatırdığımızda kumaşın tek katında yatıyor. Onu üstünde kapatıyoruz gömlek gibi kapatıyoruz⁹⁸³”. Baş örtüsü kadınlarda yüzü de kapatacak biçimde kullanılmaktadır. Bazı cenazelerde baş örtüsüne dua yazılabildiği aktarılmaktadır⁹⁸⁴. Göğüs örtüsü ise izarın üzerinden sarılmaktadır. Kefen parçaları cenaze yıkamaya başlanmadan önce hazırlanmaktadır. Yıkayacak olan kişi makas yardımı ile küçük bir çentik açtıktan sonra kalan kısmı eli ile yırtmaktadır. Lifafe, izar ve kamis üst üste serilmektedir. Cenaze yıkama işlemi bittikten sonra üst üste hazırlanmış parçalar usulüne uygun biçimde cenazenin altına itilmektedir. Üzerinde yıkama örtüsü bulunurken kamis yani gömlek kafasından geçirilip, mahremiyeti ihlal edilmeden ilk kefen parçası geçirilmiş olmaktadır. Ardından izar geçirilir ve cenaze eğer kadınsa saçları ikiye ayrılmış vaziyette göğüs örtüsü yatırılarak üzerinden baş örtüsü bağlanmaktadır. Yine kadınlarda izarın üzerinden göğüs örtüsü bağlanmakta ve son olarak lifafe sarılmaktadır. Kefenin parçaları olmamakla birlikte baş ve ayak parçalarından şeritlerle bağlanmaktadır. Kabre koyarken yardımcı olabilmesi adına bel bölgesinden de şerit sarılabilmektedir.

Araştırma sahamızda kefenleme esnasında çörek otu serpemeye dair bir uygulama tespit edilmiştir. Bu uygulamaya göre cenaze yıkanırken, evde bulunan misafirlere iki üç adet çörek otu verilmektedir. Her misafir çörek otlarına bir Fatıha ve üç İhlas suresi okumaktadır. Cenazenin kefenlendiği esnada çörek otları toplanır ve cenazeyi yıkayan kişiye teslim edilmektedir. Bu kişi aldığı çörek otlarından cenazenin gözlerine, ağız kısmına, kulaklarına, göğüs kısmına ve kalanını kefenin geneline serpmektedir.

Kefenlenmenin bitmesinin ardından, cenaze tabuta koyulmadan hemen önce kül küreği adı verilen küçük küreklerde buhur yakılmaktadır. Kürek sal tahtasının altında tutularak, cenazenin etrafı dönülmektedir. Buhur yandığında cenazenin ruhunun oraya geldiğine inanılmaktadır. Bu sebeple bayram günlerinde evlerde de buhur yakıldığı görülmektedir.

4.2.3.3. Tabut, Tabuta Koyma ve Taşıma

Araştırma sahamız için günümüz şartlarında tabut iki parçadan oluşmaktadır. Bir kapak ve bir alt sandık kısmı mevcuttur. Üzerine her canlı ölümü tadacaktır ayetinin yazılı

⁹⁸³ K.K. 14.

⁹⁸⁴ K.K. 49.

olduğu bir örtü örtülmektedir. Cenaze eğer erkekse namaz takkesi veya tesbih, kadın ise yazma koyulmaktadır. Geçmiş dönemde yalnızca alt sandığın bulunduğu ve üzerine battaniye kilim gibi malzemelerle örtüldüğü aktarılmaktadır.

Geçmiş dönemde tabutun kollarının olmadığı görülmektedir. Çünkü mezarlıklarda dar alanlardan geçerken sorun yaratmaktadır. Günümüzde tabutun kolları tabuta girip çıkabilen bir mekanizmaya sahiptir. Dar alanlarda kollar içeri itilmektedir. Geniş alanlarda ise taşıma kolaylığı sağlamaktadır. Tabutu taşımak sevap olduğundan eli yetişen herkes taşımaya çalışmaktadır.

4.2.3.4. Cenaze Namazı

Araştırma sahamızda da İslamiyet'e uygun olarak cenaze namazı üç rekâtta oluşmaktadır. Cenaze namazını normal şartlarda her erkek kıldırabilmektedir. Ancak araştırma sahamızda yalnızca imamların kıldırıldığı görülmektedir. Cenaze namazları yaygın olarak namaz vakitlerinden sonra kılındığı için namaza katılanlar da tanımasalar dahi cenaze namazına dahil olabilmektedir. Cenaze namazına niyet edilmesinin ardından Sübhaneke duası “ve celle senâük” denilerek okunmaktadır⁹⁸⁵. Vakit namazlarından farklı olarak, cenaze namazında secde bulunmamaktadır. Cenaze namazına katılan kişi, ölmüş kişi ile kırgınlığı olsa dahi hakkını helal etmelidir.

Cenaze namazının kılındığı mekâna mesafe koyulması halinde kadınların katılmasında bir sakınca görülmemektedir. Ancak araştırma sahamızda kadınlar ne cenaze namazına ne de mezarlığa kesinlikle alınmamaktadır.

4.2.4. Defin

Kişinin gömülmesi için yapılan bir diğer hazırlık mezara dairdir. Günümüzde defin işlemleri İslami kurallar esas alınarak yürütülmektedir. Cenaze mezarlığa getirilmeden mezar yeri hazır olmalıdır. Mezar kazma görevi geçmişte ölen kişinin sevenleri tarafından ya da köyde her zaman mezar kazmış bilgili kişiler tarafından yapılmaktadır. Bu kişilere muhakkak mevtanın yakınları para vermektedir. Günümüzde ise belediye tarafından tayin edilen kişiler mezar kazmaktadır. Helalleşmek için bu kişilere para verilmemektedir çünkü maaşlı çalışmaktadır ve cenaze sahipleri cenaze aracı, mezar kazma işlemleri için belediyeye ödeme yapmaktadır. Yalnızca fakirlik belgesi getiren kişilere belediye yardımcı olmakta ve herhangi bir ücret talep etmemektedir.

⁹⁸⁵ K.K. 42.

Mezarın derinliği erkek ve kadınlar için farklılık arz etmektedir. Kadın mezarları ortalama bir adam boyunda göğüs hizasına; erkek mezarları ise ortalama bir adam botunda bel hizasına gelmelidir⁹⁸⁶. Mezar Türkiye genelinde olduğu gibi dikdörtgen şeklinde kazılan bir çukurdur. Sağ duvarının alt zemininde cenazenin sabit durabilmesi için bir girinti bulunmaktadır. Cenaze gömüldüğü esnada sırtı bu girintinin içine yaslanmaktadır. Yönü kibleye doğrudur. Kaynak kişinin mezara dair aktarımı şöyledir:

Dikdörtgen şeklinde bir çukur düşün. Çukurun içinde kible tarafında üçgen şeklinde bir oyuk olur. Biraz daha genişletilir alttan. Cenazenin koyulacağı yer yüzü kibleye dönük şekilde sağ tarafına koyulacaktır. Orada yüzünü döneceği yer de biraz daha derin boşluk oluşturulur. Oraya çevrilir⁹⁸⁷.

Eğer tahta kapatılıyorsa mezarın karşı zemin köşesinden başlayarak tahtalar cenazenin üzerinde çatı oluşturacak biçimde sıralanmaktadır. Eğer tuğla dizilecekse cenazenin hemen önünden iki ya da üç sıra düz set şeklinde tuğlalar dizildikten sonra yavaş yavaş içe kayma yapılarak cenazenin üzeri tam olarak kapatılmaktadır⁹⁸⁸.

Mezar kazıldığı esnada, oradan kemik veya başka cenazeye ait bir şey parça çıkması halinde mezarın ayak ucuna toplanmalıdır. Özellikle yılan, akrep gibi hayvanların çıkması uğurlu sayılmamaktadır. Bu nedenle mezar yerlerinin değiştirildiği olmaktadır. Kaynak kişi bu durumu şöyle aktarmaktadır:

Mutaflarda birinin iki kere yerini değiştirmişler. Mezarı kazmışlar cenazeyi koyacaklar ordan yılan çıkmış. Ondan sonra bura olmaz demişler. Yeniden bi daha kazmışlar ordan da yılan çıkmış. Bunun ameli bu demişler gömmüşler. Ertesi gün, iki gön sonra okumaya gidiyon ya mezarda bu kadar delik diyolar o yılan giriyor çıkıyo diyolar⁹⁸⁹.

Kaynak kişinin aktarımından da anlaşılacağı üzere yılan, akrep, böcek gibi canlılar, ölen kişinin kötü ameli olduğuna ve kabir azabı çekeceğine işaret etmektedir.

Cenazenin defnedilebileceğin uygun saatler bulunmaktadır. Özellikle kerahat vakti adı verilen saat aralığında cenaze defnedilmemelidir. Eğer defin bu saatlere denk gelecek ise cenaze muhakkak bir gece evinde bekletilmeli ve ertesi gün sabah defin işlemi gerçekleştirilmelidir çünkü “dar vakitte” gömülmeyeceğine dair inanç bulunmaktadır. Eğer acil bir durum varsa gece de defnedilebilmektedir. Defin işleminin hızlı gerçekleşmesi

⁹⁸⁶ K.K. 42, K.K. 43.

⁹⁸⁷ K.K. 7.

⁹⁸⁸ K.K. 7.

⁹⁸⁹ K.K. 32.

gerektiğine inanılmaktadır. Hz. Muhammed'in hızlı defnedilmesi için ilk namazda selası okunmuş ve yatağının altına defnedildiğine dair anlatılar yer almaktadır⁹⁹⁰.

Kabristana gelindiğinde, tabut cenaze için hazırlanan mezarın başına kadar omuzlarda taşınmaktadır. İmam da mezarın başında hazır beklemektedir. Bir Fatiha ve üç İhlas okunmasının ardından tabut açılmaktadır. İki ya da cenazenin ağırlığına göre üç kişi kabir içine girmektedir. Eğer cenaze kadınsa, kabir içine kocası nikahları artık düştüğü için girememektedir. Cenaze yukarıdan baş ve ayak ucundan tutulmak suretiyle kabir içinde bekleyenlere uzatılmaktadır. Cenaze baş kısmı kibleye gelecek şekilde sağ tarafına yatırıldıktan sonra mezarın sağ duvarına sırtı yaslanmaktadır. Devrilmemesi için taş ve toprakla desteklenmelidir. Mezarda yalnızca bir kişi kalmaktadır. Kalan son kişi baş ve ayak kısmında olan bağcıkları çözmektedir. Ardından cenazenin başının altına topraktan yastık yapılmakta ve yüzü hafif yere dönük olacak şekilde kafası konumlandırılmaktadır. Tuğla veya toprak yardımı ile cenazenin üzerinin kapatılmaktadır. Tahta veya tuğla kapatılmasını belirleyen etken ekonomidir. Tahta, tuğlaya göre daha maliyetli olmaktadır. Ardından son kişi de mezardan çıkar ve toprak atılmaya başlanmaktadır. Mezar toprakla tamamen kapanana kadar namaz dualarının hepsi sırayla okunmalıdır. Mezara toprak atmanın da sevap olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle orada bulunan herkes sıra ile iki ya da üç kürek toprak atmaktadır. Kürek toprak atması için bir başkasına verilirken yere saplanmakta, doğrudan eline verilmemektedir. Yalnızca İhlas suresine gelindiğinde üç kez tekrar edilmelidir.

Toprak atma işleminin bitmesiyle herkes mezarlıktan ayrılmakta ve yalnızca imam kalmaktadır. İmam, mezarın başına geçerek “talkın” vermektedir. Talkın, kabirde mevtaya sorulacak olan soruların bir nevi hatırlatmasıdır. İmam sorulacak tüm soruları soru-cevap olacak şekli ile mevtaya hatırlatmaktadır. Araştırma sahamızda iyi ameli olan kişilerin kabrinden, hoca talkın verirken gül kokusu yayıldığı aktarılmaktadır. Ayrıca iyi amele sahip olanlar için kabrin adeta bir cennet bahçesine dönüştüğü ve genişlediğine inanılmaktadır. Kıyamet günü mezardan kalkmaları gerektiğinde çok rahat oldukları için mutsuz olmaktadır. Ancak kötü amele sahip olanlar için mezar kasvetli ve boğucu bir mekandır.

Cenaze mezara koyulduktan sonra kefenlenirken ayak uçlarına bağlanan bağlar çıkartılmalıdır. Çünkü defin işlemi gerçekleştikten sonra imam “ya binti⁹⁹¹” diye bağırdığında cenazenin esneyerek boyunun uzayacağına inanılmaktadır.

⁹⁹⁰ K.K. 7.

⁹⁹¹ K.K. 42.

4.2.5. Devir, Iskat

Araştırma sahamızda devir, buğday, arpa veya hurmanın o dönemde olan kilogram fiyatı üzerinden hesaplanmaktadır. Eğer devir hesaplamasında çıkan miktar temin edilememişse, devir çeviren kişi, devri alan kişi ile “aldım verdim”⁹⁹² yapmalıdır. Aldım verdim, eksik kalan miktar kadar yapılmalıdır.

Emiroğlu bu geleneği şöyle aktarmaktadır

Ölünün adına hatim indirilip, sağlığında kılamadığı namazlar, tutamadığı oruçlar, kesemediği kurbanlar, veremediği zekatlar gibi farz ve görevlerin affı için adına mirasından fukaraya verilecek para hesaplanır; ancak para yetmediğinden ve dağıtılmak istenmediğinden, yapılan hesapla elde edilen miktar elden ele verilerek kabul ettim anlamında "kabültü", hibe ettim anlamında "veheptüke" denilerek hazır bulunan yakınlar ve hoca arasında dolaştırılır ve sonunda ölünün paraya tahvil edilmiş olan borçları, sözde verilen kişilerce hibe edilip bağışlanarak bu paranın da aile içinde kalması sağlanır⁹⁹³.

4.3. Ölüm Sonrası

Ölüm sonrasında görülen uygulamalar ölen kişinin eşyaları, taziye süreci; mezar ve mezarlığa yönelik işlemler; ölünün anıldığı belirli günler; ölü yemeği ve yas başlıkları altında incelenmiştir.

4.3.1. Ölen Kişinin Eşyaları ile İlgili Uygulamalar

Ölünün temas etmiş olduğu her şey bilhassa ilkel topluluklarda tabu olarak görülmektedir. Çünkü ölü bu topluluklar için bir tabudur ve temas ettiği her nesne de be gerekçe ile tabu olmaktadır⁹⁹⁴. Cenaze defnedildikten sonra kalan eşyalarının hepsi “canı içinde gideceği” için yıkanmış olur. Geçmişte kılık kıyafet ve yatağı yakılırken, günümüzde kullanılabilir durumda olanlar ihtiyaç sahiplerine verilmektedir. Ancak elde edilen verilerden hareketle kesinlikle yıkanmadan evde bekletilmemektedir. Bir başka veriye ölüye ait kıyafet ve eşyalar yıkandıktan sonra yakılmaktadır.

Dünyadan hiçbir nesnenin kabre götürülmeyeceğine dair kaynak kişinin aktardığı şu anlatı tespit edilmiştir:

Baba diyor ki oğlum sana bir hisse vericem ama bu sözümü unutma. Sakın ha sakın ayağımda eski yeni o çorabımı ne yap yap benimle kabre gönder diyor. Ayağımdan çıkarttırma diyor. Aman baba diyo her şeyi bitirdin altın istemiyon demiyon da bi de Kefenim güzel olsun demiyon da eski çoraba mı kalıyon diyo. Baba diyoki oğlum başka türlü ben kabul etmiyorum beni ayağımdaki çorabımla götüreceksin beni yıkayanları ikna edeceksin diyo. Yalvarıyor yakarıyo ama hocayı ikna edemiyor. Abdestlenmesi

⁹⁹² K.K. 36, K.K. 11.

⁹⁹³ Emiroğlu, 2011: 41-42.

⁹⁹⁴ Örnek, 1966: 92.

lazım. Hoca diyo ki her yerine su değecek. Adam defnediliyor üçüncü gün oğlunun rıyasına giriyor. Ey evladım yıllar yılı ben sana mücadele ettim rızkın kadar çalış dedim. Sen hırçınlaşacak şekilde rızkının peşinde koştun. Bak ben sana ne dedim sen de geleceksin yanıma. Bir çorabımı dahi ayağımda gönderemedin ben sana vasiyet etmişim⁹⁹⁵.

4.3.2. Taziye

Araştırma sahamızda cenaze evine taziye gelen her misafır, cenaze evine destek olmak amacı ile eli dolu gelmektedir. Özellikle yakın komşuları pek çok yemek çeşidini hazırlayıp getirmektedir. Yemek yapıp getiremeyecek olanlar çay, şeker gibi bozulmayan ve gelen misafirlerin ağırlanması için sıkça ihtiyaç duyulan gıdaları getirmektedir.

Araştırma sahamızda da tespit edilen ölü evine yemek getirme geleneğinin nedeni ölü evinde pişen yemeklerin bozuk olacağına dair tasarımdır. Tabu olan bu tasarıma göre ölünün bulunduğu bu evdeki pek çok şey gibi ölünün temas ettiği yemekler de bozulmaktadır⁹⁹⁶.

Cenaze evine taziye için gelenler “başınız sağolsun, Allah kalanlara uzun ömürler versin” demektedir.

4.3.3. Mezar, Mezarlık ve Mezar Ziyareti

Ölen kişi, her an geri dönebilme ihtimali olan ve dönmesi halinde geride kalanlara zarar verebilecek güçte tahayyül edilmektedir. Bu nedenle cesetle ilgili pek çok davranış ve işlem geliştirilerek günümüze kadar ulaştırılmıştır. Korkunun neden olduğu bu işlemlerin başında ölüyü gömme, cesetten kaçma, cesedin kemiklerini kırma, eklemlerini parçalama, bağlama veya yakma gelmektedir. Sayılabilecek pek çok adetin en temel nedeni korku olmaktadır⁹⁹⁷.

Mezar, bu dünya ve öte dünya arasında bir geçit olarak düşünülmektedir. Bu nedenle ölen yakınlarımızı mutlu edebilmek için mezarlıklarda birçok adet ve inanma yaşatıldığı görülmektedir⁹⁹⁸.

Orta Asya’da görülen “taş nine/ taş baba” inancının Anadolu’daki yansıması olarak düşünülebilecek bir gelenek olan mezar taşıdır. Baş kısmına dikilen mezar taşı ölünün dini ve cinsiyetinin göstergesi iken, ayak ucuna dikilen mezar taşı aile veya akraba mefhumunu temsil etmektedir⁹⁹⁹. Cenazenin defnedilmesinin ardından mezar taşı yapılana kadar geçen

⁹⁹⁵ K.K. 49.

⁹⁹⁶ Örnek, 2000: 222.

⁹⁹⁷ Örnek, 1988: 115.

⁹⁹⁸ Çıblak, 2002: 3.

⁹⁹⁹ Güngör, 2012: 161.

süreçte başına alamet koyulmaktadır¹⁰⁰⁰. Yuvarlak bir tahta ve altı sivriltilmiştir. Tahtanın üzerine kalemle ad soyad yazılmaktadır. Mezar taşı yapılmak için yaklaşık altı yedi ay toprağın çökmesi beklenmektedir. Mezar taşı yaptırmak, ölünün yakınları tarafından unutulmadığı yani sahipsiz olmadığına bir göstergesidir¹⁰⁰¹.

Günümüzde yapılan mezar taşları yaygın olarak beyaz mermerden tercih edilmektedir. Yapılan mezarın ve kullanılan mezar taşının kalitesi cenaze sahibinin ekonomisine göre değişmektedir. Araştırma sahamızda mezar tasarımlarının oldukça standart olduğu gözlemlenmiştir. Mezar taşlarında mezarda bulunan kişinin adı, soy adı, doğum tarihi ve ölüm tarihi yazmaktadır. Bunlar dışında Arapça harflerle Bismillahirrahmanirahim, Fatiha gibi hatırlatmalar bulunmaktadır. Yaygın olarak mezarın ayak ucunda, mezarın yapımında kullanılan mermerden yapılmış su kapları veya yemlikler bulunmaktadır. Mezara koyulan su veya yem, bir nevi kansız kurban niteliğindedir ve ölmüş kişinin ruhuna sunulmak için koyulmaktadır. Bu sayede ölü, öte dünyada mutlu olacak ve geri dönmeyecektir¹⁰⁰². Günümüzde mezar yeri için belediyeye başvurulmakta ve uygun mezar yerini belediye tayin etmektedir¹⁰⁰³.

Mezarlar çeşitli ağaç ve çiçek ile süslenmektedir. Ancak ağaç dikilecekse mümkün olduğunca mezarın baş kısmına dikilmeye özen gösterilmektedir çünkü yetişen ağacın kökleri, mezara sığmayacak ve mezarın yapısını bozabilecektir. Mezar başına ağaç dikme geleneği eski Türk geleneklerine uzanmaktadır. Burada amaç dikilen ağacın ölünün günahlarının affedilmesini sağlamak ve ölünün memnun edilerek geri dönmesini engellemektir¹⁰⁰⁴. Mezar taşlarımızın üzerinde lale ve gül resimlerinin işlendiği görülmektedir.

Mezar taşı böylelikle, ölüme karşı hayatı koruyan araç olur. Başka kültürlerde ruh, mezarda yaşamış gibi taşa "ikamet" eder ve mezar taşına "ölü adamın evi" olarak bakılır. Taş mezar anıtları (megalitler), ölü tarafından gerçekleştirilebilecek muhtemel eylemlere karşı, canlıları korumuştur. Çünkü ölüm, bir belirsizlik durumu olarak, belli muhtemel etkileri gerek iyi gerekse kötüye dönüştürebilir. Bir taşa "mahpus olmuş" ruh, sadece faydalı bir şey yapmaya zorlanabilir¹⁰⁰⁵.

Mezar ziyareti günlerine dair kesin bir kanı tespit edilememiştir. Defnin gerçekleştiği günden bir gün sonra başlamak suretiyle her gün mezar ziyareti için uygun bulunmaktadır. Özellikle cuma günleri ve arife günleri mezar ziyaretleri için makbul görülmektedir. Geçmişte mezar ziyaretlerinin daha nadir yapıldığı tespit edilmiştir.

¹⁰⁰⁰ K.K. 7.

¹⁰⁰¹ K.K. 7.

¹⁰⁰² Çıblak, 2002: 6.

¹⁰⁰³ K.K. 7.

¹⁰⁰⁴ Çıblak, 2002: 7.

¹⁰⁰⁵ Eliade, 2005: 261.

Çıblak, gerçekleştirilen mezar ziyaretlerinin İslamiyet öncesi ve sonrası Türk inançlarının harmanlanmış olduğunu aktarmış ve “hemen hemen hepsinin temelinde ölen kişinin ruhunun öbür dünyaya gidişini kolaylaştırmak, orada rahat ve mutlu olmasını sağlamak; ayrıca geri dönüşünü engelleyerek yakınlarına herhangi bir zarar vermesini önlemek düşüncesi yatmaktadır¹⁰⁰⁶”

Araştırma sahasımızda her mahalleye yakın olan mezarlık bulunduğu tespit edilmiştir. Genel olarak mahallenin yüksek yerlerine konumlandırılmaktadır. Mezarlıklar ölülerin evi olarak düşünüldüğünden, temiz ve bakımlı olmalıdır. Mezar üzerinden atlamamaya dikkat edilmelidir. Mezarlıklardan meyve koparmak ve yemek, çiçek koparmak ya da herhangi bir nesneyi çıkarmak kesinlikle uygun bulunmamaktadır.

4.3.4. Ölünün Anıldığı Belirli Günler

Türklerde cenaze törenine ait geleneklerin özellikle İslamiyetin kabulü ile değişikliğe uğradığı görülmektedir. Mevlit okutma geleneği özellikle 15-16. Yüzyıldan sonra yaygınlaşarak, diğer Türklerde görülen yog törenlerinin yerine geçmiştir. İlk örneklerinin yaygın olarak yüksek zümre görüldüğü mevlit okutma geleneği zamanla Anadolu halkına yayılmıştır. Mevlit okutulan bu özel günlerde en yaygın görülen geleneklerden bir diğeri ölünün ruhunun huzur bulması için yemek verilmesidir. Anadolu’nun her yerinde görülen yemek verme geleneğinde ek olarak helva dağıtıldığı da görülmektedir. Özel anma günlerinde görülen mevlit okuma geleneği İslamiyet öncesi Türk geleneğine dair pek çok unsuru günümüzde de yaşatmaktadır. Şeri olarak batıl olduğu için uygun görülmeyen bir takım inanç, Mevlit çatısı altında toplanmış ve bu kelimenin kapsamı oldukça genişlemiştir. Cenaze törenlerinde okutulan mevlitlerde İslamiyet öncesi Türk inançlarının izi olarak yemek verme geleneği görülmektedir.

Ölümün ardından gelen bazı günlere özel olarak dikkat edilmektedir. Bu günler yedisi, kırkı, elli ikisidir. Özel olarak sayılarına dikkat edilen bu günlerde muhtemeldir ki sayıların büyüsel ve mistik gücünden fayda sağlamak amaçlanmaktadır¹⁰⁰⁷.

“Belirli sayıların karşıladığı bu tür günler, söz konusu sayılara kazandırılmış olan dinsel, büyüsel ve geleneksel niteliklerden dolayı önemsenmişler, giderek birtakım âdetlerin bünyelerine ana öge olarak yerleşmişlerdir¹⁰⁰⁸.”

¹⁰⁰⁶ Çıblak, 2002: 10.

¹⁰⁰⁷ Örnek, 1966: 53.

¹⁰⁰⁸ Örnek, 2000: 220.

Bu günlerde cenaze sahipleri, misafirleri için yemek hazırlamaktadır. Gelen misafirler tarafından Tebareke, Amme, Yasin gibi sureler okunmakta; teşbih hatimleri ya da Kuran hatimleri yapılabilmektedir. Ayrıca hoca tutularak Mevlitte okutulabilmektedir. Bu günlerde vefat eden kişinin sevenleri toplanmakta ve onun için dualar etmektedir. Çoğu zaman Kuran okuması için hoca davet edilerek gerçekleştirilen bu organizasyonlar yemekli olmaktadır.

Bayramlarda da vefat edenler unutulmamaktadır. Mezardaki kişinin bekleyeceğine inanıldığı için arife günlerinde kabir ziyaretleri gerçekleştirilmektedir. Kurban bayramlarında vefat eden kişi için kurban payı kesilebilmektedir.

Cenazenin defnedilişin ardından geçen kırkıncı gün, ölen kişinin anıldığı özel bir gün olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırkıncı gün, cenazenin anıldığı diğer özel günlerden farklı olarak yalnızca cenaze sahibinin tertip ettiği bir gün olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırkıncı gün aynı zamanda çoğu cenaze evinde yasın sonlandırıldığı gündür¹⁰⁰⁹. Elli ikinci günde ölünün etlerinin döküldüğü ve eklemelerinin ayrıldığına inanılmaktadır¹⁰¹⁰.

Ölünün anıldığı günlere dair araştırma sahamızda tespit edilen bir diğer adet, eğer ölmüş kişi yakınları tarafından rüyada görülmüşse sabahında aç doyurmak, birini giydirmek, camiye ya da Kuran kurslarına bağışta bulunmak gibi bir nevi sadaka verme faaliyetleri görülmektedir.

Çoruhlu, Türk kültüründe sayıların Müslüman olmayan Türkler ve Müslüman olan Türklerin inanışlarında sayıları yeri olmak üzere iki kategoride değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Her iki kategorinin hem birbirinden çok ayrı hem de çok benzer olduğunu eklemektedir¹⁰¹¹.

4.3.5. Ölü Yemeği

Anadolu'da farklı adlarla karşımıza çıkabilen ve cenaze törenlerinin önemli unsurlarından biri olan ölü yemeği, ölen kişinin ruhu için verilmektedir. Diğer yandan ölünün yemeğe dair ihtiyacının bulunduğu dair inancın göstergesi olan ölü yemeği, ölünün öte dünyaya geçişini kesinleştirebilmek için dinsel ve geleneksel unsurların birleştirilerek geçiş dönemlerinin gerekli oluşunu göstermektedir¹⁰¹².

¹⁰⁰⁹ Ersoy, 2016: 10.

¹⁰¹⁰ K.K. 49, K.K. 11.

¹⁰¹¹ Çoruhlu, 2002: 194-195.

¹⁰¹² Örnek, 2000: 221.

Ölü yemeğinin içeriği yörelere göre değişiklik arz etmektedir. Seçilen yemeklerde ölünün en sevdiği ya da yemek istemesine rağmen yiyemediği yemekler ilk sırada tercih edilmektedir. Çünkü yemek onun için tertip edilmiştir¹⁰¹³.

Eski Şamanist Türklerin cenaze törenlerine dair en eski bilgiler Çin kaynaklarında mevcuttur. Göktürklerle ait 6. Yüzyıla kadar giden bu verilerde ölü yemeği, ağıt yakma, ölü ve eşyalarını yakma, küllerini gömme, mezar taşı koymaya dair bilgiler bulunmaktadır. Beltirler’de İslami usullere benzer biçimde cenazeyi yıkama, beyaz keçe üzerine yatırma, evinde bekletme, kansız kurban ve mezarlıkta tertip edilen ölü yemeğine dair bilgiler bulunduğu görülmektedir¹⁰¹⁴.

Cenaze törenine dair en eski geleneklerden biri “ölü aşısı”dır. “Ölü aşısı”nın götürülebildiği en eski tarih Tayda ormanlarında yaşamış Şamanist toplumlarda görülmektedir. Tespit edilmiş verilere göre yaşlı kadınlar, yaşanan bir hastalığı gidermek maksadı ile ölmüş kocalarının mezarlarına yiyecek ve içki koymaktadır¹⁰¹⁵.

Yuğ törenlerinde ölünün ruhunun memnun edilmesi ve geride kalan yakınlarına zarar vermesini önlemek amacı ile verilen ölü aşının özellikle Orta Asya’da aynı amaç için verilmesi devam eden gelenekler arasından. Bu gelenek, Anadolu’da İslamiyet’in etkisi ile ölünün sevap kazanması için yapılmaktadır¹⁰¹⁶.

Dede Korkut hikayelerinde de görüldüğü üzere atının kesilerek aşının verilmesini isteyen kahramanlar bulunmaktadır. Aş vermek, Eski Türkler için oldukça önemli olan “aş verme” en eski çağlarda ölünün mezarına konarak direkt olarak ona ikram edilmektedir. İslamiyet’in de etkisi ile bu düşünce yapısı yiyenlerin dua okuması vasıtasıyla ölünün huzur bulması düşüncesine dönüştür¹⁰¹⁷.

Ölü yemeğine dair inanışın temelinde, aslında ölünün gittiği dünyada tıpkı bu dünyada olduğu gibi yaşadığına dair inançtan kaynaklanmaktadır. Yaşamını başka bir dünyada devam ettiren ölüye belirli günlerde yemek verilmelidir¹⁰¹⁸. Dede Korkut hikâyelerinde defin töreninin aşamalarına dair oldukça az bilgi yer almaktadır. İslami unsurlar barındırmakla birlikte Dede Korkut hikâyelerinde görülen unsurlar Hun ve Göktürklerle ait cenaze törenleri ile büyük oranda benzerdir. Kahramanın atının kuyruğunu kesme, atını keserek ölü aşını

¹⁰¹³ Örnek, 2000: 121.

¹⁰¹⁴ İnan, 1986: 177-184.

¹⁰¹⁵ İnan, 1986: 189.

¹⁰¹⁶ Güngör, 2007: 4.

¹⁰¹⁷ İnan, 1976: 153.

¹⁰¹⁸ Boratav, 1984: 203.

pişirme, ağıt yakma bu unsurlar arasında yer almaktadır. Ölü yemeğinin en ilkel halinin direkt olarak mezara dökülmek suretiyle ölüye verildiği bilinmektedir. İslâmiyet'in etkisi ile değişime uğrayan gelenek, günümüzde ölüye sevap kazandırarak mutlu etmek niyeti ile gerçekleştirilmektedir¹⁰¹⁹. Geçmişte cenaze evinde yemek pişmektedir. Ancak bu ayıp olarak görülmektedir. Çünkü komşuların cenaze evini yemeksiz bırakmaması gerektiği düşünülmektedir. Araştırma sahamızda geçmişte cenazenin ardından “ölü somunu” adı verilen pide türü dağıtılmaktadır. Ölü somunu arası açık olan bir pidedir. Cenaze evinde yapılan helva ölü somununun arasına koyularak ikram edilmektedir. Günümüzde cenazelerde ölü somunu dağıtma geleneği kalkmıştır ancak pidenin adı ölü somunu olarak kalmıştır¹⁰²⁰. Günümüzde ölü yemeği olarak kıymalı pide ve ayran ikram edildiği görülmektedir. Karton kasalar içerisinde fırından hazırlanmış vaziyette gelen pideler ve hazır ayran tabldotlara koyularak servis edilmektedir.

Araştırma sahamızda ölü yemeğinin İslami olarak verilmesi gerektiğine dair yaygın bir inanç bulunmaktadır. Ancak ölü yemeğinin İslami olarak bir geçerliliği yoktur.

4.3.6. Yas

Araştırma sahamızda yas tutmanın mahiyeti oldukça değişmiştir. Geçmişte televizyon ya da radyo açılmadığı, müzik dinlenilmediği, aylarca neşeli tavırlar sergilenmediği, varsa düğün gibi törenlerin iptal edildiği ve hatta komşuların da buna uygun olarak eğer komşularının yası varsa düğünlerini iptal ettiği, edemiyorlarsa müziksiz düğün yaptıkları görülmektedir.

Ancak araştırma sahamızda ölünün her şeye vakıf olduğuna dair inanç nedeni ile kişinin kendine zarar verecek derecede ağlaması hoş karşılanmamaktadır.

Araştırma sahamızda ağıt yakıldığı bilinmekle beraber, icra edilen ağıtlara dair veri oldukça azdır. Bunun temelde nedeni acının yoğun olarak yaşandığı anda kişilerin zihinlerinin bunları hafızada tutabilecek kuvvete sahip olmayışdır.

Yasın en önemli belirtilerinden biri ağıt yakmaktır. Boratav'ın cenaze törenlerinde söylenen ağıt tanımlaması şu şekildedir:

Halk geleneğinde, orada söylenen (şiir düzenine uygun olsun, olmasın) sözler de <<ağıt>> deyiimi ile adlandırılır. Kendilerine özgü, ve yerden yere, bölgeden bölgeye değişik ezgileri ile <<türkü>>lerin de

¹⁰¹⁹ İnan, 1976: 153.

¹⁰²⁰ K.K. 7, K.K. 36, K.K. 49.

katıldığı <<ölüye ağlama>> törenlerini sadece kadınlar düzenler ve yürütürler. Bunlar ölünün kız kardeşi, anası, karısı, kızı, başkaca yakın akrabaları, dostları, komşularıdır¹⁰²¹.

Ağıtın Anadolu ağızlarında kullanımı “ağıt, ağıtmak, ağıtlama, ağat, ağut, avut, deme, deşek, deyiş, diyeşek, mersiye, sagu, sağı, sağnuç, savu, sayma, şivan, türkü, yakım” dır. Yaygın olarak ölünün yakınlarınca, cenaze ya da mezar başında ezgi ile birlikte söylenen etkili sözlerdir¹⁰²².

Kaynak kişiden derlediğimiz kayınvalidesinin genç yaşta vefat eden gelini için yaktığı ağıt şu şekildedir “Yavrum gelin mi gettin yavrum, kız mı sattın yavrum, ölümleri sana nasıl yakıştırıyım yavrum¹⁰²³” Sahamızda söylenen ağıta dair bu parçada, genç yaşta vefat eden kadının henüz oğlunu ve kızını evlendirmedeği ve ölümün ona yakışmadığından bahsedilmektedir. Diğer bir kaynak kişi babası için yaktığı ağıtı şöyle aktarmaktadır “Ben de ağladım. Babam babam dedim. Birini görünce aklım çıkıyordu. Şimdi her şeyleri orman olsun. O kendi de diyodu. Babam babam derdine derman bulunmayan babam diye ağlayın diyo¹⁰²⁴” Kaynak kişi psikolojik rahatsızlığı olan babası nedeni ile kendisine sürekli komşularından şikâyet gelişini yaktığı ağıtta dile getirerek artık insan görmekten korktuğunu ifade etmektedir. Ayrıca babası da rahatsızlığının farkındadır ve bu nedenle kendisi vefat ettikten sonra yakılan ağıtta derdine derman bulunamadığından bahsedilmesini istemektedir.

Kılık kıyafet olarak belirli bir renk tespit edilmemiş olmakla birlikte genel manada koyu renkler ve gösterişten uzak tarzlarda kıyafetler tercih edilmektedir. Kadınlar altın kolye veya bilezik gibi ziynet eşyası kullanmamaktadırlar. Ayrıca kına yakmak yas döneminde uygun görülmeeyen bir diğer unsurdur.

Yas süresi ölen kişinin yakınlığına veya yaşına göre değişmektedir. Yaşlanmış ve ölümü beklenen kişilerde yas süresi kısılırken, genç ve özellikle herhangi bir rahatsızlığı olmayan kişilerde yas süresi uzamaktadır. Ani ve genç kişilerin ölümleri toplumu daha derinden sarsmaktadır.

Araştırma sahamızda yas alma geleneğine dair tespit ettiğimiz veri, ölümün ardından hamama gidilmesidir. “Ağırlığın atılması”, “acının azalması” için yapıldığı söylenen bu adet, ölümün gerçekleşmesinden birkaç gün sonra hamama gidip banyo yapılarak gerçekleştirilmektedir. Örnek, Anadolu’nun farklı bölgelerinde tespit etmiş olduğu bu adette soyun arındıran ve temizleyen gücünden faydalanmakla ilişkili olduğu aktarmaktadır. Yas

¹⁰²¹ Boratav, 1984: 197.

¹⁰²² Uludağ, 1988: 472.

¹⁰²³ K.K. 15.

¹⁰²⁴ K.K. 19.

hamamını ele aldığı bölümde Erzincan'da yas hamamını komşuların tertip ederek cenaze sahiplerini davet ettiklerini aktarmaktadır¹⁰²⁵. Araştırma sahamızda ise yas hamamı yalnızca cenaze sahipleri tarafından tertip edilmekte, yalnızca amaca yönelik yapıldığı görülmektedir. Hamama gidilmekte ve sade biçimde banyo yapıp gelinmektedir.

¹⁰²⁵ Örnek, 2000: 225.

SONUÇ

İskilip halk kültüründe geçiş dönemlerinin incelendiği bu çalışmada insan hayatının önemli dönüm noktaları olan doğum, evlenme ve ölüm ele alınmıştır. Üç geçiş dönemi de öncesi, gerçekleştiği an ve sonrası olmak üzere üç aşamada incelenmiştir.

Geçiş dönemleri, halk kültürünün asli unsurlarından biridir. Çalışmamızda aktarıldığı üzere, geçişte olan bireyin korunması, kutlanması ve kutsanması amacını taşımaktadırlar. Bu nedenle araştırma sahamızda da birey için mühim olan geçiş evresi diğer toplulukların geçiş dönemleri ile benzer biçimde özel anlar olarak değer görmektedir. Gerçekleştirdiğimiz araştırma neticesinde merkezinde bireyin olduğu geçiş dönemlerinin yalnızca birey değil toplumun tamamını ilgilendiren törenler olduğu tasdik edilmiştir. Topluluk üyeleri arası beraberlik duygusunun en yoğun yaşandığı anlar olan bu törenler, grup kimliğinin oluşması için en elverişli ortamlardır.

Araştırma sahamız, çok eski döneme dayanan tarihi ve pek çok kültüre ev sahipliği yapmış olması nedeniyle çok katmanlı kültürel yapı göstermektedir. Etkileşime kapalı coğrafyasıyla da sahip olduğu kültürel değerler, kendi içinde değişip dönüşerek ancak özünü koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Araştırma sahamızın geçiş dönemleri ele alınırken Türk dünyasındaki örneklerle de karşılaştırmalar yapılmış benzerlikler ve farklılıklara yer verilmiştir. Sonuç olarak, İskilip halk kültürünün, Türk kültürü ile büyük oranda benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Geçiş dönemlerine dair pek çok unsurun geçmişten günümüze ulaşımını sağlayan vasıtalar ritüellerdir. Ritüeller aracılığıyla tarihi bilmeyen dönemlerden günümüze aktarılan pek çok unsur aynı canlılığı ile en önemlisi de sorgulanmadan devam ettirilmektedir. Geçiş dönemlerinde gördüğümüz ritüellerde birey eşikte olan yani tehlike altında olandır. Ritüeller onu kutsal olana yaklaştırmakta, kutsal olmayandan korumakta veya arındırılmaktadır.

Araştırma sahamızın oldukça uzun dönemdir ve günümüz tarihinde tamamına yakınının Müslüman olduğu bilinmektedir. Ancak gerçekleştirilen geçiş dönemlerinde ritüellerin alt yapısına eski Türk dinine ait inançların büyük oranda yön verdiği görülmektedir. Eski Türk inanişinde bulunan kültlerden atalar kültü, su kültü, ateş kültü, ocak kültü ve demir kültürünün İskilip halk kültüründe önemli yere sahip olduğu görülmektedir.

Gerçekleştirdiğimiz çalışmada İskilip halkının ahlak anlayışı, hayata bakışı, halk inançları, kaygı ve korkuları, eğlence anlayışı, halk mutfağı, halk giyim kuşamı, toplumsal iş bölümü, kadın erkek algısı gibi pek çok unsura dair veri bulunmaktadır. Bu yönüyle

çalışmamız, daha önce üzerine derli toplu çalışma yapılmamış araştırma sahamızın kültürel değerlerini bir başlık altında toplayarak bölgesel tarih yazımına katkıda bulunmuştur.

Araştırma sahamızda geçiş dönemleri gurubu bir araya toplayabilecek güçte ortaklık hissini bünyesinde barındırmaktadır. Kolektif katılımın üst düzey olduğu bu dönemler grubun kültürel varlığı ve sürekliliği için elzemdir. Birey gruba dahil olduğunu hissederek kendini güvende hissetmekte ve güvenin getirdiği mutluluğu yaşamaktadır. Aynı zamanda geçiş dönemlerinin bireyin mutluluğuna yönelik diğer katkısı, bağlı olduğu grupça da anlamlandırılmamış ve kaygıya neden olan her unsurun anlamlarının bulunmasıdır.

Değişimin her konuda kaçınılmaz oluşu araştırma sahamızın kültürü ve özelinde geçiş dönemleri için de geçerliliğini göstermektedir. Özellikle tıp, iletişim, sosyal medya ve ekonomide görülen değişimler, araştırma sahamızın geçiş dönemlerinde değişiklikler yaşanmasının nedenleridir. Ancak yaşanan değişimlerin yakın tarihli olduğu ve henüz halk tarafından kabul görmediği de tespit edilmiştir.

Doğum, her toplulukta olduğu gibi mutlu bir olay olarak karşılanmaktadır. Bu dönemde görülen uygulamalar geçmiş ve günümüz arasında farklılık arz etmektedir. Çocuksuzluk, artık yalnızca kadının problemi değildir ancak ilk aşamada kadının sorununu çözmeye yönelik uygulamalar devamlılığını korumaktadır. Çocuksuz aileler günümüzde de eksik ve yavan görülmektedir. Çocuk yapmayı düşünmemek gibi bir ihtimal çiftin seçenekleri arasında bulunmamaktadır fakat geçmişle farklı olarak çocuk yapmak için çifte tanınan süre değişmiştir. Ayrıca bebeğin cinsiyeti noktasında görülen ayrımlarda ortadan kalkmış ve kız çocuklar erkek çocukları gibi mutlulukla karşılanır hale gelmiştir.

Araştırma sahamızda doğuma dair görülen değişimin en büyük gerekçesi tıpta kat edilen ilerlemedir. Öncelikle çocuk sahibi olmaya yönelik gerçekleştirilen uygulamaların ilk basamağı artık tıbbi yöntemler olmuştur. Ancak çalışmamızda da değinildiği üzere tıp tek basamak değil, ilk basamaktır. Tıbbi yöntemlerin yanında çok büyük bir kitlenin dinsel büyüsel veya halk sağaltmacılığına yönelik uygulamaları gerçekleştirdiği görülmektedir. Çift uygulamanın temel nedeni dinsel büyüsel ya da halk sağaltmacılığına yönelik uygulamaların zararının olmayacağına veya denemekten bir şey kaybedilmeyeceğine dair inanç ve sonucu garantileme isteğidir. Doğum öncesi ve sonrası, anne-bebek sağlığına yönelik uygulamaların; doğum anına dair mekân, zaman, biçim gibi bağlamsal konuların; cinsiyet tayinine dayalı pratiklerin tıpla birlikte değişim gösterdiği tespit edilmiştir.

Doğum ve çevresinde gerçekleşen, özellikle anne ve bebeğin korunmasına yönelik ritüellere günümüzde en ince ayrıntıları ile riayet edilmektedir. Anne ve bebeğe kırk gün boyunca özel ihtimam gösterilmektedir. Doğum sonrası süreçte hemen hemen tüm kadınlar

üzerinde kırk çıkarma ritüeli uygulanmakta, kadın ve bebek arındırılarak tehlikelerin hedefi olmaktan kurtulmaktadır. Tuzlama, aydaşlığa ve nazara dair uygulamalar geçmişte görülen uygulamaları ile günümüzde devam ettirilmektedir.

Araştırma sahamızda doğum sonrasına dönemde tespit edilmiş en büyük farklılık al karısına yöneliktir. Lohusanın ve bebeğin korunması gerektiğine dair bir algı vardır. Ancak neyden korunması gerektiğine dair bir unsur tespit edilememiştir. Türk dünyasında al karısından korunmaya yönelik kırmızı rengin gücünden faydalanma, lohusanın odasına erkek eşyası koyma gibi yaygın koruyucu tılsımlar görülmektedir. Ancak araştırma sahamızda, al karısından korunmaya yönelik yaygın olan uygulamaların biri hariç diğerleri görülmemektedir. Yalnızca bebek ve annenin korkmaması için yastık altlarına bıçak koyulmaktadır.

Sünnet törenleri çalışmamızın gerçekleştirildiği dönem Covid-19 tedbirlerinin uygulandığı tarihlere denk düşmesi sebebiyle ertelenmiş veya yalnızca cerrahi operasyonla yetinilmiştir. Bu nedenle sünnet törenlerine dair veri çalışma içerisinde yer almamaktadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümü geçiş dönemlerinden evlenmeye ayrılmıştır. Evlilik, toplumun yapı taşı olarak adlandırılan aile kurumunun toplum nezdinde meşrulaştırılması için gerçekleştirilmektedir. Evliliğe dair uygulamalar günümüzde geleneğe bağlı biçimde sürdürülmektedir. Araştırma sahamızda evlenme geleneklerinde köy ve şehir geleneği olmak üzere iki net ayrımın yapıldığı tespit edilmiştir. Köy düğünleri de kendi içerisinde ova köyleri ve dağ köyleri olmak üzere kategorize edilmektedir. Şehir düğünleri işleyişi bakımından köy düğünlerine çok daha sade ve işlevsel iken günümüzde köy düğünlerine benzer eğlence biçimine sahip, büyük kitlelerin katılımı ile gerçekleştirilen ve maddi anlamda külfetli törenler haline gelmiştir.

Evlilik yaşı/çağı, araştırma sahamız için değişim gösteren unsurlar arasında yer almaktadır. Evlilik, özellikle eğitim hayatının etkisi ile geçmişe göre ileri yaşlarda gerçekleşmektedir. Evlenme biçimleri arasında yaygın olarak görücü usulü evlilik ve tanışarak evlenme görülmektedir. Fakat gençlerin ve özellikle kızların, evlilik isteklerini belli etmeleri yönündeki engeller nedeni ile tanışarak evlenmelere de görücü usulü evlenme süsü verilmektedir.

Sahada söz kesme, evlenme öncesi döneme ait olmazsa olmaz unsur olarak görülmektedir. Günümüzde evlilik sürecine dair karar mekanizması evlenecek çift olduğu için bu geleneğin kapsamının da bir nebze daha esnetildiği gözlemlenmiştir. Bir nevi küçük düğün olan nişana ise söz kesmeye verilen ehemmiyet verilmemiş, özellikle söz kesme ve düğün tarihi yakınsa uygulanmadığı yaygın olarak görülmüştür.

Evliliğe dair görülen maddi unsurlar ve hediyeleşmeler içinde en net değişimin görüldüğü konu başlık parası ve çeyizdir. Gerçekleştirilen görüşmelerde günümüzde de çok nadir olarak alındığı aktartılsa da büyük çoğunluk tarafından alınmamakta ve alınması da uygun bulunmamaktadır. Özellikle evlenen çiftin yaşayacağı evin ayrı olması yönündeki tercihler ve bu tercihin yaygınlaşması çeyizin mahiyetini değiştirmiştir. Aile ile birlikte yaşanması halinde yalnızca yatak odası ve isteğe göre belki birkaç özel eşyanın eklendiği çeyiz; en küçük ayrıntısına kadar düşünülmesi gereken ev eşyasını karşılar hale gelmiştir. Araştırma sahamızda geçmişte çeyizin eksikleri olsa da kabul edilebilirken günümüzde yeni geline vi kavramı oluşmuş ve yeni gelin evlerinde hiçbir eksiğin olmaması gerektiğine dair bir görüş var olmuştur.

Düğünler günleri ve süresi istisnai durumlar dışında değiştirilmemektedir. Düğün mekânları ise günümüzde yaygın olarak salon tipi düğün biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sahamızda her ne kadar salon tutulmuş olsa da düğün evi önüne çadır kurma geleneği devam ettirilmektedir. Düğün mekânlarının geçmişte kadın-erkek ayrımına göre tercih edildiği görülürken günümüzde kadın ve erkekler aynı ortamda eğlenmektedir.

Araştırma sahamızda günümüzde uygulanmamakla birlikte kına ovma adı verilen tören tespit edilmiştir. Oldukça renkli unsurlar barındıran bu tören günümüzde tamamen ortadan kalkmıştır. Erkek ve kız evinin hediyeleşme, eğlence gibi unsurlarla bağ kurmalarını sağlayan kına öncesi hazırlığa yönelik bir törendir. Günümüzde yalnızca kınacı gönderme geleneği uygulanmaktadır. Kına ovmaya benzer şekilde gelin hamamı geleneğinin de bir müddet ortadan kalkışını görmekteyiz. Ancak günümüzde tekrar yaşatılmaya başlanan bu gelenek, belki de geçmişe nazaran usullerine daha uygun biçimde gerçekleştirilmektedir.

Araştırma sahamız için düğün anında değerlendirilebilecek en belirgin unsur düğün yemeğidir. Sahada, düğünler için tercih edilen özel yemeğe olan bağlılık günümüzde devam etmektedir. Yemeğin tercih edilmediği düğünler yavan ve eksik olarak karşılanmakta; adeta düğün sahibinin düğüne önem vermediği yönünde bir algıya sebep olmaktadır.

Evliliği meşru kılan gelenek düğündür. Günümüzde de bu bakış açısı değişmemiştir. Aksine düğün yapmadan gerçekleştiği malum olunan evlilikler kınanmakta ve toplumda kesin suretle kabul görmemektedir. Düğünsüz gerçekleşen evliliklerin altında muhakkak art niyet aranmaktadır. Evliliğin düğün ile meşrulaştığının en mühim göstergesi nikaha dair uygulamalardır. Kanunen çiftin evli olarak sayılması için tek şart olan nikah, geçmişte düğünün ardından kıyılırken günümüzde düğünden önce kıyılmaktadır fakat nikahın kıyılmış olması, evli çiftin bir arada yaşaması için yeterli görülmemektedir. Çift nikahı kıyılrsa dahi birbirine evli olmayan her iki insan gibi davranmak zorundadır.

Evlilik sonrasında görülen uygulamalar arasında yer alan balayı henüz yaygınlık kazanmamıştır. Özellikle eğer düğünün bitti geceden başlayarak planlanıyorsa kabul görmemektedir. Edilen itirazın nedeni gerdek ile ilgilidir. Çiftin, gerdeği kendi evlerinde yaşamalarına yönelik kabulün geçmişi dahi oldukça yeniyken, gerdeğin ardından özellikle bekarete dair bilgi edinilmesini önleyen bu adet reddedilmektedir.

Çalışmamızın son bölümünde ölüm ve çevresinde görülen geçiş dönemi uygulamalarına yer verilmiştir. Diğer geçişlerden farklı olarak her toplulukta olduğu gibi acı ve kederin yaşandığı bu dönemde yoğun olarak korku duygusu hakimdir.

Ölüm, eski Türk dinine ait unsurların İslami inançlarla harmanlandığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sahamızda özellikle belli yaş üzeri bireylerin ölüme hazırlıklı olarak yaşamlarını devam ettirdikleri görülmektedir. Ölüme hazırlık algısının en net belirtisi İslam'ın şart olarak sunduğu ibadetlerin eksiksiz biçimde yerine getirilmeye çalışılmasıdır. Ölüm anı ve sonrasında da İslâmiyet'in her şartı mümkün olduğunca ve aslında vakıf olunduğu kadar yerine getirilmeye gayret edilmektedir. Ancak her ne kadar İslami kurallar dikkate alınmak istense de ölü tabusu ve etrafında kümelenen uygulamalar, örneğin ölüye sürülen maddeler, ölü yemeği, yas süreci gibi ölüm döneminin çoğu uygulamasında eski Türk kültürüne ve özelinde eski Türk dinine ait pek çok unsura rastlanmaktadır.

Araştırma sahamız için ölüm bir son olmadığından ruh tasarımı ölünün yalnızca başka bir dünyada varlığını sürdürüşüne tekabül etmektedir. Ölünün ruhu evine gelip gitmekte, kendisi için yas tutanları ya da tutmayanları görebilmekte, kendisi ve yeni mekânı için yapılan her eylemden etkilenip iyi veya kötü karşılık verebilmektedir.

Mezar ve meralıklara dair inançlar, eski Türk kültürüne dair motiflerin günümüzde yaşatıldığı mekanlardır. Mezarlıklar, kutsal alan olarak kabul edilmekte ve bu inançla muamele görmektedir. Tıpkı bir mabet gibi içeride kati suretle uyulması gereken kaideler bulunmaktadır. Aksi takdirde ağır geri dönüşleri olan sonuçlar doğabilmektedir.

Son söz olarak İskilip, geçiş dönemlerinde eski Türk kültürüne ait unsurların yaşatıldığı, eski Türk dini inançları ve İslami inançların harmanlandığı bir sahadır. Değişim, yaşamın kaçınılmaz gerçeğidir. Geçiş dönemleri de araştırma sahamızda değişimin görüldüğü olgular arasında yer almaktadır. Ancak araştırma sahamızda değişimin minimal düzeyde olduğuna dair tezimiz çalışmamızın sonunda da tekrar edilmektedir. Değişen unsurların sayıca az olduğu, buna rağmen kabul süreçlerinin araştırma sahamız için uzun ve sancılı olduğu; kabul görenlerin dahi üstü kapalı biçimde ya da yaptırımlara maruz kalınarak gerçekleştirildiği sıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdurrazzak, A. O., Kalafat, Y. (2018). “Halk Kültüründe “Satmak-Satop Almak” alnancının Mitolojik Boyutu”. *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*. 2018, Ankara, 15-24.
- Acıpayamlı, O. (1961). *Türkiyede Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Sevinç Matbaası, Ankara.
- Acıpayamlı, O. (1962). “Anadolu’da Nazarla İlgili Bazı âdet ve İnanmalar”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XX (1-2): 1-40.
- Acıpayamlı, O. (1992). “Türk Kültüründe “Ad Koyma Folkloru”nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”. *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 1992, Ankara, 1-14.
- Aça, M. (2001). “Türk Halk Geleneğindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: “Tuzlama””. *Milli Folklor*, 13(52): 93-100.
- Aça, M. (2007). “Türk Halk Geleneğindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: “Tuzlama””. *Milli Folklor*, (52): 93-52.
- Akgün, E. (2008). *Türk Dünyasında Din ve Gelenek Üzerine*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Akın, B. (2018). “Kültürel Bellek ve Müzik”. *Konservatuar Dergisi*, (13): 101-117.
- Akkoyunlu, Z. (2010). “Tuz”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 3 (5): 194-198.
- Akpınar, A. (2010). “Türk Toplumunda Bahşiş”. *Folklor/Edebiyat*, 16(63): 7-19.
- Alpay, A. (1997). “İskilip’in Tarihi Dokusu ve Çerçevesi Üzerine Bir Araştırma”. *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu*. 23-25 Mayıs 1997, İskilip, 13-33.
- Alpyıldız, E. (2020). “Evlenme Geleneğine Müzik Davranışları Açısından Bakış: Gelin Ağlatma-Alma-İndirme Havaları Örneği”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(22): 267-277.
- And, M. (2012). *Oyun ve Büyü*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Aries, P. (1991). *Batılının Ölüm Karşısında Tavırları*. (Çev. M. A. Kılıçbay), Gece Kitapları, Ankara.
- Artun, E. (1998). “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm”. *Bir, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (9-10): 85-107.

- Artun, E. (2009). “Çukurova Ağıt Söyleme Geleneğinde Ölm Dışı Söylenen Ağıtlar”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (1): 52-72.
- Artun, E. (2011). *Türk Halkbilimi*. Karahan Kitabevi, Adana.
- Aslan, N. (2019). “Türklerde Aile Anlayışı ve Çocuk”. *Türk Dünyaları Aile Anlayışı ve Çocuk*, 121(239): 457-466.
- Assman, J. (2015). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (Çev. A. Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ataman, S. Y. (1992). *Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Rit’leri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Atasağun, G. “Ziyaret Fenomeni”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (21): 33-60.
- Ateş, F. (2019). “Mitolojiden Günümüze Yumurta ve “Kırk Uçurma” Geleneği”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(19): 14-27.
- Bahar, H. (2015). “Avrasya’da Ölüm ve Türklerde Mezar Kültürü”. S, Sakaoğlu (Ed.). M, Aça (Ed.). P, Ergun (Ed.). *Aile Yazıları 8*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 273-295.
- Balkaya, A. (2016). “Kars’ta Doğum Âdetleri”. *ZfWT*, 8(2): 183-197.
- Balta, N. (2013). “Gaziantep’te Çocuklara Ad Verme Geleneği”. *Folklor/Edebiyat*, 19(76): 195-206
- Baykara, T. (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*. Atatürk Kültür Merkezleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Baysal, N. (2020). “İnanç Sistemi Merkezli Bir Bakış ile Türk Doğum Geleneğinde Su”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür eğitim Dergisi*, 9(3): 1106-1124.
- Bekki, S. (2005). “Türk Hak Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi”. *Milli Folklor*, (66): 34-47.
- Benedict, R. (2011). *Kültür Örüntüleri*. (Çev. M. Topal), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, F. (1995). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Beşerli, H. (2010). “Yemek, Kültür ve Kimlik”. *Millî Folklor*, (87): 159-169.
- Boratav, P. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler*. (Çev. H. Tufan), Kesit Yayıncılık, İstanbul.

- Bowker, J. (1995). “İslam’da Ölüm Anlayışı”. (Çev. A. B. Baloğlu ve M. Yıldız). *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, (9): 363-390.
- Boyras, Ş. (2009). ““Okuntu”dan Davetiyeye Bir Dönüşümün Anatomisi”. *Millî Folklor*, (84): 87-96.
- Bruhl, L. (2016). *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*. (Çev. O. Adanır). Doğu Batı, Ankara.
- Budak, H. ve Arslantaş, S. N. (2022). “Kadınların İslam Aile Hukukunda Mehir Hakkına Bakış Açıları ve Tecrübeleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29): 36-68.
- Burcu, E. ve Akalın, E. (2008). “Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları*, (8): 29-54.
- Campbell, J. (1992). *İlkel Mitoloji*. (Çev. K. Emiroğlu). İmge Kitabevi, Ankara.
- Candan, E. (2011). *Türklerin Kültür Kökenleri*. Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul.
- Ceranoğlu, M. ve Özsan, M. (2020). “Evlilik Geleneklerinde Özel Ritüel”, *Folklor/Edebiyat*, 26(3): 707-732.
- Cohen, A. (1999). *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*. (M. Küçük), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*. (Çev. A. Şenel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çakır, E. (2021). “Toplumsal Cinsiyet Açısından Saç Adağı: Kara İyeleri Kandırmak”. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (23): 583-593.
- Çay, A. (1997). “Anadolu’nun Türkleşmesi Çerçevesinde Çorum-İskilip ve Çevresinde Türk Yerleşmesi”. *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu*. 1998, Ankara, 39-44.
- Çaylı, G. Ve Ölmez, F. N. (2017). “Denizli İli Serinhisar İlçesi Üç Etekleri”. *Ulakbilge*, 5(9): 231-248.
- Çelepi, M. S. (2019). “Türk Halk Kültüründe Dünden Bugüne Kamu Kazanları”. *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*. 2018, Ankara, 93-101.
- Çelik, A. (2018). “Türk Düğün Gelenekleriyle İlgili Bir Terim: “Telek””. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (26): 323-332.
- Çelik, A. (2022). *Türk Folklorunda Levirat*. Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale.

- Çelik, C. (2010). “Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din Paradigmatik Anlam ve İşlem Farklılaşması”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (8): 25-35.
- Çelik, C. (2010). “Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (8): 25-35.
- Çetin, C. (2008). “Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüeli”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi*, 48(2): 111-126.
- Çıblak, N. (2002). “Anadolu’da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler”, *Türk Kültürü*, (474): 605-614.
- Çıblak, N. (2004). “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (15): 103-125.
- Çınar, A. (2005). “Din, Ahlak ve Gelenek”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 1(3): 73-88.
- Çifci, E. (2018). “Türk Evlilik Âdet ve İnanışlarının Manilerdeki Yansımaları”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (63): 325-343.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Dağı, F. (2020). “Türkistan Kam/Şamanlarından Anadolu Halay Başlarına”. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(4): 1027-1045.
- Demirbakan, C. (2020). *Gelenekten Moderniteye Türk Kültüründe Davetiye ve İlan*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Demirci, K. (2006). “Muska”. *İslam Ansiklopedisi*. İslam Araştırmaları Merkezi, 31: 265-267.
- Demirci, K. (2013). *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*. Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- Doğan, A., Gül, M., Böke, H. (2021). “Malatya’da Düğün Güreşleri ve Ritüelleri”. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1): 1-9.
- Duben, A. ve Behar, C. (2014) *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık, 1880-1940*. (Çev. N. Mert), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Dundes, A. (1998). “Halk Kimdir”. *Millî Folklor*, (38): 106-119.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. (Çev: F. Aydın), Ataç Yayınları, İstanbul.
- Durmaz, U. (2016). “Amaçları Bakımından Balıkesir Deve Oyununda Yer Alan Ölüp Dirilme Motifi ve Kurban Ritüelinin Benzerliği”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (36): 81-93.

- Düzgün, D. (2007). “Divanü Lügati’t-Türk’te Sosyal Normları Karşılıyan Kavramlar”. *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (35): 201-215.
- Ekici, M. (2000). “Halk, Halk Bilimi ve Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme”. *Milli Folklor*, (45): 2-8.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. (Çev: M. A. Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara.
- Eliade, M. (2000). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev. L. Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Eliade, M. (2005). *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. (Çev. M. Ünal), Serhat Kitabevi, Konya.
- Emiroğlu, K. (2011). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2009). *Antropoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Engels, F. (1979). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Eriş Yayınları, Ankara.
- Erdentuğ, N. (1968). “Türkiye Geleneksel Toplumlarında (Kültüründe) Kültür Değişmeleri”. *Ankara üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (4): 71-80.
- Ergin, M. (1969). *Dede Korkut Kitabı*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Ergöz, R. (2019). *Bitlis’te Geçiş Dönemleri (Doğum- Evlenme- Ölüm)*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Ergöz, R. ve Doğan, O. (2020). “Kültürel Bellek Mekânı ve Milli Kimlik Yaratmada Pınarbaşı Ağaçlarının İşlevi”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (47): 29-43.
- Eroğlu, E. (2015). “Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar”. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (50): 299-308.
- Eröz, M. (1977). *Türk Kültürü Araştırmaları*. Kutluğ Yayınları, İstanbul.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve Yorumları*. Zafer Matbaası, İstanbul.
- Ersoy, R. (2003). “Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller”. *Millî Folklor*, 7 (54): 86-101.
- Ertekin, A. (1990). “Mutfak Geleneğinde İskilip Dolması”. *Türk Halk Kültürü Araştırmaları Türk Mutfacı Özel Sayısı*, (21): 67-77.
- Ertürk, M. (2000). *İskilip İlçesi’nin Coğrafyası*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Ertürk, M., Yazıcı, H., Başbüyük., A. (2000). “İskilip İlçesi’nin Demografik Özellikleri”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 6(4): 237-271.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1987). *Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi: İnanç-Söylence Bağlantısı*. Geçit Kitabevi, İstanbul.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1996). *Cinci Büyüleri ve Yıldızname*. Der Yayınları, İstanbul.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri*. Payel Yayınevi, İstanbul.
- Freud, S. (1971). *Totem ve Tabu*. (Çev. N. Berkes), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Genç, R. (1997). “Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı- Kırmızı- Yeşil”. *Erdem*, 9 (27): 1076-1110.
- Gennep, A.V. (2022). *Geçiş Ritleri*. (Çev. O. B. Beşler), Nora Kitap, İstanbul.
- Gerek, Z. (2014). “Eski Türk İnançlarının Erzurum Tavuk ve Turna Barındaki İzleri”. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (32): 99-112.
- Göde, H. A. ve Tatlıcan, N. (2019). “Türk Halk Anlatılarında Ölüm İlişkin Tabu ve Kaçınmalar”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı): 113-127.
- Gökalp, Z. (1981). *Makaleler VIII*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gökbel, A. (1999). “Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3): 163-189.
- Gökbel, A. (2000). “Türk Halk İnançlarında Din ve Din Anlayışı Kurban Kültü Öneği”. *Dinler Tarihi Araştırmaları II Sempozyumu*. 20-21 Kasım 1998, Konya, 179-197.
- Gömeç, S. (2016). “Anadolu’da Bir Düğün: Hamzalı Köy Örneği”. *Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, (465): 12-14.
- Gönen, S. (2006). “Dede Korkut Hikâyeleri’nden Günümüze Yansıyan Evlilik Âdetleri”. *Millî Folklor*, (69): 62-71.
- Gün, F. (2014). “Sosyal Antropolojik Açıdan Ebelik ve Doğum”. *Ankara Ebelik Günleri Bildirisi*. 5.5.2014, Ankara.
- Günay, U. (2012). “Ritüeller ve Hıdırellez”. *Millî Folklor*, (26): 2-3.

- Günay, Ü. (2003). “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15): 5-36.
- Güngör, H. (2007). “Geleneksel Türk Dininden Anadolu’ya Taşınanlar”. *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*. 16-17 Nisan 2007, Ankara, 1-7.
- Güngör, H. (2012). *Türk Din Etnolojisi*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Gürsoy Naksali, E. ve Güneş, A. (2018). *Düğün*. Libra Kitap, İstanbul.
- Gürsoy Naskali, E. ve Sağol Yüksekaya, G. (2009). *Uçmağa Varmak Kitabı*. Kitabevi, İstanbul.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Güzel, M. (2018). “Konya İlinde “Yenge Olma” Ritüeli”. *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*. 2018, Ankara, 175-182.
- Halikarnas Balıkcısı, (1983). *Anadolu Tanrıları*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Honko, L. (2006). “Ritüellerin Oluşum Süreci”. (Çev. Y. Özay), *Milli Folklor*, 18(69): 118-128.
- Hökelekli, H. (1991). “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3): 151-165.
- Huizinga, Johan. (2013). *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. (Çev. M. A. Kılıçbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Humans, G. C. (2020). “Kaygı ve Ritüel: Radcliff-Brown ve Malinowski’nin Teorileri”. (Çev. T. Aydoğan). *Folklor/Edebiyat*, 26 (4): 1003-1011.
- İçel, H. (2017). *Türk Folklorunda Sandık*. Kömen Yayınları, Konya.
- İlhan, M. E. (2015). “Folklorik Bağlamda Anlatı: Gelenek, Dil ve Yorum”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4 (2): 738-747.
- İlhan, M. E. (2015). “Gelenek ve Hatırlama: Belleğin Kültürel Olarak Yeniden İnşası Üzerine Bir Tartışma”. *Turkish Studies*, 10 (8): 1395-1408.
- İlhan, M.E. (2017). “Sözden Yazıya, Yinelemeden Hatırlamaya, Ritüelden Estetiğe Devam Eden Anlatı / Narrative Continuing from Oral to Text, Repetition to Memory, Ritual to Aesthetics”. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(2), 385-394.

- İlhan, M.E. (2018). *Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama – Halkbilimsel Bir Yaklaşım Denemesi*. Doğu Batı, Ankara.
- İltar, G. (2003). “Eski Türklerde Mezar Kültü ve Günümüze Yansımalar”. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (27).
- İlter, F. (1992). *Bir Anadolu Kenti İskilip*. Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
- İnan, A. (1933). “Al Ruhı Hakkında”. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, (1): 160-167.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kalafat, Y. (1994). “Türk Halk İnançlarında Hususiyle Doğu Anadolu’da Orta Toroslar’da “Kırk Motifi”, *Milli Folklor Dergisi*, 3 (22): 15-21.
- Kalafat, Y. (2009). *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*. Berikan Yayınları, Ankara.
- Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Berikan Yayınevi, Ankara.
- Kalafat, Y. (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Ulucanlar*. Berikan Yayınevi, Ankara.
- Kalyoncu, M. (1996). *Tarihten Günümüze İskilip*. İskilip.
- Kara, Ç. (2009). “Evlenme Geleneğinin Dinamikleri”. *Motif Akademi Dergisi*, 2 (3-4): 333-343.
- Karaaslan, M. (2011) “Türk Halk Bilimi Açısından Geçmişi ve Geleceği İle Geçiş Dönemleri”. *Motif Halk Bilim Sempozyumları*, 16-17 Eylül 2011, 6.
- Karaca, F. (2001). “Mezar Taşlarına Yansıyan Şekliyle Türk Kültüründe Hayat ve Ölümle İlgili Bazı Değerlendirmeler”. *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 14(3-4): 501-512.
- Karaca, F. (2001). “Mezar Taşlarına Yansıyan Şekliyle Türk Kültüründe Hayat ve Ölümle İlgili Bazı Değerlendirmeler”. *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 14 (3-4): 501-512.
- Karaca, N. (2016). “Hayatın “Eşik” Durumu Bağlamında ve Sivas Evlenme Geleneğinde “Gelin” Kültürü”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (40): 105-136.
- Karaca, N. (2016). “Hayatın “Eşik” Durumu Bağlamında ve Sivas Evlenme Geleneğine “Gelin Kültürü”. *Türk Halkbilimi Araştırmaları*, 105-136.

- Karakaş, A. (2004) “Osmaniye’de “Durmaya n Çocuk” İçin Yapılan Uygulamalar ve Bunlarda Eski Türk Kültürü İzleri”. *Karacaoğlan’dan Bela Bartok’a-Dadaloğlu’ndan Âşık Feymani’ye Osmaniye Kültür-Sanat ve Folklor Sempozyumu*. 22-24 Kasım 2004, Osmaniye, 317-326.
- Karakaş, R. (2021). “Türk Halk Kültürü Geçiş Dönemi Ritüellerinde Yumurta”. *Folklor/Edebiyat*, 27 (2): 357-377.
- Karaman, G. Ve Nas, E. (2012). “Çorum İskilip’te Geçmişten Günümüze Aktarılan Bir Miras: Ahşap Oyuncaklar”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (14): 103-116.
- Karaman, K. (2010). “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21): 227-326.
- Kartal, A. (2017). *Konya Halk Kültüründe Türbeler Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kasap, Ö. (2021). “Ritüel/ Ritüellik Kavramları ve Ritüelliğin Anlamsal Değişimi Üzerine” *Milli Folklor* (131): 123-130.
- Kasap, Ö. (2021). “Ritüel/Ritüellik Kavramları ve Ritüelliğinin Anlamsal Değişimi Üzerine”. *Milli Folklor*, 17(131): 123-130.
- Kayasandık, A. (2019). “Türkçe Kişi Adları Bibliyografyası Denemesi”. *Journal of Strategic Research in Social Science*, 5(1): 57-90.
- Kırcı Uğurlu, E. (2014). “Kültürel Bellek Aktarıcısı Olarak Ninni”. *Milli Folklor*, (102): 43-52.
- Kırcı, E. (1998). “Türk Kültüründe Ateşle İlgili İnanışlar”, *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Par Yıl Ankara.
- Kırcı, E. (1998). “Türk Kültüründe Ateşle İlgili İnanışlar”. *Folkloristik*, (Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı): 398-407.
- Kırcı, S., Demirci Kayıran, S., Tokuz, G. (2018). “Doğu Akdeniz Bölgesinde Üzerlik (Peganum Harmala L.) Bitkisinin Tütsü Olarak Kullanımı”. *Lokman Hekim Dergisi*, 8 (1): 1-12.
- Koca, S. (2002) “Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”. *Türkler Ansiklopedisi*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 3, 8-54.
- Koçak, A. ve Yakıcı, A. (2005). “Türklerde Ağıt Geleneği ve Burdur Ağıtlarının Bu Gelenek İçindeki Yeri”. *I. Burdur Sempozyumu*, 1 Kasım 2005, 234-240.

- Konan, B. (2008). “Osmanlı Devleti’nde Çocuk Düşürtme Suçu”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 67 (4): 319-335.
- Köksal, H. (1996). “Türk Düğünlerinde “Saçı” Geleneği, Buna Bağlı Ritler-Pratikler”. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (1): 75-81.
- Kömürcü, N. ve Gençalp N. (2005). “Geçmişten Günümüze Doğuma Yardım”. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5 (1): 78-82.
- Köse, S. (2021). “Ritüel Bellek”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14 (33): 57-70.
- Kumartaşlığlu, S. (2015). “Fatma Ana Üzerine Anlatılan Efsaneler”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3 (6): 106-115.
- Levi-Strauss, C. (2011). *Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji*. (Çev. A. Terzi), Metis Yayınları, İstanbul.
- Levi-Strauss, C. (2012). *Yapısal Antropoloji*. (Çev. A. Kahiloğulları), İmge Kitabevi, Ankara.
- Malinowski, B. (1990). *Büyük, Bilim ve Din*. (Çev. S. Özkal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Malinowski, B. (1998). *İlkel Toplum*. (Çev. Hüseyin Portakal). Öteki Yayınevi, Ankara.
- Mandaloğlu, M. (2016). “İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (33): 133-159.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Mauss, M. (2005). *Sosyoloji ve Antropoloji*. (Ö. Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Mollaibrahimoğlu, Ç. (2008). *Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Morris, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*. (Çev. T. Atay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Murtezaoğlu, S. (2012). “Kültürel Belleğin Ritüel Yoluyla Kuruluşu”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Balkan Özel Sayısı- II, 344-350.
- Nirun, N. ve Özönder, M. C. (1988). “Türk Sosyo-Kültür Yaşısı İçindeki Normlar ve Fonksiyonları”. *Erdem*, 5 (11): 339-354.
- Öğüt Eker, G. (1999). “Türk Kültürü İçinde Kıbrıs Düğün Geleneğinin Değerlendirilmesi”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (1): 35-46.

- Öğüt Eker, G. (2007). “Türk Düğün Geleneği İçinde Karakeçili Türk Düğünün Ritüel Açısından Değerlendirilmesi”. *Milli Folklor*, (46): 92-100.
- Örnek, S. V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Örnek, S. V. (1975). “Türk Folklorunda Ad Seçme ve Ad Koyma”. *I. Uluslararası Türk folklor Kongresi Program ve Bildiri Özetleri*, Ankara, 101-112.
- Örnek, S. V. (1979). *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Örnek, S. V. (1988). *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi*. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Özbudun, S. (1997). *Ayinden Törene*. Ceylan Matbaacılık, İstanbul.
- Özdemir, M. (2018). “Selâm ile Düğün Çağırma Geleneğinden Davetiye Kültürüne Kültürel Ekonomik Bir İnceleme”. *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, 2018, Ankara, 214-261.
- Özkoca, B. ve Bozkurt, H. (2013). “Çorum İli İskilip İlçesi Geleneksel El Sanatlarına Genel Bir Bakış”. *Akdeniz Sanat*, 6 (12): 95-105.
- Peker, A. U. (1996) “Ortaçağ Türbe Mimarisinin İçerdiği Anlamlar ve Kayseri Döner Kümbet Örneği”. *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*. 11-12 Nisan 1996, Kayseri, 291-301.
- Polat, İ. (2020). “Kurşun Dökme Geleneği ve Ateş Kültü İle İlişkisi”. *Akademik Matbuat*, 4 (1):11-26.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. (Çev. A. Kazancıgil), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Roux, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. BilgeSu, Ankara.
- Sağlam, H. (2016). “İslâm Hukukunda Mehîr Evlilik Sigortası mıdır?”. *Universal Journal of Theology*, (1): 1-19.
- Salman, M. (2013). “Tohum ve Toprak Metaforu Üzerinden Bir Olağanüstü Doğum Ritüeli: Buğday Oğullar, Mercimek Kızlar”. *Folklor/Edebiyat*, 19 (74): 47-59.

- Sartre, J. P. (2009). *Varlık ve Hiçlik*. (Çev. T. Ilgaz ve G. Çankaya Eksen), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Schimmel, A. (1998). *Sayıların Gizemi*. (Çev. M. Küpüşoğlu), Kabalcı Yayınevi.
- Sert, S. (2014). “Bir Anadolu Kenti İskilip’in Tarih ve Coğrafyasına Bakış”. *“Her Yönüyle İskilip: Dünü, Bugünü, Yarını” Sempozyum Bildirileri*, 9-11 Ekim 2014, 328-339.
- Sezen, L. (2005). “Türkiye’de Evlenme Biçimleri”. *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (27): 185-195.
- Sina, A. (2004). “Eleusis’de Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(1): 37-52.
- Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram*. (Çev. S. Güzelsan ve İ. Gündoğdu), Babil Yayınları, İstanbul.
- Smith, S. (2005). *Kadınlar ve Sosyalizm*. (Çev. E. B. Eratalay), Yordam Kitap, İstanbul.
- Solak, Ü. M. (2012). “Çorum Yöresel Mutfağının Geleneksel Yapısı”. A. Aras (Ed.). *Çorum Mutfağına Güzellemeler*. Metro Kültür Yayınları, İstanbul, 86-152.
- Sümbül, M. (1997). “Halk Oyunlarının İşlevleri”. *Folklor ve Edebiyat Etnoloji Halkbilim Antropoloji*, (11).
- Sümbül, M. (1997). “Halk Oyunlarının İşlevleri”. *Folklor ve Edebiyat Etnoloji Halkbilim Antropoloji Dergisi*, (11), Ankara.
- Sümer, F. (1969). “Anadolu’da Moğollar”. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (1): 1-147.
- Şen, M. (1996). “Manas Destanı: Kırgız Türkçesi Metin-Türkiye Türkçesi Çeviri”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (2).
- Şimşek, A. (2019). *İskilip Monografisi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Şimşek, E. (2003). “Kadirli ve Sumbas (Osmaniye)’ta Evlenme Âdetleri”. *Folklor/Edebiyat*, (34): 135-155.
- Şimşek, E. (2016). “Anonim Halk Şiiri İçerisinde Ninnilerin Yeri”. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 4 (8): 33-64.
- Şimşek, E. (2017). “Türk Kültüründe “Alkarısı” İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler”. *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5: 99-115.

- Şimşirgil, A. ve Ekinici, E. B. (2008). *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*. KTB Yayınları, İstanbul.
- Tanyu, H. (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Tanyu, H. (1976). “Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar”. *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*. Elçin, Ş. (Ed.) Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 129-142.
- Taş, S. (2019). *Tunceli’de Geçiş Törenleri: Doğum, Evlenme ve Ölüm*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Tekerek, N. (2007). “Köy Seyirlik Oyunları, Seyirlik Uygulamalarıyla 51 Yıllık Amatör Topluluk: Ankara Deneme Sahnesi Uygulamalarından İki Örnek: Bozkır Dirliği ve Gerçek Kavga”. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, (24): 67-124.
- Tezcan, M. (1976). “İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği”. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 9(1): 415-426.
- Tezcan, M. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Tezcan, M. (2019). “İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9 (1): 415-426.
- Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve Ölüm*. (Çev. H. Er), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Tuğrul, S. (2010). *Ebedi Kutsal, Ezeli Kurban*. İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Turner, V. (2018). *Ritüeller-Yapı ve Anti-Yapı*. (Çev. N. Küçük), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Tüncer, E. (2021). “Ritüel, Liminal ve Dayanışma: Çori Bori Ziyaret Evi Örneği”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42): 25-34.
- Türbedar, Ö. (2011). *Düzce Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri (Doğum- Evlenme- Ölüm)*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Türker, F. ve Koçoğlu Gündoğdu, V. (2016). “Tıva Türklerinde Geçiş Dönemi Ritüelleri: Doğum, Düğün, Ölüm”. *Türkbilig*, (32): 141-154.
- Türküne, M. (1995). *Eski Türk Toplumun Cinsiyet Kültürü*. Ark Yayınevi, Ankara.

- Türkyılmaz, D. (2019). “Eşik Altı Boş Değildir: “Eşik” Kavramının Türk Düşüncesine Yansımaları”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(17): 151-162.
- Uğur Çerikan, F. (2014). *Türk Kültüründe Demir*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Uğur, Z. B. (2018). “Çocuk Sahibi Olmak İnsanları Mutlu Ediyor mu? Türkiye’den Bulgular”. *Nüfusbilim Dergisi*, (40): 83-105.
- Uhri, A. (2010). *Anadolu’da Ölümün Tarihöncesi Bir Gelenegin Oluşum Süreçleri*. Ege Yayınları, İstanbul.
- Uludağ, S. (1988). “Ağıt”. *İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın, 1: 472-473.
- Uslu, B. (2016). *Türk Mitolojisi*. Kamer Yayınları, İstanbul.
- Uygur, H. K. (2019). “Hayvan Benzetmecelerine Dayalı Deve Oyunlarına Dair Bir Değerlendirme”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (47): 145- 161.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Wells, C. (1972). *İnsan ve Dünyası*. (Çev. E. Onur), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yalçın Usal, S. S. (2010). “Türklerde Çeyiz Sandığının Kullanımı ve Geleneksel Süslemeleri”. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1 (1): 157-167.
- Yapıcı, G., Ögenler, O., Öztosun, E., Durukan, H. (2021). “Bir Hastane Örneğinde Gebe Kadınların Bildikleri ve Uyguladıkları Geleneksel Yöntemler”. *Millî Folklor*, 17 (131): 5-23.
- Yasa, İ. (1963). “Taygeldi Ailesi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 17(2): 305-349.
- Yavuz, C. (2021). “Türk Kültüründe Gelin Ağlatma Ritüeli ve Çuvaşlar Örneği”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(35): 909-925.
- Yıldırım Saçılık, M. ve Çevik, S. (2019). *Bir Yerin Tabaktaki Kimliği*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, Ş. (2020). “Kına Gecesi Ritüelinde Anlamsal İşleyiş: Çağrışımlar, Düşünyapılar, Dönüşümler”. *Millî Folklor*, 16 (125): 163-176.
- Zöhre Eryılmaz, H. (2019). “Yaşayan Mit Olarak Doğum Lekeleri: Simgeleri ve Anne-Kadın”. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(3): 159-169.

İnternet Kaynakları

<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ankeb%C3%BBt-suresi/3397/57-60-ayet-tefsiri> (erişim tarihi: 22.05.2022)

<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Z%C3%BCmer-suresi/4100/42-ayet-tefsiri> (erişim tarihi: 25.05.2022)

<https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 03.02.2022)

<https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 6.04.2022)

<https://www.nufusune.com/iskilip-ilce-nufusu-corum> (erişim tarihi: 12.05.2021)

<https://www.nufusune.com/iskilip-ilce-nufusu-corum> (erişim tarihi: 12.05.2021)

EK 1- Kaynak Kişi Listesi

- K.K. 1: Ayşe İPEK, 66 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, Zeyçayı Köyü.
- K.K. 2: Ayşe KABALAK, 59 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 3: Ayşe SAKIZ, 77 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 4: Ayşe YAVUZ, 59 Yaş, Okuma Yazma Yok, Ev Hanımı, Oluklu Köyü.
- K.K. 5: Ayşegül KUMCU, 33 Yaş, Lise Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 6: Azize GÖL, 51 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, Yanoğlan Köyü.
- K.K. 7: Barış KÜRÜKLÜ, 40 Yaş, Lise Mezunu, Memur, İskilip Merkez.
- K.K. 8: Döne SÜMER, 62 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 9: Elif ARISAN, 26 Yaş, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 10: Elif YILDIZ, 67 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, Yalakçayı Köyü.
- K.K. 11: Emine CENGİZ, 38 Yaş, Lise Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 12: Fatma CANLI, 51 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, Kavak Köyü.
- K.K. 13: Fatma PORTAKAL, 70 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, Eski Köy.
- K.K. 14: Fatma TURAL, 61 Yaş, Üniversite Mezunu, Din Görevlisi, İskilip Merkez.
- K.K. 15: Fikriye YILDIZ, 68 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, Elmalı Köyü.
- K.K. 16: Gökhan YAŞAR, 33 Yaş, Lise Mezunu, Garson, İskilip Merkez.
- K.K. 17: Gülşen MUHACİR, 39 Yaş, Orta Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 18: Hacer ŞENTÜRK, 63 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 19: Hafize BASKIN, 60 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, Kuruçay Köyü.
- K.K. 20: Hakkı İPEK, 53 Yaş, İlk Okul Mezunu, Tamirci, Kuruçay Köyü.
- K.K. 21: Hale PAMUK, 35 Yaş, Lise Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 22: Hatice ÇİZİKÇİ, 85 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 23: Hatice ERDİN, 44 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İki kise Köyü.
- K.K. 24: Hatice KEMERCİ, 83 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Köyü.
- K.K. 25: Hatun İPEK, 89 Yaş, Okuma Yazma Yok, Ev Hanımı, Kuruçay Köyü.
- K.K. 26: Hatun SEMERCİ, 84 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 27: Havva TABUR, 28 Yaş, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı, Kelleli Köyü.
- K.K. 28: Hüseyin CANLI, 55 Yaş, İlk Okul Mezunu, Garson, İskilip Merkez.
- K.K. 29: İsmet USLU, 80 Yaş, İlk Okul Mezunu, Esnaf Odası Başkanı, İskilip Merkez.

- K.K. 30: Kadir KUMCU, 38 Yaş, Orta Okul Mezunu, İşletmeci, İskilip Merkez.
- K.K. 31: Kezban GÖKÇE, 40 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 32: Leyla Yalçın, 64 Yaş, İlk Okul Mezunu, Hamamcı, İskilip Merkez.
- K.K. 33: Medine TABUR, 44 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, Çukur Köyü.
- K.K. 34: Mehmet BATAL, 35 Yaş, Ön Lisans Mezunu, İskilip Merkez.
- K.K. 35: Melahat ÖKMEN, 68 Yaş, Okuma Yazma Yok, İskilip Merkez.
- K.K. 36: Muhittin KÜRÜKLÜ, 63 Yaş, Lise Mezunu, Teknisyen, İskilip Merkez.
- K.K. 37: Mustafa AÇIKGÖZ, 40 Yaş, Lise Mezunu, Cazgır, Kuruçay Köyü.
- K.K. 38: Mürsel PORTAKAL, 39 Yaş, Lise Mezunu, Eski Köy.
- K.K. 39: Naciye TABUR, 66 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, Karlık Köyü.
- K.K. 40: Neriman EMECEN, 58 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 41: Nuriye İPEK, 51 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, Elmalı Köyü.
- K.K. 42: Osman İPEK, 68 Yaş, İlk Okul Mezunu, Çiftçi, Kuruçay Köyü.
- K.K. 43: Ömer İPEK, 77 Yaş, İlk Okul Mezunu, Dolma Ustası, Kuruçay Köyü.
- K.K. 44: Sabire KAYGUSUZ, 82 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 45: Sabri ÇİÇEKÇİ, 65 Yaş, Üniversite Mezunu, Lise Müdürü, İskilip Merkez.
- K.K. 46: Satı SÜMER, 51 Yaşında, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, Sarı Kavak Köyü.
- K.K. 47: Sevim KÜRÜKLÜ, 26 Yaş, Lise Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 48: Şehri YILMAZ, 59 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 49: Şengül KÜRÜKLÜ, 59 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 50: Tuba İNCE, 30 Yaş, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı, İskilip Merkez.
- K.K. 51: Tuğba KABALAK, 23 Yaş, Üniversite Mezunu, Din Görevlisi, İskilip Merkez.
- K.K. 52: Yakup YILDIZ, 49 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ayakkabıcı, İskilip Merkez.
- K.K. 53: Zahide AYDIN, 32 Yaş, Orta Okul Mezunu, Din Görevlisi, İskilip Merkez.
- K.K. 54: Zeynep PORTAKAL, 61 Yaş, İlk Okul Mezunu, Ev Hanımı, Örübağ Köyü.

EK 2- Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Yeni doğan kundaklama örneği ve yeni doğan için hazırlanmış köşe.

Fotoğraf 2: Diş hediği töreni

Fotoğraf 3: Kınovma alayı ve teke bıçağı oynayan gençler.

Fotoğraf 4: Deve oyunu öncesi deve hazırlık aşaması.

Fotoğraf 6: Nişan töreni

Fotoğraf 7: Nişan töreni

Fotoğraf 8: Gelin arabası süsleme örneği

Fotoğraf 9: Gelin çıkarma anı.

Fotoğraf 10: Nişan sonrası el öpme

Fotoğraf 11: Gelin giyim kuşam örneği, gelin yatağı ve gelin yanında gelmiş yengeler.

Fotoğraf 12: Gelin giyim kuşamı ve başlıklı kına örneği.

Fotoğraf 13: Deve oyunu karakterlerinden Hamo, kızı ve tilki.

Fotoğraf 14: düğün hazırlığı aşamasında kadınlar.

Fotoğraf 15: Resmi nikah töreni.

Fotoğraf 16: Kına gecesi ve üç etek örneği.

Fotoğraf 17: Nişan töreni.